

STUDIA LATINA ET GRAECA

Letnik XIX, številka 2, Ljubljana 2017

Κηροια
KERIA

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

DRUŠTVO ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE SLOVENIJE
SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQUITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

Vsebina

RAZPRAVE

- Rok Kuntner: *Izbrani arhaizmi glagolskega besedotvorja in oblikotvorja arkadijskega narečja* 5
- Alenka Cedilnik: *Izobrazba kot pot do najvišjih moralnih vrednot: Plutarhov pogled na vzgojo in izobraževanje*..... 19
- Georgios Politakis: *Raba narečja v novogrški prozi: primer Joannisa Kondilakisa* 39
- Žarko B. Veljković: *Kaj pravzaprav pomeni Split? Etimologija starogrške besede aspálathos*..... 53
- Boštjan Kiauta: *Prva zoografija slovenske favne: komentarji Pietra Andrea Matthiolija k Dioskoridovemu farmakološkemu delu Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* 57

OB DVATISOČLETNICI OVIDIJEVE SMRTI

- David Movrin: *Zakopane Metamorfoze dr. Joža Lovrenčiča* 65
- Publij Ovidij Nazon: *Metamorfoze 13–15*. Prevedel Joža Lovrenčič..... 81

PREVODI

- Izokrat: *Panegirik*. Prevedla Nataša Martina Pintarič 167
- Cicero: *O državi: Uvod*. Prevedel Matej Petrič 191
- Bernard iz Clairvauxa: *Dva govora*. Prevedla Breda Čop..... 199
- Sakson Gramatik: *Zgodovina Dancev. Nekaj zanimivih pričevanj*.
Prevedla Aiša Napast 211
- Francesco Petrarca: *Zanamstvu*. Prevedla Anja Božič..... 227

POROČILA

- Živa Kham Omahen: *Feriae Graecae Latinaeque AD MMXVII* 237

OCENE

- David Movrin in Elżbieta Olechowska. *Classics and Class: Greek and Latin Classics and Communism at School* (Kajetan Gantar) 257

Contents

ARTICLES

- Rok Kuntner: *Selected Archaisms of Verbal Word-Formation and Morphology in the Arcadian Dialect* 5
- Alenka Cedilnik: *Education as a Way of Attaining the Highest Moral Values: Plutarch's Views on the Education Process*..... 19
- Georgios Politakis: *The Use of Dialect in Modern Greek Prose: The Case of Joannis Kondylakis* 39
- Žarko B. Veljković: *What Does City Name Split Mean? Etymology of the Ancient Greek Word aspálathos*..... 53
- Boštjan Kiauta: *The Earliest Zoography of Slovenian Fauna: Comments by Pietro Andrea Matthioli on Dioscorides' Pharmacological Work Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* 57

COMMEMORATING THE 2nd BIMILLENARY OF OVID'S DEATH

- David Movrin: *Dr Joža Lovrenčič and His Buried Metamorphoses* 65
- Publij Ovidij Nazon: *Metamorphoses* 13–15. Translated by Joža Lovrenčič 81

TRANSLATIONS

- Isocrates: *Panegyricus*. Translated by Nataša Martina Pintarič 167
- Cicero: *On the State*: Introduction. Translated by Matej Petrič 191
- Bernard of Clairvaux: *Two Speeches*. Translated by Breda Čop 199
- Saxo Grammaticus: *History of the Danes. A Few Interesting Passages*. Translated by Aiša Napast 211
- Petrarch: *To Posterity*. Translated by Anja Božič 227

REPORTS

- Živa Kham Omahen: *Feriae Graecae Latinaeque AD MMXVII* 237

REVIEWS

- David Movrin and Elżbieta Olechowska: *Classics and Class: Greek and Latin Classics and Communism at School* (Kajetan Gantar) 257

Rok Kuntner

Izbrani arhaizmi glagolskega besedotvorja in oblikotvorja arkadijskega narečja

UVOD

Arkadijščina je starogrško narečje 1. tisočletja pr. Kr., katerega govorno področje je zajemalo osrednje pokrajine Peloponeza, ki jih zaznamuje reliefno zelo razgiban teren. Sodi med t. i. neliterarna narečja,¹ tj. idiome, ki so izpričani izključno epigrafsko. Najstarejši napisi s področja Arkadije, ki izpričujejo lokalni idiom, izvirajo iz 6. stoletja pr. Kr.² Večji del arkadijskega narečnega jezikovnega korpusa³ predstavljajo kratki zaobljubni in posvetilni napisi ter nekaj daljših dokumentov uradniške narave (sklepi, sprejeti na skupščini, zakoni, odloki ipd.), vklesanih na plošče, ki so bile kasneje pogosto uporabljene kot gradbeni material (*spolia*). Velika večina narečnih napisov izvira iz vzhodnoarkadijskega bazena, natančneje iz Tegeje, Mantineje in Orhomena. V sorazmeroma čisti obliki nam je idiom dostopen na epigrafskih dokumentih, ki so nastajali v relativno gledano dokaj kratkem časovnem razdobju, že od 4. stoletja pr. Kr. dalje pa besedila izkazujejo jasno interferenco ahajske nadregionalne jezikovne različice (κοινά). Kljub temu lahko narečnim prvinam arkadijščine sledimo nekako do začetka 2. stoletja pr. Kr., ko je to narečje doletela enaka usoda kot domala vsa starogrška narečja – bilo je opuščeno v prid prestižnega jezikovnega standarda, pangrške κοινή, ki je

---

1 Izraz ni docela upravičen, saj arkadijski narečni jezikovni korpus vključuje najmanj dve kratki literarni besedili. Gre za epigrama iz Olimpije, pripisana Mantinejcu Praksitelu (I.v.Ol. 266) in Majnalcu Ksenoklu (I.v.Ol. 164.)

2 Najstarejša besedila so Te 1, IG 75, Ma 1, IG 400, IG 401, IG 402, Pa 1, Pa 2, Or. Inc. 1 (glej Dubois II).

3 Narečni jezikovni korpus je zbirka vseh napisov, ki so relevantni za preučevanje določenega narečja. Na območju Arkadije so bili najdeni tudi drugi narečni spomeniki, zlasti dorski, a teh seveda v arkadijski besedilni korpus ne vključujemo. Pač pa sem sodijo tudi arkadijski jezikovni spomeniki, odkriti zunaj Arkadije, denimo v Olimpiji in v Delfih.

postala *lingua franca* celotnega vzhodnega Sredozemlja. Gledano s stališča arealne dialektologije, arkadijski jezikovni sistem skupaj s kiprščino in najverjetneje tudi pamfilščino tvori konservativno narečno skupino v okviru vzhodne grščine, tj. arkadokiprščino, ki jo skupek odsotnosti definicijsko relevantnih izoglos loči od v tem oziru bolj inovativne jonsko-atiške skupine. Zdi se (taka je tudi *communis opinio* v starogrški dialektologiji), da je prav arkadijščina oz. arkadokiprščina tako po glasovnih kot oblikovnih prvinah v jezikovnogenetskem smislu najbližja prav mikenščini – hronolektu iz časa pred izoblikovanjem pangrških inovacij, ki pa ga genetsko vendarle lahko že uvrstimo med vzhodnogrška narečja.

Študij neliterarnih besedil posameznih starogrških narečji se je kot veda, ki je tako z metodološkega kot idejnega vidika povezovala področji starogrške filologije in zgodovinskega primerjalnega jezikoslovja, pričela razvijati v 19. stoletju. Na podlagi pomembnih novih spoznanj na obeh temeljnih področjih pa je od začetka 20. stoletja dalje pričela naglo napredovati. Arheološka izkopavanja so počasi naraščajočemu korpusu dodala številne nove, z jeziko(slo)vnega vidika pomembnejše napise, ki so odgovorili na mnoga vprašanja, četudi so marsikatera šele odprli ali stara dognanja ponovno postavili pod vprašaj. V tem obdobju starogrške dialektologije je nastala vrsta prebojnih in še danes relevantnih filoloških in komparativističnih razprav. Korpus neliterarnih narečnih starogrških besedil je edinstven in nepogrešljiv vir vedenja o jezikovni podobi lokalnih starogrških idiomov, z drugimi besedami o tem, kako je zvenela govorjena stara grščina na ulicah antičnih mest in odmaknjenih podeželskih zaselkov. Poleg tega tovrstni jezikovni spomeniki v odnosu do literarnih ponujajo bistvene prednosti za jezikoslovno preučevanje, saj podoba epigrafskih dokumentov po svoji naravi ni obremenjena s preoddajno zgodovino, ki v primeru besedil na drugih prenosnikih terjaja tvegano tekstnokritično analizo in odpravo elementov, nastalih v preoddaji. Nadalje gre pri epigrafskih virih praviloma za slogovno nezaznamovana oz. v manjši meri zaznamovana besedila, ki so kot taka zagotovo bližje dejanskemu govorjenemu idiomu kot pa literarna besedila, pri katerih gre za umetne literarne standarde (četudi narečne, kot je to pač pogojeno s specifičnim literarnim žanrom), za katere je značilna velika mera slogovne zaznamovanosti in zgledovanja po specifikah epskega jezika. *A priori* torej epigrafika verneje ohranja informacijo o jezikovni realnosti in je zato za diahroni vpogled v jezik in s tem za rekonstrukcijo grščine na relevantnih predhistoričnih jezikovnih stopnjah izjemnega pomena. Kljub tej splošni teoretično pričakovani visoki informativnosti pa je vredno opozoriti na sledeča metodološko relevantna dejstva: prvič, dokumenti iz arhaičnega obdobja, ki odražajo čistejšo obliko posameznega narečja, so izjemno redki in pičli; drugič, v prevladujoči meri gre za uradniška besedila, ki so pogosto formulaična, stereotipna in s tem jezikovno v precejšnji meri konservativna (poleg tega ravno uradniški žargon že od 4. stol. pr. Kr. izkazuje interferenco

ahajskega pokrajinskega standarda (κοινά) in kmalu zatem tudi pangrške (κοινή); tretjič, specifično problematiko predstavlja grafija: kot vemo so bile po celotnem grškem svetu razširjene lokalne različice alfabeta (t. i. epihorični alfabeti), ki so v fonetičnem smislu praviloma še manj informativni kot vzhodnogrški alfabet. Že ta v klasični dobi ni označeval opozicij v okviru akcenta, intonacije in deloma aspiracije, epihorični alfabeti pa poleg tega niso notirali niti opozicije vokalne kvantitete. Dejansko fonetično vrednost grafema lahko pogosto z gotovostjo določimo samo posredno, zahvaljujoč občasnim napakam oz. odstopanjem od ortografske norme, v primeru napisov v verzni obliki pa tudi s pomočjo metrike.

Arkadijščina s svojim sorazmerno pičlim naborom oblik vendarle prinaša številna v jezikovnozgodovinskem kontekstu presenetljiva jezikovna dejstva, in sicer zlasti v sferi besedotvornih in oblikotvornih arhaizmov. Pričujoča študija se osredinja na štiri take poteze arkadijskega glagolskega sistema⁴ in skuša s pomočjo primerjalne metode (tako na podlagi interne starogrške kot eksterne indoevropske evidence) in metode rekonstrukcije pojasniti njihovo predzgodovino in odnos do oblikotvorno oz. besedotvorno odgovarjajočih inovativnih pojavov v glagolskem sistemu drugih starogrških idiomov.

OJEVSKI VOKALIZEM V PRIMARNEM MEDIJALNEM OSEBILU ZA 3. OSEBO EDNINE IN MNOŽINE

Končnici $-τοι$ (3. os. sg. med.) in $-vτοι$ (3. os. pl. med.) sta prajezična arhaizma, ki ju ohranjata tako arkadijščina (npr. $\acute{\epsilon}\alpha\tauοι$) in kiprščina (npr. $\kappa\epsilon\acute{\iota}\tauοι$) kakor tudi mikensščina (npr. $e-u-ke-to = euk^h\acute{e}toi$), medtem ko ostala starogrška narečja na istem mestu in v 1. ter 2. os. sg. izkazujejo ajevski samoglasnik, torej $-μαι, -σαι, -ται, -vται$. Glede na to, da tovrstna dvojnost v podedovani seriji sekundarnih osebil, na katerih besedotvorno temelji primarni set, ni izpričana (splošnogrško je v 2. os. sg., 3. os. sg. in 3. os. pl. prisoten dominantni ojevski vokalizem), splošnogrško izglasje $-αι$ proti arkadokiprskemu oz. mikenskemu izglasju $-οι$ zagotovo predstavlja inovacijo. Paradigma primarnih osebil medija se je v prajeziku glasila: $*-h_2e-i > *(H)ai$, $*-th_2e-i > *-t(H)ai$, $*-o-i$, $*-me(s)d^h h_2$, $*-(s)d^h(h_2)ue$, $*-ro-i$ (prim. Tichy, *A Survey of Proto-Indo-European*, 88–95; Meier-Brügger, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, 313–315), pri čemer je najverjetneje že poznoprajezično v večjem delu paradigme lahko prihajalo do prestrukturacije po naslonitvi v vzglasju odstopajočih oblik na osrednji set facientivnih osebil aktiva $*-m(i)$, $*-s(i)$, $*-t(i)$, $*-(e)nt(i)$, torej v smeri $\rightarrow *ma-i$, $\rightarrow *sa-i$, $\rightarrow *to-i$, $\rightarrow *ento-i/-nto-i$). Na tovrstni način preoblikovana serija je bila podvržena analoškem pritisku po izravnavi v smeri prevlade ajevske

4 Četudi deležnika zlasti zaradi nominalne fleksije ne moremo brez pridržka uvrstiti v glagolski sistem, se vendarle zdi smiselno v začrtanem kontekstu te študije obravnavati tudi arkadijsko deležniško obliko $\acute{\epsilon}\alpha\sigma\alpha\epsilon$.

samoglasniške kvalitete, do česar je prišlo pri izoblikovanju splošnogrške paradigme -μαι, -σαι, -ται, -μεθα, -σθε, -νται (prim. praindoiransko **(h)ai*, **-saj*, **-taj*, **-mad^hi*, **-d^huam*, **-ntaj*), oz. izravnave v prid varianti z ojevsko vokalno barvo, na katero v okviru grščine kaže mikensko-grško in arkadokiprsko gradivo.

KONJUNKTIV AKTIVA S SEKUNDARNIMI OSEBILI

V indoevropskem prajeziku se je konjunktiv tvoril iz tematskih in atematskih glagolskih osnov, in sicer s sufiksacijo besedotvorne pripone **-e/o-*, ki je tako formalno kot po distribuciji identična s tematskim vokalom **-e/o-*. Konjunktiv je v prajeziku edina naklonska osnova, ki je oblikotvorno dovoljevala tako primarna kot sekundarna osebila. Potencialni primer tovrstne ostaline v arkadijščini je glagolska oblika *κακρίνη* (IG 262.1.14), če jo je pravilno izvajati iz pgr. **k_h/ato-kri-n-je-e-t* k pide. bazi **kreh_i(i)-* »(raz)ločiti« (gl. LIV: 366–367). Diahrono gledano, gre za prvotni nazalni prezent, sekundarno razširjen s sufiksom **-je/jo-*. Konjunktivna osnova *-κρίνη-* je iz primarne prezentove tvorjena z regularno podaljšavo veznega vokala kot posledice vokalne kontrakcije (**-e-e-*) in s sekundarnim osebilom za 3. os. sg. **-t* > pgr. **-ø / __#*. V prajeziku se je prospektivni konjunktiv utegnil tvoriti s primarnimi, voluntativni pa s sekundarnimi osebili (Rix, *Historische Grammatik des Griechischen*, 259). Takšna prajezična distribucija je sicer verjetna, nikakor pa ne gotova, saj jo je znotraj posameznih ide. jezikov, kjer konjunktiv sicer dopušča rabo tako sekundarnih kot primarnih oseb, nemogoče dokazati. Stara indijščina izkazuje stanje, v katerem pri konjunktivu primarna in sekundarna osebila alternirajo v, kot se zdi, prosti distribuciji, pri čemer sekundarna osebila daleč prevladujejo v atematskih osnovah, medtem ko je pri tematskih pogostnost enih in drugih bolj ali manj enaka (Sihler, *New Comparative Grammar*, 593). Kot je znano, v internogrški morfologiji konjunktiva sicer prevladujejo primarna osebila, vendar utegnejo nekateri narečni napisi izkazovati tudi oblike, opremljene s sekundarnimi osebili. Arkadokiprsko narečje (nekaj primerov ponujajo tudi razna dorska narečja) takšno stanje še obilno izpričuje. Ker iz same mikensčine o razvoju podedovanega konjunktiva v grščini ne moremo sklepati ničesar zanesljivega, je upravičena domneva, da sta na pragrški stopnji še morali obstajati obe možnosti spregatve, pri čemer je nato pangrško⁵ prišlo do prevlade in končne posplošitve primarnih oseb in posledične formalne izenačitve s spregatveno shemo prezenta. Distinktivni element je le podaljšava veznega vokala v t. i. dolgovokalnem konjunktivu, tj. konjunktivu tematskih osnov in konjunktivu atematskih osnov z analoško vnesenim dolgim izglasnim vokalom osnove.

5 Pangrške inovacije so tiste, ki so prisotne v vseh grških narečjih, a jih mikenska grščina še ne izkazuje, in torej ne morejo biti pragrške.

V Tabeli 1 je prikazan verjetni razvoj končaja 3. os. sg. konj. akt., kakor ga je mogoče rekonstruirati na relevantnih predhistoričnih jezikovnih stopnjah. Kot interno primerjalno gradivo služita dve obliki: tesalska, ki ravno tako kot arkadijska izkazuje arhaično stanje, in jonsko-atiška, ki že jasno kaže na sekundarno posplošitev seta primarnih oseb. Redki potencialni zgledi konjunktivnih oblik v mikenščini so za ugotavljanje prisotnosti oz. odsotnosti distinktivnega elementa primarnih oseb, tj. izglasnega *-i*, irrelevantne, saj linear B ne beleži opozicije med izglasnimi *-ε*, *-η*, *-ει* in *-ηι*. V vsakem primeru je zapisan le izglasni *>ε<*.

Tabela 1

PIDE. OBLIKE	PGR. OBLIKE	ARK. OBLIKE ⁶	PRIM. NAR. GRADIVO
3. os. sg. konj. akt. <i>*-e-e-t</i> >	3. os. sg. konj. akt. <i>*-ē-t</i> > <i>*-ē</i> >	3. os. sg. konj. akt. <i>-η</i> IG 262, 1.14 3. os. sg. akt. konj. prez. <i>κακρίνη</i> ⁷	ARHAIZMI Tes. 3. os. sg. akt. konj. prez. <i>θέλη</i>
			INOVACIJE Jon.-at. 3. os. sg. akt. konj. prez. <i>θέληι/θέλη</i>

ARHAIČNO OSEBILO 1. OS. SG. OPT. PREZ. AKT.-OIA

V indoevropskem prajeziku se optativ tvori iz primarne časovne oz. časovno-aspektualne osnove s pripono **-ieh₁-/-ih₁-*. Oblikotvorno optativna osnova za razliko od konjunktivne dopušča le sekundarna osebila. Medtem ko so atematske oblike podvržene kvantitativnemu prevoju, in sicer glede na podstavno premičnost oz. nepremičnost glagolske osnove (atematski optativ je lahko akrostatičen, torej nepremičen, ali opisno histerokinetičen, torej desnopremičen; glej Rix, *Historische Grammatik des Griechischen*, 253), so tematske oblike nemobilne s kolumnalnim zaporedjem tematskega vokala v ojevski prevojni stopnji in ničtostenjske variante optativne pripone **-ih₁-*, kar v grščini rezultira kot značilno zaporedje *-o-t-*. Pragrško osebilo za 1.

6 Izpričane arkadijske oblike (tj. tiste brez asteriska), ki jih navajamo v tej študiji, sledijo kritični izdaji Dubois II. Izjema sta vokala *ē* in *ō*, ki ju tu zapisujemo *z >η<* in *>ω<*.

7 Besedilo IG 262 je pisano v epihoričnem alfabetu, pri čemer se obravnavana glagolska oblika pojavi zapisana kot *>KAKPINE<*. Ker skladenjsko na tem mestu pričakujemo konjunktiv (glej besedilo IG 262 v prilogi), moramo seveda izglasni *-E* etimološko interpretirati kot izvorno dolg. Iz tega razloga je v besedilu tudi rabljena eta in ne dejansko izpričani epsilon.

os. sg. akt. opt. je odvisno od dejanske prevojne stopnje optativne pripone, oziroma od tega, ali je njen pragrški refleks vokalnoizglasen (*-iē- < *-ieh₁-) ali konzonantnoizglasen (*-o-i- < *-o-ih₁-). V prvem primeru je končni slovnični morfem realiziran kot *-n < pide. *-m (npr. τι-θε-ιη-ν), v drugem pa je v gradivu izpričano standardno primarno osebilo -μι (npr. γράφοιμι), ki je z vidika zgodovinskoglasoslovnega razvoja nepričakovano in tako očitno predstavlja analoško substitucijo za pričakovani izglasni ** -a < pide. *-ḡ.

Edinstveni zgled tovrstne pričakovane realizacije osebila 1. os. sg. akt. tematskega optativa je arkadijska glagolska oblika ἐξελαύνοια (IG 343, 1.86 Orhomen). V 19. stoletju, tj. še pred odkritjem in objavo napisa IG 343 leta 1909, so nekateri vodilni indoevropeisti kot npr. Brugmann, Osthoff in Wackernagel na podlagi primerjalne metode in metode rekonstrukcije za 1. os. sg. akt. opt. zgolj teoretično na pragrški stopnji predpostavili obstoj končaja -o-i-α, ki bi v celoti ustrezal staroindijskemu -e-y-am, in njegovo kasnejšo substitucijo z običajnejšim in morfološko bolj transparentnim zaporedjem -o-i-μι. Ko je Premerstein leta 1909 objavil spodnji del napisa IG 343, ki je razkril presenetljivo obliko ἐξελαύνοια h glagolu ἐξελαύνω⁸ »izzženem«, se je zgornja predpostavka tudi potrdila kot upravičena. Da gre pri obliki ἐξελαύνοια nedvomno za arhaični optativ, je mogoče dokazati s pomočjo neposrednega sobesedila. Gre za dve strogo formulaični prisegi, ki so ju zapovrstjo dali prebivalci Evajmona in Orhomena.⁹ Prisega je dvodelna, oba dela pa sta strukturno identična; v jedru obeh priseg se na odgovarjajočih mestih pojavita osebni glagolski obliki [o]ῦ δαυ ἀνισταίμην, ki je formalno nedvomno optativ, in οὔ δαυ ἐξελαύνοια, ki smo ga ob upoštevanju paralelizma prav tako primorani analizirati kot optativno obliko.

Nastanek zaporedja -o-i-α = stind. -eyam, stiran. *-ajiam iz prajezičnega *-o-ih₁-m je mogoče pojasniti na sledeči način: izglasni grški -α je refleks pide. sekundarnega osebila *-ḡ za 1. os. sg. akt. v položaju za soglasnikom, torej *-C-ḡ. Z vidika tako grške kot indoevropske prajezične historične fonetike nepričakovano ohranitev medvokalnega -i- je treba pripisati analoški težnji po ohranitvi kolumnalnosti v tematskem optativu, pri čemer se je moralo prvotno trozložno zaporedje *-o.ī.h₁ḡ razviti v smeri *-o.ī.ih₁ḡ (s sekundarnim *ī kot polnilcem zeva po odpadu laringala) > *-o.ih₁ḡ (s pozno izgubo zložnosti ijevskega elementa in končno odpravo hiata tudi v prvem zlogu) > pgr. *-o.ija > *-o.ia > *-o.ī-mi. Do popolnoma enakega razvoja pride tudi v 3. os. pl. tematskega optativa *-o-ih₁-ent (polna stopnja osebila je tu neprvotna, vendar zagotovo že prajezična, saj jo izkazuje večje število indoevropskih jezikov) > *-o-ih₁-ent > *-o.ī.ient > *-o.ī.ient > pgr. *-o.ien, praindoiransko *-aijan (praindoarijsko → *-aiarš > stind. -ayur) > av. -aiian.

8 Glagol ἐξελαύνω je kompozitum glagola ἐλαύνω. Simpleks (k bazi ἐλά- < pide. *h₁elh₂-) je tvorjen na podlagi heteroklitičnega izglagolskega samostalnika *ἐλα-ἦαρ, ἐλα-υv-oc. (Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*, 401–402).

9 Prim. spodaj izvornik in prevod napisa IG 343, 58–95.

V tabeli 2 je prikazan diahroni razvoj optativnega končaja tematskih (in torej konzonantnoizglasnih) ter atematskih (in torej vokalnoizglasnih) osnov.

Tabela 2

PIDE. OBLIKE	PGR. OBLIKE	ARK. OBLIKE	PRIM. NAR. GRADIVO
TEMATSKE OSNOVE			ARHAIZMI
1. os. sg. opt. akt. * <i>-o-ih₁-ŋ</i> *[- <i>o.i.hŋ</i>] >	1. os. sg. opt. akt. * <i>-o-iĵ-ŋ</i> *[- <i>o-.i.iĵ</i> "] > * <i>-oĵ.ĵa</i> >	1. os. sg. opt. akt. -o-i-α IG 343 1.86 ἔξελαύνοια	
ATEMATSKE OSNOVE			INOVACIJE
1. os. sg. opt. akt. * <i>-ieh₁-m</i> > * <i>-iĕ-m</i> > (po delovanju Stangovega zakona v zaporedju * <i>-EHM</i> #)	1. os. sg. opt. akt. * <i>-iĕ-n</i> >	1. os. sg. opt. akt. -iŋ-v (prim. običajne oblike 1. os. sg. akt. opt. prez. εἶŋν, τιθειŋν idr.)	Jon.-at. 1. os. sg. akt. opt. prez. -o-i-μ ἔξελαύνοιμι Evripid 1. os. sg. akt. opt. prez. -oiv : -oi. (Sihler, <i>New Comparative Grammar</i> , str. 597) <i>Po analogiji po atematskih oblikah tipa εἶŋν (< *H₁s- iĕH₁-m) : εἶŋ (< *H₁s-iĕH₁-t)</i>

ARHAIČNI AK. PL. F. AKT. PTCP. PREZ. ΕΑΣΑΣ

V indoevropskem prajeziku se je aktivna deležniška osnova moškega oz. srednjega spola k atematskemu glagolu **h₁es-* »biti«¹ tvorila s prevojno alternirajočo pripono **-ent-/-ont-/-ŋt-*, ki se je naplastila neposredno na atematsko prezentovo osnovo, torej **h₁es-ent-*. Prajezična akcentsko-prevojna paradigma tovrstnih deležnikov je bila holokinetična (polnpremična) z NOM. sg. m. *h₁és-ont-s (prim. stind. *sán* ob analoškem lat. (*ab*)-*sēns*), GEN. sg. m. *h₁s-ŋt-és (lat. (*ab*)-*sentis*, stind. *satás*). Ustrezni feminativ je bil regularno tvorjen z mocijskim sufiksom **-iĕh₂-/-ih₂-*, ki se je naplastil na šibkosklonsko deležniško osnovo in se vključil v prevoj sufiksalnega dela nove mezokinetične (srednjepremične) osnove, torej NOM. sg. f. pide. *h₁s-ént-ih₂-ø → pgr. *es-ŋt-ĵa (s posplošitvijo šibkosklonske realizacije prvega sufiksa in specifičnim grškim razvojem izglasnega zaporedja **-ih₂#*) > **ehas(s)a* (prim.

mik. *e-a-sa-* = *ehas(s)a-*); GEN. sg. f. pide. $*h_{\rho} s\text{-}\eta\text{-}\dot{\iota}\acute{e}h_2\text{-}s$ > pgr. $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}\bar{a}\text{-}s$ > $*eas(s)\bar{a}s$ (kar se direktno ohranja v mesen. GEN. sg. f. $\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma(\sigma)\bar{\alpha}\varsigma$, identičnim s stind. *satyás*), AK. pl. f. pide. $*h_{\rho} s\text{-}\eta\text{-}\dot{\iota}\acute{e}h_2\text{-}ns$ > pgr. $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}\bar{a}\text{-}ns$ > $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}a\text{-}ns$ (s skrajšavo izglednega zaporedja po Osthoffovem zakonu) > $*eas(s)as$, kar se z regularnim, za arkadijščino pričakovanim odpadom medglasnega nazala v izglasnem zaporedju $*-Vns$ brez nadomestne podaljšave kot morfološki arhaizem ohranja v arkadijskem AK. pl. f. ptcp. prez. akt. $\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma$, izpričanem na napisu iz Mantineje IG 262 (5. stoletje pr. Kr.). V ostalih narečjih se na zgodnjih napisih sporadično še pojavljajo refleksi tovrstnih besedotvornih arhaizmov, pri čemer je kasneje za tvorbo osnove aktivnega participa prezenta ženskega spola splošnogrško prevladala krepkosklonska oblika οὔσα (kot refleks transponata < $*-ont\text{-}ih_2\text{-}$), in sicer po analoški naslonitvi na obliki za moški in srednji spol ὄν, ὄν ($*-ont\text{-}$), ki pa utegneta biti za razliko od mik. *e-o* = $*eh\bar{o}n$ < $*h_{\rho} s\text{-}\acute{o}nt\text{-}$ tudi sama naslonjena na produktivni nemobilni tematski tip φέρων < pide. $*b^h\acute{e}r\text{-}o\text{-}nt\text{-}s$, φέρωντος < $*b^h\acute{e}r\text{-}o\text{-}nt\text{-}os$.

Tabela 3 pregledno prikazuje predvideni diahroni razvoj arkadijske oblike v odnosu do primerjalnega gradiva drugih starogrških narečij.

Tabela 3

PIDE. OBLIKE	PGR. OBLIKE	ARK. OBLIKE	PRIM. NAR. GRADIVO
NOM. sg. f. $*h_{\rho} s\text{-}\acute{e}nt\text{-}ih_2$ >	NOM. sg. f. $*es\text{-}\acute{e}nt\text{-}\dot{\iota}a$ → $*es\text{-}\eta\text{-}\dot{\iota}a$ > $*ehas(s)a$ >	NOM. sg. f. $*\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma(\sigma)\alpha$	ARHAIZMI
GEN. sg. f. $*h_{\rho} s\text{-}\eta\text{-}\dot{\iota}\acute{e}h_2\text{-}s$ >	GEN. sg. f. $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}\bar{a}\text{-}s$ > $*eas(s)\bar{a}s$ >	GEN. sg. f. $*\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma(\sigma)\alpha\varsigma$	Mik. NOM. pl. f. a-pe-a-sa (= <i>apehas(s)ai</i>) ¹⁰ Mesen. GEN. sg. f. $\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma(\sigma)\bar{\alpha}\varsigma$
AK. pl. f. $*h_{\rho} s\text{-}\eta\text{-}\dot{\iota}\acute{e}h_2ns$ >	AK. pl. f. $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}\bar{a}\text{-}ns$ > $*es\text{-}at\text{-}\dot{\iota}a\text{-}ns$ > $eas(s)ans$ >	AK. pl. f. $\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma$	INOVACIJE
			Jon.-at. NOM. sg. f. οὔσα

SKLEP

Prikazani štiri pomembni besedotvorni oz. oblikotvorni arhaizmi arkadijskega narečja predstavljajo zgolj majhen delež oblik, ki utrjujejo prepričanje, da konservativne tendence tega idioma prevladujejo nad tendencami po inovativnih posegih v podedovane paradigme, zlasti analoških prenovah, ki jih lahko opazujemo v mnogih drugih, v tem oziru progresivnejših narečjih,

10 Bartoněk, *Handbuch des mykenischen Griechisch*, 329.

denimo v jonsko-atiškem. Razlog za takšen status utegne biti v zvezi s splošno tendenco, da idiomi perifernih območij nekega jezikovnogogenetsko homogenega jezikovnega kontinuuma praviloma učinkujejo kot skladišča jezikovnih pojavov, saj jih inovacije in konformizacijske težnje središčnih idiomov težje dosegajo. Za arkadijsko narečje relevantni dejavniki, ki idiomu dajejo pečat bolj arhaičnega izmed starogrških narečij, so geomorfološke, zgodovinske in sociolingvistične narave. Odločilna geomorfološka dejavnika sta nedvomno izrazita kontinentalna lega Arkadije brez dohoda do morja ter reliefno močno razgiban in posledično težko dostopen teren. Zgodovinsko gledano, gre pri nosilcih arkadijskega idioma za neprekinjeno kontinuiteto iz časa preddorske poselitve Peloponeza,¹¹ ki se je po propadu mikenskih palač zatekla na otok Ciper (kiprščina) in v odročno, gorato notranjost polotoka (arkadijščina). Arkadijci so bili na novem poselitvenem prostoru obkroženi z govorcji zahodnogrških narečij – z lakonsko in mesenijsko dorščino na jugu, z elidsko in ahajsko SZ grščino na severu in zahodu ter z lokalnimi govori saronke dorščine na vzhodu. Morda, vendar glede tega zaradi pičlih pričevanj ne moremo biti gotovi, je tak položaj skupaj z nenehno vojaško nevarnostjo, ki jo je predstavljala Sparta, pripomogel tudi k izoblikovanju močne zavesti o pripadnosti arkadijskemu etnosu in avtohtonemu lokalnemu narečju, ki se je v mnogih ozirih pomembno razlikoval od dorskih in SZ grških govorov. Nadalje so zaradi odročnosti, redke poselitve in politične marginalnosti pokrajine leto obšle vse pomembne prometnice. Tako so bile v večjem delu pokrajine sprva otežene tudi možnosti za stike z govorcji drugih starogrških idiomov. Kot odločilna sociolingvistična dejavnika se poleg tega kažeta še predvsem odsotnost stiliziranega knjižnega jezika in, vsaj v arhajski dobi, prestižnih pokrajinskih standardov, ki bi utegnili vplivati na naravni razvoj idioma.

BIBLIOGRAFIJA

- Bartoněk, Antonín. *Handbuch des mykenischen Griechisch*. Heidelberg: Winter, 2003.
- Beekes, Robert Stephen Paul. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden in Boston: Brill, 2010.
- Buck, Carl Darling. *Introduction to the Study of the Greek Dialects: Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*. Boston: Ginn and Company, 1910.
- Derneue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart: J. B. Metzler'sche Verlagsbuchhandlung, Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH, 2012.
- Dubois I = Dubois, Laurent. *Recherches sur le dialecte arcadien – I Grammaire*. Louvain-la-Neuve: Cabay, 1986.

11 S tem izrazom se misli na obdobje pred vzpostavitvijo dorske hegemonije, ko je bil Peloponez še domovina etnolingvistične skupnosti, katere del so bili govorcji mikenske grščine in predniki govorcev arkadijščine, kiperščine in pamfilsčine, nikakor pa ne obdobje, preden bi Dorci prišli na Peloponez, saj je danes teorija o veliki dorski selitvi na jug že presežena. Govorcji dorskih narečij so bili najverjetneje v tem obdobju že na Peloponezu, vendar kot sestavni del nižjega družbenega sloja.

- Dubois II = Dubois, Laurent. *Recherches sur le dialecte arcadien – II Corpus dialectal*. Louvain-la-Neuve: Cabay, 1986.
- Horrocks, Geoffrey. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. 2. izdaja. Chichester: John Wiley & Sons, 2010.
- Kuntner, Rok. *Vokalizem in konzonantizem arkadijskega narečja*. Diplomsko delo. Oddelek za klasično filologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2017.
- Lejeune, Michel. *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Pariz: Klincksieck, 1972.
- Liddell, Henry, Robert Scott, Henry Stuart Jones, Robert McKenzie. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Meier-Brügger, Michael. *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Berlin in New York: De Gruyter, 2010.
- Miller, D. Gary. *Ancient Greek Dialects and Early Authors – Introduction to the Dialect Mixture in Homer, with Notes on Lyric and Herodotus*. Boston in Berlin: De Gruyter, 2014.
- Rix, Helmut. *Historische Grammatik des Griechischen – Laut- und Formenlehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992.
- LIV= Rix, Helmut et al. *Lexikon der indogermanischen Verben, die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.
- Sihler, Andrew Littleton. *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. New York in Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Schwyzler, Eduard. *Griechische Grammatik auf der Grundlage von Karl Brugmanns griechischer Grammatik. Erster Band: Allgemeiner Teil, Lautlehre, Wortbildung, Flexion*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1939.
- Tichy, Eva. *A Survey of Proto-Indo-European*. Bremen: Hempen Verlag, 2006.

Seznam okrajšav

- ark. = arkadijsčina, arkadijsko
ark.-kip. = arkado-kiprska narečna skupina, arkado-kiprsko
at. = atiščina, atiško
jon.-at. = jonsko-atiška narečna skupina, jonsko-atiško
av. = avestijščina, avestijsko
ide. = indoevropski/a/o
jon. = jonščina, jonsko
kip. = kiprščina, kiprsko
lat. = latinščina, latinsko
mik. = mikenščina, mikensko
pgr. = pragrščina, pragrško
pide. = indoevropski prajezik, praindoevropsko
stind. = stara indijščina, staroindijsko
stiran. = stara iranščina, staroiransko
-∅ = ničto osebilo/sklonilo
< = regularni fonološki razvoj iz
> = regularni fonološki razvoj v
← = razvoj iz (po analogiji ali preoblikovanju)
→ = razvoj v (po analogiji ali preoblikovanju)
* = rekonstrukcija oz. transponat
** = hipotetična oblika

/ ___ = če sledi

= absolutno vzglasje/izglasje besede

H = laringal

K = konzontan (soglasnik)

M = nazal (nosnik)

V = vokal (samoglasnik)

PRILOGA 1: NAPIS IG 262¹²

- [Fω]φλήασι οἶδε ἰν Ἀλέαν·
 [Σί]συρνος
 [Σ]ω[κλ]ῆς
 [Φ]ιλομηλίδας
 5 Θεό[κ]οσσμος
 Ἀριστόμαχος
 Δρομέας
 Στίλπας
 Φάνις
 10 Ἄκραντος
 Ἄντιλαΐδας
 Βῶθις   ηεσκλάρος
 Θέμανδρος.
- Ἄοιόι ἄν χρηστήριον κακρίνη
 15 ἦ γνωσίαι κακριθῆε τῶν χρημάτων,
 πὲ τοῖς Φοικιάται<ς> τὰς θεῶ ἦναι,
 καΦοικίας δάσασθαι τὰς ἄνωδ' ἐάσας.
 Εἰ τοῖς Φωφληκόσι ἐπὶ τοῖδ' ἐδικάσαμεν,
 ἄ τε θεὸς κὰς οἱ δικασσταί, ἀπυιεδομίν[οι]
 20 τῶν χρημάτων τὸ λάχος, ἀπεχομίνος
 κὰ τῶρρέντερον γένος ἦναι
 ἄματα πάντα ἀπὸ τοῖ ἱεροῖ, ἴλαον ἦναι·
 εἰ δαλ λαίι[ς] ἔᾶτοι κὰ τῶνν[υ/ι], ἰμενφὲς ἦναι.
- col. II.24 Εὐχωλὰ [δ'] ἄδε ἔ[σ]ετοι τοῖ ἀ[λιτηρίοι]·
 25 εἴ ιις ἰν τοῖεροῖ τῶν τότε [ἀπυθανόντων]

12 Izvirnik sledi kritični izdaji v Dubois II, v kolikor je to iz razloga praktičnosti in preglednosti smiselno. Besedilo izvira iz obdobja, ko (1) male tiskane črke grške abecede še niso bile v rabi, ravno tako ne diakritična znamenja (vsi šibki in ostri pridihni ter naglasna znamenja so torej rezultat interpretacije), in ko (2) v Arkadiji vzhodnogrški alfabet še ni bil v splošni rabi, temveč so uradne dokumente zapisovali v epihoričnem alfabetu. Kljub temu se, kot je že bilo opozorjeno, v besedilu dolga ē in ḡ zapisuje z >η< in >ω<. Prav tako so izpuščene podpisane pike, ki v prvotni kritični izdaji označujejo negotovo branje posameznih grafemov, največkrat zaradi poškodovanega napisnega polja. Ostala tekstnokritična znamenja, ki odražajo urednikovo interpretacijo, so verno ohranjena. Za popolno kritično izdajo glej Dubois II.

φονῆς ἐστί, εἴη' αὐτὸς εἴηε [τῶν ἐσγόνων]
 ις καὶ τῶρρέντερον, εἴηε τ[ῶν ἀνδρῶν]
 εἴηε τὰς φαρθένω, ἰνμενφῆ[ς ἦναι καὶ]
 τὸ χρηστήριον· εἰ δὲ μὴ, ἴλα[ον ἦναι].

- 30 Εἰ Θέμιανδρος φονῆς ἐστί ε[ἴηε]
 τῶν ἀνδρῶν εἴηε τὰς φαρθέν[ω]
 τῶν τότε ἀπυθανόντων ἰν τ[οῖεροῖ]
 κὰς μὴ προ[σ]σθαγενῆς τῶ Φέ[ργω]
 τὸ τότε ἐό[ν]τος ἰνμόνφον θε[οῖ ἦναι].
 35 εἰ δὲ προσσθαγενῆς τῶ Φέργ[ω]
 κὰς μὴ φονῆς, ἴλαον ἦναι.

Spodaj navedeni so dolžniki Aleje:

Sisurnos, Sokles, Filomelid, Teokozmos, Aristomah, Dromej, Stilp, Fanis, Akrant, Antilaíd, Botis – izvzet¹³ – Temander.

Kogar preročišče obsodi, potem ko je bil po preiskavi obsojen na zaplembo premoženja, naj preide (sc. vse, kar je njegovega)¹⁴ – skupaj s sužnji – v last boginje, posesti zgoraj pa naj se razdeli. V kolikor smo – boginja in sodniki –, potem ko smo dali v prodajo del njihovega premoženja, glede dolžnikov dosodili sledeče, (namreč da) naj se (oni) in vse njihovo moško potomstvo vselej držijo stran od svetišča, naj (nam) bodo (glede tega bogovi) naklonjeni. Če se glede teh (posameznikov) dopusti razdelitev posesti, naj bo to (pri bogovih) grajano.

Kršitelju pa naj velja tale kletev: če je v svetišču kdo, ki je morilec onih, ki so takrat umrli – mož ali device –, bodisi on sam bodisi kdo od njegovih moških potomcev, naj bo to grajano po (razsodbi) preročišča. Če pa ni (sc. morilec), naj (mu) bodo (bogovi) naklonjeni.

Če je Temander morilec onih, ki so takrat umrli v svetišču – mož ali device –, in ne (zgolj) priča dejanju, ki se je takrat odvilo, naj bo to pri bogu grajano, če pa je bil (zgolj) priča dejanju in ne morilec, naj (mu) bodo (bogovi) naklonjeni.

13 Za različne interpretacije tega problematičnega mesta glej Kuntner, *Vokalizem in konzonantizem arkadijskega narečja*, 25–26.

14 Dopolnitve v tem in v vseh sledečih oklepajih so prevajalčevi poskusi interpretacije vsebinsko manj jasnih mest.

PRILOGA 2: NAPIS IG 343¹⁵

Θεός. Τύχα αγαθ[ά]. |² ΣυΦοικία Εὐαί |³ μνίους Ἐρχομι |⁴ νίους ἐπὶ τοῖς Φί |⁵
 σφοῖς καὶ τοῖς ὕμ |⁶ οῖσις. Τὰ δὲ ἱερά |⁷ [τ]ὰ ἰν Εὐαίμονι ἀ |⁸ [ἰ κ]ὰ μῆν · αὐθι
 κα |⁹ [τάπ]ερ ἔχει συντ |¹⁰ [ε]λῆσαι ----- ca 3 lignes |¹⁴ Τὸς δὲ προτέρος [ἰ]
 |¹⁵ νΦοίκος τὰς τομ |¹⁶ [ά]δος λαχῆν, κατὰ |¹⁷ [π]ερ ἔδοξε ἀμφο[τ] |¹⁸ ἔρρις·
 Τῶν δὲ ἐπὶ |¹⁹ [X]αιριάδα εἴ τέ [τ] |²⁰ [ι] χωρίον ἀμφίλλ |²¹ [ο]γον ἰν τὰι τομά
 |²² [δ]ι, τὸς Ἡραέας δια |²³ [δ]ικάσαι καὶ τὰς δίκαι[ς] |²⁴ [τ]ὰς προδεδικασμί |²⁵
 νας πάνσας· πομπ[ά |²⁶ ς] δ' ἐπιγενέσθαι δ[ι] |²⁷ ἀ τρία Φέτεια Ἄρ[κὰ |²⁸ δω]ν
 ἐπὶ Φρήσι κ[αῖ] |²⁹ [τ]ὰ χρήματα δαμόσι |³⁰ [α] κοινᾷ φέρην ἀ |³¹ [μ]φοτέρος·
 γράφε |³² α γραψάνσας καθ[έ |³³ σ]θ[αῖ], ὁπόθ' ἂν δεά[σ |³⁴ η]τοι ἀμφοτέροις.
 τ |³⁵ οἷς ἐπὶ Χαιριάδα τ |³⁶ ἀ χρήματα ὀφέλλο[ν |³⁷ σ]ι τὰι θεοῖ περι τὸν ἀ |³⁸ [π]
 υδοσμὸν αὐτὸς δ[ι] |³⁹ ἀβωλευσαμίνος χρό |⁴⁰ νον τάξασθαι καὶ περ[ῖ] |⁴¹ [τὰ]
 μισθώματα τὰς γὰς |⁴² [τὰν] Μνασιτέλης ἐμί<σ>θ[ω] |⁴³ σε, κὰ ταυτά. Ὅτις
 ξέν[αν] |⁴⁴ γεγάμηκε, τὸς παῖδας [κ |⁴⁵ αἰ] τὰς γυναῖκας Ἐ[ρ] |⁴⁶ χομνίας ἦναι.
 Τὰ ὄρ |⁴⁷ [κ]ια πάντα τὸ αὐτὸ [α] |⁴⁸ ἰ αὐτῖς · μῆ ἐσκεθῆ |⁴⁹ [ν] μῆδ' αναγκάσαι
 μ |⁵⁰ [η]δέν. Ἀτὰρ δὲ δικ[ᾶ |⁵¹ ν] τάνν · οἱ ξένοι ἐ[κ] |⁵² ρινναν τὰς τε ἰν [E |⁵³
 ὕ]αίμονι καὶ τὰς ἰ[ν] |⁵⁴ [Ἐρχομιν]οῖ [----- ca 2 lignes ----- ἰν πόλι] |⁵⁷
 [Fe]κατέραι Ἰολλ[α] |⁵⁸ ος. Ὡμοσαν οἱ Εὐα[ι] |⁵⁹ μνιο<ι> τάδε· ἀψευ[δ] |⁶⁰ ἦω
 νά<ν> τὰν συφοι[κί] |⁶¹ αν τοῖς Ἐρχομνί[ο] |⁶² ς πὸς τὰς συνθέ[σ |⁶³ ι]ς, νεὶ
 τὸν Δία τὸν Ἄρ[η] |⁶⁴ α, νεὶ τὰν Ἀθάναν τ |⁶⁵ ἂν Ἀρείαν, νεὶ τὸν [I] |⁶⁶ νυάλιον
 τὸν Ἄρῆα· |⁶⁷ [ο]ῦ δαν ἀνισταίμα |⁶⁸ ν ἀπὺ τοῖς Ἐρχομιν |⁶⁹ [ί]οις οὔποτε, οὐ
 τὸν |⁷⁰ [Δ]ία τὸν Ἄρῆα, οὐ τὰ |⁷¹ ν Ἀθάναν τὰν Ἄρε[ι] |⁷² αν, οὐ τὸν Ἰνυάλιο |⁷³
 ν τὸν Ἄρῆα· κεῦορ |⁷⁴ κέντι μὲν τάγαθά, |⁷⁵ [ἐ]πιορκέντι δὲ ἔξο |⁷⁶ [λέ]σθαι
 αὐτόγ καὶ γ |⁷⁷ ἔνος. Ὡμοσαν Ἐρχ |⁷⁸ [ο]μνίοι τάδε· ἀψευ |⁷⁹ δήω νὰν τὰν συφο
 |⁸⁰ [ι]κίαν τοῖς Εὐαίμν[ί] |⁸¹ οἷς πὸς τὰς συνθέ |⁸² [σ]ις, νεὶ τὸν Δία τὸν Ἄ |⁸³ [ρ]
 ῆα, νεὶ τὰν Ἀθάναν |⁸⁴ τὰν Ἄρῆαν, νεὶ τὸν Ἰν |⁸⁵ [υ]άλιον τὸν Ἄρῆα· οὔ |⁸⁶ δαν
 ἐξελαύνοια τ |⁸⁷ ὄς Εὐαίμνίος οὔπο |⁸⁸ τε, οὐ τὸν Δία τὸν Ἄ[ρ] |⁸⁹ ῆα, οὐ τὰν
 Ἀθάναν |⁹⁰ [τ]ὰν Ἄρῆαν, οὐ τὸν Ἰν |⁹¹ υάλιον τὸν Ἄρῆα. vac. |⁹² κεῦο[ρ]κέντι
 μὲν [τ] |⁹³ ἀγαθά, ἐπιορκέντ[ι] |⁹⁴ δὲ ἐξολέσαι κα[ὶ] |⁹⁵ τὸν καὶ γένος. vac. |⁹⁶
 Ἀριστάνωρ |⁹⁷ Ὀνόμαντος |⁹⁸ Λαέας |¹⁰⁰ Σαοκλῆς | φο [ca 1 ligne] |¹⁰² ...η απεον
 |¹⁰³ ὄνδικα ἦναι.

Bog. Dobra usoda. Politična zveza¹⁶ Evajmniycev in Erhomencev¹⁷ na osnovi enakosti in enakopravnosti. Svete obrede v Evajmonu naj se prav tam nadalje opravlja enkrat mesečno, kakor do sedaj.

/.../ Prvotni prebivalci naj dobijo razdeljeno zemljišče po žrebu, kakor so

15 Prim. opombo 12.

16 ΣυΦοικία – dob. »skupno bivanje« oz. »kraj, kjer se biva skupaj«. V političnem smislu gre za zvezo oziroma zavezništvo dveh mest, vendar je iz podtona besedila razbrati, da gre zelo verjetno za priključitev Evajmona k ozemlju Orhomena.

17 Εὐαίμνίος – mesto Evajmon se je moralo nahajati nekje v bližini Orhomena. Slednji toponim je širše znan kot Ὀρχομενός. Novejša oblika v primerjavi s starejšim Ἐρχομνίος (prim. mik. e-ko-me-no) izkazuje asimilacijo e – o > o – o.

oboji skupaj sklenili. Če je na razdeljenem zemljišču kakšna izmed tistih parcel, ki so bile razdeljene pod Hajrijadom, predmet spora, naj tako v tej pravdi kakor tudi v vseh pravnih, ki so že bile predmet obravnave, razsodijo Herajci. Poslanstva (sc. herajskih sodnikov) naj se po sklepu Arkadijcev menjajo na tri leta, javne dolgove pa naj oboji prinašajo v skupno blagajno. Ko Poslanstva (sc. herajskih sodnikov) napišejo sezname dolgov, naj jih postavijo, kamorkoli se obojim zdi primerno. Tistim, (sc. ki so parcele dobili) pod Hajrijadom, ki so boginjini dolžniki, bo rok za vračilo po posvetu določil sam (sc. zbor »obojih«). (Določil pa bo) na enak način tudi rok za plačilo najemnine za zemljo, ki jo je Mnasiteles dal v najem. Če kdo v zakon vzame tujko, naj bodo otroci in žena Erhomenci. Zaprisege (naj bodo) spet vselej isto (besedilo). Ničesar naj se iz njega ne črta in ničesar naj se vanj ne vsili. Vseeno pa tiste pravde, v katerih so sodili tujci, tako tiste v Evajmonu kot tiste v Erhomenu /.../ v obeh mestih Jolaj.

Evajmnijci so dali tole prisego: »Spoštoval bom politično zvezo z Erhomenci v skladu s sporazumom, pri Zevsu Aresu, pri Ateni Areji, pri Inialiju Aresu, nikoli se ne bom odselil od Erhomencev, ne bom, pri Zevsu Aresu, ne bom, pri Ateni Areji, ne bom, pri Inialiju Aresu. In če ostanem zvest dani prisegi, naj (bom deležen) dobrega, če pa prisego prelomim, naj bom skupaj s svojim rodом pogubljen.« Erhomenci so dali tole prisego: »Spoštoval bom politično zvezo z Evajmnijci v skladu s sporazumom, pri Zevsu Aresu, pri Ateni Areji, pri Inialiju Aresu, nikoli ne bom izgnal Evajmnijcev, ne bom, pri Zevsu Aresu, ne bom, pri Ateni Areji, ne bom, pri Inialiju Aresu. In če ostanem zvest dani prisegi, naj (bom deležen) dobrega, če pa prisego prelomim, naj bomo pogubljeni tako jaz kakor moj rod.«

Aristanor, Onomant, Laej, Saokles /.../¹⁸

18 Iskreno zahvalo sem dolžan mentorici izr. prof. dr. Jerneji Kavčič in somentorju doc. dr. Luki Repanšku, da sta me tako pri pisanju diplomskega dela, na podlagi katerega je deloma nastal pričujoči članek, kakor tudi pri pisanju zgornje študije opozarjala na vsebinske in formalne pomanjkljivosti ter popravljala moje napake.

Alenka Cedilnik

Izobrazba kot pot do najvišjih moralnih vrednot

Plutarhov pogled na vzgojo in izobraževanje

UVOD

Plutarh se je rodil okoli leta 45 po Kr. v Hajroneji v Bojotiji, v premožni in izobraženi družini. V mladosti je študiral v Atenah pod platonikom Amonijem iz Aleksandrije in bil tudi sam pripadnik Akademije, čeprav je poleg Platonovega sprejemal tudi druge filozofske nauke (stoiškega in peripatetskega). Kasneje je v Hajroneji ustanovil nekakšno neformalno filozofsko »šolo«, ki se je deloma zgledovala po atenski Akademiji ter sledila načelom Platonove filozofije in njej sorodnim smerem. Plutarh je veliko potoval (Grčija, Mala Azija, Egipt) in je večkrat obiskal tudi Rim, kjer je imel politične opravke in predavanja iz filozofije. Bil je v dobrih odnosih z več vplivnimi predstavniki rimske elite. Po enem izmed njih, L. Mestriju Floru (*L. Mestrius Florus*) je Plutarh ob prejemu rimskega državljanstva prevzel tudi rodovno ime (*nomen gentile*) kot *L. Mestrius Plutarchus*. Večji del svojega življenja pa je Plutarh preživel doma, v rodni Hajroneji. Tam si je ustvaril družino in imel z ženo Timokseno pet otrok, štiri sinove in hčer. Aktivno se je vključeval v lokalno politiko,¹ se posvečal filozofiji in bil zelo ploden pisatelj, vrsto let (od ok. 90 ali 95² do

---

1 O Plutarhových političnih in upravnih funkcijah nimamo povsem zanesljivih podatkov. Bil naj bi bojotarh, arhont v Hajroneji in predsednik delfske amfiktionije, cesar Trajan naj bi mu podelil čast konzularja (bivšega konzula), v času vlade cesarja Hadrijana pa naj bi opravljal funkcijo upravitelja (prokuratorja) province Ahaje; gl. Hriberšek, »Plutarh in njegov opus«, 6–7; gl. tudi Sunčič, »Moralna vzgoja grških veljakov«, 60–63; Stadter, »Plutarch: diplomat for Delphi?«, 19–31.

2 Philip A. Stadter ocenjuje, da je bil Plutarh z Delfi tesno povezan vsaj 50 let: od Neronovega obiska v Delfih leta 67, ko se Plutarhova navzočnost v Delfih prvič omenja, do časa vladanja cesarja Hadrijana, ko je dal Plutarh v Delfih postaviti cesarjev kip; gl. Stadter, »Plutarch: diplomat for Delphi«, 19.

konca življenja) pa je bil tudi eden izmed Apolonovih svečenikov v Delfih. Umrli je okoli leta 120 v starosti okoli 75 ali 80 let.

Med Plutarhovimi deli so najbolj poznani njegovi *Vzporedni življenjepisi*. Poleg njih pa pod njegovim imenom poznamo tudi 78 spisov o zelo različnih vprašanjih, vključenih v zbirko, imenovano *Ethiká (Etični spisi)* ali *Moralia*. Kljub imenu vsebina v zbirko vključenih spisov ni le moralno-etičnega značaja, temveč zbirka obsega tudi spise, posvečene političnim, filozofskim, naravoslovnim, verskim, literarno-teoretskim, retoričnim in pedagoškim vprašanjem. Konec 13. stoletja je spise pod tem naslovom zbral in jih skupaj z *Vzporednimi življenjepisi* dal prepisati bizantinski menih, učenjak in leksikograf Maximos Planudes.³ Do danes ohranjena dela predstavljajo le približno polovico celotnega Plutarhovega opusa, saj seznam Plutarhových del iz pozne antike, ki naj bi ga, kakor poroča Su(i)da, sestavil Plutarhov sin Lamprias, navaja kar 227 naslovov njegovih del. Seznam ni popoln in ne upošteva vseh del, ki jih danes pod Plutarhovim imenom poznamo.⁴ Na zahodu je prvo grško izdajo *Moralia* oskrbel Aldo Manuzio v svoji tiskarni v Benetkah leta 1509. Že v prvi Aldovi izdaji iz leta 1509 so čisto na začetek zbirke postavljeni v prispevku obravnavani spisi, namenjeni vzgoji in izobraževanju:⁵ na prvem mestu stoji spis *O vzgoji otrok*, na drugem mestu *Kako mora mladenič poslušati pesnike?* in na tretjem mestu *O poslušanju*.⁶

Plutarh je živel in delal v času, ko je bilo področje matične Grčije pod rimsko oblastjo že približno 250 let – od časa, ko je po porazu Makedonije in ukinitvi makedonske države po bitki pri Pidni leta 168 pr. Kr., leta 146 pr. Kr. pod rimsko upravo prišla tudi Grčija.⁷ Po vojnah z Mitridatom in državljanskih vojnah ob koncu republike, ki so grški svet hudo prizadele, je v Plutarhovem času grško področje uživalo obdobje miru in napredka. Takšno stanje se lepo odraža tudi na kulturnem področju, ki je v 1. in 2. stol. po Kr. na grških tleh znova doživelo razcvet. To je čas renesanse grškega slovstva v obdobju druge sofistike, katerega vidnejši predstavnik je tudi Plutarh.⁸ Gibanje druge sofistike predstavlja odgovor grške izobražene elite na uveljavitev rimske politične oblasti in z njo povezanim vdiranjem tujih elementov v grški kulturni svet.⁹ Grška elita, ki je tudi pod rimsko oblastjo ohranjala svojo ekonomsko, kulturno in – vsaj v lokalnem merilu – tudi politično moč, je v situaciji, ko je v domači skupnosti še vladala, a bila hkrati podrejena rimski nadoblasti, svoj

3 O priljubljenosti Plutarhových del od antike do danes gl. Hriberšek, »Plutarh in njegov opus«, 15–19; avtor prinaša tudi pregled prisotnosti Plutarhových del v slovenskem prostoru; Hriberšek, »Plutarh in njegov opus«, 17–19.

4 Hriberšek, »Plutarh in njegov opus«, 7–8.

5 Hunter in Russell, »Introduction«, 1.

6 O Plutarhovem življenju in delu gl. podrobneje: Ziegler, »Plutarchos von Chaironeia«, 636–962; Hriberšek, »Plutarh in njegov opus«, 5–21; Grošelj, »Plutarh«, 270–273.

7 Za podroben pregled prehoda grškega sveta pod rimsko oblast gl. Bratož, *Rimska zgodovina 1*, 85–94.

8 Swain, *Hellenism and Empire*, 135.

9 Šašel Kos, »Lukijan: satirik in kritik v luči svojega časa in dela«, 135.

privilegirani položaj utemeljevala tudi na osnovi grške preteklosti klasičnega obdobja in na osnovi obvladovanja jezika takratnih Aten (atiščine 5. in 4. stol.), pri čemer je oboje idealizirala.¹⁰ Poudarjanje veličine grške preteklosti kot izhodišče za opredeljevanje sedanjosti je bilo značilno za grško elito v obdobju zgodnjega cesarstva.¹¹ Pri osvajanju ustreznega znanja, ki je grško elito po njenem mnenju prav zaradi izobraženosti dvigalo tako nad preostalo domače prebivalstvo kot tudi nad vladajoče Rimljane,¹² pa je bila seveda ključna *paideía*. Izraz pomeni program grške vzgoje in izobraževanja, pri čemer so z njim označevali tako pot kot tudi rezultat programa.¹³ Po Plutarhovem mnenju se lahko šteje za civiliziranega le posameznik, ki je bil deležen grške *paideía*. Le-to so si lahko pridobili tudi tisti, ki niso živeli na grško govorečem Vzhodu (torej Rimljani), hkrati pa ni bila dostopna vsem prebivalcem grško govorečega področja.¹⁴ Omejitev grškega sistema vzgoje in izobraževanja na ozek krog privilegirancev, je za Plutarha samoumevna.

Morda kdo reče: »Kako torej? Obljubil si, da boš dal nauke o vzgoji svobodno rojenih otrok,¹⁵ vendar pa se zdi, da zanemarjaš vzgojo revnih in preprostih ter priznavaš, da daješ nasvete samo bogatim:« Na to ni težko odgovoriti. Jaz bi sicer raje želel, da bi bila ta vzgoja uporabna za vse skupaj. Če kdo zaradi lastne revščine ne bo mogel uporabiti mojih naukov, naj pripiše krivdo usodi, ne meni, ki to svetujem. (Plutarh, *O vzgoji otrok* 11 (8d); prevedla Dragica Fabjan)

Prepričanje, da je izobrazba privilegij elite, je hodilo z roko v roki z mnenjem, da je izobražena elita poklicana, da vlada. Grški avtorji cesarskega obdobja so običajno soglašali s Strabonom,¹⁶ da je izobražen mož hkrati tudi politično aktiven, kar je veljalo tudi v obratni smeri, da je vsak politično aktiven mož nujno tudi izobražen. »Kajti,« kot pravi Strabon, »mož, ki se ne meni za vrlino in modrost ter mu ni mar, kar so o obeh napisali, ne bi bil sposoben oblikovati tehtnega mnenja niti da bi izrazil grajo ali hvalo niti da bi presojal o zgodovinskih dejstvih, ki so vredna spomina.«¹⁷

Takšnemu namenu – vzgoji in izobrazbi domači skupnosti koristnih mož s poglobljenim zanimanjem za filozofijo¹⁸ – služijo tudi nasveti, s katerimi

10 Swain, *Hellenism and Empire*, 79.

11 Preston, »Roman questions, Greek answers: Plutarch and the construction of identity«, 116. Slavna preteklost kot pot do spoznanja samega sebe je v času rimske nadoblasti vsem Grkom, a še zlasti eliti, predstavljala osnovo za identiteto; gl. Swain, *Hellenism and Empire*, 87.

12 Plutarh (*O vzgoji* 10e) predstavlja grške izobražence kot naravne dediče tradicije 5. in 4. stol., kot »božje svečenike« in »baklonosce modrosti«, ki naj si prizadevajo, da bi posnemali dejanja velikih mož grške preteklosti; gl. tudi Connolly, »Problems of the past in the imperial Greek education«, 340.

13 Vidmar, *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, 9.

14 Preston, »Roman questions, Greek answers«, 109.

15 To obljudo Plutarh izreče v prvem stavku svojega spisa *O vzgoji otrok* (1a).

16 Strabon, *Geografija* 1.1.22.

17 Strabon, *Geografija* 1.1.22.

18 Gl. tudi Hunter in Russell, »Introduction«, 3.

poskuša Plutarh v izbranih treh spisih olajšati pot vsem, ki bi ta cilj radi dosegli.¹⁹ Njegovi nasveti so še danes v veliki meri presenetljivo aktualni. Kar pa ob prebiranju Plutarhovitih nasvetov današnjega bralca verjetno najbolj presenetli, je to, da Plutarh prav nikjer ne govori o obsegu znanj, ki si jih mora bodoči izobraženec osvojiti, ampak svojo pozornost ves čas posveča zgolj moralni rasti mladega človeka.

O VZGOJI OTROK

Spis *O vzgoji otrok* (*Περὶ παιδων ἀγωγῆς*) je danes eno manj obravnavanih Plutarhovitih del,²⁰ v renesansi pa so ga zelo cenili in mu posvečali precej pozornosti. Čeprav ni povsem zanesljivo, ali je Plutarh v resnici njegov avtor, ga zaradi dejstva, da je spis postavljen na začetek zbirke *Moralia*, še vedno pripisujejo Plutarhu.²¹ Po svoji vsebini delo ni posebej izvirno, saj na podobna stališča glede vzgoje otrok naletimo že pri starejših avtorjih.²² Pisec je delo zasnoval kot nekakšen priročnik z nasveti za očete, kako naj svoje sinove čim skrbneje vzgojijo, in na kaj morajo biti pozorni, da jim bodo omogočili čim boljše izobrazbo.

Skrb za vzgojo odličnih otrok se po avtorjevem mnenju ne začne šele z otrokovim rojstvom, ampak že z izbiro ustrezne žene. Ta mora biti tako kot oče plemenitega rodu, saj so le v takem zakonu rojeni otroci lahko ponosni in resnično svobodni, ker jih ne obremenjuje sramota nizkega porekla.²³ Kot je bilo že omenjeno, ima Plutarh pred očmi sinove elite, saj si revni vzgoje in izobrazbe, ki jo svetuje, ne morejo privoščiti.²⁴ Za spočetje odličnih otrok pa ni pomembno le plemenito poreklo. Plutarh namreč, kot sam pravi, prvi opozarja tudi na to, da mora biti mož ko pride k ženi popolnoma trezen, ker v pijanosti spočetim otrokom grozi, da bodo kasneje tudi sami radi pili.²⁵ Tako so postavljeni temelji za dobro naravno izhodišče. Za vzgojo v odličnega

19 Medtem ko se Plutarh v treh obravnavanih spisih posveča vprašanjem, povezanim z oblikovanjem mož, ki bodo zaradi svojih moralnih vrlin uspešni voditelji svojih skupnosti, pa celo vrsto svojih del namenja prav razmišljanjem o modrosti samega vodenja (*Politični nasveti*, *Ali naj se starec ukvarja s politiko*, *Filozof mora razpravljati zlasti z vladarji*, *Neizobraženemu vladarju*, *O monarhiji*, *demokraciji in oligarhiji* (vse navedene spise je v slovenščino prevedla Maja Sunčič v: Plutarh, *Politika in morala*; gl. tudi prav tam, 18–19), vprašanje politične modrosti pa seveda obravnava tudi v *Vzporednih življenjepisih*.

20 Delo je v slovenščino prevedla Dragica Fabjan (Fabjan, »Plutarh. O vzgoji otrok«).

21 Gl. uvod, ki ga je k svojemu prevodu spisa *O vzgoji otrok* napisala Dragica Fabjan (Fabjan, »Plutarh. O vzgoji otrok«).

22 Platon, *Protagora* 325c5–6a3; gl. tudi Hunter in Russell, »Introduction«, 3. Avtor spisa pa se sam pri utemeljevanju svojih nasvetov sklicuje na Diogena (2a, 5c), Platona (3e, 10d, 11e), Sokrata (4d, 6a, 10c, 11e), Aristipa (4f), Stilpona iz Megare (5f), Evripida (6b, 10a), Demostena (6d), Biona (7c), Hezioda (9e), Arhita iz Tarenta (10d), Ksenofonta (11e), Ajshina (11e), Kebeta (11e) in Pitagoro (12d).

23 Plutarh, *O vzgoji otrok* 1a–1d.

24 Plutarh, *O vzgoji otrok* 8d–8e.

25 Plutarh, *O vzgoji otrok* 1d–2a.

moža ne zadošča zgolj narava, pač pa sta prav tako neobhodno pomembna tudi razum in navada. Razum Plutarhu predstavlja napredovanje s pomočjo učenja, navado pa razume kot uporabo, ki temelji na neprestani vaji.²⁶

Ko se otrok rodi, je pomembno, da ga doji in hrani njegova mama. Matere vse to opravijo z večjo ljubeznijo in skrbjo, saj imajo svoje otroke od srca rade. Ljubezen dojilj in pestunj ni pristna, ker svojega dela ne opravljajo iz ljubezni do otroka, ampak za denar. Plutarh, ki je bil sam oče petih otrok, opozarja na vez naklonjenosti, ki se med materjo in otrokom stke prav med skupnim hranjenjem. Kadar ne gre drugače, kot da ima otrok dojiljo in varuško, potem je potrebno obe kar najskrbneje izbrati. Predvsem pa je Plutarh mnenja, da morajo imeti grške navade, kajti otrokov značaj je potrebno že vse od začetka pravilno usmerjati. Ob tem se Plutarh sklicuje na Platona, s katerim si deli mnenje, naj dojilje skrbno izbirajo zgodbe, ki jih pripovedujejo otrokom, da otoških duš že na začetku ne bi napolnile z raznimi neumnostmi in nevarnimi zablodami.²⁷

Enako skrb je potrebno nameniti tudi vsem drugim ljudem, ki bodo v otrokovi bližini. Sužnji, ki bodo služili otroku, naj bodo mladi, da bodo rasli skupaj z otrokom, predvsem pa se morajo lepo vesti, biti grškega rodu in sposobni govoriti v čistem in razločnem jeziku. Grškega rodu in neoporečnega vedenja morajo biti tudi vzgojitelji, ki jim zaupajo otroke, ko dosežejo primerno starost. Še posebej skrben pa je potrebno biti pri izboru otrokovih učiteljev. Njihovo življenje mora biti brez madeža, njihov značaj brezgrajen in njihove izkušnje najboljše. Po Plutarhovem mnenju sta namreč dobra vzgoja in pravilna izobrazba osnova odličnosti in sreče posameznika.²⁸ »Vse druge dobrine²⁹ pa so«, kakor pravi, »zemeljske, nepomembne in niso vredne truda«. ³⁰

Očetje naj bodo pozorni na to, da bodo sinovi čim dlje od nesmiselnega besedičenja v javnosti. Kajti želja govornikov, da bi si pridobili naklonjenost večine poslušalcev, pomeni, da njihovo govorjenje ne ugaja razumnim.³¹ Človek, ki nastopa v javnosti, se mora zavedati, »da je prav, ničesar ne govoriti in ne delati nepremišljeno«. ³² Zato mora vedno svoj govor tako vsebinsko kot oblikovno dobro pripraviti, preden z njim nastopi pred drugimi.³³

Med predmeti enciklopedičnega izobraževanja (t.j. ἐγκύκλιος παιδεία) je Plutarh kot najpomembnejšega izpostavil pouk filozofije, ki naj bi predstavljala jedro izobrazbe. Ostali predmeti se mu sicer zdijo potrebni, vendar svetuje, naj se jih učenci učijo bolj mimogrede. Ob tem pa mora vsak, ki mu je mar dobre

26 Plutarh, *O vzgoji otrok* 2a–2b.

27 Plutarh, *O vzgoji otrok* 3b–3f.

28 Plutarh, *O vzgoji otrok* 3f–5c.

29 Med njimi posebej izpostavi plemenit rod, bogastvo, slavo, lepoto, zdravje in telesno moč; Plutarh, *O vzgoji otrok* 5d.

30 Plutarh, *O vzgoji otrok* 5c–d; prevod Dragica Fabjan.

31 Plutarh, *O vzgoji otrok* 6a–b.

32 Plutarh, *O vzgoji otrok* 6c; prevod Dragica Fabjan.

33 Plutarh, *O vzgoji otrok* 6c–7b.

izobrazbe, poskrbeti, da bo imel doma zbirko del starejših piscev, saj so knjige nujno potrebno orodje za vsakega izobraženega človeka.³⁴

Poleg skrbi za duhovno rast Plutarh v nadaljevanju izpostavi tudi velik pomen telesne vadbe, ki skladno oblikuje telo, ga izuri ter mu vlije moč in zdravje. Primerna in ustrezno odmerjena telesna vadba ni le osnova lepe starosti, marveč otroke uri za vojaško bojevanje.³⁵

Čeprav ob šolanju v antiki skoraj nehote takoj pomislimo na telesne kazni, avtor spisa o vzgoji otrok odločno zavrača pretepanje in grdo ravnanje z otroki in svetuje, da otroka na lepo vedenje navajajo s prigovarjanjem, saj je mnenja, da so »pohvale in graje za svobodne bolj koristne kot kakršnokoli trpinčenje«. ³⁶ Vendar je potreben biti pri hvaljenju zmeren, da se otrok ne prevzame in ne postane ohol.³⁷ Prav tako je potrebno biti zmeren pri zahtevah, ki jih očetje postavljajo svojim sinovom v želji, da bi le-ti čim hitreje napredovali. Pred pretiranimi zahtevami se otroci lahko upognejo in izgubijo voljo do učenja. Za uspešno delo je nujno potreben tudi počitek.

Graje pa so deležni tudi tisti očetje, ki svoje sinove izročijo vzgojiteljem in učiteljem, sami pa ne pridejo pogledat, kako se njihovi sinovi učijo. Po avtorjevem mnenju bi morali očetje vsakih nekaj dni obiskati svoje otroke pri pouku in tako preveriti njihovo delo in delo njihovih učiteljev.

Med spretnostmi, ki si jih otrok pridobi skozi proces vzgoje in izobrazbe, izpostavlja Plutarh kot pravo »zakladnico izobrazbe« dobro izurjen spomin. Pomnjenje učne snovi namreč ni pomembno le zaradi izobrazbe same, temveč spomin na pretekla dejanja omogoča boljše načrtovanje prihodnjih.³⁸ Poleg dobrega spomina kot posebno odliko izpostavi vljudnost in prijaznost v pogovoru, sposobnost samoobvladovanje, obvladovanje jeze, brzdanie jezika, skromnost v življenju in resnicoljubnost.³⁹ Edino vprašanje, ki mu vzbuja pomisleke in se glede njega ne more jasno opredeliti, je ljubezen do mladih fantov.⁴⁰

Sicer pa pisec opozarja očete, da morajo večjo skrb posvečati fantom kot otrokom, saj so napake starejših hujše in pogubnejše od mlajših.⁴¹ Pri vseh pa morajo paziti, da se ne družijo s slabimi ljudmi. Med slednjimi so najbolj pogubni prilizovalci, varovati pa se je treba tudi izprijenih sošolcev.⁴² Kljub nevarnostim, ki so jim otroci izpostavljeni, pa očetje ne smejo biti pretirano strogi in trdosrčni. Naj ne pozabijo, da so bili tudi sami mladi, in naj z mislijo na to, svojim sinovom spregledajo manj hude napake, grajo združujejo z blagostjo, včasih tudi popustijo željam otrok, predvsem pa naj napake svojih

³⁴ Plutarh, *O vzgoji otrok* 7c–8b.

³⁵ Plutarh, *O vzgoji otrok* 8b–8e.

³⁶ Plutarh, *O vzgoji otrok* 8f–9a; prevedla Dragica Fabjan.

³⁷ Plutarh, *O vzgoji otrok* 9a.

³⁸ Plutarh, *O vzgoji otrok* 9d–9f.

³⁹ Plutarh, *O vzgoji otrok* 9f–11c.

⁴⁰ Plutarh, *O vzgoji otrok* 11c–12a.

⁴¹ Plutarh, *O vzgoji otrok* 12a–12d.

⁴² Plutarh, *O vzgoji otrok* 12f–13c.

otrok mirno prenašajo. Če se razjezijo, naj se hitro pomirijo in naj ne bodo zlovoljni. Nespravljivost do otrok je namreč izraz sovraštva do njih. V primeru pa, da sina kljub prizadevanjem ni mogoče pripraviti k pameti, ga je potrebno vpreči v zakon.⁴³

Plutarh zaključi spis z mislijo, da bodo očetje za vzgojo svojih sinov naredili največ, če jim bodo sami svetel zgled, ko si bodo ves čas prizadevali, da ne bodo sami naredili nobenih napak.⁴⁴

KAKO MORA MLADENIČ POSLUŠATI PESNIKE

V spisu *Kako mora mladenič poslušati pesnike* Plutarh razpravlja o tem, kakšne nevarnosti prežijo na mladeniče ob branju poezije in kako se je tem nevarnostim mogoče izogniti, da vpliv poezije na mladega bralca ne bo več škodljiv, ampak mu bo celo zelo koristil. Plutarh je spis naslovil na svojega prijatelja, Marka Sedatia (*Marcus Sedatius*),⁴⁵ da bi si z njim pomagal pri vzgoji sina Kleandra, ki je bil, kot piše Plutarh, po letih vrstnik njegovega sina Soklara.⁴⁶ Po avtorjevem mnenju je namen branja poezije moralna rast mladih bralcev. V svojih stališčih, ki jih v delu predstavlja, večinoma sledi razmišljanjem o vlogi poezije, ki so se uveljavila v helenistični dobi, svoje idejno izhodišče pa so imela v Aristotelu in njegovih peripatetskih naslednikih. Glavno pobudo za vsa tovrstna razmišljanja je dal seveda Platon, ki je v svoji idealni državi poezijo zaradi njenih laži in škodljivega vpliva sicer povsem odpravil, a hkrati tudi dopustil možnost, da se poezija vrne, če bi se dalo dokazati, da je lahko koristna.⁴⁷ V obravnavanem spisu Plutarh svetuje, kako naj mladeniči berejo poezijo, da bodo lahko deležni vseh njenih nedvomno koristnih vplivov. Pri zagovoru poezije se opira na bogato tradicijo podrobnega analiziranja Homerjevih epov, pa tudi na dela stoikov,⁴⁸ ki so se posvečala vprašanjem

43 Plutarh, *O vzgoji otrok* 13c–14a.

44 Plutarh, *O vzgoji otrok* 14a.

45 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 1 (15d). Razen omembe pri Plutarhu o Marku Sedatiu sicer ne vemo ničesar; gl. komentar R. Hunterja in D. Russella k mestu 14d v: Plutarch, *How to study poetry*, 71.

46 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 1 (15a). Soklaros je bil verjetno Plutarhov najstarejši sin; gl. komentar R. Hunterja in D. Russella k mestu 15a v: Plutarch, *How to study poetry*, 75. Fante, ki jim je spis namenjen, predstavlja Plutarh kot οἱ σφόδρα νέοι. Richard Hunter jih opredeljuje kot mladeniče, ki so že opravili elementarno šolanje in bi jih po današnjih merilih uvrščali med mlade najstnike, torej med fante stare od 10 do 15 let; gl. Hunter, *Critical moments in classical literature*, 169, op. 1.

47 Platon, *Država* 10.607c–e; o Platonovem odnosu do pesništva gl. tudi Platon, *Država* 2.363e–3.398b, 10.605a–608b. Plutarh sledi primerom, ki jih Platon navaja kot osnovo za svoj sklep o škodljivosti poezije, vendar iz njih izpelje povsem drugačne sklepe kot Platon. Medtem ko je bila za Platona izhodišče pri ocenjevanju vloge poezije pri vzgoji predstava o tem, kakšna naj bo idealna država, je Plutarh pri vrednotenju mesta poezije pri vzgoji izhajal iz realnega sveta, v katerem popolna izolacija mladih pred poezijo nikakor ne bi bila mogoča in tudi, kakor poudarja, ne bi bila koristna; gl. Hunter, *Critical moments in classical literature*, 175.

48 V spisu *Kako mora mladenič poslušati pesnike* se Plutarh poimensko sklicuje na prve tri voditelje stoiške šole v Atenah: na utemeljitelja stoiške šole Zenona (333–264 pr. Kr.) (12 (33d)), na

izobraževanja in vlogi poezije v njem, čeprav stoiškemu nauku sicer ni bil naklonjen. Stoiki so namreč enako kot Plutarh ukvarjanje s poezijo razumeli kot pripravo na kasnejši študij filozofije.⁴⁹

Na takšno vlogo poezije opozori Plutarh povsem na začetku obravnavanega spisa. Otroci, ki filozofskemu razpravljanju še niso dorasli, z veseljem sprejemajo filozofske misli, kadar so te zavite v meglico fantazije. Prav otroška dojemljivost za vse, kar je izmišljeno, pa lahko predstavlja nevarnost, saj v poeziji ni le predstavljeno dobro, ampak tudi slabo. Zato je nujno potrebno, da poezijo prebirajo pod skrbnim nadzorom.⁵⁰ V poeziji je namreč veliko izmišljenega in neresničnega. Tisti, ki poezijo prebira, se mora tega jasno zavedati, kajti le tako se lahko izogne temu, da bi ga poezija zapeljala.⁵¹ Drugo vodilo, ki ga je potrebno upoštevati, je to, da je poezija tako kot slikarstvo umetnost, ki posnema. In kakor lahko občudujemo sliko, ker dobro posnema to, kar upodablja, čeprav predmet upodabljanja ni vreden občudovanja, prav tako se mora mlad človek zavedati, da pesnik, čeprav dobro prikazuje slabo, le-tega ne odobrava.⁵² Svoj odnos do predstavljenega lahko pesniki predstavijo neposredno v komentarju, s katerim pospremiijo predstavljeno, ali pa posredno s samim potekom zgodbe. Kadar pesnik sam za predstavljeno neprimerno misel, izjavo ali dejanje ne prinaša ustreznega pojasnila, je mogoče na neprimernost kočljivega mesta pokazati s povsem nasprotnim razmišljanjem istega pesnika na nekem drugem mestu ali z mnenjem kakšnega znanega pesnika. Predvsem pa učenec nikoli besedila ne sme brati sam, marveč vedno pod nadzorom učitelja, ki mu sproti pojasnjuje kočljiva mesta.⁵³

Razlog za nepravilno razumevanje so lahko tudi posebnosti pesniškega jezika. Čeprav Plutarh v spisu študiju samega jezika ne posveča posebne pozornosti, kljub temu opozarja, da je potrebno biti pozoren tudi na pesniški jezik, ker je ta drugačen od običajnega govora, zato lahko mlad bralec pomen v poeziji rabljenih besed napačno razume.⁵⁴

Čeprav je poezija umetnost, ki posnema, zaradi tega to, kar predstavlja, ni povsem drugačno od resnice, saj posnemanje ne bi pritegnilo, če se ne bi zdelo verjetno. Zato se v poeziji tako kot v resničnem življenju prepletata dobro in zlo. Neločljiva prepletenost dobrega z zlom pa vodi v nepričakovane preobrate in presenečenja, zaradi česar poezija pritegne neprimerno bolj, kot če bi bila enolična in zato dolgočasna.⁵⁵ Če se človek zaveda narave poezije, ne pritrjuje slepo vsemu, kar mu poezija pripoveduje, pač pa vse sprejema s treznim

---

njegovega naslednika Kleanta (330–230 pr. Kr.) (12 (33c)) in na Kleantovega naslednika Hrisipa (279–206 pr. Kr.) (13 (34b)).

49 Hunter in Russell, »Introduction«, 2–17.

50 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 1 (14e–16a).

51 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 2 (16a–17f).

52 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 3 (17f–18f).

53 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 4–5 (19a–22c).

54 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 6 (22c–25b).

55 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 7 (25b–25d).

premislekom⁵⁶ in se – tako kot v resničnem življenju – nenehno sprašuje o razlogih, zakaj je nekdo nekaj rekel, in kako naj sam povedano razume.⁵⁷

Ker je dobro in koristno v poeziji pogosto zavito v pesniški jezik in očarljive zgodbe, ki lahko prikrijejo globlji pomen povedanega, mladi dobro in koristno v poeziji pogosto spregledajo. Zato je potrebno biti posebej pozoren na to, da mlade na ta mesta ustrezno opozorimo.⁵⁸ Ljudje prebirajo poezijo iz različnih razlogov in so zaradi tega ob branju pozorni na različne stvari: nekateri na jezik, spet drugi na samo zgodbo. Tisti pa, ki se, kot priporoča Plutarh, v poezijo poglobijo zaradi iskanja vsega koristnega za oblikovanje odličnega značaja, morajo biti posebej pozorni na vse tisto, kar je povedanega o vrlinah in o tem, kako nadzirati slabosti.⁵⁹ Poleg tega se bodo ob primernem vodenju mladi bralci postopoma naučili, kako je mogoče tudi mesta, ki prikazujejo nekaj, kar se na prvi pogled zdi slabo in neprimerno, razložiti ali preoblikovati tako, da je njihovo sporočilo moralno sprejemljivo.⁶⁰ Pozitivna vrednost poezije pa je tudi v tem, da lahko misel nekega pesnika posplošimo in jo koristno uporabimo v drugi, vendar sorodni situaciji. Tak vedno veljaven nauk je spoznanje, da so tisto, kar šteje, moralne vrednote, ne pa darovi, ki nam jih je namenila usoda, kot sta na primer naš zunanji izgled ali bogastvo.⁶¹

Plutarh svoje utemeljevanje koristnosti poezije v procesu vzgoje in izobraževanja zaključi s sklepom, da misli, ki so jih najprej izrazili pesniki, kasneje pogosto dobijo svojo potrditev v delih filozofov. Primeri usklajenosti med poezijo in filozofijo poezijo dvigujejo iz okvirov mitičnega, hkrati pa mlademu bralcu poezije približajo filozofsko misel, ki se ji bo zaradi tega kasneje lažje podrobneje posvetil.⁶² Priprava mladeniča na poglobljen študij filozofije je po Plutarhovem mnenju seveda glavni namen poezije.

O POSLUŠANJU

Kot besedilo, ki naj služi pripravi na študij filozofije, predstavlja spis *Kako mora mladenič poslušati pesnike* uvodno besedilo za tretji spis, ki ga v članku obravnavamo, za spis *O poslušanju*.⁶³ Spis je namenjen nekoliko zrelejšim učencem, ki so se že začeli poglobljati v zahtevnejši študij, predvsem v študij

56 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 8 (25e–28a).

57 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 9 (28b–d).

58 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 10 (28e–30c).

59 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (30d–32e).

60 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 12 (32e–34b).

61 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 13 (34b–35e).

62 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 14 (35f–37b).

63 Zaradi Plutarhovega osnovnega življenjskega vodila, da je potrebno vedno in ne le ob prebiranju poezije iskati vse, kar koristi moralni rasti posameznika, R. Hunter in D. Russell spis *Kako mora mladenič poslušati pesnike* razumeta tudi kot uvod v Plutarhovo razpravo *Questiones convivales* (Συμποσιακά); Hunter in Russell, »Introduction«, 9.

filozofije. Naslovljen ni več na očete sinov, ampak neposredno na mladeniča Nikandra. Zanj Plutarh pravi, da je otroška oblačila že zamenjal z moškimi,⁶⁴ kar lahko razumemo tako, da je že postal polnoleten.⁶⁵ Zato ga Plutarh opozarja, naj ne ravna tako kot nekateri mladeniči, ki si zaradi pomanjkljive izobrazbe napačno razlagajo, da je svoboda odsotnost nadzora. Ti mladeniči se, ko se brez zavor predajo svojim strastem, podredijo moči strašnejših gospodarjev, kot so bili učitelji in pedagogi. Nasprotno pa razumni v prehodu iz otroštva v moško dobo ne vidijo osvoboditve izpod nadzora, temveč le zamenjajo vodilo, ki jih usmerja. Namesto plačanih oseb in sužnjev zdaj njihovo življenje vodi razum. In le tisti, ki sledijo razumu, lahko upravičeno veljajo za svobodne, saj si le ti na osnovi pridobljenega znanja želijo tisto, kar je potrebno, in živijo tako, kot želijo.⁶⁶

Na tej stopnji odraščanja se bodo najlaže znašli tisti, ki so že dolgo v stiku s filozofijo in se ji bodo lahko zaradi tega brez težav temeljiteje posvetili. Po Plutarhovem prepričanju lahko namreč le filozofija iz mladeniča naredi odraslega moža, ki ga odlikuje razum.⁶⁷

Ker je Nikander na začetku tega občutljivega obdobja, mu želi Plutarh njegova prizadevanja na področju študija filozofije olajšati z napotki o tem, kako mora učenec poslušati. Sluh je namreč, kakor nadaljuje, čutilo, ki zelo vpliva na posameznikovo mišljenje. Zato se Plutarh strinja s Ksenokratom, ki je svetoval, da bi morali otroci in ne atleti nositi varovala za ušesa, saj lahko slednjim udarci deformirajo samo ušesa, otrokom pa lahko besede, ki jih slišijo, pokvarijo njihov značaj.⁶⁸

Poslušanje mladim prinaša veliko koristi, a jih hkrati postavlja tudi pred velike nevarnosti. Zato se zdi Plutarhu potrebno prav temu vprašanju posvetiti posebno pozornost. Večina ljudi se namreč skrbno posveča učenju govorništva, medtem ko so glede poslušanja mnenja, da jim bo poslušanje prineslo korist ne glede na to, kako bodo poslušali. V resnici pa predavanje poslušalcu ne bo koristilo, če ga ne bo znal poslušati. Zato je po Plutarhovem mnenju dober tisti učitelj, ki otroke nauči, da malo govorijo in veliko poslušajo, na kar je, kot nadaljuje, mislila že narava, ko je vsakemu izmed nas dala dvoje ušes in le en sam jezik.⁶⁹ Molč je zato varen okras mladega človeka. Ta naj med govorom govornika ne prekinja, tudi če se z njim povsem ne strinja, in naj tudi potem, ko govornik prekine svoj govor, počaka, če bo govornik k povedanemu še kaj dodal, preden se sam oglasi.⁷⁰

64 Plutarh, *O poslušanju* 1 (37c).

65 Plutarh besedo τὸ ἰμάτιον uporablja tudi kot sinonim za rimsko togo, zato si lahko predstavljamo, da je izraz τὸ ἀνδρείων ἰμάτιον le grški prevod rimske *toga virilis*. Rimski dečki so jo oblekli med 15. in 18. letom starosti; gl. Hatto, »Toga«, 88o.

66 Plutarh, *O poslušanju* 1 (37c–e).

67 Plutarh, *O poslušanju* 2 (37e–f).

68 Plutarh, *O poslušanju* 2 (38a–b).

69 Plutarh, *O poslušanju* 3 (38d–39b).

70 Plutarh, *O poslušanju* 4 (39c–d).

Naslednja stvar, ki se je je potrebno varovati, je zavist. Kakor zavist, ki jo spremljata zloba in sovraštvo, na splošno stoji na poti vsemu, kar je vredno spoštovanja, tako tudi poslušalec, ki je med poslušanjem zavisten, iz povedanega ne more izluščiti ničesar, kar bi bilo vredno poslušanja, saj z odporom sprejema dobro v govoru in z zadovoljstvom slabo. Kdor je govorniku zavisten, ne more zbrano poslušati povedanega, ker ga deloma obremenjuje presojanje o tem, ali so njegove lastne zmožnosti morda manjše od govornikovih, deloma mu zbranost pri poslušanju jemlje pozornost, ki jo namenja odzivu ostalih poslušalcev na govornikov nastop, deloma pa o povedanem ne razmišlja, ker ga preveč skrbi, da bi se govorec predobro izkazal.⁷¹ Zato morata ljubezen do poslušanja in ljubezen do uspeha med poslušanjem sobivati v miru, poslušati pa je potrebno z naklonjenostjo in ljubeznivostjo, kot če bi bili gosje, povabljeni k slavnostnemu obedu.⁷²

Ker elemente slabega govora (kot so vsebinska plehkost, slab način izražanja, neprijetno vedenja, pospremljeno z vulgarnim veseljem ob priznanju) prej opazimo, kadar poslušamo druge, kako govorijo, je pomembno, da svojo pozornost z drugih usmerimo nase in premislimo, ali nismo sami tisti, ki nezavedno delamo iste napake. Iskanje napak pri drugih je povsem nesmiselno početje, če na osnovi svojih opažanj ne popravimo svojih lastnih napak. Zelo enostavno je govoriti o napakah drugih; težko opravilo pa je, če poskusimo isto stvar sami narediti bolje.⁷³

Ni pa nevaren samo omalovaževalen odnos do govornika, za poslušalca je lahko še bolj nevarno, kadar govornika občuduje. Ošabne in vase zaverovane osebe bodo iz govora sicer težko izluščile kaj dobrega, zato pa je mnogo bolj verjetno, da bo govor tistemu, ki ga posluša s pretiranim navdušenjem, povzročil škodo. Zato Plutarh svetuje, da moramo biti velikodušni pri pohvalah, ki jih namenimo govorniku, a zelo previdni, preden smo povedanemu pripravljeni verjeti. V govorništvu, kakor nadaljuje, je namreč tako kot v vojni veliko praznega nastopaštva, ki pa nima prav nobene vrednosti in je izguba časa tako za poslušalce, kakor za samega govorca.⁷⁴

Resen poslušalec se zato ne bo dal zapeljati nabuhlemu cvetličnemu slogu brez vsebine, pač pa bo vso svojo pozornost namenil razumevanju smisla besed in razlagi govornika, pri čemer bo iz povedanega poskusil izluščiti uporabno in koristno, zavedajoč se, da ni prišel v gledališče ali na glasbeno prireditev, ampak v šolo in učilnico, kjer je z namenom, da na osnovi tam povedanega popravi svoje življenje. S tem ciljem pred očmi bo ocenjeval kakovost predavanj, pri čemer bo izhodišče njegove sodbe on sam, ko bo presojal, ali je slišano predavanje ublažilo katero izmed njegovih strasti, ali ga to, kar ga je težilo, zdaj manj teži, je zdaj kaj bolj srčen in razumnejši, je bolj

71 Plutarh, *O poslušanju* 5 (39d–40a).

72 Plutarh, *O poslušanju* 6 (40b).

73 Plutarh, *O poslušanju* 6 (40c–e).

74 Plutarh, *O poslušanju* 7 (40f–41e).

odločen, da si pridobi vrlino in postane boljši.⁷⁵

Med predavanjem na izbrano temo morajo poslušalci poslušati v tišini. Tisti, ki z vmesnimi vprašanji prekinjajo govor in govorca odvrtačajo od izbrane teme, motijo predavanje in predavatelja, sami pa od predavanja nimajo nobene koristi. Ko pa da govorec poslušalcem možnost, da postavijo vprašanja in opozorijo na težave, morajo biti zastavljena vprašanja tehtna in koristna.⁷⁶ Poleg tega mora tisti, ki postavlja vprašanje, vprašanje prilagoditi govornikovi strokovnosti oz. vprašanje navezati na snov, v kateri je vprašani najboljši.⁷⁷ Prav tako se je potrebno izogibati temu, da bi se nekdo preveč in prepogosto oglasal. Tako namreč ravna človek, ki bi se rad pred drugimi postavil. Pripravljenost, da drugemu prijazno prisluhnemo, pa je odraz priljudnosti in ljubezni do znanja.⁷⁸

Plutarh opozarja, da morajo poslušalci slediti pravilom na predavanjih zaželenega vedenja. Odmik od primerne vedenja predstavi v obliki več neprimernih tipov poslušalcev. Trd in nadut poslušalec ostaja do povedanega ves čas povsem hladen. Prepričan, da bi sam vse lahko povedal bolje, govor spremlja v tišini in z afektirano resnim izrazom.⁷⁹ Temu nasproti postavi Plutarh tip lahkomišelnega in vihravega poslušalca, ki brez premisleka z navdušenjem sprejema vse, kar sliši.⁸⁰ Obstaja pa tudi tip poslušalca, ki kakor sodnik na sodišču spremlja nastop govornika, kateremu ni niti naklonjen niti sovražen, marveč vse presoja z mislijo na pravico. Ta pozablja, da na predavanjih ni zakonov ali priseg, ki bi prepovedovali, da govorniku pokažemo svojo dobrohotnost.⁸¹ Plutarh je namreč prepričan, da mora biti ljubitelj učenosti vedno naklonjen temu, da pri vsakem govorniku išče razloge za upravičeno pohvalo. Zato mora poslušalec tudi v primeru, ko je govornikov nastop popolna polomija, sedeti vzravnan, pogled upirati v govornika, z držo svojega telesa izražati pozornost in zanimanje, izraz na obrazu pa mora biti umirjeno nevtralen.⁸²

Ker so poslušalci, kakor v nadaljevanju pojasnjuje Plutarh, udeleženci na predavanju, niso brez obveznosti, zato naj nikar ne mislijo, da je govorec edini, ki se mora na nastop pripraviti. Kadar sta predavatelj in poslušalec pozorna vsak na svoje dolžnosti, je njuno ravnanje kot v nekakšnem sozvočju.⁸³ Neprimerno je tudi, kadar poslušalci ob koncu predavanja svojo pohvalo izrazijo z izumetničenimi, neustreznimi in pretirano zanosnimi izrazi, kot so »božansko«, »navdahnjeno« in »nedosegljivo« ali pa svojo sodbo celo podkrepijo s prisego.⁸⁴

75 Plutarh, *O poslušanju* 8 (41f–42b).

76 Plutarh, *O poslušanju* 10 (42f).

77 Plutarh, *O poslušanju* 11 (43b–c).

78 Plutarh, *O poslušanju* 12 (43d).

79 Plutarh, *O poslušanju* 13 (44a–c).

80 Plutarh, *O poslušanju* 13 (44c–d).

81 Plutarh, *O poslušanju* 13 (44e).

82 Plutarh, *O poslušanju* 13 (45a7–d).

83 Plutarh, *O poslušanju* 14 (45d–e).

84 Plutarh, *O poslušanju* 15 (45f–46c).

Govorec pa je seveda lahko deležen tudi graje. V takem primeru se na kritiko ne sme odzvati niti brezbrizno niti preveč čustveno, pač pa se mora zavedati, da ga kritika, čeprav neprijetna, kot nekakšnega novinca skozi trenutno stisko posveča v filozofijo, ki predstavlja veličasten cilj njegovega prizadevanja.⁸⁵ Zato naj tistih, ki se poglobljajo v filozofijo, težave, s katerimi se bodo predvsem na začetku svojega študija srečevali, ne odvrnejo od njihovega študija, saj je na začetku vsako učenje težavno. Vztrajnost pri študiju jih bo kmalu nagradila z vsem dobrim, ki ga filozofija človeku v življenju prinaša, predvsem pa jih bo navdahnila s strastnim prizadevanjem za vrlino.⁸⁶ Za dosego tega cilja pa ne zadošča zgolj to, da si zapomnimo, kar smo slišali, da so povedali drugi, ampak se moramo prav tako tudi naučiti, kako o vsem razmišljati s svojo glavo. In kakor pravi Plutarh povsem na koncu, se bomo tega naučili, če se bomo zavedali, da je začetek pravega življenja pravo poslušanje.⁸⁷

POLITIČNA VLOGA IZOBRAŽENIH V SKUPNOSTI

Plutarhu predstavlja glavni cilj, ki ga je posameznik lahko dosegel le skozi študij filozofije, uravnavanje življenja v skladu z najvišjimi moralnimi vrednotami. Izobrazba je zato zanj pomembna zaradi oblikovanja značaja. Ta človeku ni prirojen, ampak se ustrezno izoblikuje šele skozi proces izobraževanja. Dobra izobrazba je osnova za dober značaj, slaba izobrazba pa se odraža v slabem značaju. Kot razlog, da se tisti, ki bi jim bil študij sicer dostopen, v filozofijo niso poglobili, navaja Plutarh pomanjkanje resnične moškosti, ki se lahko odraža bodisi v predrznosti ali strahopetnosti takšnih mož.⁸⁸ Dober značaj pa pomeni zmožnost, da posameznik v prizadevanju za dosego vrline nadzira svoje strasti. Plutarhov ideal je mož, ki na osnovi poznavanja samega sebe samega sebe povsem obvladuje.⁸⁹ Ta zmožnost je dajala izobraženemu (*pepaideuménos*) po Plutarhovem mnenju pomembno kulturno in politično vlogo v skupnosti, saj ga je postavljala nad vse tiste – tako Grke kot Rimljane –, ki te stopnje izobraženosti niso dosegli.

Zaradi svojega prepričanja, da je zaželeni ideal mogoče doseči zgolj z grško *paideía*, se Plutarh v treh izbranih spisih opira le na primere, vzete iz del grških avtorjev,⁹⁰ otrokovi edini možni varuhi, vzgojitelji in učitelji pa so izključno

85 Plutarh, *O poslušanju* 16 (46c–47b).

86 Plutarh, *O poslušanju* 17 (47b–c).

87 Plutarh, *O poslušanju* 18 (48c–d).

88 Plutarh, *O poslušanju* 17 (47c).

89 Swain, *Hellenism and Empire*, 87. Kot eden izmed Apolonovih svečenikov v Delfih je Plutarh sledil znamenitemu reku, zapisanem na Apolonovem svetišču v Delfih: »Spoznaj samega sebe!«.

90 Velike zmage Grkov v preteklosti so po Plutarhovem mnenju primerne za pouk v šoli, nikakor pa se mu ne zdi primerno, da bi z njimi v nastopih pred množico med ljudmi na osnovi primerov pretekle slave vzbujali nemir; gl. Plutarh, *Politični nasveti* 814a–c; Swain, *Hellenism and Empire*, 167. Tudi med osebami, ki jih v treh izbranih spisih navaja kot zgled za mlade, med celo vrsto grških vzornikov Plutarh predstavi le tri osebe, ki niso grškega porekla: Katona Starejšega (Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 1 (14d) in 10 (29e)), Katona Mlajšega (*Kako mora*

osebe, ki dobro obvladajo grški jezik in so vzgojeni v grški kulturi. Ob tem Plutarh skozi celoten proces vzgoje in izobraževanja največjo odgovornost za primeren telesni in duševni razvoj otrok nalaga očetom. Priprave na vzgojo za dosego Plutarhovega ideala se začnejo tako rekoč še pred otrokovim rojstvom, ko si bodoči oče izbere primerno nevesto.⁹¹ Po sinovem rojstvu pa oče vse od rojstva dalje skrbno bedi nad otrokovim telesnim in duševnim razvojem.⁹² Ker naj očetje svoje otroke vzgajajo predvsem s svojim lastnim zgledom,⁹³ je seveda pomembno, da so tudi očetje na svojo vlogo primerno pripravljani. Predstavljamo si lahko, da očetje z neustrezno izobrazbo tudi svojih sinov ne bodo znali ustrezno voditi in ne bodo poskrbeli, da bi se njihovi sinovi dobro izobrazili. S tem ne bodo oškodovali le sebe, pač pa bo zaradi pomembne vloge, ki jo Plutarh pripisuje izobraženim v družbi, škodo trpela celotna skupnost. Kajti, kakor razmišlja v spisu *O vzgoji otrok*, je mogoče za popolne označiti le tiste posameznike, ki so politično moč sposobni povezati s filozofijo.⁹⁴ Ti so namreč deležni dveh največjih dobrin: njihovo dejavno življenje v javnosti je obče koristno, hkrati pa je umirjeno in tiho, ker se posvečajo filozofiji.⁹⁵

Človek, ki ve, kaj dela, po Plutarhovem mnenju prepriča z zgledom in umirjeno besedo⁹⁶ in ne potrebuje zunanje potrditve. Tak človek je temelj civilizirane skupnosti, svoje poslanstvo voditelja in učitelja pa lahko učinkovito izpolnjuje tudi v okoliščinah, ko je grški svet pod rimsko oblastjo.⁹⁷ Zato Plutarh zavzeto spodbuja predstavnike grške izobražene elite, naj se kot politiki ali politični svetovalci⁹⁸ dejavno vključujejo v lokalno politiko,⁹⁹ saj lahko človek, ki zna obvladovati samega sebe, učinkovito obvladuje in vodi tudi svoje sodržavljane.¹⁰⁰ Poleg tega pa je, kot smo že videli, za Plutarha popoln samo

---

mladenič poslušati pesnike 9 (28a) in perzijskega kralja Kira (Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (31c).

91 Plutarh, *O vzgoji otrok* 2 (1a–d).

92 Plutarh opozarja na povsem neprimerno ravnanje nekaterih očetov, ki svoje sinove zaupajo nesposobnim učiteljem slabega slovesa, čeprav je prav neoporečnost učiteljev, ki so jim otroci zaupani, kakor poudarja, pri vzgoji plemenitih otrok izrednega pomena; Plutarh, *O vzgoji otrok* 7 (4b–5c).

93 Plutarh, *O vzgoji otrok* 20 (14a–b).

94 Kakor na osnovi Plutarhovega besedila (*Ali naj se stavec ukvarja s politiko* 791c) ugotavlja Lukas de Blois, je za Plutarha politika bistvena človekova dejavnost, nekakšna praktična oblika filozofije; de Blois, »Classical and contemporary statesmen in Plutarch's *Praecepta*«, 57.

95 Plutarh, *O vzgoji otrok* 10 (7f–8b).

96 Blag, prijazen, prizanesljiv in razumevajoč pristop predstavlja osnovo Plutarhove komunikacije z drugimi. Tudi zaradi svojega neizmernega razumevanja za različne težave, na katere med obdobjem odraščanja in šolanja naletijo otroci in že skoraj odrasli mladeniči, in zaradi njegove vere v dobro v človeku, nas Plutarhovo pisanje o vzgoji in izobraževanju tudi danes ne pusti ravnodušnih in je še danes aktualno. Blagega ravnanja pa Plutarh ne priporoča le očetom pri njihovem ravnanju s sinovi, ampak tudi politikom svetuje, naj v odnosu do sodržavljanov sledijo enakemu pristopu; Plutarh, *Politični nasveti* 800b, 821a–b.

97 Gl. tudi Swain, *Hellenism and Empire*, 151–161.

98 Vlogo filozofa kot političnega svetovalca predstavlja Plutarh v spisu *Filozof mora razpravljati zlasti z vladarji*.

99 Plutarh, *Politični nasveti*, 798c. Plutarh si je želel, da bi Grki tudi pod rimsko oblastjo imeli kar največ moči; Swain, *Hellenism and Empire*, 183, 186; gl. tudi Sunčič, »Moralna vzgoja grških veljakov«, 45–54.

100 Plutarh, *Politični nasveti* 799b–800a. V spisu *Ali naj se stavec ukvarja s politiko* (14) predstavi

tisti mož, ki filozofsko izobrazbo povezuje s političnim delovanjem. Razen na osnovi prvega spisa, *O vzgoji otrok*,¹⁰¹ katerega Plutarhu pripisano avtorstvo ni povsem zanesljivo, je mogoče Plutarhovo prepričanje, da naj bo izobražen mož politično aktiven, razbrati tudi na osnovi preostalih dveh Plutarhových spisov o vzgoji in izobraževanju. Tako Plutarh v spisu *O poslušanju*¹⁰² moža, ki je filozof, kot da je to samoumevno, označi tudi za državnika, med temami, ki jih v svojih govorih obravnava, pa izpostavi premišljevanje o bogovih, o državi in o oblasti. V spisu *Kako mora mladenič poslušati pesnike* svoje prepričanje, da so filozofsko izobraženi možje najsposobnejši voditelji, še podrobneje predstavi. Pri tem izhaja iz naslednjih predpostavk: (1) krepost (*areté*) je vrлина, ki se je je z grško *paideía* mogoče priučiti; (2) krepost je vrлина resničnih voditeljev. Plutarh razume krepost kot najboljšo in najbolj božansko lastnost, ki zajema pravilnost presojanja, najvišjo stopnjo razumnosti in stanje duše, ki je popolnoma usklajena z obema.¹⁰³ To je nujna lastnost vseh dobrih voditeljev. Če namreč voditelji ravnaajo preudarno, potem uspešno vodijo svoje skupnosti in premagujejo sovražnike. Če pa se vdajajo strastem in zmotam, če niso složni in se prerekajo, potem njihove napake neizbežno vodijo v nesrečo, ki prizdene celotno skupnost.¹⁰⁴

Vlogi dobre izobrazbe in vzgoje pri oblikovanju za vodenje domačih skupnosti primernih mož se Plutarh najbolj posveti v 10. in 11. poglavju spisa *Kako mora mladenič poslušati pesnike*. Ker se je kreposti mogoče priučiti skozi proces grške vzgoje in izobraževanja, je Plutarh mnenja, da je preudarnost značilnost Grkov in uglajenih ljudi, medtem ko sta predrznost in domišljavost lastnosti barbarov.¹⁰⁵ Za utemeljitev navedenega sklepa uporabi Plutarh primere, vzete iz Homerjeve *Iliade*. Primere torej, ki mlademu bralcu za zgled postavljajo ravnanje ahajskih junakov iz davne, mitološko obarvane preteklosti grške zgodovine, ki pa jih avtor uporabi kot dokaz za sklep o ravnanju Grkov in sedanjosti. Prav tako na osnovi enakega primerjanja z ravnanjem Ahajcev pred Trojo Plutarh zaključuje, da so Grki v boju vedno bodisi zmagovalci ali pa v boju padejo, nikoli pa pred sovražnikom proseč ne pokleknejo, saj je, kakor piše, ponižno prositi sovražnika lastnost barbarov.¹⁰⁶ Strahopetnost in surovost sta po njegovem prepričanju rezultat nevednosti

---

Plutarh politično udejstvovanje kot dolžnost, ki može obvezuje skozi celotno življenje in se ne konča, ko je izpolnjena neka trenutna potreba.

101 Poleg že omenjene opredelitve popolne osebe kot posameznika, ki v sebi združuje politično moč s filozofijo, avtor spisa *O vzgoji otrok* v podkrepitev svarila, da slaba družba otroke izpridi, navede nekaj Pitagorovih misli (Plutarh, *O vzgoji otrok* 17 (12d–f)). Med njimi je tudi svarilo »Izogiblji se fižola!«, kar Plutarh razlaga s prepovedjo ukvarjanja s politiko (Plutarh, *O vzgoji otrok* 17 (12e–f)). Navedeno svarilo bi torej lahko razumeli kot Plutarhovo nasprotovanje ukvarjanju s politiko, vendar njegovo zavzemanje za javno delovanje izobraženih mož v dobro domače skupnosti na drugih mestih možnost takšne razlage ne potrjuje.

102 Plutarh, *O poslušanju* 15 (46b).

103 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 6 (24c–e).

104 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 6 (23e).

105 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 10 (29f).

106 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 10 (30c).

in pomanjkanja učenja,¹⁰⁷ ker neizobraženi in nevzgojeni ljudje ne znajo zadrževati svojih strasti.¹⁰⁸ Nasprotno pa je pameten in razumen mož gospodar svojih čustev, zato ob spoznanju, da njemu samemu in njegovim preti uničenje, ne misli na smrt, ampak ima pred očmi le sramoto in grajo, ki bi ga doletela ob neplemenitem ravnanju.¹⁰⁹ Tako hrabrost kakor tudi blagost sta lastnosti, ki se ju je potrebno priučiti in temeljita na posameznikovi razumnosti. Razumnost pa je po Plutarhovem mnenju najbolj božanska in kraljevska odlika, ki si jo je z učenjem mogoče le postopoma pridobivati. Po njegovem prepričanju je Zevs prav zaradi tega pomembnejši od svojega brata Pozejdona, ker se je rodil pred bratom in je zato njegovo znanje obsežnejše.¹¹⁰ Enako imajo tudi Grki, kakor Plutarh vseskozi poudarja, ker jim je njihov sistem vzgoje in izobraževanja najprej pokazal pot do odličnosti, prednost pred vsemi ostalimi ljudstvi.¹¹¹

Kljub navedenim predpostavkam je Plutarh rimsko nadoblast nad grškim svetom sprejemal z naklonjenostjo. Plutarh je vzpon Rima in njegov neverjetni uspeh pri osvajanjih celo pripisoval podpori, ki so jo Rimu naklonili bogovi. Čeprav je rimska oblast v obdobju pozne republike Grkom prinesla veliko trpljenja, je bil Plutarh zadovoljen z vlado Nerve, Trajana in Hadrijana ter je rimski oblasti pripisoval zasluge za mir in blaginjo, ki so ju Grki takrat uživali.¹¹² Kot bi lahko sklepali na osnovi Plutarhovega pisanja, so ti uspehi dajali Rimu trenutno pravico, da vlada.¹¹³ Zato Plutarh svari pred nepotrebnim vnašanjem nemira med ljudi, če bi govorniki v svojih nastopih pred množico spominjali na velike zmage Grkov v preteklosti. Besedila in pogovori s takšno vsebino so po njegovem mnenju primerni za pouk v šoli, množicam pa s spominjanjem na slavno grško preteklost ne smejo buditi neprimernih upov.¹¹⁴ Če pa bi Rim nekoč izgubil vlogo varuha miru in blaginje v grškem svetu, bi bralec Plutarhovo pisanje lahko razumel kot

107 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (31f).

108 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (31c).

109 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (30e).

110 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (32a).

111 McInerney v članku »Do you see, what I see?« Plutarch and Pausanias at Delphi«, 46, na osnovi odlomka Plutarhovega dela *O zatonu preročišč* (410a), v katerem Plutarh govori o srečanju dveh mož, gramatika Demetrija in Lakedajmonca Klembrota, v Delfih, povzema, da je Plutarh področje rimskega imperija razumel kot območje grške kulture, katerega meje določajo potovanja filozofov in ne legije, njegovega središča pa ne predstavlja Rim, marveč znamenito svetišče v Delfih.

112 Gl. Swain, *Hellenism and Empire*, 151–161. O Plutarhovem odnosu do Rimljanov gl. tudi Sunčić, »Plutarhova politika za vsakdanjo rabo«, 23–31.

113 De Blois na osnovi Plutarhových svaril grškim politikom v spisu *Politični nasveti* 813e opozarja na Plutarhovo globoko zavedanje dejstva, da je rimska oblast nad Grčijo vojaška okupacija; de Blois, »Classical and contemporary statesmen in Plutarch's *Praecepta*«, 59.

114 Plutarh, *Politični nasveti* 814a–c; Swain, *Hellenism and Empire*, 167. V delu *Politični nasveti* (823f–825b) Plutarh jasno pove, da je osnovna naloga politika preprečevati prepire in skrbeti, da se, če do njih pride, ti čim prej končajo. Med someščani mora spodbujati slogo in prijateljstvo, saj v razmerah, ko je Grčija politično šibka, zmaga nobeni od sprtih strani ne bi prinesla koristi. Uveljavitev sadov zmage bi namreč lahko preprečil že najmanjši od prokonzulovih odlokov. O mestu, ki ga imajo grški politiki pod rimsko oblastjo, gl. tudi Plutarh, *Politični nasveti* 813e.

spodbudo, naj sledi sklepnemu delu nasveta, ki ga je Odisej glede ravnanja s snubci dal svojemu sinu Telemahu in ga Plutarh navaja kot vzgojni primer za mlade bralce, kako brzdati svojo jezo, dokler ne nastopi primeren trenutek.¹¹⁵

Ako me bodo žalili, brzdaj srca nejevoljo,
Nič ne maraj za to in pusti me raje trpeti!
Najsi bi tudi za nóge me vlekli po hiši na plano,
Ali streljali po meni: ti glej in miren ostani!
Moreš jih kajpa tešiti, svariti s prijazno besedo,
Naj pustijo norosti: slušali tako te ne bodo,
Kajti ni daleč več dan, ko spólni njih mračna se usoda! (Homer, *Odiseja* XVI
275–280; prevedel A. Sovre)

Plutarh seveda na tem mestu Rimljanov ne omenja in morda niti ni mislil prav nanje. Kljub temu pa je sporočilo, ki ga namenja mladim bralcem, povsem nedvoumno: vsiljivce, ki brezvestno zajedajo tujo hišo, zanesljivo čaka klavrni konec. Bogovi so namreč naklonjeni razumnim možem plemenitega duha.¹¹⁶ Zato mora pravi gospodar hiše brzdati svojo jezo in šele ko presodi, da je napočil primeren trenutek, vsiljivce ustrezno kaznovati. Razumen gospodar zna modro čakati, saj se zaveda, kakor svoje razmišljanje zaključuje Plutarh, da sreča in blagostanje ne temeljita na obilici imetja, pomembnih službah ali vplivu, pač pa osnovo zanju predstavljajo vedrost, blagosrčnost in usklajenost duše z naravo.¹¹⁷ Plutarh mladim bralcem ne prikriva vrednosti svobode, a jih hkrati uči, da prava svoboda ni rezultat zunanjih dejavnikov, ampak zavesti duha in bistrine uma razmišljujočega moža. Dokler bo rimska oblast grški eliti omogočala, da ohranja status elite in živi v skladu s principi, ki jih postavlja grška *paideía*, bo po Plutarhovem prepričanju vredna poslanstva, ki so ji ga namenili bogovi in postavlja Grke v politično podrejen položaj.¹¹⁸

ZAKLJUČEK

Prispevek skozi vsebino treh Plutarhovitih spisov (*O vzgoji otrok*, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* in *O poslušanju*) predstavlja Plutarhov pogled na vzgojo in izobraževanje. V prvem izmed predstavljenih spisov (*O vzgoji otrok*) se Plutarh loteva splošnih vprašanj, povezanih z vzgojo in izobraževanjem

115 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (31d).

116 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 11 (30f).

117 Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 14 (37a). Plutarh misel najverjetneje povzema po Epikuru; gl. tudi Hunter, *Critical moments in classical literature*, 174–175.

118 Vzorec za upoštevanje obstoječe oblastne hierarhije je, kakor opozarja Hunter, za Plutarha znova Homer, ki od Ahila zahteva, da se zaveda svoje podrejenosti Agamemnonu tudi v situacijah, ko je Agamemnonovo vedenje povsem neprimerno (Plutarh, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* 4 (19c); gl. Hunter, *Critical moments in classical literature*, 194).

otroka od njegovega rojstva do odrasle dobe. V drugih dveh spisih je področje avtorjevega zanimanja precej ožje. V spisu *Kako mora mladenič poslušati pesnike* se posveti dokazovanju koristi, ki jo predstavlja vključevanje poezije v proces vzgoje in izobraževanja. S svojimi argumenti poskuša Plutarh pokazati na neupravičenost Platonove odločitve, da poezijo kot škodljivo izključi iz idealne države. V tretjem spisu, *O poslušanju*, pa bralčevo pozornost usmeri v skrb, ki jo je potrebno posvetiti načinu, kako poslušalec posluša povedano. Plutarh poudari, da je zmotno prepričanje tistih, ki so mnenja, da se mora na govor pripraviti samo govornik. Tako kot govornik se mora na govor skrbno pripraviti tudi poslušalec, če bi rad, da bi mu poslušani govor koristil.

Plutarh je bil – podobno kot številni drugi grški izobraženci njegovega časa – prepričan, da je grški sistem vzgoje in izobraževanja (*paideia*) osnova za ohranitev grškega prvenstva pred drugimi ljudstvi, hkrati pa predpogoj za oblikovanje mladega človeka v skladu z moralnimi kriteriji izobražene grške elite. Kot oseba s ponotranjenimi najvišjimi moralnimi vrednotami je grški izobraženec za Plutarha idealen voditelj svoje skupnosti. Zato Plutarh spodbuja predstavnike grške izobražene elite, da se tudi v razmerah, ko je grški svet podrejen rimski nadoblasti, aktivno vključujejo v lokalno politiko. Kljub svoji veri v grško kulturno superiornost je Plutarh rimski politični nadoblasti naklonjen. Na osnovi besedil, ki jih izbira mladim bralcem, pa bi vseeno lahko domnevali, da v rimski politični nadoblasti vidi trenutno stanje, ki bi se končalo, če rimske oblasti grški eliti ne bi več omogočale, da ohranja status elite in živi v skladu s principi, ki jih postavlja grška *paideia*.

BIBLIOGRAFIJA

- de Blois, Lukas. »Classical and contemporary statesmen in Plutarch's *Praecepta*.« V: *The statesman in Plutarch's works. Proceedings of the sixth international conference of the international Plutarch society* (Nijmegen / Castle Hernen, May 1–5, 2002), zv. 1, ur. Lukas de Blois, Jeroen Bons, Ton Kessels in Dirk M. Schenkeveld, 57–63. Mnemosyne, bibliotheca classica Batava, Supplementum 250. Leiden, Boston: Brill, 2004.
- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina 1. Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2007.
- Connolly, Joy. »Problems of the past in the imperial Greek education.« V: *Education in Greek and Roman antiquity*, ur. You Lee Too, 339–372. Leiden, Boston in Köln: Brill, 2001.
- Fabjan, Dragica, prev. »Plutarh. O vzgoji otrok.« *Keria* 8, št. 1 (2006): 149–164.
- Grošelj, Nada. »Plutarh.« V: *Zgodovina historične misli*, ur. Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin, 270–273. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Hatto, Walter. »Toga.« V: *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, zv. 5, ur. Konrad Ziegler, Walther Sontheimer in Hans Gärtner, 879–880. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1979.

- Hriberšek, Matej. »Plutarh in njegov opus.« V: Plutarh. *Vzporedni življenjepisi 1*, ur. Matej Hriberšek in David Movrin, 5–21. Ljubljana: DZS, 2004.
- Hunter, Richard. *Critical moments in classical literature: Studies in the ancient view of literature and its uses*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Hunter, Richard in Donald Russell. »Introduction.« V: *Plutarch. How to study poetry*, ur. Richard Hunter in Donald Russell, 1–26. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- McInerney, Jeremy. »Do you see, what I see?« Plutarch and Pausanias at Delphi.« V: *The statesman in Plutarch's works. Proceedings of the sixth international conference of the international Plutarch society* (Nijmegen / Castle Hernen, May 1–5, 2002), zv. 1, ur. Lukas de Blois, Jeroen Bons, Ton Kessels in Dirk M. Schenkeveld, 43–55. Mnemosyne, bibliotheca classica Batava, Supplementum 250. Leiden in Boston: Brill, 2004.
- Preston, Rebecca. »Roman questions, Greek answers: Plutarch and the construction of identity.« V: *Being Greek under Rome. Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, ur. Simon Goldhill, 86–119. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Stadter, Philip A. »Plutarch: diplomat for Delphi?« V: *The statesman in Plutarch's works. Proceedings of the sixth international conference of the international Plutarch society* (Nijmegen / Castle Hernen, May 1–5, 2002), zv. 1, ur. Lukas de Blois, Jeroen Bons, Ton Kessels in Dirk M. Schenkeveld, 19–31. Mnemosyne, bibliotheca classica Batava, Supplementum 250. Leiden in Boston: Brill, 2004.
- Sunčič, Maja. »Moralna vzgoja grških veljakov.« V: Plutarh, *Politika in moralna*, ur. in prev. Maja Sunčič, 45–151. Dialog z antiko 9. Ljubljana: ISH publikacija, 2008.
- . »Plutarhova politika za vsakdanjo rabo.« V: Plutarh. *Politika in moralna*, ur. in prev. Maja Sunčič, 17–44. Dialog z antiko 9. Ljubljana: ISH publikacija, 2008.
- Swain, Simon. *Hellenism and Empire. Language, Classicism, and Power in the Greek World AD 50–250*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Šašel Kos, Marjeta. »Lukijan: satirik in kritik v luči svojega časa in dela.« V: Lukijan, *Filozofi na dražbi. Izbrani spisi*, ur. in prev. Marjeta Šašel Kos, 135–140. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.
- Vidmar, Tadej. *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- Ziegler, Konrat. »Plutarchos von Chaironeia«. V: RE XXI (1951): 636–962.

EDUCATION AS A WAY OF ATTAINING THE HIGHEST MORAL VALUES: PLUTARCH'S VIEWS ON THE EDUCATION PROCESS

Summary

The paper presents Plutarch's views on the education process by analysing the contents of three essays: *On the Education of Children*, *How the Young Man Should Study Poetry*, and *On Hearing*. The first essay, *On the Education of Children*, addresses general questions related to the education of the child from birth to adulthood, while the other two essays considerably narrow down the author's sphere of interest. The essay *How the Young Man Should Study Poetry* sets out to demonstrate the benefits derived from including poetry in the education process. Plutarch's arguments challenge Plato's decision to exclude poetry from his ideal state as harmful. The third essay, *On Hearing*, directs the reader's attention to the care which should be devoted to the manner of listening. Plutarch's emphasis is that it is wrong to believe that the only one obliged to prepare for a speech is the orator. On the contrary, the hearers should prepare just as thoroughly, if they are to benefit from the speech.

Like many other educated Greeks of his time, Plutarch believed that the Greek system of education (*paideía*) was the basis for maintaining Greek supremacy over other peoples, as well as a prerequisite for a young person's formation according to the moral criteria of the educated Greek elite. As a character who has absorbed the highest moral values, the educated Greek is perceived by Plutarch as an ideal leader of his community. Therefore Plutarch encourages representatives of the Greek intelligentsia to take an active part in local politics even at a time when the Greek world is subject to Roman domination. Despite his belief in Greek cultural superiority, Plutarch is favourably disposed towards the Roman political authority. Nevertheless, his choice of texts for young readers suggests that he perceives Roman political domination as a transitional state, which would end if the Greek elite was no longer enabled by the Roman authorities to maintain its elite status and live by the principles set by the Greek *paideía*.

Georgios Politakis

Raba narečja v novogrški prozi: primer Joannisa Kondilakisa

UVOD

Članek obravnava jezik Joannisa Kondilakisa (1862–1920), enega izmed novogrških avtorjev, ki so v svoj književni opus vključevali značilnosti domačega (kretskega) narečja, in ga postavlja v kontekst tedanjega časa. V prvem delu prispevka so prikazane temeljne idejne in jezikovne usmeritve časa, v katerem je omenjeni avtor deloval, pa tudi podatki o njegovem življenju in delu, potrebni za razumevanje nastanka njegovega opusa. Sledi strnjen pregled novogrških narečij, članek pa se zaključi s prikazom najpomembnejših rezultatov analize rabe kretskega narečja v delih Joannisa Kondilakisa.

JOANNIS KONDILAKIS IN NJEGOV ČAS

Pisateljevo življenje in delo

Joannis D. Kondilakis se je rodil leta 1862 v gorski vasi Viannos na jugovzhodnem delu Krete.¹ Na otoku je ostal do leta 1882, ko se je prvič preselil v Atene, da bi dokončal gimnazijsko izobraževanje na gimnaziji Varvakio.² V dvajsetletnem obdobju bivanja na Kreti se je večkrat selil med Viannosom (jugovzhodni del

1 Tomadakis, *Φιλολογικά* in Id., *Νεοελληνικά. Δοκίμια και μελέτες*. Na podlagi pričevanj, ki jih zasledimo v enem od Kondilakisovih del, Tomadakis postavlja njegov rojstni datum v december 1862; gl. Tomadakis, *Απανθίσματα*, in Kondilakis, *Όταν ήμουν δάσκαλος*, 364–365. Posledično večina raziskovalcev sprejema domnevo, da se je Kondilakis rodil leta 1862, gl. Stergiopoulos, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, 324, Kondilakis, *Ο Πατούχας, Όταν ήμουν δάσκαλος, Η Πρώτη Αγάπη*, 7. Za bolj sodobno pričevanje gl. Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 527, kjer je naveden datum 6. december 1861.

2 Kondilakis, *Απαντα Α, λ'*; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 27; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 528.

otoka), Hanio (zahodni del otoka) in Irakliom (severovzhodni del otoka).³ Proti koncu tega obdobja se je tudi prvič pojavil v periodičnem tisku z zbirko kratkih prispevkov za tednik *Alitheia*.⁴ Med letoma 1882 in 1889 je pogosto potoval med Kreto in Atenami. Zaključil je gimnazijsko izobraževanje v Atenah, se vpisal na tamkajšnjo univerzo in nekaj časa deloval kot ravnatelj šole v kraju Gerani Kidonias v občini Hania na Kreti.⁵ Leta 1889 se je preselil v Atene, kjer je ostal vse do leta 1918. V tem dolgem časovnem obdobju bivanja v prestolnici Grške države je nekajkrat in na kratko odpotoval še na Tinos, Kreto in v Edipsos. Leta 1918 se je vrnil v Hanio in na Kreti tako rekoč neprekinjeno bival vse do svoje smrti v Irakliu leta 1920.⁶

Kot rečeno, se je Kondilakis v periodičnem tisku prvič pojavil z nekaj kratkimi prispevki za časnik *Alitheia* iz let 1881 in 1882. Leta 1883 se je udeležil prvega tekmovanja časnika *Hestia* »v pisanju grških kratkih zgodb« z delom »Ali ščit ali na ščitu« (Η τάν ή επί τάν), katerega vsebina ostaja nepoznana.⁷ Natančnejši podatki o njegovi udeležbi na tekmovanju niso na voljo, kakor tudi ne o nekaterih drugih delih, ki so mu pripisana in so izšla pod psevdonimi.⁸ Zanesljivo pa drži, da je leta 1884 zbral dela »Sirota Krissa« (Η Κρήσσα Ορφανή), »Pastirček z gore Psiloritis« (Το βοσκόπουλο του Ψηλορείτη) in »Preganjalec bratov« (Ο Αδελφοδιώκτης) in jih izdal pod naslovom »Joannis D. Kondilakis, Kratke zgodbe Sirota Krissa, Preganjalec bratov, Pastirček z gore Psiloritis, prva in zadnja izmed katerih so izšle v časniku »Rambaga«, pri založniku D. Feksisu. V Atenah. Iz tiskarne leposlovne knjižnice D. A. Feksis, 1884.«⁹ Potem ko se je leta 1889 ustalil v Atenah, je začel objavljati v mestnem tisku in v tem okviru sodeloval časniki *Asti*, *Akropolis*, *Skip* in *Hestia*.¹⁰ Od leta 1896 do dokončnega odhoda iz grške prestolnice je pisal za časnik *Embros*, katerega lastnik je bil D. Kalapothakis. Pod psevdonimom *Diavatis* (»Potovalec«) je prevzel pisanje kolumne na naslovnici omenjenega časopisa, njegovo pisanje pa je bilo deležno precej odobravanja.¹¹

3 Kondilakis, *Άπαντα Β*, 8–16; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 218–220; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 23–26 in 58–62, 37–38, in Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 527–528.

4 Tomadakis, »Ανέκδοτη Αλληλογραφία«, 1027–1029; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 17, in Tomadakis, *Απανθίσματα*, 221–224. Slednji trdi, da je avtor eno leto obiskoval višjo šolo v Atenah, natančneje v mesecih, ko ni bil zaposlen kot trgovec.

5 Kondilakis, *Άπαντα Α*, λ'–λγ', Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 27–28 in 55, Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 528–529, in Kondilakis, *Άπαντα Β*, 18–20.

6 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 387–389; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 39–42; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 28–29; Kondilakis, *Άπαντα Α*, λστ'–λθ'; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 210 in 229–231; Tomadakis, »Ο Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης«, 413–414; Tomadakis, *Ιωάννου Δ. Κονδυλάκη Αγνώστα Απομνημονεύματα*, 234–238; Skorpeteas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, 3; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 532–533 in 131; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 45; Piktros, *Άπαντα Κονδυλάκη Α*, 25–26.

7 Glede problematike Kondilakisove udeležbe na natečaju časnika gl. Kondilakis, *Άπαντα Β*, 25–29; Haris, *Ελληνες πεζογράφοι*, 48; Papakostas, *Το περιοδικό «Εστία» και το διήγημα*, 79–83.

8 Kondilakis, *Άπαντα Β*, 22–25; Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 57–60.

9 Tomadakis, *Απανθίσματα*, 231.

10 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXIX–LXX; Thrilos, *Μορφές της ελληνικής πεζογραφίας και άλλες μορφές*, Α', 175; Skorpeteas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, λβ'; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 225.

11 Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 532; Skorpeteas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, λβ'.

V času dolgoletnega bivanja v Atenah je med drugim objavil večino književnih del, z vidika prisotnosti kretske narečnosti značilnosti pa sta posebej zanimivi dve. Delo *Patuhas* (Ο Πατούχας) je sprva izšlo v osemtridesetih nadaljevanjih kot podlistek časnika *Efimeris*,¹² in sicer med 14. aprilom in 1. junijem 1892, zbirka *Ko sem bil učitelj* (Όταν ήμουν δάσκαλος) pa je bila izdana v knjižni obliki leta 1915 pod okriljem založbe G. Feksisa. Zbirka poleg naslovne zgodbe vsebuje še pripovedi »Črni maček« (Ο μαύρος γάτος), »Skušnjava« (Ένας πειρασμός), »Molčečnik« (Ο σιωπηλός), »Škrat« (Ο Καλικάντζαρος), »Zvon« (Η Καμπάνα), »Sla po pregonu« (Μανία καταδιώξεως), »Mali Manolis« (Ο Γενή-Μανώλης), »Stric« (Ο θείος), »Volkodlak« (Ο Βρυκόλακας), »Kako je vas postala grška« (Πως ερώμειψε το χωριό), »Tema« (Σκούρα), »Starec« (Ο γέρος), »Pogrebni govor« (Ο επικήδειος), »Spomini žensk in otrok (Αναμνήσεις γυναικοπαίδου)«, »Kerkez« (Ο Κερκέζος) »Moj gost« (Ο πάροικός μου), »Naša zamera« (Η κάκια μας). Nekaj jih je predhodno doživelo samostojno objavo.¹³ Zadnje Kondilakisovo delo, ki nas na tem mestu zanima, je zbirka *Prva ljubezen* (Η πρώτη αγάπη), ki je izšla leta 1919 v Hanii pri založniku G. P. Fortsakisu in poleg naslovne zgodbe prinaša še pripovedi, naslovljene »Naprednjak« (Ο νεωτεριστής), »Neprijetno srečanje« (Κακό συναπάντημα) in »Vampir« (Ο Καταχανάς).¹⁴

Prva leta Kondilakisovega neprekinjenega bivanja na Kreti sta zaznamovali dve protiturški vstaji. Med prvo in precej odmevno, ki je potekala med letoma 1866 in 1869, je bil pisatelj še zelo mlad. Druga vstaja leta 1878, precej krajša od prejšnje, je zaznamovala obdobje, ko je avtor zaključeval gimnazijo na Kreti (ki sicer ni imela vseh običajnih razredov).¹⁵ V tem obdobju se Kondilakis uči narečja svojega rodnega otoka, vstopi v šolski sistem in izda prva literarna dela. Omeniti velja, da je zakon iz leta 1868 vzpostavil grški jezik kot uradni jezik in posledično uvedel njegovo učenje tudi v tedanje turške šole.¹⁶ Pomemben pečat na kretskem šolskem sistemu, s katerim je prišel avtor v stik, so nadalje pustili posamezni učitelji, kot je bil v Atenah izobraženi A. Mihelidakis, in cerkev.¹⁷ Vloga slednje je bila seveda najbolj neposredno vezana na verouk, ki je ohranjal odločilno vlogo pri oblikovanju etičnih načel učencev, pri pouku pa sta se uporabljali stara grščina in katarevusa.¹⁸ Skladno s tem v Kondilakisovih delih naletimo na protagoniste, kakršen je nekretski učitelj,

12 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXVIII; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 536.

13 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXVIII, in Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 536.

14 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXIX–LXX; Skopeteas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, Kondilakis, *Ανέκδοτα λαογραφικά Κρήτης*, 10–12, in Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 83–85.

15 Vrsta literarnih zgodovinarjev trdi, da je Kondilakis zapustil Kreto in neznano dolgo časa živel v Pireju; gl. Thomadakis, *Απανθίσματα*, 218–219. Toda primerjalne analize to prepričanje zavračajo; gl. Kondilakis, *Άπαντα Β*, 10–13, in Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 360–366.

16 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 373–381. Zakon je bil rezultat vstaje med letoma 1866–1869. Turške oblasti so ga videli kot dobronamerno gesto in pomembno kompenzacijo za krščansko skupnost na Kreti. Izkazalo pa se je, da je šlo za prevaro, saj zakon nikoli ni bil v celoti apliciran.

17 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 409–412 in 436–437.

18 Gotovos, »Το λαϊκό σχολείο της Κρήτης«, 237–252.

ki poučuje na kretskem podežlju v delu »Ko sem bil učitelj«, po drugi strani pa na domačega, kretskega, a v Atenah izšolanega učitelja, ki nastopa v delu »Naprednjak«, vse to pa se odraža v jeziku omenjenih junakov. Posledično se zdi povsem verjetno, da je mladi Kondilakis prišel v stik z vrsto grških narečij, a najtesnejši je moral biti stik s katarevuso. O tem pričajo avtorjeva prva literarna besedila, ki so sicer napisana v bahavi katharevusi; ta pa vsebuje ne le občasne napake, temveč tudi narečne elemente.¹⁹ Poveden je sledeči odlomek, v katerem avtor brez oklevanja združuje elemente katarevuse (na primer tožilnik množine na -ας v »μυρίας προσπαθείας«) s povsem narečnimi značilnostmi, kakršni sta obliki »ζαμπιτιλήκι« in »έκαμεν«:²⁰

Αξιέπαινος είναι η διαγωγή εν τη περιστάσει ταύτη των αξιοτίμων και ευηπολήπτων Πατρός και υιών Φουνταλίδη, οίτινες καθώς πάντοτε και ήδη εφάνησαν φίλοι της τάξεως και σεβάσθησαν τους νόμους, διότι μυρίας κατέβαλον προσπαθείας και επί τέλους κατώρθωσαν να στρέψωσι προς τα οπίσω τους νεήλιδας Χριστιανούς απράκτους. Τούτο ομολογούσι και οι Οθωμανοί λέγοντες «περισσότερο ζαμπιτιλήκι έκαμεν ο Αναγνώστης Φουνταλίδης με του υιούς του ή οι ζαμπιτάδες...»²¹

Hvale vredno v teh okoliščinah je tudi vedenje občudovanja vrednih in spoštovanih očeta ter sinov Funtalidis, ki so se že od nekdaj izkazovali za prijatelje reda in so spoštovali zakone, saj so ničkolikokrat poskusili in končno dosegli, da so krščanski prišleki ostali zvezanih rok. To priznavajo tudi Otomani rekoč: »so bili bolj nepopustljivi Anagnostis Fountalidis s svojimi sinovi ali turški oficirji ...«

Sledi avtorjevo večletno bivanje v Atenah, kjer je ustvaril največji del svojega opusa. Okolje prestolnice je nanj gotovo pomembno vplivalo, saj se je aktivno vključeval v tamkajšnje kulturno življenje. Nujna se torej zdi kratka predstavitev poglavitnih značilnosti tega obdobja.

Idejni tokovi Kondilakisovega časa

Po mnenju literarnih zgodovinarjev je širše obdobje, ki mu pripada tudi Kondilakis, v več pogledih prehodno. Ključno so ga zaznamovala Viziinosova dela,²² obrat h kratki prozi, prvo in vsa nadaljnja tekmovanja časnika *Hestia*, zanimanje za folklorno gradivo, razcvet atenske publicistike, jezikovno vprašanje in v jezikovnem smislu tudi okret k narečjem. Vsi omenjeni

19 Tomadakis, »Ανέκδοτη αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«, 1027.

20 Gre za natančen prepis originala, ki pa ne ohranja politoničnega sistema.

21 Tomadakis, »Ανέκδοτη Αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«, 1028.

22 Georgios Viziinos (Γεώργιος Βιζηνός), 1849–1896.

dejavniki vplivajo na tematsko in idejno usmeritev ustvarjalcev ter na njihov jezik in pripovedno tehniko. Prehodnost obdobja se nadalje kaže v književnih zvrsteh, na primer v prehodu od romana h kratki prozi, pa tudi v premiku od romantike proti realizmu, naturalizmu, motiviki ljudske pripovedi.²³ Na splošno so grški izobraženci omenjenega obdobja složni v odnosu do vpliva tujega romana, ki mu enoglasno nasprotujejo, a ga obenem prevajajo ali posnemajo. Sočasno se odvija do takrat najbrž največje idejno približevanje Evropi.²⁴

Prav v časopisu *Hestia* so leta 1883 izšle kratke zgodbe G. Viziinosa. V njih avtor upodablja vrsto ljudskih motivov, ki pa jih preveva tudi nekoliko moreč pridih.²⁵ Istega leta je časnik *Hestia* napovedal in izvedel prvo tekmovanje »v pisanju grških kratkih zgodb«. V nadaljevanju se je izkazalo, da je bil namen natečaja avtorje spodbuditi k odmiku od »škodljivih« tujih modelov realizma in naturalizma in jih preusmeriti k temam, vzetih iz grškega nacionalnega, zgodovinskega in socialnega konteksta, posledično pa dati večji poudarek nacionalnemu duhu in moralnemu nauku. Po vsej verjetnosti je bil namen časnika tudi »rešiti« grško prozo pred usodo, ki se ji je obetala, če bi sledila Viziinosovim kratkim zgodbam. Rezultat je bila vzpostavitev dveh smeri razvoja kratke zgodbe: a) ljudska kratka zgodba, kakršno je propagiral časnik *Hestia* in jo udejanjali pisci njegovega kroga, zamišljena kot idilično prikazovanje etosa grškega podeželja s poudarjenim folklornim značajem (predstavniki so Drosinis, Hatzopoulos, Hristovasilis, Vellianitis, Kourtidis, Eftaliotis idr.); ter b) realistična ali naturalistična »ljudska« proza zrelejšega obdobja, ki se prav tako ukvarja z majhnimi, zaprtimi skupnostmi na podeželju, vendar tako, da pokaže tudi njihove temačnejše strani (to usmeritev predstavljajo Karkavitsas, Papadiamandis, Ksenopoulos, Kondilakis, Hatzopoulos, Theotokis, Butras).²⁶ Na nasprotnem bregu časnika *Hestia* sta se znašla časopisa *Rampagas* in *Mi hanese*, ta antagonizem pa dobro ponazarjajo naslednje Palamasove besede: »Znašli smo se v domovanju kolega prijatelja pesnika, ki je igraje začel s tkanjem *Pajkovih mrež* in nas danes pripeljal v mistične globine *Sijajnih tem*. Brali smo verze drugega in nato ob močnem bitju srca nestrpno čakali na izid v tako zelenih kolumnah časnikov *Rambagas* ali *Mi hanese*, še intenzivneje pa na njihovo posvečenje v za nas takrat akademske strani filološke *Hestie*«. ²⁷

Na obe zgoraj omenjeni smeri je pomembno vplival N. G. Politis, od leta 1882 izredni profesor na Filozofski fakulteti Atenske univerze, kjer je poučeval predmet »Mitologija in grška arheologija«. Izdal je knjigo v dveh delih z

23 Mallas, »Εισαγωγή«, 135–182, 161–172, in Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 57.

24 Mallas, »Εισαγωγή«, 135–182, in Politis–Marmarinu, »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896)«, 145.

25 Stergiopoulos, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, 17–18.

26 Karvelis, *Η γενιά του 1880*, 79, in Politis–Marmarinu, »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896) και το διήγημα«, 147.

27 Palamas, *Άπαντα Δ*, 547. Odlomek omenja pesnika Georgiosa Drosinisa (1859–1951) in njegovi pesniški zbirki.

naslovom *Študija o življenju modernih Grkov: novogrška mitologija*, angažiral se je v krogu časnika *Hestia* in pomembno prispeval k vstopu ljudske motivike v književnost. O tem nazorno priča vsebina poziva k sodelovanju na prvem natečaju omenjenega časnika, ki ga je, kot kaže, spisal prav on.²⁸ Na idejne usmeritve, ki so se v praksi izrazile v delih sodobnih književnikov, je vplival tudi Agisilaos Jannopoulos s svojim besedilom *Epistolímea Diatrivi* (»Razprava v pismih«), ki je izšlo leta 1880 skupaj z Zolajevo *Nana*. Omembe vredno vlogo v tedanjem intelektualnem življenju je nadalje odigral Angelos Vlahos s svojim glasnim nestrinjanjem z gibanjem, ki ga je simboliziral izid omenjenega dela.

Kar se tiče jezikovnih vprašanj, sta omenjeni čas zaznamovali dve nasprotujoči si gibanji. Prvo predstavljajo ideje jezikoslovca Psiharisa, drugo pa teze drugega jezikoslovca, to je Hatzidakisa. Prvi je, sledeč teorijam mladogramatikov, verjel, da se živi jeziki naravno spreminjajo pod vplivom zakonov glasovnih sprememb in analogij. Te spremembe imajo posledice tudi za oblikoskladensko jezikovno ravnino, še posebej če ima jezik bogat oblikoslovni sistem, in se jih lahko znanstveno raziskuje in preučuje. V nasprotju s tem si je katarevusa po eni strani prisvojila glasovno podobo govornega jezika, po drugi pa oblikoslovje stare grščine. Zaradi tega je ni mogoče znanstveno preučevati. Hatzidakis je na drugi strani trdil, da je nova grščina razdeljena na mnogo narečij; ker nobeno izmed njih ni dovolj bogato niti ga ne bi razumeli vsi Grki, ne bi nobeno moglo postati »standardni« (ali knjižni) jezik. Trdil je tudi, da je tisti jezik, ki so ga Psiharis in drugi imenovali »standardni«, mešanica različnih tipov in kot tak ne more biti osnova za historično slovnico ljudskega jezika (dimotiki) ali postati uradni jezik Grške države. Katarevuso so po drugi strani predstavljali kot čist, narečno nevtralen jezik brez tujejezičnih vplivov z bogatim besediščem. Zato naj bi bila katarevusa najprimernejša za uradni jezik Grške države.²⁹ Časnik *Hestia* je poleg tega spodbujal avtorje k rabi narečij. Tudi največji del grškega prebivalstva je v tem času gotovo govoril narečje svojega domačega kraja precej bolje kot tako imenovani »standardni« (ali knjižni) jezik. Sinhroni obstoj katarevuse, dimotiki in narečij, ki ga časovno ni mogoče povsem dobro zamejiti, je ustvarilo stanje tako imenovane triglosije. Kot se je izrazila ena od strokovnjakinj za novogrško jezikovno vprašanje, je bil to »recept za nacionalno shizofrenijo«.³⁰

Da bi pisatelji v celoti ali vsaj deloma vpeljali elemente ene od prej omenjenih smeri, so morali izoblikovati poseben literarni slog. Pri tem se je raba premege govora izkazala za najprimernejše sredstvo, ki je bilo sposobno prekiniti z rabo katarevuse kot prevladujočega jezika pripovedi in omogočiti vstop narečnih elementov ter elementov ljudskega jezika (dimotiki) nasploh.³¹

28 Prim. Papakostas, *To periodikó «Eστία» και το διήγημα*, 77–78.

29 Filippaki-Warburton, »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«, 36–38.

30 Papatzikou Cochran, »An instance of triglossia? Codeswitching as evidence for the present state of Greece's "language question"«, 40.

31 Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 62, Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*,

O tem priča naslednji odlomek:

Prvi avtorji ljudske proze so usvojili idejo, naj uporabljajo preprost in strog slog, tako rekoč na najosnovnejši stopnji. Začeni z orodjem pripovedi, jezikom, danes opažamo, da je okvirom preproste in spontane pripovedi ustrezal jezik preprostega človeka, torej dimotiki. /.../ Dialog je, kot vsi vemo, del proznega besedila, ki ga je bila dimotiki zavzela, preden je prevladala nad prozo v celoti. Da bi verodostojno prikazali podeželsko okolje, so prozni pisci v času, ko se je v Grčiji in v tujini govorilo o fotografski natančnosti (kasneje pa še o fonografski natančnosti), seveda s strinjanjem bralcev in naročnika, uveljavili rabo dimotiki v tistih delih besedila, kjer so govorili posamezni protagonisti. /.../ Na ta način so se avtorji iz periferije, naturalizirani v Atenah, središču uvajanja katarevuse, z njenim sprejetjem izrekli za pripadnike ne le katarevuse kot družbene norme, temveč posredno tudi za pripadnike visokih krogov grške družbe. Zaščiteni s to meščansko konvencijo so lahko od takrat naprej popuščali pri jeziku neciviliziranih ljudi. /.../ Ko ljudski jezik v dialogih zavzame tudi pripovedno vlogo in se tako razširi prek celotnega besedila, dobimo tudi enoten, povsem ljudski pripovedni instrument. /.../ Ko avtor preči tudi drugi stadij, ko sprejme dimotiki ne le kot jezik direktnega, temveč tudi indirektnega govora, ostane še en vmesni stadij širjenja dimotiki v pripoved: da sam v pripovednih delih prosto razpolaga z besedami in izrazi, ki se nanašajo (ker jih je nekdo izrekel ali bi jih lahko izrekel) na enega od junakov. V tem smislu k prodoru dimotiki prispeva premi govor.³²

Zaključimo lahko, da se raba kretskega narečja pri Kondilakisu tesno navezuje na idejne usmeritve, ki sta jih narekovala tako časnik *Hestia* kot N. G. Politis, čeprav je narečja po drugi strani hvalil tudi Psiharis. Imel jih je za pomembna pri preučevanju nove grščine in verjel je, da je popolnoma naravno, da skupni jezik vsebuje tudi narečne značilnosti.³³ Prav tako velja omeniti, da Kondilakis v pripovednih pasusih del *Patuhas* in *Ko sem bil učitelj* rabi katarevuso, nasprotno pa v zbirki *Prva ljubezen* uvede eno od oblik ljudskega jezika (dimotiki).³⁴ Posledično smemo trditi, da je v Kondilakisovih delih zaslediti tudi pojav triglosije.

102, Karsomenos, »Αφηγηματικές τεχνικές και σημασιακοί κώδικες στην πεζογραφία του Κονδυλάκη«, 181–191.

32 Vitti, *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*, 76–80. Prevod G. P.

33 Filippaki – Warburton, »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«, 38.

34 Pikros, *Άπαντα Κονδυλάκη Α*, 40–47. Ta povzetek nam na kratko opiše Kondilakisov pogled: »Leta 1904 se J. Kondilakis sprašuje, zakaj v poeziji jezik napreduje, medtem ko v prozi nazaduje, in poudarja, da ga njegov lastni jezikovni čut usmerja proti samostojno obstoječi dimotiki, dejanskemu živemu jeziku, a da je iz različnih razlogov prisiljen uporabljati svobodni mešani jezik. Ti različni razlogi, ki jih sicer ne poimenuje, so ekstremna stališča Psiharisa in njegovih pristašev, pa tudi publicistični jezik, ki se mu je moral prilagoditi, če se upošteva, da so tako rekoč vsa njegova dela izšla v teh časopisih«; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 530.

NOVOGRŠKA NAREČJA IN KRETSKO NAREČJE

Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja se govorniki grščine niso nahajali le na območju tedanje Grške države, ampak tudi v Italiji, na Korziki, v Bolgariji, na območju Bosporja, Črnega morja, v Carigradu, Siriji in Kapadokiji, vsi pa so govorili lastna narečja. Kljub temu se bomo na tem mestu omejili na kratko predstavitev narečij, ki so se v omenjenem obdobju govorila na področju matične Grčije, del katere je tudi Kreta, in ki jih povezujejo nekatere skupne glasoslovne značilnosti.³⁵

Grško ozemlje se v narečnem smislu deli na več kot deset področij. Osrednje območje obsega zahodni Epir, otoke Krf, Kefalonijo, Zakintos in Peloponez. Severno območje vključuje severno celinsko področje, Lefkado, severno Evbojo ter otoke Tasos, Samotraki, Imbros, Lesbos, Limnos, Skiros, Skiatos, Skopelos, Alonnisos in preostale severne Sporade. Severnemu območju nadalje pripada podobmočje otoka Samosa. Sledijo področja pokrajine Mani, tsakonskega narečja, staroatiškega narečja, področje okoli Kim, področje nekdanjega negrškega arvanitskega narečja. Južno območje obsega Kreto, Kitiro, Antikitiro, Santorini, jugovzhodno pa Ciper, Rodos, Karpatos, Kasos, Kastelorizo, Kos, Leros in Patmos. Vzhodno področje obsega otoke Simi, Tilos, Nisiros, Kalimnos, Ikaria, Astipalea, Hios ter sosednje pokrajine Male Azije. Sledijo območje Smirne, območje osrednjih Kikladov z otoki Amorgos, Iraklia, Shinusa, Keros, Kufonisi in Donusa ter področje zahodnih Kikladov z otoki Sifnos, Kimolos in Serifos; območje Mikonosa; in slednjič območje severnih Kikladov z otoki Andros, Tinos, Kea, Kitnos, Siros, Naksos, Paros, Antiparos, Ios in Folegandros.

Če se osredotočimo na kretsko narečje, je najprej treba omeniti tako rekoč splošno sprejeto in tradicionalno delitev na vzhodno in zahodno narečje, ki pa se je kljub vsemu izkazala za deloma zavajajočo, saj je prehod med eno in drugo različico narečja postopen in izkazuje temu primerne prehodne pojave.³⁶ V splošnem najpomembnejše značilnosti kretskega narečja pa so naslednje:³⁷

a) glasoslovne

- pred polsamoglasnikom *ι* [j] soglasnik *τ* [t] prehaja v *θ* [θ] na območju cele Krete z izjemo področja Sitije in nekaj vasi v okolici Viannosa; soglasnik [d] prav tako prehaja v *δ* [ð];
- *κ*, *π*, *τ* ([k], [p], [t]) postanejo zvenci ([g], [b], [d]) za končnim -v [n] zaimkov in določnega člena;

³⁵ Povzeto po: Trudgill, »Modern Greek dialects«.

³⁶ Haralambakis, *Κρητολογικά μελετήματα*, 60; Kontosopoulos, *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*.

³⁷ Navedeni so podatki, ki jih navaja tudi Konosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 18–19. Avtor trdi, da popisuje kretsko narečje v njegovi »sodobni obliki«, t. j. v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja in v prvi polovici dvajsetega stoletja.

- pogosta je anaptiksa protetičnih samoglasnikov, največkrat gre za α [a], ε [e] ali o [o] (na primer v besedah αζωντανός »živ«, αμωναχός »sam«, ογλήγορα »hitro«, εδικός »lasten«);
- med končnim in začetnim soglasnikom zaporednih besed se vrine ε [e] ali ι [i] (na primer: τωσε λέει »jim pove«, τώνε δουδει »jim da«);
- medsamoglasniški γ [γ] v nekaterih besedah izpade;

b) oblikoslovne

- člen τση in τσι (oz. τσοι za moški spol) [tʃi] namesto της, τις [tis] in τους [tus];
- osebni zaimek ednine ženskega spola τση [tʃi] ali τζη [dʒi];
- avgment v vseh preteklih časih se ohranja tudi v množini;
- vprašalni stavki na είντα [ida] oz. ντα [da] (v skrajšani obliki);
- končaj -όμε za 1. os. mn. glagolov prve konjugacije oz. -ετε v 2. os. mn. preteklih časov (v nasprotju z splošno razširjenima -ούμε in -άτε);
- opisni prihodnjik z veznikom να »da« in z osebno obliko glagola θέλω »želeti«, npr. να πάω θέλω »šel bom«;
- opisna perfekt in pluskvamperfekt, tvorjena s pomožnim glagolom έχω »imeti« ali είμαι »biti« in trpnopreteklim deležnikom ali izglagolskim pridevnikom, npr. ήτονε σαπημένο »bil je (z)gnil«;

c) skladske

- naslonske oblike osebnih zaimkov navadno sledijo glagolu, npr. είπα σου »rekel sem ti«, θωρώ το »vidim ga«;
- nekateri glagoli se namesto s tožilnikom vežejo z rodilnikom, npr. μη του βαρείς, θεός σ' χωρέση του, itn.

Pojavi, na katerih temelji klasična delitev na vzhodno in zahodno narečje, pa so:

- naslonske oblike svojilnega zaimka in osebnega zaimka za tretjo osebo množine imajo na zahodu obliko τώνε [tone] ali ντώνε [done], na vzhodu pa τως [tos], ντως [dos] ali τώσε [tose];
- preverb ανά- se na vzhodu spremeni v ανέ-, npr. ανεκατώνω, ανεγυρίζω proti »zahodnim« oblikam ανακατώνω, αναγυρίζω;
- avgment ή- [i] namesto έ- [e] v preteklih glagolskih časih (v naglašanih zlogih) kot značilnost vzhodnega narečja; na zahodu avgment ή poznajo samo trije glagoli, in sicer ήλεγα, ήπρεπε in ήύρηκα;
- glagolski končaj -εύω, ki ima v večini kretske narečij obliko -εύγω, ima v gorskih predelih v okolici Milopotamosa, Viannosa in v okolici Selinosa obliko έω; končaj za 2. os edn. je -ές, za 3. os. edn. -έει, za 2. s. mn. -έτε in za 3. os. mn. -ένε.

KRETSKO NAREČJE V KONDILAKISOVIH DELIH

Zadnji del pričujoče razprave vsebuje izsledke analize o rabi kretskega narečja v izbranih delih Joannisa Kondilakisa (t.j. v delih *Patuhas*, *Prva ljubezen in Ko sem bil učitelj*). V okviru te analize smo najprej ustvarili bazo podatkov, v kateri so bile jezikovne značilnosti razdeljene na narečne in nenarečne. Nadalje so bile narečne značilnosti kategorizirane glede na to, ali se pojavljajo znotraj dialoga ali v pripovednih delih obravnavanih besedil. Odločitev, ali se neka značilnost uvršča med narečne ali ne, je temeljila na primerjavi med obravnavanim korpusom in drugimi viri, katere glavnina je bila obstoječa sekundarna literatura, posvečena opisu kretskega narečja. Posebno pozornost smo pri tem namenili opisom kretskega narečja, ki so v časovnem smislu bližje Kondilakisovemu času, za izrazito dragocen vir podatkov pa so se izkazale nekatere lokalne (na Kreti se nahajajoče) in v splošnem do sedaj manj poznane in uporabljane zbirke narečnega gradiva. Analiza je nadalje izhajala tudi neposredno iz Kondilakisovega jezika, saj je mogoče vprašanje narečnih značilnosti osvetliti tudi z medsebojno primerjavo besedil in delov posameznih besedil, ki so bili napisani v katarevusi, dimotiki ali v narečju. Kot pomemben za razumevanje rabe kretskega narečja v obravnavanih spisih se je slednjič izkazal avtorjev deklarirani odnos do narečja, ta pa se izraža v vrsti omemb znotraj njegovega opusa. Kondilakis je tako gotovo poznal delitev na vzhodno in zahodno kretsko narečje, kar se med drugim odraža v sledečem zapisu ob koncu spisa *Kretski slovar (Kritikon leksilogion)*:

Kakor gora Ida deli Kreto, se tudi narečje deli glede na avgment: silabični avgment na zahodni Kreti, časovni avgment na vzhodni: έφαγα [éfaɣa], έκάμα [ékama] na zahodu in ήκαμα [íkama], ήφαγα [ífaɣa] na vzhodu (vendar εφάγαμεν [efáyamen], εκάμαμεν [ekánamen]). Če je avgment naglašen, je časovni (ήσβησα [ízvisa], ήκαψα [íkapsa]), kjer ni naglašen, pa silabični: εσβήσαμε [ezvísame], εκάμαμε [ekámame]. (Kondilakis, *Kritikon leksilogion*, 287).

Tudi vrsta drugih jezikovnih opažanj iz različnih Kondilakisovih spisov priča o pisateljevem poglobljenem študiju kretskega narečja.

Z vidika vsebine obravnavanih del je opaziti, da so posamezne zgodbe postavljene na različna in v geografskem smislu medsebojno pogosto precej oddaljena kretska prizorišča. Zgodba z naslovom *Patuhas* se tako odvija leta 1863 v Viannosu na jugovzhodnem delu Krete³⁸ in nastopajoči so povečini govorniki kretskega narečja. Pri zbirki *Prva ljubezen* lahko geografsko natančno umestimo dve zgodbi: »Naprednjak« se odvija v Viannosu, »Neprijetno srečanje« pa v vasi Krasi in okolici Pediade v občini Iraklio. V vseh pripovedih te zbirke so osebe govorniki kretskega narečja. V zvezi s tem delom pa je posebej

³⁸ Kondilakis, *Πατούχας*, 7.

pomembna trditev v kratkem uvodnem besedilu k zbirki:

V tej pripovedi sem poskusil uveljavljati svojo predstavo o novogrški prozi. Uporabljam poglobitve in temeljne elemente modernega jezika in tudi elemente stare grščine, ki so prek katarevuse prišli in zaživeli v pogovornem jeziku ter zamenjali tuje besede, niso pa nezdržljivi z moderno grščino. Dialog je v narečju vzhodne Krete, kjer se odvija zgodba. (Kondilakis, *Prva ljubezen*, 6)

Odlomek kaže, da je avtor tako delo *Patuhas* kot zbirko *Prva ljubezen* umestil na isto narečno področje. V nasprotju s tem pa zbirka *Ko sem bil učitelj* vsebuje osemnajst kratkih zgodb, od katerih se jih le devet odvija na Kreti. To velja za zgodbe »Ko sem bil učitelj«, »Zvon«, »Mali Manolis«, »Volkodlak«, »Kako je vas postala grška«, »Temačno«, »Starec«, »Pogrebni nagovor« in »Kerkezos«. Zanimivo je, da se zgodbe »Ko sem bil učitelj«, »Kako se je vas pogrčila«, »Mali Manolis« dogajajo v Modiu pri Kidoniji blizu Hanie, zgodba »Skura« pa v Mubusunarji pri Hanii, torej na območju, kjer se govori zahodno kretska narečje. V teh zgodbah se nadalje izmenjujejo osebe, ki govorijo kretska, druge, ki kretskega narečja ne uporabljajo, čeprav so domačini s Krete, govorniki turščine in Grki iz ostalih predelov Grčije. Izbira tovrstnih protagonistov med drugim omogoča primerjavo narečnih pojavov v delih, ki se odvijajo na vzhodnem delu otoka, s tistimi, ki se odvijajo na zahodnem.

Upoštevajoč navedene dejavnike lahko rezultate analize strnemo v naslednjo podobo o rabi kretskega narečja v opusu Joannisa Kondilakisa. Za začetek opazimo, da v Kondilakisovih delih naletimo na narečne pojave, ki se dejansko pojavljajo na celotnem otoku, posledično pa tudi v vseh obravnavanih delih. Tak primer je vrivanje glasu ε [e] ali ι [i] na meji dveh besed. Nadalje obstajajo jezikovni pojavi, ki značilni za samo eno od obeh temeljnih narečnih skupin, ustrezno pa se odražajo tudi v Kondilakisovih delih. Primer so prej omenjene naslonske oblike svojilnega zaimka in osebnega zaimka za 3. os. mn. (na vzhodnem delu otoka τος [tos] ali ντος [dos] in τώσε [tose]).

Po drugi strani naletimo na nedoslednosti v pojavljanju narečnih značilnosti. Zdi se, da so nekatere napačno locirane, saj se pojavijo na prizoriščih, kjer jih z vidika *Jezikovnega atlasa Krete* ne bi pričakovali, kot primer pa lahko navedemo rabo pridevnika »mlad«. Protagonisti, ki uporabljajo narečje v dialogih zgodbe *Prva ljubezen* (PL), tako rabijo tip pridevnika μικιοί [mikjí] (PL 2.12), μικιός [mikjós] (PL 2.45) in μική [mikí] (PL 2.93), v dialogu v zgodbi *Patuhas* (P) pa tip μιτσός [mitsós]: »θυμάσαι γιατί ήσουνε μιτσός ακόμη...« (»spominjaš se, ker si bil tedaj še mlad«; P 3.37). Sodeč po *Jezikovnem atlasu Krete* pripada tip μικιοί, μικιός in μική pričakovani (vzhodni) geografski enoti, medtem ko se tip μιτσός pojavlja na zahodnem delu Krete. Povsem zadovoljivega odgovora na vprašanje, zakaj prihaja do tovrstnih nedoslednosti, ni mogoče podati; med drugim zato, ker je *Jezikovni atlas Krete* nastal precej kasneje, kot je ustvarjal Kondilakis. Vseeno pa se zdi

povsem verjetno, da si je avtor sčasoma, v procesu študija kretskega narečja, ustvaril o njem jasnejšo in pravilnejšo podobo.

Nadalje naletimo na narečne pojave, ki jih, čeprav se povezujejo z eno različico narečja, avtor umešča v dela, ki geografsko pripadajo drugi. Značilnost vzhodne različice narečja so na primer naslonske oblike svojilnega in osebnega zaimka 3. os. mn. τως [tos] ali ντως [dos] in τώσε [tose],³⁹ ki se pojavi v pripovedi »Ko sem bil učitelj« (kjer je ne bi pričakovali glede na geografsko umeščenost pripovedi). Slednjič se v različnih delih, postavljenih na isto lokacijo, pojavljajo narečne značilnosti, ki v celoti ustrezajo kraju dogajanja, a tudi takšne, ki izvirajo iz druge različice narečja. Obenem lahko čas nastanka dela določimo zgolj okvirno, zato ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da so nedoslednosti posledica nekoliko nejasne podobe, ki jo je morda imel Kondilakis o kretskem narečju v zgodnejšem obdobju ustvarjanja. Kot primer navajamo nihanje v rabi nenaglašene svojilnega in osebnega zaimka 3. os. mn. τώνε [tone] ali ντώνε [done] na zahodnem delu Krete in [tos] ali ντως [dos] in τώσε [tose] na vzhodnem.⁴⁰ V kratki zgodbi »Kako je vas postala grška«, ki se odvija v Modiu pri Kidonii, se pojavlja zaimek τωνε (»Μην τωνε μπαίνεις 'ς τα ρουθούνια«; KU 1.145), v kratki zgodbi »Ko sem bil učitelj«, katere dogajanje je postavljeno na isto prizorišče, pa τωσε (»να τωσε δείχνουνε«; KU 1.32).

ZAKLJUČEK

Za zaključek naj podamo splošnejšo podobo o rabi narečnih značilnosti v obravnavanih Kondilakisovih delih. Najprej velja izpostaviti, da v zgodbi *Patuhas* in v delu zbirke *Ko sem bil učitelj* opazimo določeno mero ohlapnosti tako pri koherentnosti rabe narečnih pojavov kot pri njihovi natančni umestitvi v pripadajočo geografsko enoto. V drugem delu zbirke *Ko sem bil učitelj* in v zbirki *Prva ljubezen* pa je po drugi strani povezava med narečnimi značilnostmi in geografskimi enotami tesna in doslednost precej večja. Kot že omenjeno, si je avtor v času večletnega študija kretskega narečja morda šele postopoma o njem ustvaril povsem pravilno podobo, kar bi lahko vodilo v omenjene razlike med obravnavanimi besedili. Če nadalje med seboj primerjamo narečne pojave, ki se pojavljajo v pripovednih delih različnih zgodb, opazimo, da besedilo zgodbe *Patuhas* predstavlja končno stopnjo razvoja grške proze, preden se je v pripovedne dele razširila dimotiki.⁴¹ Nasprotno pa v pripovednih delih zbirke *Prva ljubezen* avtor ne vstavlja daljših

³⁹ Kontosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 40.

⁴⁰ Kontosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 40. Prim. Kontosopoulos, *Γλωσσικός Άτλας*, 147, kjer je očitna razlika med [ta spiθca done] kot značilnostjo zahodnih pokrajin in [ta spiθca dos] kot »vzhodno« značilnostjo.

⁴¹ Glej tudi Vitti, *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*, 76–80.

v narečju napisanih pasusov. Narečje se v teh delih besedila pojavi le v nekaj posameznih besedah in frazah. Kondilakis je tudi v uvodu svojega dela zavrnil katarevuso in podprl »novi jezik«. Kljub temu in kljub prevladi dimotiki pa je posebej zanimivo in nekoliko presenetljivo to, da se tudi v pripovednih delih ohranijo omenjene narečne značilnosti.

Prevod Matic Mahnič

BIBLIOGRAFIJA

- Detorakis, Theoharis. *Ιστορία της Κρήτης*. Atene: s.n., 1986.
- Filippaki-Warburton, Irini. »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«. *Μαντατοφόρος* 28 (1988): 34–39.
- Gotovos, Athanasios. »Το λαϊκό σχολείο της Κρήτης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο έργο του Κονδυλάκη«, V: *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου «Ο Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο του (1862–1920)»*, ur. Kostas Mutzuris, 237–252. Hania: Δημοτική Πολιτιστική Επιχείρηση Χανίων, 1996.
- Haralambakis, Hristoforos. »Διαλεκτολογία και λογοτεχνία. Ιδιωματικά στοιχεία σε Θράκες λογοτέχνες«. *Θρακικά χρονικά* 35 (1979): 98–106.
- . *Κρητολογικά μελετήματα. Γλώσσα, λογοτεχνία, πολιτισμός*. Iraklio: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001.
- Haris, Petros. *Έλληνες Πεζογράφοι*. Atene: Hestia, 1979.
- Karsomenos, Eratosthenis G. »Αφηγηματικές τεχνικές και πολιτισμικοί κώδικες στην πεζογραφία του Κονδυλάκη«. V: *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου «Ο Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο του (1862–1920)»*, ur. Kostas Mutzuris, 181–191. Hania: Δημοτική Πολιτιστική Επιχείρηση Χανίων, 1996.
- Karvelis, Takis. *Η γενιά του 1880*. Atene: Σαββάλας, 2003.
- Kondilakis, Joannis. *Ο Πατούχας*. Uredila Sofia Mavroidi. Atene: Παπαδάκης, 1955.
- . *Η πρώτη αγάπη*. Atene: Γαλαξίας, 1971.
- . *Ο Πατούχας*. Atene: Γαλαξίας, 1971.
- . *Ανέκδοτα Λαογραφικά Κρήτης*. Uredil Theocharis Detorakis. Iraklio: Σύλλογος Πολιτιστικής αναπτύξεως Ηρακλείου, 1987.
- . *Όταν ήμουν δάσκαλος*. Atene: Νεφέλη, 1988.
- . *Πρώτη Αγάπη*. Atene: Νεφέλη, 1988.
- . *Όταν ήμουν δάσκαλος και άλλα διηγήματα, (πρόλογος – λεξιλόγιον – ορθογράφησις Νικόλαος Τωμαδάκης)*. Atene: Γρηγόρη, s.a.
- . *Άπαντα. Τόμοι Α'–Γ'*. Atene: Αηδών, 1962.
- Kontosopoulos, Nikolaos. *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*. Iraklio: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2006.
- . *Η Κρητική διάλεκτος. Ιστορία – εξέλιξη και η νεώτερη μορφή της στο γραπτό και προφορικό λόγο*. Atene: Βιβλιοεπιλογή, 2015.
- Mullas, Pan. »Εισαγωγή«. V: Kostas Stergiopoulos, ur., *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*. Atene: Εκδόσεις Σοκόλη, 1997.
- Palamas, Kostas. *Άπαντα*. Atene: Γκοβόστης, 1990.
- Papakostas, Joannis. *Το περιοδικό «Εστία» και το διήγημα*. Atene: Εκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα, 1982.

- Papatzikou Cochran, Effie. »An instance of triglossia? Codeswitching as evidence for the present state of Greece's 'language question'«. *International Journal of the Sociology of Language* 126, št. 1 (1997): 33–62.
- Pikros, Giorgos, ur. *Απαντα Κονδυλάκη*. Atene: Εκδόσεις Π. Οικονόμου, s.a.
- Politis, Thanasis. »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη. Ανίχνευση της θεματικής και αφηγηματικής του εξέλιξης«. *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου "Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο"* (1862–1920), ur. Kostas Mutzuris, 67–68. Hania: Σύνδεσμος Φιλολόγων Νομού Χανίων, 1996.
- Politu-Marmarinu, Eleni. »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896) και το διήγημα (Μια αντίθεση και μια θέση)«. *Παρουσία* 3 (1985): 123–152.
- Saitakis, Jannis. *Το χιούμορ και η τραγικότητα στην Ιωάννη Κονδυλάκη*. Atene: Βιβλιοεκδοτική, 1998.
- Skopeteas, Stavros, ur. *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*. Atene: Ζχαρόπουλους-Δαίδαλος, 1990.
- Stergiorpulos, Kostas. *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*. Atene: Εκδόσεις Σοκόλη, 1997.
- Thrilos, Alkis. *Μορφές της Ελληνικής Πεζογραφίας και μερικές άλλες μορφές*. Atene: Difros, 1962
- Tomadakis, Vasilios. »Ανέκδοτη αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«. *Νέα Εστία* 190 (1934): 1027–1098.
- . *Φιλολογικά*. Atene: Εστία, 1935.
- . *Νεοελληνικά. Δοκίμια και μελέται*. Atene: Μηνάς Μυρτίδης, 1953.
- . *Απανθίσματα. Γραμματολογικά και βιογραφικά της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Atene: ΦΕΞΗΣ, 1962.
- . »Ο Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης«. *Παρνασσός* 38 (2001): 413–426.
- . *Ιωάννου Δ. Κονδυλάκη Άγνωστα Απομνημονεύματα (1905)*. Atene: Καρδαμίτσα, 2002.
- . »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης. Ο άνθρωπος και ο λογοτέχνης.« *Παρνασσός* 45 (2003): 527–538.
- Trudgill, Peter. »Modern Greek dialects. A preliminary classification.« *Journal of Greek Linguistics* 4 (2003): 45–64.
- Vitti, Mario. *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*. Atene: Κέδρος, 1980.

Žarko B. Veljković

Kaj pravzaprav pomeni Split? Etimologija starogrške besede *aspálathos*

UVOD

Članek podaja pregled uveljavljene etimologije imena mesta Split iz starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* »žuka ali brnistra«, natančneje: »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave, trnov trolist *Calycotome villosa* s cvetovi svetlo rumene barve in rastlina *Genista acanthoclada* s cvetovi rumene barve«. Nadalje raziskuje etimologijo starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* in pride do etimologije **aspálax* ali *spálax* (kot poimenovanje rastline) »lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve« + pripona *-thos* > *aspálathos*, in sicer v prvem in najpogostejšem pomenu »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave«.

ETIMOLOGIJA BESEDE SPLIT

Ime mesta Split je ikavsko. V dubrovniški jekavščini obstaja tudi oblika *Spljet*, ohranjena pa je tudi ekavska oblika, ki se glasi *Splet* ali pa *Saplet* z vrinjenim *-a-*. Na mestu današnjega *-i-* oziroma *-je-* ali *-e-* je torej nekoč stal glas *jat*: ǰ [ie]. Prav tako so današnje besede s končnim soglasnikom morale na koncu nekoč imeti še en glas, polglasnik, v tem primeru praslovanski *trdi polglasnik jor*: ǰ [ǰ]. Tako se je (južnoslovanska) praoblika imena mesta Split glasila *Splǰtǰ* [splietǰ]. Ne le to, če primerjamo našo besedo *mleko/mlijek/mliko*, starejše *mǰko* [mlieko] z angleško besedo *milk*, kjer samoglasniku sledi soglasnik, ugotovimo, da je se je beseda *mǰko* [mlieko] nekoč morala glasiti **melko* in se je tako tudi beseda *Splǰtǰ* [splietǰ] izvorno morala glasiti **Speltǰ* [speltǰ].

Od kod Slovanom (Hrvatom, Srbom, Glamočanom, Duljebincem in

drugim) beseda *Speltz [speltə]? Od staroselskih Romanov, natančneje tistih Romanov, ki so govorili romanski govor Splita in okolice, t. i. splitsko romanščino. Ta splitskoromanska oblika, ki so jo Slovani slišali in jo prilagodili svojemu jeziku, se je morala glasiti *Spelto in v njej že vidimo podobnost z italijanskim nazivom Splita *Spalátro*. Od kod to? Obe obliki sta se razvili iz latinske *Aspálatius*, in sicer na naslednji način: v romanščini odpade začetni A-, od končnega -us pa ostane -o, torej (splošna) romanska oblika je *Spálato*. Iz oblike *Spálato* je v italijanščini z vrinenjem -r- nastala oblika *Spalátro*. V splitski romanščini se je prvi (naglašeni) -á- spremenil v -é-, drugi (nenaglašeni) -a- pa je odpadel, in tako smo dobili lokalno splitskoromansko obliko *Spélto.

Latinsko *Aspálatius* se je v starejši obliki glasilo *Aspálathus ali *Aspálathos* in po končnici -os je jasno, da izvira iz starogrškega jezika. *Aspálathus ali *Aspálathos* je namreč znan kot ime mesta iz časa, ko je rimski cesar Dioklecijan začel graditi današnjo *Dioklecijanovo palačo*, okoli palače pa se je naravno oblikovalo mesto. Zato se je ime mesta *Aspálathus – predvsem v (splošno) romanski obliki *Spálato* – med ljudskim prevzemom lahko naslonilo na pojem in besedo *palača*: latinsko *palatium*, (splošno)romansko *palača*, iz česar Tomaž Arhidiakon ime Splita napačno izvaja iz domnevno latinskega *spatiosum palatium* »prostrana palača«. Dodamo lahko tudi, da je poleg palače in mesta *Aspálathus obstajalo tudi manjše naselje *Aspalathéolus, kar naj bi pomenilo »mali Aspalathus, tj. mali Split«, splitskoromansko *Spalačúlo* (zapisano kot *Spalazulo*), (južno)slovansko *Spalačúnъ [spalačunə], starohrvaško *Spalačún*, *Spalačúni* (zapisano kot *Spalaconus*, *Spalazoni*), ohranjeno kot današnje ime *Špalacijun* oziroma (množinsko) *Spalačúni*, *Spalacijúni*. Ob izpostavljenih podatkih je zanimivo tudi, da ime *Spalačúlo* ali *Spalačúnъ Konstantin Porfirogenet beleži kot (bizantinsko) grško *palátion mikrón* v pomenu »mala palača«, kar je najbrž napačno za (bizantinsko) grško *Spalátion v pomenu »*Spalačúlo*, *Spalačúnъ, tj. mali Split«. Obstaja tudi Basićeva etimologija iz latinske sintagme *praedium palatum* »z mejnimi kolci omejena parcela«, vendar je tudi ta etimologija glasovno neizvedljiva, tako kot poskus etimologije iz latinskega *palatium* »palača«, saj začetnega S- nikakor ni mogoče pojasniti na glasoslovno sprejemljiv način. Tako bo tudi Novakova predpostavka, da je Dioklecijan zgradil svojo palačo na mestu starejšega manjšega naselja *Aspalathos* – to naselje naj bi potemtakem bilo kolonija še starogrške otoške države Vis –, naziv *Split* pa naj bi bil morda tudi ilirskega porekla, ostala samo predpostavka brez veljavnih arheoloških oziroma toponomastičnih dokazov in je, kot se razume iz zgoraj povedanega, brez ustrezne glasoslovne podlage.¹

Pojdimo dalje. Kako da Dioklecijan palačo in iz nje nastalo mesto poimenuje s starogrškim imenom *Aspálathos*? Ker se je kraj, kjer je bila palača zgrajena, imenoval *Aspálathos*. In po čem kraji dobivajo imena? Običajno po

1 Prim. Novak, *Povijest Splita*.

rastlinju, in tak primer imamo tudi tu, ker je na področju kraja *Aspálathos* raslo mnogo rastlin z imenom *aspálathos*. *Aspálathos* je starogrški naziv za rastlino žuko ali brnistro, s katero je splitska riva preplavljena! Split je torej dobil ime po starogrškem nazivu za žuko *aspálathos*, katere (etimološko) poreklo pa je nejasno. Vse to je v znanosti v zadostni meri znano in dokazano (Skok »Postanak Splita«, 19, 23, 24, 25; Skok, *Etimologijski rječnik* 3, s.v. Split; Skok, *Dolazak Slovena*, 210, 212; Detelić, *Epski gradovi*, s.v. Split; Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, 29; Basić, »Spalatum – ager Salonitanus?«, 10, 11, 13, 13–15; Novak, *Povijest Splita*, 17, 18; Skok, *Etimologijski rječnik* 2, s.v. *palača*²; Väänänen, *Introduction au Latin vulgaire*, 34; Chantraine, *Dictionnaire étymologique I*, s.v., ἀσπάλαθος).

Želimo pa poskusiti priti še dlje in določiti etimološki izvor starogrške besede *aspálathos*.

Za začetek, kaj o besedi *aspálathos* pravi slovar LSJ, s.v. ἀσπάλαθος: *aspálathos*, f., redkeje m.:

1. »lesni grm, iz katerega se pridobiva dišeče olje, *Alhagi maurorum*« s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave (TFP 2013: *Alhagi maurorum*);
2. »trnov trolist, *Calycotome villosa*« s cvetovi svetlo rumene barve (TFP 2013: *Calicotome*);
3. »rastlina *Genista acanthoclada*, rabljena tudi kot priprava za mučenje«, s cvetovi rumene barve (TFP 2013: *Genista acanthoclada*).

Nadalje, v besedi *aspálathos* etimološki slovar prepozna pripono *-thos* (Chantraine, *Dictionnaire étymologique I*, s.v. ἀσπάλαθος). Od tod je treba nadaljevati z besedami na *-athos*, tvorjenimi s pripono *-thos* ipd. To so naslednje besede:

- *kýathos* (-ou m.) »čaša za serviranje tekočin«, izpeljano iz besede *kýar* (*kýaros* n.) »votlina« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique II*, s.v. κύαθος)
- *hórmathos* (-ou m.) »veriga«, izpeljano iz besede *hórmos* (-ou m.) »veriga, člen verige« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique III*, s.v. ὄρμος¹)
- *spýrathos* (-ou m.) »gnoj«, izpeljano iz besede *spýra f. ali *spýros m. »gnoj« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique IV*, s.v., σπύραθοι).

Ta sufiks je ekspresiven, ljudski (Chantraine, *Dictionnaire étymologique IV*, s.v. σπύραθοι), pojavlja se tudi v poimenovanjih rastlin, npr. *árkeuthos* (-ou f.) »smreka«, morda izpeljano iz besede *árkys* (-eos, f.) »mreža« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique I*, s.v. ἄρκευθος).

Lahko zaključimo, da obstaja sufiks *-thos*, ki se dodaja poimenovanjem na *-a* ter poimenovanjem na *a* + *soglasnik*, oziroma (kombinirani) sufiks *-athos*, ki se dodaja korenu poimenovanj na *-os*, tj. kadar ta odpade. Pri tem naglas ostane na istem mestu, kot je bil v besedi, iz katere je nova beseda izpeljana.

Kateri od obeh sufiksov bi bil lahko prisoten v besedi *aspálathos* in iz katere besede naj bi bila ta izpeljana? Prva možnost je *aspála ali *aspála +

soglasnik, na kar je dodan *-thos*, druga možnost pa je *aspálos, na kar je dodan sufiks *-athos*.

Obstaja beseda *spálex* ali *aspálex* (*-kos* f., redkeje m.) »krt (*spálex*, *aspálex*); konj barve krta (*spálex*); lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve (*spálex*)« (LSJ, s.v. ἀσπάλαξ, σπάλαξ; TFP, s.v. *Colchicum parnassicum*), pri čemer domnevamo, da je treba za drugi in tretji pomen predpostaviti obliko z *a-*, *aspálex.

Zato lahko zaključimo, da je beseda *aspálathos* s prvim in najpogostejšim pomenom »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave« izpeljana s sufiksom *-thos* iz besede *aspálex ali *spálex* v pomenu »lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve«.

Za konec, kot zgled, da lahko v stari grščini poimenovanje živali postane tudi poimenovanje za rastlino, pri čemer se prenos pomena izvrši prek barve, primerjajmo *strouthós* m./f. »vrabec, ostriga, emu, kokoš, morski list, vrsta kutine *stroutheion* (*mêlon*), pijavka« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique IV*, s.v. σπάλαξ; LSJ, s.v. στρουθείος, στρουθός).

Prevod Matic Mahnič

BIBLIOGRAFIJA

- Basić, Ivan. »Spalatum – ager Salonitanus?«. *Povijesni prilozi* 42 (2012): 9–42.
- Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque I–IV*, Paris: Klincksieck, 1968–1977.
- Detelić, Mirjana. *Epski gradovi – leksikon*, Beograd: SANU, 2007.
- LSJ: Henry George Liddell, Robert Scott in Henry Stuart Jones. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Novak, Grga. *Povijest Splita I*. Split: Matica hrvatska, 1957.
- Porphrogenitus, Constantine. *De administrando imperio*. Greek Text edited by Gy. Moravcsik. English Translation by R. J. H. Jenkins. Washington: Harvard University, 1967.
- Skok, Petar. *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split: Jadranska straža, 1934.
- . »Postanak Splita«. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* I, 1 (1952): 19–62.
- . *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–3*, Zagreb: JAZU, 1971–1973.
- TFP: *Taxonomy for plants – National germplasm resources laboratory*. Beltsville: National germplasm resources program, 2013.
- Väänänen, Veikko. *Introduction au Latin vulgaire*. Paris: Klincksieck, 1963.

Boštjan Kiauta

Prva zoografija slovenske favne: komentarji Pietra Andrea Matthiolija k Dioskoridovemu farmakološkemu delu *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*

V okviru renesančnega oživljanja antike je monumentalno delo Pietra Andrea Matthiolija (tudi Matthiolus) *Commentarii in libros sex Pedacii Dioscoridis [...]* klasičen primer obujanja starogrškega duha, ki ga oplemenituje in znanstveno bistveno nadgrajuje. Delo je prvič izšlo leta 1544 v italijanščini, brez slik, 1554 v latinščini, bogato ilustrirano, nato pa še v več deset latinskih izdajah in prevodih v francoščino, nemščino in češčino in je nekaj stoletij služilo kot osnova farmakoloških priročnikov.

Grški farmakolog Pedanius Dioskorides iz kraja Anazarb v Kilikiji (grško: Anazarba, latinsko: Anazarbus), danes Turčija (rojen okoli 40, umrl okoli 90 n. št.) je bil vojaški zdravnik v času cesarjev Klavdija in Nerona. Njegovo magistralno delo v petih knjigah *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* (latinsko: *De materia medica*) je nastalo okoli leta 77 n. št. in je slovelo kot vodilni farmakološki priročnik vse do renesanse. Avtor velja za največjega grškega botanika po Teofrastu. Grški rokopis je bil preveden v vsaj sedem jezikov, avtoritativna angleška izdaja pa je izšla leta 1934 (*Encyclopaedia Britannica* [Micropaedia] 3 [1979]: 563). Glej tudi Kudlien, »Dioskurides«

Ker je Matthioli, italijanski zdravnik in naravoslovec (rojen v Sieni 1501, umrl v Trentu 1577), v letih 1541–1555 služboval kot deželni zdravnik v Gorici in je v tistem obdobju mnogo potoval po Kranjskem in Istri, je mogel vključiti v svoje *Komentarje* številne slovenske alpske in kraške rastlinske in živalske vrste. Delo je razumeti kot osnovo in hkrati vrhunec renesančnih raziskav flore na sedanjem slovenskem ozemlju in kot prvo opisno zoologijo (zoografijo) dela slovenske favne. Slovenski botaniki so o njem večkrat razpravljali (Petkovšek,

»Po sledovih prvih floristov«, »Ob štiristoletnici florističnih prizadevanj«, *Scopoli, njegovo življenjsko delo*; Wraber & Prijatelj, »Mattioli«, slovenskim zoologom pa je ostalo domala neznano in nanj niso opozarjali (vendar glej Sket et al., *Živalstvo Slovenije*). Grošelj, »Prirodnoznanstvena prizadevanja«, celo trdi, da se zoografija Slovencev ni dotaknila, in Matthiolija ne omenja, čeprav je izvod izdaje iz leta 1569 (iz knjižnice nekdanjega ljubljanskega Liceja) na voljo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. To je deloma razumljivo, ker iz naslova dejanska vsebina dela ni razvidna. Izvod ni digitaliziran, njegova naslovnica pa je bila nekajkrat reproducirana v slovenskem tisku.

V Sloveniji velja delo kot knjižna rariteta prve vrste, dejansko pa ni redko; številne izdaje se nahajajo v mnogih uglednejših knjižnicah po Evropi in v svetu in se pojavljajo večkrat tudi na knjižnem trgu, kjer ne dosegajo eksorbitantnih cen. Tudi W. Junk ga v delu *Rara historico-naturalis et mathematica* (Amsterdam: Asher, 1900–1936) ne omenja med knjižnimi redkostmi.

Pred seboj imamo digitaliziran izvod latinske izdaje iz leta 1565, po originalu v Smithsonian Institution Libraries, Washington: P. A. Matthioli, *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia, iam denuo ab ipso autore recogniti, et locis plus mille aucti [...]*. Venetiis: Officina Valgrissiana, 1565. clxxvi+1459 str.

Knjigo sestavlja 7 delov. Uvodu (s posvetilom nadvojvodoma Ferdinandu in Karlu, predgovorom, indeksi obdelanih rastlinskih in živalskih vrst, ilustracij in drugega itd.; 176 neoštevilčenih strani) sledi 6 oddelkov, imenovanih *liber*/knjiga: (1) str. 1–294, (2) 295–636, (3) 637–942, (4) 943–1312, (5) 1313–1393 in (6) 1394–1459. Večina živali je obdelana v 2. »knjigi«, nekaj tudi drugod. Vrstni red opisov sledi v glavnem abecednemu redu začetnic uporabljenih živalskih imen.

Obdelane so le živali, ki so se v evropski farmakologiji uporabljale za pripravo zdravil. Tako npr. kačjih pastirjev, za katere se uporablja v renesančni latinščini izraz *perlae*, evropska *materia medica* ne pozna, zato manjkajo, čeprav so jih v farmakologiji vzhodne, jugovzhodne in srednje Azije uporabljali še v polpreteklem času in jih pozna že (indijska) ajurvedska farmakologija. Uporabo kačjih pastirjev v kitajski tradicionalni medicini obravnavajo npr. Yang, *Investigation on the Insects* (številne vrste), Read, *Chinese materia medica* (zdravilni učinki) in Hu, *An Enumeration of Chinese materia medica* (samo ličinke), za tradicionalno tibetansko farmakologijo pa Kiauta, »Further Annotations« (z bibliografskimi referencami in opombami).

Podobno kot herbariji izvirajo tudi najstarejše zasebne in muzejske entomološke zbirke v Evropi iz renesanse. Ena prvih in največjih je bila tista, ki jo je zbral Ulysse Aldrovandi (Bologna; 1522–1605). Vsaj do leta 1773 je bila v hrambi avtorjeve družine (Hagen, *Bibliotheca entomologica*, 7), njena kasnejša usoda pa je neznan. Na obseg zbirke sklepamo iz avtorjevega objavljenega gradiva, ki temelji na njej: *De animalibus insectis libri septem. In quibus omnia illa Animalia accuratissime describuntur, eorum icones ad vivum ob oculos*

ponuntur, tandemque etiam natura mores ac proprietates ita declarantur, ut quidquid de dici queat, facile inde innotescat. Illis adjunctus est Index geminus capitum et verborum copiosissimus (prva izdaja 1602).

Velepomembno renesančno gradivo je zbral tudi Švicar Conrad Gesner (1516–1565). O usodi le-tega in njegovi posmrtni objavi glej Kiauta, »An outline of the history of odonatology«.

Z gotovostjo je imel tudi Matthioli obsežno zbirko, v kateri je bilo mnogo živali s slovenskih najdišč, o njeni usodi pa ne vemo ničesar.

J. W. Valvasor je imel v svoji knjižnici na Bogenšperku (sedaj v Zagrebu) nemško (1590) in latinsko (1674) izdajo Matthiolijevih del (Gostiša, *Bibliotheca Valvasoriana*, 502), toda v 3. knjigi svoje *Slave* (1689) omenja le njegov *Herbarium*.

Presenetljivo je, da je tudi N. Poda v delu *Insecta musei graecensis, quae in ordines, genera et specis juxta Systema Naturae Caroli Linnaei digessit [...]* (1761) Matthiolija prezrl.

Nasprotno se je Ioannes Antonius Scopoli (1723–1788) v svojih delih nanj močno opiral, vendar se je predvsem o njegovem botaničnem delu pogosto izražal negativno, kritično, mestoma domala žaljivo, in ni priznaval Matthiolijeve prioritete v floristiki slovenskega prostora. Ker je slednji deloval skoraj dve stoletji pred Scopolijem, tu ne gre za medsebojno »konkurenco« raziskovalcev istega področja, temveč morda le za neke vrste primitivno Scopolijevo »nevoščljivost« do svojega predhodnika (glej Petkovšek, J. A. Scopoli).

V svoji *Entomologiji* navaja Scopoli Matthiolija, brez komentarja, pri 12 vrstah žuželk in drugih členonožcev. V Scopolijevi nomenklaturi in vrstnem redu so to (strani citatov v *Entomologiji* so v oklepajih): *Cicada plebeja* (117), *Cimex lectularius* (121), *Scorpio europaeus* (404), *Cancer maenas* (405), *Cancer pagurus* (406), *Cancer maja* (406), *Cancer gammarus* (407), *Cancer astacus* (407), *Cancer squilla* (408), *Cancer bernardus* (408), *Oniscus asellus* (414) in *Scolopendra marina* (?) (417).

Večina raziskovalcev zgodovine entomologije omenja Dioskorida in Matthiolija le bežno, npr. M. Beier v »The early naturalists and anatomists during the renaissance and seventeenth century« (1973) in G. Morge v »Entomology in the western world in antiquity and in medieval times« (1973), oba v R. F. Smith in sodelavci (ur.), *History of entomology* (Palo Alto: Annual Reviews, 1973), svetla izjema pa je Bodenheimer (1928–1929), ki je prikazal razne aspekte Dioskoridovega in Matthiolijevega entomološkega znanja, jih kratko komentiral in izpostavil iz neke neimenovane, očitno italijanske izdaje (Bodenheimer, *Materialien*, 2:332) čebele, nekaj vrst hroščev (*Buprestis*, *Cantharis*), ščurke, škržate, gosenice (predvsem belinov in borovega prelca), kobilice in posteljno stenico.

Matthiolijev indeks k tekstu obsega 44 strani in vsebuje blizu 5000 gesel. Njegov seznam slik obsega 6 strani z okoli 1000 gesli in je urejen po »knjigah«. Okoli 90 % od teh so rastline, ostalo odpade na živali in rudnine. Rastlinsko

gradivo so botaniki taksonomsko identificirali in ugotovili nekaj nad 1100 taksonov cvetnic (Petkovšek, *J. A. Scopoli*). Iz Matthiolijeve primerjave med Dioskoridovim in svojim gradivom je razvidno, da je Matthioli k Dioskoridovemu originalnemu delu priključil opise blizu 300 dodatnih rastlinskih taksonov (Wraber in Prijatelj, »Mattioli«).

Živalsko gradivo, predstavljeno v *Komentarjih*, še ni prevedeno v moderno taksonomsko nomenklaturu. Za strokovnjake posameznih živalskih skupin bo to zapleteno in skrajno zamudno delo, ki bo šele omogočilo pravilno ocenitev Matthiolijeve predstavitve slovenskega živalskega sveta pred malo manj kot pol tisočletja.¹

BIBLIOGRAFIJA

- Bodenheimer, F. S. *Materialien zur Geschichte der Entomologie bis Linné*. 2 zvezka. Berlin: Junk, 1928, 1929.
- Gostiša, L., ur. *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, in Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1995.
- Grošelj, P. »Prirodnoznanstvena prizadevanja med Slovenci.« *Proteus* 6 (1940): 113–121, 165–173.
- Hagen, H. A. *Bibliotheca entomologica*. 2 zvezka. New York: Hafner, 1960 (ponatis prve izdaje iz 1862).
- Hu, S.-y. *An Enumeration of Chinese materia medica*. Hong Kong: Chinese University Press, 1980.
- Kiauta, B. »An outline of the history of odonatology in Switzerland, with an annotated bibliography on the Swiss odonate fauna.« *Odonatologica* 73 (1978): 191–222.
- Kiauta, M. A. J. E. »Further annotations on the Tibetan expressions for 'dragonfly'.« *Odonatologica* 6.2 (1977): 69–76.
- Kudlien, F. »Dioskurides, 5. Pedanius.« V: *Der kleine Pauly. Lexicon der Antike*, ur. K. Ziegler in W. Sontheimer, 2. zv. (Dicta Catonis – Iuno), stolpec 91. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1979.
- Petkovšek, V. »Po sledovih prvih floristov v naših gorah.« *Planinski vestnik* 66 (1966): 297–306.
- Petkovšek, V. »Ob štiristoletnici florističnih prizadevanj predhodnikov I.A. Scopolija.« *Biološki vestnik* 15 (1967): 51–62.
- Petkovšek, V. *J. A. Scopoli, njegovo življenjsko delo v slovenskem prostoru*. Razprave SAZU, Razred za prirodoslovne vede 20.2. Ljubljana: SAZU, 1977.
- Poda, N. *Insecta musei graecensis, quae in ordines, genera et species juxta Systema Naturae Caroli Linnaei digessit [...]*. Graecii: Typis Haeredum Widmanstadii, 1761.
- Read, B. E. *Chinese materia medica. Insect drugs [...]*. Chinese Medicine Series 2. Taipei: Southern Materials Center, 1977.
- Scopoli, I. A. *Entomologia carniolica. Exhibens insecta Carnioliae indigena et distributa in ordines, genera, species, varietates methodo Linnaeana*. Vindobonae: Trattener, 1763.

¹ Akademiku prof. dr. Matiji Gogala (SAZU, Ljubljana) sem hvaležen za posredovanje elektronske kopije Matthiolijevega dela, dr. Nadi Grošelj (Univerza v Ljubljani) pa za pomoč z bibliografskimi informacijami o Dioskoridu in za pomoč glede Valvasorja.

- Sket, B., M. Gogala in V. Kuštor. *Živalstvo Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 2003.
- Wraber, T. in A. Prijatelj. »Mattioli, Pietro Andrea.« *Enciklopedija Slovenije* 7 (1993): 25.
- Yang, T.-h. *Investigation on the Insects Used for Medicine in Chinese Pharmacology*. Doktorska disertacija. Taipei: University of Taipei, 1976.

Summary

THE EARLIEST ZOOGRAPHY OF SLOVENIAN FAUNA: COMMENTS BY PIETRO ANDREA MATTHIOLI ON DIOSCORIDES' PHARMACOLOGICAL WORK ΠΕΡΙ ΥΛΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

The paper presents the monumental work of P. A. Matthioli, *Commentarii in libros sex Pedacii Dioskoridis Anazarbei de Medica materia [...]* (clxxvi+1459 pp.; Venetiis: Officina Valgrissiana), published first (1544) in Italian and subsequently in several dozens of Latin, French, German and Czech editions. Dioscorides' original account of pharmacologically applicable plants and animals was expanded by Matthioli, who resided during 1541–1555 in Gorica/Gorizia (located on the present-day Slovenia/Italy border), with several hundred species from the Slovenian territories of Carniola and Istria, including numerous vertebrates, insects, other arthropods and some amerians, mostly with illustrations and descriptions. Thus the work represents the first zoography of Slovenian fauna, based on the extent to which the species were used in the preparation of medicaments.

Surprisingly, J. W. Valvasor (*Die Ehre des Hertzogthums Crain*, Nürnberg: Endter, 1689) and N. Poda (*Insecta musei graecensis*, Graecii: Typis Haeredum Widmanstadii, 1761) make no reference to Matthioli's work. On the other hand, I. A. Scopoli (*Entomologia carniolica*, Vindobonae: Trattener, 1763) lists it with 12 insect and other arthropod species, viz. (in his sequence and nomenclature): *Cicada plebeja*, *Cimex lectularius*, *Scorpio europaeus*, *Cancer maenas*, *Cancer pagurus*, *Cancer maja*, *Cancer gammarus*, *Cancer astacus*, *Cancer squilla*, *Cancer bernardus*, *Oniscus asellus* and *Scolopendra marina* (?).

While botanists have identified ca 300 (largely) Slovenian phanerogame taxa (cf. T. Wraber & A. Prijatelj, *Enciklopedija Slovenije*, 1993), the translation of animal appellations into modern taxonomic nomenclature is still wanting, therefore a final assessment of the faunistic importance of Matthioli's work is not feasible as yet.

Ob dvatisočletnici Ovidijeve smrti

David Movrin

Zakopane *Metamorfoze* dr. Joža Lovrenčiča

Zgodba o Ovidijevih *Metamorfozah*, ki jih je v slovenščino prevedel pesnik in pisatelj dr. Joža Lovrenčič (1890–1952), se začne v Gorici leta 1944. Gorica je postala del italijanskega ozemlja šele po prvi svetovni vojni in je imela ob priključitvi znatno slovensko manjšino, ki so jo avstrijski uradniki ocenjevali na dobro tretjino prebivalstva.¹ V Kredu pri Kobaridu rojeni Lovrenčič, ki se je tudi sam šolal na goriški gimnaziji, je v Gradcu študiral slavistiko in latinščino, nato pa se je jeseni 1914, tik pred doseženim doktoratom, na goriško gimnazijo za kratek čas vrnil kot učitelj in je tamkajšnje razmere zelo dobro poznal.² Po vojni, ko so italijanske oblasti slovensko gimnazijo v Gorici zaprle, se je Lovrenčič preselil v Ljubljano, kjer se je naselil na Zrinjskega ulici, nasproti cerkve svetega Jožefa, ter postal leta 1920 profesor na Prvi gimnaziji (na Poljanah), nato leta 1930 na Tretji gimnaziji (za Bežigradom), leta 1939 pa na učiteljišču na Ledini. Ko je postal ravnatelj v Gorici, je imel poleg treh desetletij izkušenj s poučevanjem za seboj tudi literarno pot epskega in ekspresionističnega pesnika, pa tudi avtorja pravljic in legend, dram in zgodovinskih romanov ter nenazadnje prevajalca, ki je med drugim poslovenil Lukijanovo delo *Vera historia* ter Collodijevega *Storžka* (kot se je s posluhom za izvirnik v slovenščini sprva imenoval italijanski *Pinocchio*).³

---

1 Branko Marušič, »Ljudsko štetje 31. decembra leta 1910 na Goriškem«, v: *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910: jezik, narodnost, meja*, ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. (Ljubljana: ZRC, 2012), 83.

2 Podroben vpogled v to ustanovo, ki je bila za zasebnimi škofovimi zavodi v Šentvidu dejansko prva slovenska javna gimnazija, ponuja *Prvo izvestje c. kr. slovenske državne gimnazije 1913/1914* (Gorica: C. kr. Slovenska državna gimnazija v Gorici, 1914), iz katerega je razvidno, da je na gimnaziji nekaj časa učil tudi »Anton Sovre, poročnik v rezervi«, preden ga je vojna odnesla na fronto. – Goriška Mohorjeva je ob stoletnici šole leta 2013 izvestje izdala v faksimilirani izdaji.

3 Biografske podrobnosti navaja njegov vnuk Andrej Vovko (1947–2015), »Knjiga s sedmimi pečati: O življenju in delu dr. Jože Lovrenčiča«, *Goriški letnik 18* (1991). Podrobno bibliografijo je zbral Marijan Breclj, »Lovrenčičeva bibliografija«, *Goriški letnik 18* (1991).

Po italijanski kapitulaciji je slovenska gimnazija v Gorici spet prišla v domeno možnega. Nemci, ki so tedaj prevzeli oblast v mestu, so se do slovenskega prebivalstva obnašali precej bolj popustljivo kot denimo leta 1941 na Štajerskem;⁴ na Primorskem se je lahko »začel neke vrste narodni preporod«⁵ in goriški izobraženci, ki jih je vodil dr. Anton Kacin, so se poleti 1944 obrnili na Lovrenčiča, da bi jim pomagal s ponovno ustanovitvijo gimnazije. Lovrenčič je nekaj časa okleval, menda tudi zaradi nasprotovanja žene in otrok, ki so bili proti temu, da bi odšel v tako neurejene in negotove razmere: »Nisem se takoj odločil za to mesto. Ker pa sem mislil, da bom svojemu narodu, ki je bil 25 let brez vsake srednje šole, koristil in sem ves čas v Jugoslaviji deloval zanj, sem se nato odločil. Pri vsem tem me je vodilo samo to, ne pa kakšni politični nameni. Koncem oktobra 1944 sem potem odšel v Gorico. Pri prevzemu poslov sem jaz poudaril, da je naša dolžnost, da vzgajamo dijaštvo v slovenskem in jugoslovanskem smislu, in se pri pouku ni zavzelo niti odklonilno stališče do Osvobodilne fronte niti stališče sodelovanja z domobranstvom. – V vseh tridesetih letih svojega javnega delovanja sem delal v nacionalnem smislu in mi je bilo pred očmi vedno le to, da se bi tudi Goriška združila z ostalo Jugoslavijo. V tem smislu sem vzgajal vseskozi dijake, ki sem jih učil, nisem pa nikdar vršil propagande, da bi postali člani kakšne politične organizacije.«⁶ Ljubljano je po lastnih besedah zapustil predvsem iz občutka dolžnosti: »Mislil sem si: Ako ne greš v teh težkih časih, ako se zdaj ne žrtvuješ, ti bodo pozneje, ko bo vse lepo urejeno, lahko po pravici očitali, da si imel vseh trideset let za rojake le lepe besede, ko bi moral pa v dejanju pokazati, si lepo obtičal v Ljubljani!«⁷ Njegovo rezoniranje ni bilo brez stvarne opore, slovensko gimnazijo, ki jo je pomagal ustanoviti, so povojne zavezniške oblasti potrdile kot del šolskega stanja, na katero so naletele, in se je dejansko ohranila vse do danes; šola je še vedno eden glavnih stebrov slovenske manjšine v Italiji.⁸

4 Prim. Boris Mlakar, »Vloga in pomen Primorske v delovanju protirevolucionarnega tabora v Sloveniji«, v: *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do londonskega memoranduma leta 1954*, ur. Jože Pirjevec et al. (Koper: Annales, 2005), 101–112.

5 Boris Mlakar, »Dr. Joža Lovrenčič in mimohod revolucije«, *Goriški letnik 18* (1991): 29.

6 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Zaslišanje obdolženca – dr. Lovrenčič Jože«, 28. oktober 1945, ter »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

7 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

8 Vovko, »Knjiga s sedmimi pečati«, 17.

Slika 1: Predvojno omizje sodelavcev revije *Dom in svet*: Janez Jalen, Alojzij Remec, Joža Lovrenčič, France Bevk, Ivan Čargo, Narte Velikonja in France Koblar. To in še vrsto drugih fotografij iz družinskega arhiva je ob stoletnici njegovega rojstva objavil »Lovrenčičev zbornik«, ki je izšel kot posebna številka Goriškega letnika (Nova Gorica: Goriški muzej, 1991).

Delo na pogorišču, ki sta ga za seboj pustili več kot dve desetletji Mussolinijevega nasilnega poitaljančevanja, je bilo vse prej kot lahko, vendar ne čisto brez rezultatov: »Kako je vplival pouk na mladino, so pričale njene izjave, da ne bi šli ne učenci ne učenke za nobeno ceno več v italijanske šole, kamor so jih njih bivši italijanski profesorji in direkcije vabili in klicali tudi z grožnjami. Delo goriške slovenske gimnazije je tedaj bilo vse prej kot podpiranje okupatorja. Da je bil pouk stvaren in uspešen, je pokazalo redovanje ob zaključku semestra. Da je bila slovenska gimnazija v Gorici potrebna, smo občutili zlasti prva dva meseca, ko je bilo treba premagati velike jezikovne težkoče, preden so se dijaki – zlasti nižjih razredov – vživeli v književno slovenščino.«⁹ Število vpisanih dijakov je doseglo skoraj dvesto; najštevilnejši je bil prvi razred, v sedmega in osmega niso vpisovali. Profesorjev je bilo 18, poleg ravnatelja Lovrenčiča, ki je občasno poučeval, so bili med njimi Rado Bednařnik, dr. Anton Kacin, dr. Alfonz Čuk, Emil Komel, Hubert Močnik, Oton Muhr, Franc Pengov, Karl Rakovec, Marija Tušar, Slavko Vuga in drugi.¹⁰

Fašističnega zastraševanja s kapitulacijo režima seveda še ni bilo konec: »Slovenska gimnazija pa je bila fašistom in drugim italijanskim šovinistom trn v peti, kar so pokazali ob raznih prilikah s sramotilnimi napisi na gimnazijskih zidovih, kot na primer: *Abasso i Sciavi! – Morte ai Sciavi! – W Gorizia Italiana!* – Ko so prišli v decembru italijanski »masovci« (*Decima MAS*) v Gorico in divjali kot fašisti v najhujših časih, so ustavljali naše učence in učenke, vprašujoč jih, kam hodijo v šolo. Ko so izvedeli, so jih dejansko napadali:

9 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

10 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 32.

brcali so jih, pretepali, jim izbijali zobe itd. Tudi v svojem glasilu – če se prav spominjam, *Italia Giovine* – so napadali našo gimnazijo in mene, norčujoč se iz naše kulture.«¹¹ Toda napad, ki ga Lovrenčič ni pričakoval, je prišel od njegovega literarnega prijatelja, celo krstnega botra njegove hčere, sodelavca pri katoliški reviji *Dom in svet* Franceta Bevka. Ta je z nemajhno dialektično večščino gimnazijo, ki so jo fašisti sami napadali, označil za »fašistični strup«, pač po doktrini Osvobodilne fronte, ki je zahtevala »popolno diferenciacijo« in je prepovedala ustanavljanje in obiskovanje slovenskih šol pod patronatom nemških okupacijskih oblasti.¹²

Vsi, ki so tej zastupljevalnici slovenskih otrok, katere vodi reakcionar Natlačen-Ehrlichovega kova Joža Lovrenčič, pomagali v življenje, so krivi narodnega izdajstva. Starši, ki pošiljajo svoje otroke v to šolo, pa so oportunisti najgrše vrste, na najboljši poti, da zdrknejo v vrste narodnih izdajalcev. [...] Grmadite sramoto, podrepujte okupatorju, zalagajte se s tujo, strupeno, izdajalsko učenostjo, medtem ko le nekaj kilometrov proč umirajo naši borci v snegu in mrazu! [...] O hlapčičih tujih gospodarjev – proforsorskih prodancih, ki za svoje izdajalsko delo na ukaz Nemcev prejemajo Judeževe groše od fašističnih oblasti, in o članih šolskega odbora, ki se je ustanovil, da bi zakril švabsko očetovstvo te »slovenske šole«, pa se ne izplača izgubljati besed. Sami so se izločili iz našega narodnega občestva. Odgovarjali bodo za to, da so našo mladino zavajali v narodno izdajstvo v najusodnejših dneh naše zgodovine. Zadela jih bo ista usoda, kot je zadela njim enake v ostalih predelih dokončno osvobojene Jugoslavije: odžagani bodo kot suhe veje z našega drevesa in vrženi v ogenj.¹³

Ne glede na namene in rezultate Lovrenčičeve zbornice je bila ta logika razorožujoče preprosta: slovenske šole, ki jih je ustanavljala partizanska stran, so bile hvalevredno početje, tiste, ki jih je ustanavljal kdorkoli drug, so bile izdajalske. Bevkov članek je 23. januarja 1945 izšel v *Partizanskem dnevniku*, nato pa ga je nekdo razmnožil in s podpisom »Osvobodilna fronta« raztresel še pred gimnazijo in po goriških ulicah; jasno je bilo, da gre za več kot za pisateljsko obsodbo drugega pisatelja in da tekst ne prinaša ničesar dobrega.¹⁴ Lovrenčič je bil šokiran: »Začudil pa sem se, ko je nekako sredi januarja 1945 *Partizanski dnevnik* napadel našo gimnazijo, mene in profesorski zbor v uvodnem članku, češ da smo v službi okupatorja. Članek je napisal France Bevk, moj prijatelj že iz študentskih let. Dotlej nisem vedel, da bi bila OF proti slovenskemu šolstvu v Gorici, zlasti ko je sama na osvobojenem ozemlju vneto skrbela za ljudsko šolstvo. V Gorici sami – občeval sem s pristaši vseh slovenskih struj – so vsi odobraval delo naše gimnazije. Ko sem prebral

11 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

12 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 34.

13 France Bevk, »Fašistični strup«, *Partizanski dnevnik* 23. januarja 1945.

14 Ibid.

KARPATSKO DNEVNIK

GLASILO OSVOBODILNE FRONTE ZA PRIMORSKO IN GORENJSKO

ŠTEVILKA 19. — LETO III.
TOREK, 23. I. 1945.
CENA 1. LIRO

Fašistični strup

Že nad leto dni dosledno odvijamo vaško sadlavovalje in stika z okupatorjem. Nikče se ne bo mogli izgovarjati, da ni poznal našega stolitca, ki smo ga že več kot enkrat jasno in odločno zavzeli v polječa domobranske gibanja v Gorici, ki so jo Nemci odprli z takim namenom, kot so istavili gorilsko trdnostno gletišče: da z njeno pomočjo nasti mladini vcepilajo protinarodnega, fašističnega duha.

Voi, ki so tej zastropuljevalni slovenski otrok, katero vodi reakcionar Nalsten - Erlichovoga kova Joka Lovrenčič, pomagali v življenju, se kriv narodnega ledjastva. Starši, ki poltlačijo svoje otroke v to solo, pa so opartivisti najhujše vrste, na najboljši poti da zadržajo v vrste narodnih izdejatcev. Medtem, ko je ves ostali narod brez osira na trave sprejel izkusan borbo za svojo svobodo, so ti podli ranjariji, ki zmeraj ostajajo za varnim pljavcu, s svojim ravnanjem morajo povsili okupatorja. Na stisnute evropske mladine se je ta leta odročila aletin in šlo v borbo ter s tem rešilo svoje duše. Mladini opartivisti, ki so zavraj nescili narodnosti le na jeziku, a nikoli v srcu, pa ne gre za dane, postlo so pred svoj lastni truh in ga močijo.

Natmorditi so hoteli vse svet, a se vrezali. Narod v trpljenju in v borbi si je o njih le naprtil svoje sodbe. Vario je, ako mislilo, da bodo koga preplešili s svojim lazi-rodoljubjem in da bodo naše oblasti pravele ljube, ki so jih njihovi otroci naredili na be-legendarističnih solah. Isto velja tudi za onosteno mladino, ki je v tej dobi postala lažje sola. Posledično bomo zavrili vse pomoč in motnosti, da dohitijo, kar so zamudili. Po svoji globoki narodni zavesti, po svoji vdanosti in slavnosti, za katere se borijo, po svoji potravnosti in življenjskih izkušnjah, ki so si jih pridobili v trdi borbi bodo v našem bodaten javnem življenju stali v prvih vrstah. Prav tako, kot bomo z opartivisti in računarji ravnali po njihovem zaslužku.

O klapitih tujih gospodarjev, profesorju-prodancih, ki za svoje izdejaljsko delo na ukas Nemcev prejemo juževste grose od fašističnih oblasti, in o članih solskega odpora, ki se je ustanovili, da bi zakrili svaško olovstvo iz slovenske sole, pa se ne izločili iz našega narodnega občestva. Odgovornjali bodo zato, da so nasto mladino zavzeli v narodno ledjastvo v najslabnejših dneh naše zgodovine. Zadele jih bo ista usoda, kol je zadela njih znanje v ostalih predelih goskajno osvobodjene Jugoslavije: odagan bodo kot suhe volje z našega narodnega drevesa in vrstni v ognju.

France Bevč

ŽIVEL AVNOJ!

Rdeča Armada prodira v Šlezijo

Moskva 21. jan. Včeraj so sovjetske čete zavzele v Karpatih mesta Novi Saz (Novi Sor), Prešov, Košice in Bardejov ter nad 450 drugih krajev.

V Vzhodni Prusiji pa je bilo v naskokih zavzeto zgodovinsko mesto Tilsit in 250 drugih krajev in mest. Tudi na drugih odsekih fronte so dosegle sovjetske čete velike zmage in prodre daleč proti meji 160 km zapadno od Varšave so sovjetske čete prekorale reko Warta in osvobodile mesto Gumbinen. Borbe za Gumbinen so bile nad vse hude. Nemci so spremenili prav vsako hišo v obrambno točko in iz kletnih oken so strelje toповske iz strojniške cevi. Sovjetske čete so podpletje z ognjeno točo iz toповskih baterij zavzele mesto v naskoku in pobile v enem samem dnevu nad 3.000 nemških vojakov.

Poleg tega so čete III. beloruske fronte v smeri proti Königsbergu še nad 200 krajev in 3 železniške postaje.

Eno uru potem, ko so toповske salive v Moskvi proslavile zavzele mesto Gumbinen, je že drugo deveto povjelo namiznilo, da so čete maršala Rokossovskega od juga prodre v Vzhodno Prusijo na 80 km dolgi fronti in zavzele 4 mesta v Vzhodni Prusiji, med njimi Tannenber, znani iz bojev prejšnje vojne, važno prometno križišče Neidenburg in nad 150 drugih krajev.

Ogorčenje Gorenjske proti rušilec naše narodne enotnosti

Prebivalstvo Gorenjske, čeprav pod peto najokrnjenjšega nemškega terorja, je vzklaplo v ogorčenje, ko je zvečelo za napad kralja Petra proti AVNOJ-u, najvišjemu predstavniku naše narodne oblasti. Za novo demokratsko domovino je padlo stotine talcev po gorenjskih mesih in vaseh. Za tako domovino se niso strahili Gorenjci niti najokrnjenjšega gestapovskega terorja, ničulnave v Begunjah in strahinih tabornicah v Nemčiji, iz katerih ni povzraka. Vse to Gorenjci zavestno, rade volje zrtvovali in žrtvujejo za novo, lepto in boljše demokratsko jugoslovstvo, v kateri bo postalo do izraza tre prava, svobodna volja ljudstva. Jamstvo tega vidijo v AVNOJ-u, najvišjem predstavniku naše narodne oblasti, ki je zrasla v tri in polletni čisti borbi.

Gorenjsko prebivalstvo te dni vse-

Debata o Grčiji

v britanskem parlamentu REUTER poroča o debati, ki se je vsilila v angleški parlamentu o položaju v Grčiji. Debatu je začel ilberalec Sir Percy Harris, ki je dejal, da je po njegovih informacijah gibanje ELAS-a popularno, ker je zastavljeno iz vseh slojev in strank. Nadalje je rekel, da ni pravilno, če se podcenjuje vloga ELAS-a pri preganjanju Nemcev iz Grčije. »Popolnoma upravičeno je, če zahteva to gibanje priznanje, da predstavlja najhujše sloje naroda. Če bi bila to samo skupina neodgovornih pustolovcev, potem bi odgovornost

Nemška posadka v Neidenburgu je bila popolnoma pološtena. Istočasno so čete II. beloruske fronte na Poljskem zavzele mesta Lubawa in Nowe Miasto ter nad 450 drugih krajev. Zaplenjeni je bil ogromen vojni plen.

Čete I. ukrajinske fronte so nadaljejoč uspešne ofenzivne operacije zavzele mesta Pabianice, Ozorkov, Sompolno, Szadek, Żuńska Woia ter nad 600 drugih krajev in 11 železniških postaj v zapadnem delu Poljske.

Zapadno od mesta Czenstohova so sovjetski tanki, motorizirane in pehotne edince protile preko nemške meje na 90 km široki fronti 30 km globoko

Ofenzivni boji naše vojske

RSJ 22. jan. Vrhovni štab NOV in POJ je objavil sledenče vojno poročilo. V Prosveti so naše čete nadaljevale uspešne ofenzivne operacije. Zavzele je nekaj močno utrjenih sovražnih oprežev. Sovražnik se mora umakati proti Dnjeprovu in Bjelovaru. V zadnjih dveh dneh je bilo vrženih iz stroja 1700, ujetih pa je bilo 120 sovražnih vojakov. Zaplenjena je bila cela kornica 25 vozov z orožjem in drugim vojaškim materielom.

Na področju Našice - Djakovo vrše naše edince ofenzivne akcije na sovražnikovo, večjo količino min, 1 kuhinjo, 1 tank in 2 kamiona, možno pa pobila.

V Stremu naše čete napadajo sovražnika na celi fronti. Na nemškem odseku so naše čete vrgele sovražnika nazaj in znatno napredovale. Inicijativa je v rokah naših čet.

V bojih na področju Bijeljene je bilo pobilo 90 Nemcev.

Nov velik uspeh naših najboljših

16. t. m. je naša udarna četa XXXI. divizije, ki je štela 90 mož, napadla pri vasi Lipa na Krasu nemško SS-korpus, močno 350 mož. Ko so našli udarniki bliskovito napadli sovražnika, je bil vsak njegov odpor brezkritičen. Med nemškimi elitnimi vojniki je nastala strahovita zmeda. Na bojišču

so pustili ogromno dragoceno materila in se razpršili na vse vetrove. Sovražnik je imel 40 nrtivih in 30 ranjenih ter je izgubil 15 kobil in mul. Naši borci pa so zaplenili en težki in dva lahka minometa, 1 korca, 3 podstavke za strojnike, 7 pušk, 05.000 nabojev, večjo količino min, 1 kuhinjo, 70 nahrbtnikov z opremo, 70 odel, 2 voza raznega blaga in hrane ter 5 konj.

Prav isti borci so nedavno v svojem vpadom v Dolomite prestrelili vse sovražne postojanke na tem odseku. Za časa decembrske sovražne ofenzive so razbili sovražno kolono v Oslavcu ter razpoldi drugo sovražno kolono po Seničkovi planoti tako, da se ni več pojavila.

Niti mesec dni ni poteklo, odkar je bila ustanovljena la naša maha, toča elina edinica, a že se je oveselila slavo in dosegla pomembne uspehe. Njeni borci so pokazali nacistični dirklji mojsterstvo, s katerim se borijo slovenski partizani. Ti mladi prostovoljci so polni borbenega poleta, vztrajnosti, potravnosti, disciplina, dostojanstva in hrabrosti. Ponosni smo nanje; manjka nam besed, s katerimi bi jim mogli dati zasluženo priznanje.

To našo edinico siljamo tudi prekaljeni veterani, poročnik tov. izava izban. Zanj in za njegovo mahno, to da hrabro četo ni previškega hraba, ni pregloboke grupe, ni predložega pohoda, ni sovražnika, ki bi bil v premoči. Zanj in za njegovo četo ni nič nemogočega. Vojska, katere ima take borce, mora zmagati. Narod, ki ima tako vojsko, mora biti narj ponosen, ker je siguren v njihovo njegovo svobode in njihovih pravic.

M. Račičev.

bo to pripeljalo do vojne med Anglijo in grškim narodom. Menija je, da predsednik vlade nima pravice reči, da ni britanska vlada nikoli nameravala postavliti grške monarhije. (Radio London.)

Slika 2: Partizanski dnevnik z uvodnikom »Fašistični strup«, v katerem je Lovrenčič predvojni prijatelj France Bevč 23. januarja 1945 napadel projekt obnovljene slovenske gimnazije v Gorici.

ta članek, sem seveda zgubil veselje za nadaljnje delo, ki sem se ga lotil z vsem ognjem ljubezni do svojih rojakov in svoje ožje domovine, ki je 25 let tako mučeniško trpela pod fašizmom. Kljub izgubi veselja do dela sem pa le vztrajal do konca semestra. Ko mi je tedaj potekel dopust, sem se vrnil v Ljubljano.«¹⁵

Lovrenčič je zbolel in je v Ljubljani ostal dlje, kot je mislil – vendar mu je spomladanski virus bržkone rešil življenje, med zavezniškim bombardiranjem na belo nedeljo, 8. aprila 1945, je bilo njegovo stanovanje v Gorici uničeno. »Če bi bil v Gorici, bi bil verjetno tedaj v stanovanju in danes bi me – ne bilo več.«¹⁶ Sledila je vsesplošna zmešnjava ob koncu vojne, v kateri so se Lovrenčičevi zatekli »na Brezje, kjer smo se mislili ustaviti, a ob umiku domobranske posadke je zajela psihoza – panika ženo in hčerke, da niso hotele ostati. Ni mi preostalo drugega, kot da sem šel z njimi čez Ljubelj, misleč, da bom v osvobojenem Celovcu dobil dovoljenje za potovanje v Gorico ali preko Predila ali čez Pontebbo na Videm in od tam v Gorico. Res sem potem pri Angležih prosil za dovoljenje, a mi je neki major rekel, da momentano ne morem potovati, naj počakam do zime! S tako obljubo mi seveda ni bilo ustrezno in zato sem se kot civilist – tedaj prvi in edini – prostovoljno vrnil z ženo in eno hčerko – rad bi bil vzel s seboj tudi druge tri, a ni bilo prostora. Vedel sem, da se peljemo v Jugoslavijo, in bil zadovoljen, ker si nisem imel nič očitati, kar bi bilo nečastno. Tako sem prišel v Kranj, kjer sem bil interniran.«¹⁷ Dejansko se je Lovrenčič v Slovenijo vrnil z enim od transportov, ki so s Koroške vozili slovenske domobrance, in se že na Jesenicah znašel v nevarnosti, saj bi moral z domobranci v smrt; družini je kasneje povedal, da ga je rešil nekdanji dijak, partizanski častnik, ki ga je prepoznal in mu ukazal, naj gre ven iz vrste, v kateri je čakal. Od 27. maja 1945 dalje je bil nato interniran in priprt.¹⁸

Proces, ki je sledil, je temeljito razkrinkal vse njegove zločine. Lovrenčič se je pred sodiščem znašel v družbi še treh šolnikov, dr. Maksa Wrabra, dr. Karla Capudra in Josipa Vidra, pač po tedanji propagandistični navadi, da so pošiljali pred sodišče obtožence s primerljivimi usodami v paketih; ta proces je bil mišljen kot proces »proti pedagoškemu kadru, ki naj bi se med vojno pregrešil.«¹⁹ Tožilec propagandistične narave celotnega procesa dejansko sploh ni skrival: »Proces proti organizatorjem narodnega izdajstva je pokazal delo klerofašističnih društev in njihovih članov za časa okupacije. Vse njihovo delo je bilo polno izdajstva [...] Ko se je slovenski narod z golimi rokami dvignil proti nasilju okupatorja, so okupatorja obdolženi s svojim delom podprli. Bili so to vsi inteligentje, ki so se morali v polni meri zavedati svojega

15 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

16 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

17 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obrazložitev in zagovor dr. Jože Lovrenčiča«.

18 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 35; podrobnosti družinskega izročila je opisal tudi Lovrenčičev vnuk Andrej Vovko v pogovoru z avtorjem.

19 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 36. SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Obtožnica«, 23. januar 1946.

izdajalskega delovanja [...] Zato je njihova odgovornost in krivda tem večja.« Za zagovornico je Lovrenčič pooblastil dr. Ljubo Prenner, slovito ljubljansko transspolno odvetnico, ki je med vojno s pravniško doslednostjo branila in reševala zaprte pred okupatorjem, po vojni pa pred komunisti.²⁰ Priče so proti nesrečnemu Lovrenčiču poleg obremenilnega ravnateljavanja v Gorici navajale vse mogoče – da je kršil kulturni molk; da je bil njegov sin pri domobrancih; da je nasprotoval Osvobodilni fronti. Nekateri dokumenti se danes berejo kot burleska. Eden od pričevalcev, Ludvik Fratina, je denimo kot glavno obtožbo sodišču prenesel vtis svojega nečaka Mirka, podporočnika v NOV; ta mu je menda povedal, »da so nastale po kapitulaciji Italije na Goriškem prav neznosne razmere, ker so tedaj zanesli tja iz Slovenije domobranske ideje in navade«; zlasti po tem, ko je obtoženčev sin v Kobaridu ustanovil kulturno društvo Simon Gregorčič, se je menda tam začela »prava golgota« ...²¹

Zgroženo sodišče je Lovrenčiča obsodilo na »odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo dveh let« ter »na izgubo političnih in državljanskih pravic«, za nameček pa še »na zaplembo na Dobravi pri Kropi nahajajoče se zemljiške parcele«.²² Obtoženčeva krivda je bila za sodnika Jožeta Baričeviča očitna, čeprav se njegova sodba danes bere kot klasičen *non sequitur*:

Dr. Lovrenčič Jože [je] v letu 1944 prostovoljno prevzel ravnateljstvo gimnazije v Gorici, katere namen je bil rušiti enotnost slovenskega naroda na Primorskem, in je tudi druge nagovarjal, naj vstopijo na to gimnazijo kot profesorji, torej politično sodeloval s sovražnikom in ga podpiral pri izvajanju prisilnih ukrepov zoper prebivalstvo Jugoslavije.²³

Medtem ko je nekaj krajevnih odborov OF protestiralo proti prenizki kazni in zahtevalo za obsojenca tudi zaplembo njegovega premoženja (njihova pritožba brez predsodkov izpostavlja »stalno stanovanje s svojim pohištvom in stavbno parcelo na Srednji Dobravi«),²⁴ pa se je drugim, ki so Lovrenčiča poznali, zazdelo, da je šla stvar vendarle čez mejo: »Sodba je zelo vznemirila celo partizanske kroge, saj so bili med njimi mnogi njegovi bivši učenci (Kidrič, Bebler, Kocijančič in drugi). Tudi pisatelji (Finžgar, Bevk, brata Vodnik in drugi) so se zanj zavzemali.«²⁵ Intervencije so očitno uspele in

20 Nemci so drzno odvetnico aretirali marca 1944, vendar so jo izpustili z denarno kaznijo. Po vojni jo je čakala vse drugačna usoda, leta 1947 in nato še leta 1949 so jo spet zaprli, med drugim v koncentracijsko taborišče Ferdreng na Kočevskem. Prim. Aleš Gabrič, Polona Kekec in Brigita Rajšter, *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner: pogumna, da je bila drugačna* (Ljubljana: Nova revija, 2000); ter Marjan Dolgan, »Ljuba Prenner«, *Literarni atlas Ljubljane*, ur. Marjan Dolgan, Jerneja Fridl in Manca Volk (Ljubljana: ZRC, 2014), 162–165, dostopno tudi na spletu.

21 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, Ko 92/46, »Javna razprava«, 22. februarja 1946; prim. tudi Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 35.

22 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, »Sodba: v imenu ljudstva« 23. februarja 1946.

23 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, »Sodba: v imenu ljudstva« 23. februarja 1946.

24 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, »Javnemu tožilcu za ljubljansko okrožje«, 14. marca 1946; podpisani so člani KOFO Srednja Dobrava, KOFO Zgornja Dobrava, KOFO Lipnica in KOFO Otoče.

25 Družinsko izročilo je čez desetletja zapisal pisateljev sin Jože Lovrenčič, »Stoletnica rojstva dr.

na dve leti prisilnega dela obsojenega Lovrenčiča so 17. aprila 1946 po skoraj enajstih mesecih ječe preprosto izpustili – vendar brez pravice do pokojnine, do zaposlitve in celo do imena. Njegove knjige so prišle na novoustanovljeni *index librorum prohibitorum*, ki ga je razvila Komisija za pregled knjižnic, in tudi objavljati ni smel več.²⁶ V ohranjenih pismih se nekoč korpulentni pisatelj zahvaljuje svojim otrokom za poslano hrano: »Pomisli: zadnjič je tehtnica ugotovila, da nosim le še 57 kg svoje teže. Če bo še padala, ne vem, kako bo. Da bom kdaj dosegel tako linijo, pač nisem ne sanjal. Zdaj sva z mamo približno oba enako 'debela'. No, je pa tako toliko lažje hoditi po svetu! Jaz sicer malo hodim, ker se mi ne ljubi nikamor, še v mesto ne. Grem le, če moram.«²⁷

Njegove obupne razmere je med drugim opazil pesnik Edvard Kocbek, predvojni krščanski socialist in Lovrenčičev sodelavec pri reviji *Dom in svet*. Kocbek je bil za svojo dragoceno podporo partizanskemu gibanju po vojni nagrajen s funkcijo, ki je bila očitno manj vplivna, kot bi dal slutiti njen naziv. Le nekaj dni pred zgornjim pismom shujšanega Lovrenčiča je namreč kot »podpredsednik prezidija ljudske skupščine ljudske republike Slovenije« skušal pri ministru za prosveto za pisatelja vzbuditi nekaj razumevanja:

Spoštovani tovariš minister, v Tvojem ministrstvu so že bili storjeni koraki, da bi dr. Joža Lovrenčič, književnik iz dominsvetovske generacije in profesor, dobil pokojnino. Lovrenčič je bil po vojni kaznovan, ker je l. 1944 prevzel ravnateljsko mesto na obnovljeni slovenski gimnaziji v Gorici. To je bil prestop, ki smo mu ga šteli v zlo, čeprav je bilo njegovo vedenje in motiviranje vseskozi apolitično. Danes ga tlačijo težka bolezen, najbolj pa ga muči zavest, da ga hranijo otroci in da na svoja stara leta ne dobi od nikoder niti krajcarja. – Ali bi ga ne mogli nastaviti na nekem zavodu in ga čez kak mesec upokojiti? Drugega izhoda najbrž ne bo. Toliko je mož vseeno vreden zaradi svojega književnega dela in dolgoletnega šolskega napora, da v naši državi nazadnje ne bo umrl kot berač. Ne morem Ti namreč povedati, kako mi je hudo, ko ga srečam raztrganega, upadlega in zmedenega. – Dragi Ivan, prepričan sem, da boš svojem rojaku uredil zadnja leta življenja.²⁸

Joža Lovrenčiča, pesnika, pisatelja in vzgojitelja«, *Meddobje* 25, št. 1–2 (1990): 112–113.

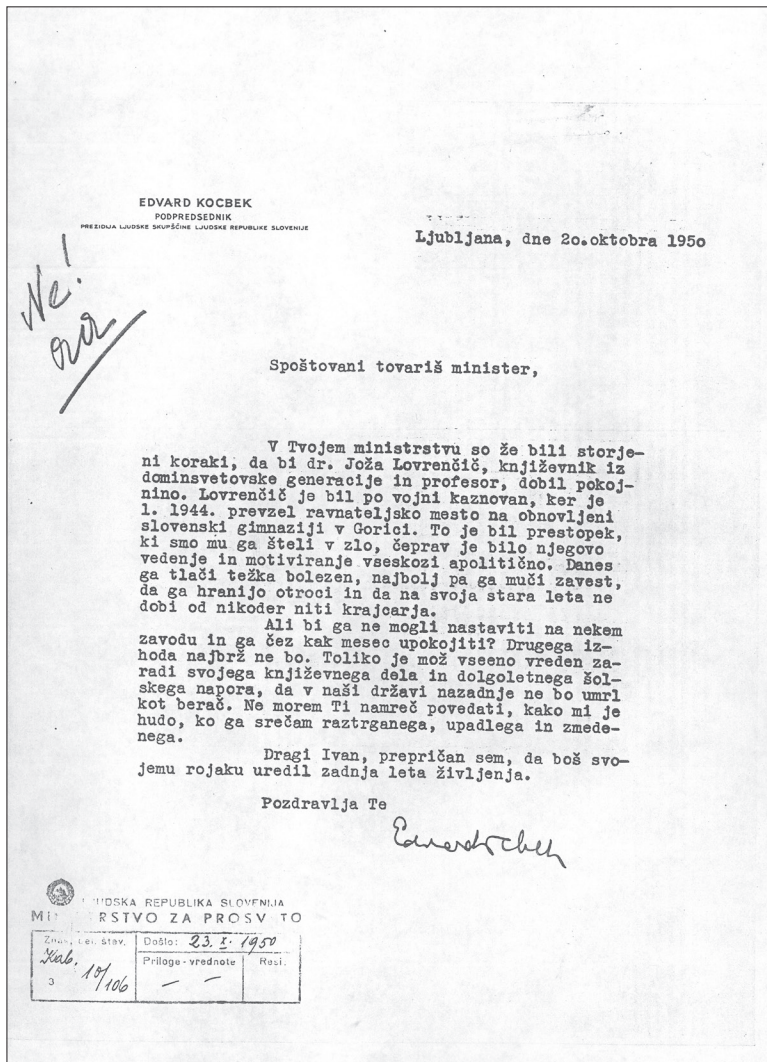
26 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 38; seznam sta podpisala minister Ferdo Kozak in predsednik komisije Bogomil Gerlanc, objavljen je denimo v zborniku, ki ga je uredil Drago Jančar, *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990; zbornik člankov in dokumentov* (Ljubljana: Nova revija, 1998), 798 in nasl.

27 Joža Lovrenčič, *Ves Vaš ljubeči očka: Pisma hčerki Nini* (Celje: Mohorjeva, 2010), 127, v pismu 23. oktobra 1950.

28 SI-AS 231 161.K10/106-50, »Pismo Edvarda Kocbeka Ivanu Regentu«, 20. oktobra 1950. Alešu Gabriču se zahvaljujem, da me je opozoril na dokument in mi ga poslal v digitalni obliki.

Dokument se je ohranil v arhivu naslovnika, prosvetnega ministra Ivana Regenta, ki je bil s končano komaj osnovno šolo morda nenavadna izbira za svoj položaj,²⁹ vendar je bil zato v svojih stališčih do rojaka z doktoratom toliko odločnejši in je problem rešil z jedrnatim pripisom na rob prošnje: »Ne!« Zdi se, da se je Regent odločil čisto pragmatično; Kocbek je bil po vojni politično odpisan, leta 1952 pa slednjič še prisilno upokojen.³⁰

Slika 3: Pismo Edvarda Kocbeka Ivanu Regentu s prošnjo za pomoč Joži Lovrenčiču ter s kratkim ministrovim odgovorom: »Ne!« (AS 231, 161, K 10/106-50)

29 Prim. Dušan Kermavner, »Regent, Ivan (1884–1967)«, v: *Slovenska biografija* (Ljubljana: ZRC, 2013).

30 Igor Omerza, *Edvard Kocbek: osebni dosje št. 584* (Ljubljana: Karantanija, 2010), 32–132.

»Upadli« Lovrenčič, ki je velik del svojega predvojnega opusa posvetil antiki,³¹ se je zdaj odločil vrniti k prevajanju klasikov. Zdi se, da ga je v notranjem izgnanstvu nagovorila usoda rimskega pesnika Ovidija, ki je svoja zadnja leta prav tako prebil v jalovih prošnjah na vladarja, naj mu iz daljnega Ponta dovoli vrnitev v prestolnico in v javnost. Njegove *Metamorfoze* v skoraj dvanajst tisoč heksametrih je začel Lovrenčič prevajati leta 1950 in jih dokončal konec novembra 1952, nedvomno tudi v upanju, da si bo družina tako finančno nekoliko opomogla: »Vsak dan prelijem v slovenske heksametre vsaj eno stran; prvi dve knjigi – *libri* – speva – sta že gotovi. V heksametre sem zdaj tako prešel, da bi se lahko kar z njimi igral. Seveda me le nekoliko ima, ko ob tem delu nič originalnega ne pišem. Je pa zanimivo in upam, da bodo založili. Ko bom imel še kak spev, bom povprašal in ponudil. Sicer pa bom le nadaljeval – nekoč bo le ta prevod potreben in pomemben. Ali ne? Saj v celoti *Metamorfoze* večini niso znane in nemara so redki še latinisti, ki bi vseh petnajst knjig prebrali od začetka do konca.«³² Opogumljen z dejstvom, da je nekaj njegovih pesmi v Mohorjevem koledarju leta 1952 lahko izšlo pod njegovim praviim imenom,³³ je Lovrenčič sklenil za prevod, ki ga je končal novembra 1952, poiskati založnika: »Zdaj sem se kar oddahnil. Ravno dve leti me je imelo, seveda so bile vmes tudi dolge pavze. Bomo videli, kaj bo zdaj z njim. Ponudim ga Državni založbi Slovenije in upam, da ga sprejmejo, ko imajo v programu tudi antične klasike. Če ne bi šlo, naj pa čaka, saj vrednosti ne zgubi. Da bi se lotil še kdo prevajati Ovida, skoraj ne verjamem. Zadovoljen sem, da sem vztrajal in da je delo opravljeno. Seveda bi bilo treba napisati še uvod in komentar, a to za zdaj odložim, dokler ne bom gotov, če ga izdajo.«³⁴

Lovrenčič se je obrnil na dr. Franceta Koblarja (1889–1975), literarnega zgodovinarja, ki je na Dunaju diplomiral iz slavistike in latinščine. Koblar je bil Lovrenčičev sodelavec pri reviji *Dom in svet*, med vojno pa je sodeloval z Osvobodilno fronto in je bil – skupaj z Antonom Sovretom – eden od štirih intelektualcev »sopotnikov«, izbranih, da na dan zmage objavijo pozdrav partizanom v *Slovenskem poročevalcu*.³⁵ Zdi se, da je bistveno bolje od Lovrenčiča razumel politiko in njeno povezavo z založništvom. Tipkopisu s prevodom *Metamorfoz*, ki ga je Lovrenčič spraval skupaj v svojem notranjem Pontu, bi nedvomno koristil kak uredniški nasvet,³⁶ vendar se urednik ni trudil s pripombami za izboljšavo. Pravzaprav nič ne kaže, da se je v besedilo kot tako posebej poglobljajal.

31 Kajetan Gantar, »Joža Lovrenčič in antika«, *Goriški letnik* 18 (1991): 102–7.

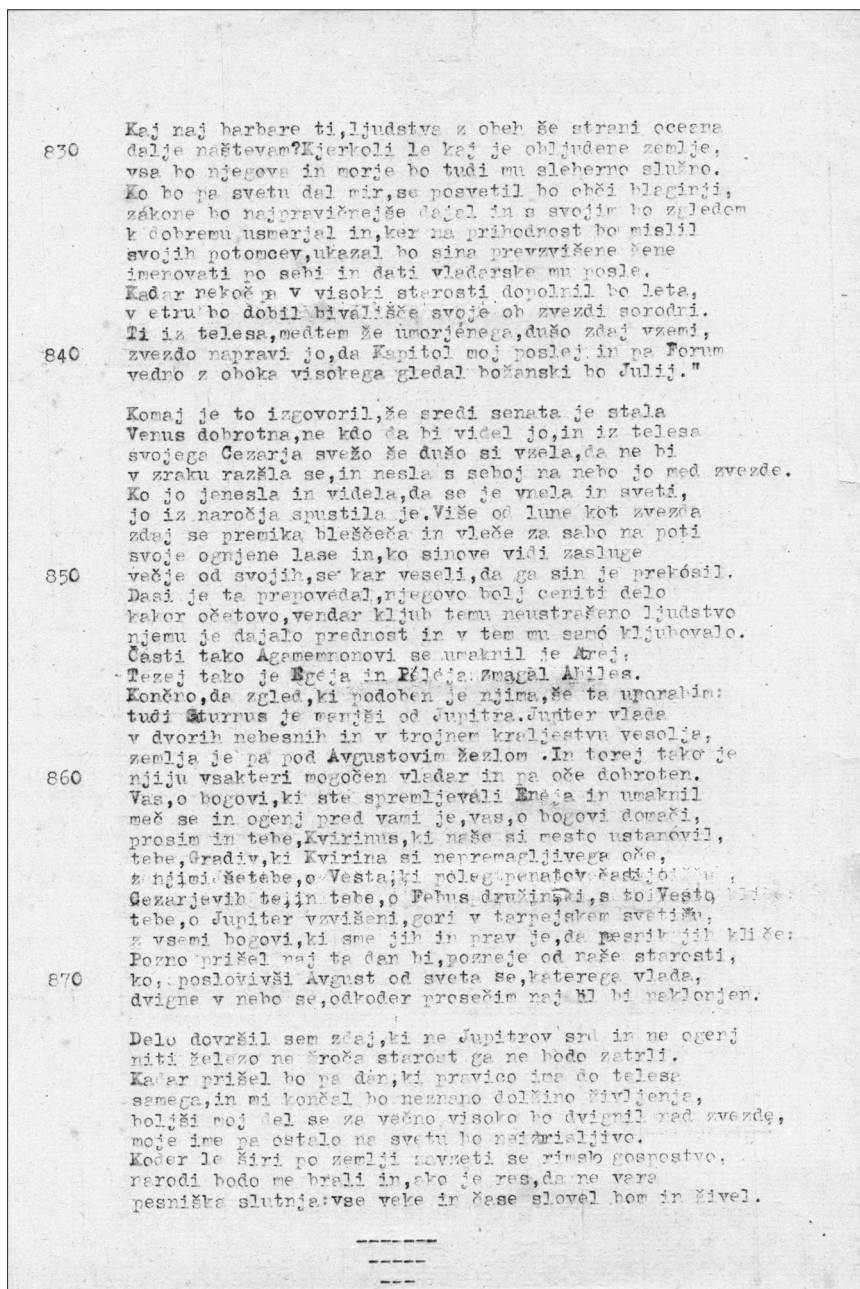
32 Lovrenčič, *Ves Vaš ljubeči očka*, 132–133, v pismu 20. decembra 1950.

33 Mlakar, »Lovrenčič in mimohod revolucije«, 38.

34 Lovrenčič, *Ves Vaš ljubeči očka*, 193, v pismu 5. decembra 1952.

35 France Koblar, »Bodimo domovine vredni«, *Slovenski poročevalec*, 9. maj 1945, 1.

36 Gantar, »Joža Lovrenčič in antika«, 102.

Slika 4: Zadnja stran Ovidijevih Metamorfoz, ki jih je Lovrenčič prevedel »23. novembra ob 22.30« in so se po njegovi smrti ohranile v družinskem arhivu

December 1952 je bil namreč za prebivalce Jugoslavije, ki so bili kakorkoli povezani s katoliško Cerkvijo, še posebej težaven mesec. Alojzij Stepinac, zaprti zagrebški nadškof, je bil le nekaj dni prej, 29. novembra 1952, imenovan za kardinala. Jugoslovanska vlada, ki je »opij za ljudstvo« po svojih močeh sicer zatirala že od prevzema oblasti leta 1945, je v tem videla višek provokacije³⁷ in je decembra 1952 sredi strahovite medijske kampanje prekinila diplomatske odnose z Vatikanom. Katoličanom, še zlasti tistim, ki so imeli karkoli opraviti s politiko, že prej ni bilo lahko, »splošna komunistična ofenziva proti slovenski in hrvaški katoliški Cerkvi«, kot temu danes pravijo raziskovalci,³⁸ je trajala že od konca vojne, leta 1952 pa so razmere dosegle vrelišče. Tega leta je moral po zrežirani javni gonji v neprostovoljno pozabo Edvard Kocbek, tudi v tujini pa je močno odmeval zažig škofa Antona Vovka v Novem mestu. France Koblar je bil sam pod nadzorom Državne varnosti in je dobro vedel, kaj je pomenilo, če nekoga »niso smatrali kot primerne ga človeka«,³⁹ naj je imel še takšne kvalifikacije. S katolištvom povezane teme so bile še posebej kočljive in še skoraj desetletje kasneje je tudi njemu samemu Državna založba preprosto odrekla natis v programu že napovedane monografije o Simonu Gregorčiču.⁴⁰ Prihajal je nov val aretacij in uničenih usod; in tokrat se je znesel nad ljudmi, ki sta jih oba intelektualca poznala in sta jim bila nevarno blizu. Lovrenčičev in Koblarjev predvojni prijatelj Jakob Šolar, zdaj zaposlen na SAZU, na Sorboni izšolan slavist in duhovnik, ki je bil med vojno zaprt v koncentracijskem taborišču Dachau, je bil že nekaj mesecev tarča zlovesčče vztrajnega novinarskega blatenja;⁴¹ 11. decembra 1952 je bil aretiran in še istega leta obsojen na deset let zapora.⁴²

37 Vzroke obravnava Miroslav Akmadža, »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine«, *Croatica Christiana Periodica* 52 (2004).

38 Gregor Kranjc, *Hoja s hudičem: okupacija Slovenije in kolaboracija, 1941–1945* (Ljubljana: Ciceron, 2014), 357; Kranjc navaja oceno Tadeje Tominšek Rihtar, da je bilo od konca vojne do februarja 1946 brez sodbe ubitih okrog 57 slovenskih duhovnikov, do začetka petdesetih let pa je bilo obsojenih kar 266 duhovnikov ljubljanske in 88 duhovnikov mariborske škofije.

39 SI-AS 1931-II-026 II-050275, »O Šolarju: prof. France Koblar«, 9. 1. 1953, poročilo je podpisal »Andrej«, o katerem več v članku »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni«, *Zgodovinski časopis* 68 (2014): 432–477.

40 France Koblar, »Gregorčič – monografija«, *Nova revija* 6 (58–60): 412–419; podobno France Bernik, »Zbrana dela – temelj slovenske literarne vede«, v: *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*, ur. Darko Dolinar in Marko Juvan (Ljubljana: ZRC, 2008): 148.

41 Za predstavo zadostujejo naslovi iz *Slovenskega poročevalca*: »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrit«, SP 7. septembra 1952; »Kaj je z izdajalcem Šolarjem?« SP 30. septembra 1952; »Kombinacije zagrizenega sovražnika«, SP 23. novembra 1952; »Izdajalec Jakob Šolar pred sodiščem«, SP 30. decembra 1952; »Obsodba Jakoba Šolarja in ostalih obtožencev«, SP 31. decembra 1952.

42 Kocbek si je ob Šolarjevi obsodbi v dnevnik 31. decembra 1952 zapisal: »Časniška poročila vedo sramotno malo povedati o medvojnih zločinskih dejanjih. Sodišče je po vsej priliki izgubilo sapa in seglo po edinem sredstvu, po nesmiselno visoki kazni, da vsaj z njo vzbudi videz, da gre za skrito, ljudem neposredljivo krivdo, kajti samo intenzivnega miselnega, idejno političnega razlikovanja od OF ne more in ne sme nobeno sodišče tako kriminalno kaznovati. Pričevalci mi pravijo, da je Šolar govoril jasno, iskreno in korajžno, da je stal trden, nepremičen in da je vplival nepremagljivo.« Edvard Kocbek, *Dnevnik 1952* (Ljubljana: Cankarjeva, 2003), 370.

Ni bilo jasno, kdo vse bo prišel v poštev tokrat – in France Koblar, ki ga je po poročanju ovaduhov zgodba s Šolarjem »osebno prizadela«,⁴³ je bil najbrž dovolj previden, da se ni hotel izpostavljati nevarnosti, ko mu je v tako občutljivem trenutku na vrata potrkala lastna katoliška preteklost. Tako se je zgodilo, da Jakob Šolar ni bil edina žrtev 11. decembra 1952.⁴⁴ Zgodbo je štirinajst dni kasneje povzela Mimi Lovrenčič, filologova hči, v svojem pretresljivem pismu sestri v tujino:

Kakor Ti je že pisal ali Ti je mamica pripovedovala, je prestavljal dve leti Ovida, *Metamorfoze*, 14.000 verzov je prestavil v pesniško obliko in je ravno 23. novembra ob 22.30 končal, kar je sam napisal. Zelo je bil vesel, ko je končal tako ogromno delo. Upal je le, da bodo izdali in da si bomo s honorarjem pomagali. Ko pa je šel 3. decembra voščiti profesorju Koblarju za god, mu je dal kaj malo upanja. Revež je prišel žalosten domov in je kar izgubil veselje za nadaljnje delo – za opombe in pojasnila k verzom. V nedeljo in na praznik je bil še pri sveti maši in obhajilu v cerkvi Sv. Cirila in Metoda (Krištofu), v torek je šel cepit drva in ko sem mu rekla, če se utruji, je rekel, da ne. V sredo 10. tega meseca je vstal zjutraj kot po navadi, dopoldne je čital svoje stvari in še Andrejčku, kosil je z nami kot običajno in še med kosilom čital Andrejčku njegove spomine na Beneško Slovenijo. Seveda smo ga vsi poslušali, ko je znal tako lepo čitati, zlasti še zato, ker je bilo njegovo delo. [...] No, zatem sta še z mamo v kuhinji kot vedno molila rožni venec in ob pol desetih zvečer sta šla spat. Drugače je papa zvečer dolgo delal, do dvanajstih ali pa še dalj. [...] Komaj sem dobro bila v postelji, pa prileti mama: me pokliče, da je papanu hudo. Letela sem v sobo in Jelica je ribala papana s kisom, papa je pa samo dvakrat zavzdihnil in odšel od nas ob 0.30 11. decembra k ljubečemu Bogu. Kako smo bili vsi obupani in žalostni, ne morem pisati. Zdravnik, ki je takoj prišel, je le ugotovil kap. Preveč trpljenja je bilo za ljubega papana, moralo mu je počiti srce, ki ni nikomur krivice napravilo, ki je delilo samo dobroto in ljubezen. [...] Pogreb je bil zelo lep, kljub dežju, ki je ves dan lil. Bili so tudi taki, ki so se ga prej izogibali, na primer Bevk. Pokopal ga je pisatelj Finžgar in še štirje gospodi. Na grobu mu je prav lepo govoril profesor France Vodnik. – Tako smo izgubili našega najdražjega, ljubega papana in vsi smo brezmejno žalostni.⁴⁵

Metamorfoze, ki jih je za seboj pustil Lovrenčič, so ostale v rokopisu. V slovenščini je četrto stoletje kasneje izšel izbor te Ovidijeve monumentalne mojstrovine, vendar šele v zadnjem času končno nastaja njen integralni prevod,⁴⁶ več kot šest desetletij po tem, ko ga je neka »neoseba«, kot bi temu

43 SI-AS 1931-II-026 II-050275, »O Šolarju: prof. France Koblar«, 9. januarja 1953.

44 Več o kontekstu Šolarjevega procesa Katarina Grabnar, »Jakob Šolar: jezik, literatura, politika in cenzura« (diplomsko delo na FF UL, 2013).

45 Lovrenčič, *Ves Vaš ljubeči očka*, 197–99.

46 Izbor je za zbirko Kondor prevedel Kajetan Gantar, *Publij Ovidij Naso: Metamorfoze* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977); integralno besedilo prevaja Barbara Šega Čeh, *Publij Ovidij Nazon*:

rekel George Orwell, že skoraj dokončala.⁴⁷ Edvard Kocbek je prevajalčevo smrt zabeležil v svojem dnevniku, kamor si je na božič 1952 zapisal: »Dora [Vodnik] je pretresljivo pripovedovala o Jožetu Lovrenčiču, kako je nenadoma umrl za angino pectoris. Ni ga uničilo niti tesno življenje niti tragična ljubezen do sina [...] niti težko življenje njegovih hčera, pač pa razgovor s Koblarjem, ki mu baje ni mogel nič pozitivnega obljubiti glede prevoda Ovidijevih pesmi, ki jih je z veliko ljubeznijo ponudil Slovenski matici. To ga je tako potrla, da je čez dva dni umrl. Strašno mi je žal, da nisem šel na pogreb, čeprav je žalostno deževalo [...]«⁴⁸

BIBLIOGRAFIJA

Arhivsko gradivo

AS 231 (Ministrstvo za prosveto)
AS 1931-II-026 (Republiški sekretariat za notranje zadeve)
ZAL LJU 85 (Okrožno sodišče v Ljubljani)

Literatura

- Akmaž, Miroslav. »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine«. *Croatica Christiana Periodica* 52 (2004): 171–202.
- Bernik, France. »Zbrana dela – temelj slovenske literarne vede«, v: *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*, ur. Darko Dolinar in Marko Juvan (Ljubljana: ZRC, 2008): 147–153.
- Bevk, France. »Fašistični strup«. *Partizanski dnevnik* 23. januarja 1945.
- Brecelj, Marijan. »Lovrenčičeva bibliografija«. *Goriški letnik* 18 (1991): 125–158.
- Čampa, Marjeta. »Partizanski dnevnik 1944–1945«. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 15–16 (1975–1976): 121–157.
- Dolgan, Marjan. »Ljuba Prenner«. V: *Literarni atlas Ljubljane*, ur. Marjan Dolgan, Jerneja Fridl in Manca Volk. Ljubljana: ZRC, 2014. 162–165.
- Gabrič, Aleš Polona Kecek in Brigita Rajšter. *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner: pogumna, da je bila drugačna*. Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Gantar, Kajetan. »Joža Lovrenčič in antika«. *Goriški letnik* 18 (1991): 97–108.
- , prev. *Publij Ovidij Naso: Metamorfoze*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Grabnar, Katarina. »Jakob Šolar: jezik, literatura, politika in cenzura«. Diplomsko delo na FF UL, 2013.

Metamorfoze (Ljubljana: Modrijan, prve tri knjige so izšle 2013, druge tri so pred tiskom).

- 47 Orwell je roman *1984*, v katerem je razvil pojem »neosebe« (v novoreku *unperson*), objavil leta 1949. Istega leta je Lovrenčič, ki se je svoje izobčenosti boleče zavedal, sestavil pesniško zbirko, ohranjeno v tipkopisu, kjer sam sebe imenuje *Nič Niče*: »Pa prišli so taki časi, / da historik nič ne ve, / da je pel za rod ob Soči / tudi neki Nič Niče.« Več o tem Vovko, »Knjiga s sedmimi pečati«, 19.
- 48 Kocbek, *Dnevnik 1952*, 362. Za citat sem hvaležen Alenki Puhar; več o slovenskem kontekstu je v njenem esaju »V polmraku prevajalskega kluba«, objavljenem ob prevodu Stefana Zweiga, *Včerajšnji svet*, izpod peresa še ene neosebe, Angele Vode (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008).

- Kermavner, Dušan. »Regent, Ivan (1884–1967)«. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: ZRC, 2013.
- Koblar, France. »Bodimo domovine vredni«. *Slovenski poročevalec*, 9. maj 1945, 1.
— »Gregorčič – monografija«, *Nova revija* 6 (58–60): 412–419
- Kocbek, Edvard. *Dnevnik 1952*. Ljubljana: Cankarjeva, 2003.
- Lovrenčič, Joža. *Ves Vaš ljubeči očka: Pisma hčerki Nini*. Celje: Mohorjeva, 2010.
- Lovrenčič, Jože. »Stoletnica rojstva dr. Joža Lovrenčiča, pesnika, pisatelja in vzgojitelja«. *Meddobje* 25, št. 1–2 (1990): 111–114.
- Marušič, Branko. »Ljudsko štetje 31. decembra leta 1910 na Goriškem«. V: *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910: jezik, narodnost, meja*, ur. Barbara Šterbenc Svetina et al., 77–86. Ljubljana: ZRC, 2012.
- Mlakar, Boris. »Dr. Joža Lovrenčič in mimohod revolucije«. *Goriški letnik* 18 (1991): 27–39.
— »Vloga in pomen Primorske v delovanju protirevolucionarnega tabora v Sloveniji«. V: *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do londonskega memoranduma leta 1954*, ur. Jože Pirjevec et al., 101–112. Koper: Annales, 2005. 101–112.
- Movrin, David. »Classics in Postwar Secondary Education«. V: *Classics and Class: Greek and Latin Classics and Communism at School*, ur. David Movrin in Elżbieta Olechowska. Varšava in Ljubljana: Fakulteta Artes liberales in FF UL, 2016.
— »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni«. *Zgodovinski časopis* 68 (2014): 432–477.
- Omerza, Igor. *Edvard Kocbek: osebni dosje št. 584*. Ljubljana: Karantanija, 2010.
Prvo izvestje c. kr. slovenske državne gimnazije 1913/1914 (Gorica: C. kr. Slovenska državna gimnazija v Gorici, 1914).
- Puhar, Alenka. »V polmrazu prevajalskega kluba«. V: Stefan Zweig, *Včerajšnji svet*, prev. Angela Vode, 483–493. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Šega Čeh, Barbara, prev. *Publij Ovidij Nazon: Metamorfoze*. Ljubljana: Modrijan, 2013–.
- Vovko, Andrej. »Knjiga s sedmimi pečati: o življenju in delu dr. Jože Lovrenčiča«. *Goriški letnik* 18 (1991): 7–25.

Uredniška opomba. – Kontekst življenjske zgodbe dr. Jože Lovrenčiča ter napotke na nadaljnjo literaturo je mogoče najti v članku »Latinščina in grščina na poti v katakombe: Josip Osana, dr. Joža Lovrenčič, Marko Bajuk, Ivan Dolenc in dr. Josip Ilc«, *Šolska kronika* 25, št. 1/2 (2016): 11–80, dostopnem tudi na spletu v Digitalni knjižnici Slovenije (dlib.si), v katerem je bilo zgornje besedilo objavljeno prvič. Glede njegovega prevoda naj zadostuje osnovna uredniška opomba. Ohranjeni tipkopis z Lovrenčičevim prevodom vseh 15 knjig Ovidijevih *Metamorfoz* še ni šel skozi kritično branje in je v nekem smislu surov, saj niti Lovrenčič sam, ki se je prevajanja heksametrov v njem lotil prvič, pred svojo nenadno smrtjo decembra 1952 ni imel časa, da bi ga znova prebral in pregledal; kaj šele, da bi ga prebral kdo od njegovih strokovnih kolegov, kot je pri takšnih prevodih praksa, ali da bi ga pregledal skrben urednik, ki bi lahko priporočil kakšno spremembo v pristopu. S prevajalčevim vnukom dr. Andrejem Vovkom, ki mi je dokument izročil, sva se zato odločila, da prevod pred objavo nekoliko pregledam ter z uredniško krpo otrkam prah, ki se je na njegovem jeziku nabral v minulih desetletjih. Dela ni bilo veliko in ga je po svoje omogočila prav Lovrenčičeva filološka natančnost. Kar presenečen sem bil nad tem, kako hitro se je iz nekaterih začetniških nespretnosti, kot so denimo na trenutke okoren besedni red, poudarjanje enklitik, občasna mašila, ponekod tudi spregledana stopica ali celo verz, izvilo objavljivo besedilo. Za tokratni poskusni natis sem izbral zadnje tri knjige, ki jih v slovenščini še nimamo, in jih zaradi celovitejše bralske izkušnje opremil z mednaslovi in z lesorezi, ki jih je po zgledu ilustracij Bernarda Salomona (1506–1561) izdelal Virgilij Solis (1514–1562), objavljenimi denimo v *Pub. Ovidii Nasonis Metamorphoseon libri XV, in singulas quasque fabulas argumenta, ex postrema Iacobi Micylli recognitione* (Francofurti ad Moenum: apud Iohannem Feyrabend, 1587). Lovrenčičevo besedilo je v okviru svoje magistrske naloge na Oddelku za klasično filologijo FF UL digitalizirala Anja Božič. Prevod prihaja na svetlo s precejšnjo zamudo, vendar takorekoč ob jubileju, letos minevata dve tisočletji od leta 17/18, letnice, ki jo priročniki velikokrat navajajo za datum Ovidijeve smrti v izgnanstvu, za katero sicer nimamo točnega podatka.

Publij Ovidij Nazon: *Metamorfoze* 13–15

Prevedel Joža Lovrenčič

Trinajsta knjiga

Slika 5: *Ulixes et Ajax* (13.1–43)

Spor Ajanta in Odiseja za Ahilovo orožje

Ko so se vodje usedli in v krogu so stali vojščaki,
vstal je med njimi Ajant, lastnik sedmernega štita;
kakor ni mogel obvladati jeze, se z mrkim pogledom
proti sigejski obali obrnil je, proti brodovju,
roke razširil in rekel: »O Jupiter, tu pred ladjevjem
ženemo pravdo, Uliks pa se upa primerjati z mano!
Ni si pomišljajl bežati, ko Hektor grozil je s plameni;

jaz sem vzdržal med njimi, pregnal sem jih proč od brodovja.
 Varneje, res, bojevati je s kom se z besed izmišljijo,
 kakor boriti se z roko. Nespreten sem jaz v govorjenju, 10
 on v bojevanju. In kolikor jaz na krvavem torišču
 v boju pomenim, pomeni on sam kot spreten govornik.
 Mislim, Pelazgi, da mojih vam del ni omenjati treba,
 saj ste jih videli. Raje Uliks naj pove nam o svojih,
 ki jih brez prič je izvršil in zanje edinole noč ve.
 Res, da zahtevam veliko nagrado, a čast ji odvzema
 tekmeč; Ajant se ne bo ponašal, da kaj je dosegel,
 najsi še takšna bo stvar, če to še Uliks si je upal.
 Sam je danes že s tem dobil nagrado v tej tekmi,
 tudi če zmagam, da z mano lahko se je zanjo pomeril. 20

Jaz pa, če moje junaštvo se komu bo zdelo dvomljivo,
 tudi po rodu mogočen sem, sin Telamona, ki nekdam
 s Herkulom silnim in hrabrim že mesto trojansko zavzel je,
 z ladjo nato pagasejsko na kolhijski breg je prijadral.
 Oče njegov je Ajak, ki sodi molčečim, kjer Sizif,
 Ajolov sin, pod bremenom skaline pretežke krivi se.
 Jupiter, vzvišeni bog, za svojega sina priznava
 Ajaka; torej Ajant je po Jupitru tretji po rodu.
 Vendar, Ahajci, z rodovnikom ne bi se kitil v tej tekmi,
 če bi ne bil mi skupen s pokojnikom, s silnim Ahilom. 30
 Bil je bratranec in stvar bratrančevo hočem. Kaj neki
 Sizifov zdaj potomec, enak mu v zvijači in laži,
 vpletaš se s tujim imenom med nas, med rod Ajakidov?

To, da pred njim sem na vojsko odšel, ne da kdo bi me silil,
 zdaj mi je v škodo v tej tekmi? In vrednejši on je nemara,
 ker je kot zadnji prijel za orožje, se blaznega delal,
 vojski se spretno ogibal, dokler ni modrejši od njega,
 Navplijev sin, razkrinkal plašljive prevare in sebi
 v škodo odgnal ga na vojsko, čeprav se ji ta je izmikal?
 Zdaj pa dobi naj najboljše orožje, ko zgrabiti prej ni 40
 hotel nobenega, jaz pa ob čast in bratrančev naj dar bom,
 jaz, ki takoj sem prišel in planil že v prvo nevarnost?

O da resnična njegova bi blaznost bila, da takrat bi
 vsaj ji verjeli, da ne bi šel z nami pod frigijske stene,
 zla vzpodbujalec! Na Lemnu ne bil bi tedaj izpostavljen –
 česar smo tudi mi krivi – ti, sin Pojantov, ki skrivaš
 v gozdnih votlinah se zdaj, se smiliš, kot pravi se, skalam,

zraven pa sinu Laerta želiš, kar mu gre po pravici,
 česar, če kje so bogovi, ne kličeš zaman mu nad glavo.
 On, ki prisegel je z nami in v boj šel kot grški poveljnik, 50
 on, ki mu Herkul je puščice dal, da jih zdaj uporablja,
 tam od boleznin in lakote zdelan oblači in hrani
 zdaj se s pticami; puščice, mišljene Troji v pogubo,
 proži v perjad, ki lovi jo. A vendar je tam vsaj preživel,
 živ je, ker ni Uliksa na poti do semkaj pospremil.
 Da, Palamed nesrečni bi rajši, da sam zaostal bi,
 še bi živel, če pa vmes bi umrl, odšel bi nedolžen;
 ni mu pozabil Uliks, da njegovo norost je razkrinkal,
 šel mu podtaknit je laž, da izdaja Danajce, in lažno
 krivdo dokazal je z zlatom, ki sam ga prej je zakopal. 60
 S tem jemal je bojne moči Ahajcem, s pregnanstvom
 ali z umorom. Tako se bori in tako se je bati
 treba Uliksa. Čeprav je v govoru boljši kot Nestor,
 me ne prepriča, da nič ni zakrivil takrat, ko je pustil
 Nestorja; ta zaostal je, ker konj je bil ranjen, on sam pa
 truden od svoje starosti. Tovarišu nič ni pomagal,
 ta ga zaman je rotil. Da tega si nisem izmislil,
 ve Tidejev otrok Diomed, ki večkrat je klical,
 hkrati pa grajal plašljivega druga in beg mu očital.
 Zgornji bogovi pravično vsa dela človeška motrijo. 70
 Kdor ne pomaga, pograša pomoč, in kakor zapustil
 koga je kdo, zapuščen bo: tako se že sam je obsodil.
 Tale je klical tovariše, šel sem in videl, kako se
 tresel je v strahu, ves bled, ko kar trepetal je pred smrtjo.
 S ščitom sem svojim velikim ležečega kril in ga branil,
 rešil sem s tem bojzljivca, kar ni mi v nikakršno slavo.
 Zdaj bi se rad boril? Vrniva na tisto se mesto:
 skliči sovražnika spet in ranjen in v svoji bojazni
 skrij se pod ščit in znova z menoj pod njim se pomeri!
 No, ko sem enkrat ga rešil, ga rana ni nič več motila, 80
 brz je pobegnil, čeprav pred tem še stati ni mogel.

Ko pa nastopil je Hektor in v boj šel z bogovi ob strani,
 kjer je udaril, Uliks, tedaj ni le tebe prestrašil,
 temveč še hrabre junake, ker takšen preplah je povzročil.
 Jaz pa, ko v boju krvavem uspešen je vzklikal veselo,
 s kamnom sem težkim od daleč zadel ga, da vznak se je zvrnil.
 Ko je izzival na boj, edini sem z njim se spopadel:
 vi ste, Ahajci, želeli mi srečo – in vaše molitve
 res so zalegle. Če kdo po uspehu bi tega spopada

vprašal, lahko bi izvedel, da ni me Hektor premagal. 90
 Z mečem in ognjem in Jupitrom, glej, so pridrli Trojanci
 k ladjam danajskim. Le kje zgovorni Uliks se je skrival?
 Jaz pa s svojimi prsmi zaščitil sem ladje, vseh tisoč,
 upanje vaše vrnitve. Zdaj zanje orožje mi dajte!

Naj resnico povem, če smem: orožje dobilo
 večje priznanje kot jaz bo, ker moje bo slave deležno:
 išče orožje Ajanta, Ajant ne išče orožja.
 S tem Itačan naj primerja plašljivega Dolona, Resa,
 Palas izmaknjeno, Helena ujetega, Priamu sina.
 Nič ni opravil podnevi in nič ne brez Diomeda. 100
 Da, če že hočete dati orožje za drobna junaštva,
 dajte na dela ga dva – in večji naj gre Diomedu.

Kaj naj z njim Itačan? Saj skrit in brez bojne oprave
 vselej bori se in vara sovraga brezskrbnega zvito.
 Samega zlatega šlema blesteči sijaj že izdal bo,
 kje je zaseda in hkrati odkril bo pod šlemom skrivača.
 Šibka Dulihijca glava nikoli nositi ne more
 tolikšne teže čelade Ahilove, niti držati
 roka, nevajena boja, ne s Pelija težkega kopja.
 Ščit, ki na njem je ves svet vkovan, tak ščit bi pa tudi 110
 nič ne pristajal boječi levici, rojeni za krajo.
 Kaj boš, podlež, s tem darom? Pod njim boš kvečjemu klecal!
 Če ti pomotoma ljudstvo ahajsko bo dalo orožje,
 z njim ne boš strašil sovražnika, ta ti ga vzame.
 Beg, ki v edinem posekaš prav vse, boječnej največji,
 zate postal bo težaven, ko tolikšno breme boš nosil.
 K vsemu dodaj, da tvoj ščit, s katerim si redko bil v boju,
 cel, nedotaknjen je – moj pa, ki z njim sem odbijal udarce,
 tisočkrat ves je prebit in novega res potrebujem.

Končno pa, kaj je še treba besed? Pokažimo z dejanjem! 120
 Dajte, orožje junaka pošljite v sovražnikov sredo:
 ponj ukažite oditi in kdor ga prinese, bo zmagal!«

Sin Telamonov končal je. Po zadnjih njegovih besedah
 hrup se je širil med moštvom, dokler ni potomec Laertov
 dvignil se, nekaj trenutkov še v tla strmel je s pogledom,
 potlej v veljake oči je privzdignil in usta odprl
 pričakovani besedi, da spretno mu tekkel je govor:

»Res, če bi moja in vaša zadoščala želja, Pelazgi,
ne bi ugibali zdaj, se prepirali, kdo naj bo dedič:
mi bi, Ahil, te imeli, in ti imel bi orožje! 130

Ker pa ga kruta usoda je meni in vam ugrabila,
– z roko je tu obrisal oči, kot brisal bi solze –
kdo naj pravičneje kaj bi dobil po junaškem Ahilu,
kakor pa ta, ki Danajcem je sam Ahila pridobil?
Temu naj nič ne koristi, da bebec se zdi in zares je,
meni pa zdaj naj ne škodi razum, ki vam vedno, Ahajci,
v prid je bil. Moja zgovornost, pa naj bo kakršnakoli,
– zdaj se pač zame zavzema, a večkrat se tudi za vas je –
noče vam nič; a lastnih vrlin nihče ne zanika.

Rod, pradedje in vse, česar nismo napravili sami, 140
tega za svoje ne moremo šteti. Ajant je poudaril
to, da je Jupitrov pravnuk. V naši rodbini je tudi
Jupiter prvi in jaz sem v enakem kolenu od njega.

Oče je meni Laert, a njemu Arkesij in temu
Jupiter – nihče od njih ni obsojenec, nihče pregnanec.
Zraven po materi smo s Kilenijcem v plemiškem rodu,
torej po rodu v obeh je roditeljih mojih božanstvo.
Vendar pa jaz ne zahtevam orožja zato, ker po strani
materini sem bolj plemenit, in ne, ker ni oče
bratomorilec. Rešite samo po zaslugah zadevo! 150

To, da bila Telamon in Pelej sta si brata, v zaslugo
to naj Ajantu ne šteje, saj tu ne gre za sorodstvo;
hrabrost in slava, le to naj odloča pri bojni opravi!
Če pa najbližje sorodstvo in dedič resnični se išče,
oče Ahilov Pelej je – in Pir otrok je Ahilov.

Kje je Ajant? Na Skir ali v Ftijo nesite orožje!
Tevker pa tudi ni manj kot tale bratranec Ahilu –
no, je zahteval orožje? In vi, bi zahtevi ustregli?
Torej – ker v sporu sedaj gre zgolj za opravljeno delo,
jaz sem opravil ga več, kakor zdaj povedati zmorem 160
s svojo besedo; a naj se držim dogodkov po vrsti.

Mati njegova Nerejka, ki vedela je, da bo padel,
sina bila preoblekla je; s to preobleko zvijačno
potlej je vse prevarala, njega, Ajanta, med njimi.
Jaz pa med žensko blago sem pomešal orožje, da z njim bi
moško vzbudil zavest. Ko ni še odložil mladenič
ženske obleke in ščit je in kopje le v roki podržal,
rekel sem: »Sin boginjin, zdaj čaka te Pergam, ki pade,

kaj obotavljaš se, fant, da porušil mogočno bi Trojo?«
 Roko nato sem mu dal in poslal na junaštva junaka. 170
 Torej njegova junaštva so moja. Jaz Telefa v boju
 s kopjem sem ranil in ranjenega, ko je prosil, ozdravil.
 Tebe so padle po moji zaslugi; in Lesbos in Tened,
 Hriso in Kilo, ti mesti Apolonovi, da, še Skir sem,
 vedite, jaz zavzel. V tem smislu je moja desnica
 lirneško mesto omajala, vsega do tal ga podrla.
 Jaz, da o drugem molčim, sem junaka vam dal, ki je mogel
 Hektorju vzeti življenje – sam Hektor po meni je padel!
 Zdaj za tisto orožje, ki z njim odkril sem Ahila,
 tole zahtevam: kar živemu dal sem, naj mrtvi mi vrne. 180

V dneh, ko enega žalost Danajci so vsi občutili,
 tisoč je ladij, pripravljenih v Avlidi tam pri Evboji,
 dolgo čakalo brez vetra; če kdaj je zapihal, brodovju
 pihal nasproti je. Kruta prerokba tedaj je velela,
 naj Agamemnon Diani užaljeni hčerko žrtvuje.
 Oče se temu upiral je, jezen celo na bogove,
 saj še kot kralj je bil oče. Jaz blago naravo očeta
 s svojo besedo za obči sem blagor na koncu pridobil,
 kar šele zdaj priznavam, Atrid pa naj to odpusti mi. 190
 Težka bila je zadeva, ko bil je sodnik nenaklonjen,
 vendar ganila korist ga je ljudstva in brat in pa žezlo,
 njemu zaupano; slavo na koncu s krvjo je odtehtal.
 Mene poslali so k materi. Ni šlo z besedo, z zvijačo
 slednjič uspel sem. Če k njej bi tedaj odšel Telamonec,
 jadra bi naša še danes ostala brez pravega vetra.

Jaz sem kot drzni poslanec odšel tudi v ilijsko mesto,
 v Trojo visoko prišel sem in vstopil sem v zbornico njeno,
 polna tedaj še bila je junakov. Pogumno opravil
 vse sem, kar prej naročila bila mi je Grčija cela, 200
 Parisa tožil in Heleno s plenom nazaj sem zahteval.
 Priam se vdal je, Antenor je s Priamom hkrati soglašal,
 Paris in bratje in vsi, ki so zraven bili pri tatvini,
 komaj so roke obvladali; to, Menelaj, ti je znano,
 ta je bil prvi od dni, ko s tabo sem tvegat nevarnost.

Dolgo bi vzelo, naštetih, kaj vse sem z nasvetom in z roko
 sam koristnega storil v obdobju te vojne predolje.
 Dolgo po prvih spopadih sovražnik za mestnim obzidjem
 raje ostal je in vzel nam priložnost, da z njim bi odprto

kdaj se spopadli; ta v letu desetem se spet je vrnila.
 Kaj si ti delal med tem, sposoben za nič, le za bitko? 210
 V kakšno korist si nam bil? A če vprašal po mojem bi delu:
 jarke krepil sem z nasipi, pripravljaj zasede sovragu,
 svoje rojake učil, prenašati voljno tegobe
 dolgega boja; jim kazal, kako se je treba braniti,
 najti orožje, in, kamor korist je velela, tja šel sem.

Potlej sam kralj je, opomnjen po Jupitru v sanjah varljivih,
 hotel, da naj bi na lepem prenehali z bojem začetim;
 on se lahko sklicuje, da Jupiter to je ukazal.
 Kaj pa Ajant, je bil proti? Je hotel, da zruši se Pergam,
 naj se bori, kdor se more? Zakaj ni zadržal vojakov, 220
 ko so hoteli oditi? Zakaj ni še sam vzel orožja,
 množici v zgled omahljivi? Saj vendar prehud za bahača
 to ne bil bi izziv – a je raje pobegnil. Ko šel si
 stran in si jadra sramotno pripravljaj, sem videl in sram je
 gledati to me bilo. »Kaj delate, kakšna vas blaznost
 žene, tovariši,« rekel sem brž, »da zapuščate Trojo?
 Kaj odnašate v letu desetem domov? Le sramoto?«
 S takšno in z drugo besedo – bridkost mi je dala zgovornost –
 umikajoče že z ladij na begu nazaj sem privabil.
 Potlej prestrašene sklical Atrid je tovariše k zboru, 230
 a Telamonec ni niti tedaj si ziniti drznil,
 dasi Tersit nastopiti si upal je s smelo besedo
 zoper vse kralje, za kar pa sem jaz mu pošteno posvetil.
 Sam sem vstal in spodbudil boječneže zoper sovraga,
 s svojo besedo zgubljeni pogum sem tovarišem vrnil.
 Da, če Ajant je odslej kaj junaškega kje še napravil,
 moje je, moja zasluga; bežečega jaz sem ustavil.

Končno pa, kdo med Danajci te hvali, kdo išče za družbo?
 Svojih junaštev, glej, skupaj z menoj Tidid se loteva,
 hvali me, veš, in Ulikso, tovarišu, vedno zaupa. 240
 To že nekaj pomeni, med toliko tisoči Grkov
 mene izbral Diomed je, pa ne da bi žreb ga prisilil.
 Šel sem, preziral nevarnost noči in sovraga, ubil sem
 Frigijca Dolona, isto takrat je poskušal kot midva,
 vendar sem prej ga še v to prisilil, da vse mi izdal je:
 zvedel tako sem, kaj Troja zahrbtna na skrivnem pripravlja.
 Vse sem dognal in opravil sem svoje izvidniško delo,
 zlahka tedaj bi se vrnil nazaj po obljubljeni hvalo.
 Nisem bil s tem zadovoljen, odpravil sem v šotor se k Resu,

v taboru njihovem njega in spremstvo njegovo usmrtil: 250
 v vozu zajetem se vrnil sem, kar sem želel, sem dosegel,
 prav kot nekdo, ki je zmagal, bi rekel, v veselem triumfu.
 Kdor mi odreče orožje človeka, ki konje njegove
 v noči je zase sovražnik iskal, je bolj skop od Ajanta.
 Kaj naj omenjam Sarpédona Likijca četo, ki z mečem
 svojim pobil sem jo? V boju krvavem ubil sem nato še
 Kojrana, Ifitu sina, Alástorja in pa Alkandra,
 Hromija, Haliya in še Noémona in pa Pritana,
 Hersidamánta, Toóna in Háropa, vse sem potolkel,
 z njimi Enóma, ki kruta usoda za njim je hodila, 260
 dalje še druge, manj slavne, ki tam pod trojanskim obzidjem
 padli pod mojo so roko. Rojaki, jaz tudi imam jih –
 rane, po mestu že častne; to niso le prazne besede,
 glejte jih!« Z roko nato je odmaknil obleko in rekel:
 »Prsi te vedno borile pogumno za vaš so se blagor,
 sin Telamonov pa v toliko letih izgubil ni niti
 kaplje krvi za soborce, njegovo telo je brez rane!

Kaj naj koristi bahanje, da s svojim orožjem boril se
 zoper Trojance in Jupitra je za brodovje Pelazgov? 270
 Res je, boril se je: nimam navade, da zlobno tajil bi
 dela zaslužna. A skupnih naporov si sam ne prisvajaj!
 Slave bi tudi vsem vam nekoliko zlahka privoščil.
 Aktorjev vnuk je, v opravi Ahilovi varen, Trojance
 spodil od ladij, sicer bi obenem z branilcem zgorele.
 Zdaj se baha, da sam se je s Hektorjem upal boriti –
 spet je pri tem pozabil na kralje, glavarje in mene!
 Bil je deveti po vrsti in z žrebom določen v to službo.
 Kakšen pa končni izid je bil vajine borbe, prehrabri?
 Hektor nobene ni rane takrat iz spopada odnesel.

Oh, kako mi težko je, če tistega časa bridkosti 280
 spomnim se, dne, ko je padel Ahil, zaslomba vseh Grkov,
 mrtev! Ne solze, ne žalost tedaj in ne strah zadržali
 niso me več, da bi silnega trupla ne vzel in prinesel.
 Da, na teh plečih, zares, na teh plečih Ahilovo truplo
 nesel sem hkrati z orožjem, ki zdaj bi ga samo rad nosil.
 Moč sem svojo ohranil, vzdržala bi tolikšno breme,
 zraven srce sem ohranil, hvaležno za vaše priznanje.
 Sinja se mati seveda zato je gnala za sina,
 vneta, da dar božanski, to delo umetniško, nosil
 kdaj bi vojščak surov, brez trohe razumnosti v prsih? 290

Kje razpoznal naj bi takle na ščit upodobljeno morje,
 zemljo, visoko nebo in na njem še vse zvezde, Plejade,
 dežne Hijade, Medveda, ki v morju se nikdar ne zmoči,
 mesti različni in zraven še meč, ki ga Orion nosi?
 Rad bi dobil orožje, čeprav ga še sam ne razume.

Slika 6: *Arma Achillis* (13.286–295)

Kar pa se tiče trditve, da trdi vojaški sem službi
 sam se umikal, da pozno prišel sem zraven k pohodu –
 res ne ve, da s tem junaškega blati Ahila?
 Če je zločin pretvarjanje, to sva oba zagrešila,
 če pa je krivda zamuda – jaz prej prišel sem od njega. 300
 Mene ljubeča je žena držala, Ahila pa mati;
 z njima sva prve se dni pomudila, vse druge pa z vami.
 Nič ne bojim se, čeprav se braniti ne morem, ko skupno
 s takšnim junakom sem kriv: a um je Uliksov Ahilu
 vendarle kos bil некоč; Ajantov težko bo Uliksu.

Nič se mu torej ne čudim, ko s svojim nemarnim jezikom
 siplje čez mene klevete, ko vas grdo obmetava.
 Zdaj naj bo podlo, da jaz sem po krivem dolžil Palameda,
 to, da ste vi obsodili ga, to pa za vas naj bo častno?
 Vem pa, da Navpljev sin ni očitne in tolikšne krivde
 mogel zanikati, sami ste slišali zanjo in sami 310
 videli težo zlata, podkupnine, odkrite pred vami.

Prav tako malo sem kriv, da tam na Vulkanovem Lemnu
 sin Pojantov je zdaj. Ukrep svoj sami branite,
 saj je bil sklenjen soglasno. Seveda, ne rečem, da nisem
 jaz svetoval, naj odtegne naporu poti se in boja,
 vzame si nekaj počitka, da z njim bolečin bi se rešil.
 Mož je poslušal – in zdaj živi. Nasvet je bil dober,
 tudi koristil je, dasi dovolj je že dobro želeti.

Zdaj ga zahtevajo vidci nazaj, da Pergam bo padel; 320
 mene ne silite ponj, Telamonec naj rajši kar sam gre!
 S svojo besedo junaka, besnečega v boli in v jezi,
 brž pomiril bo in, zviti, ga s pretkanostjo svojo pripeljal.
 Prej Simoent bo tekel nazaj in brez listja bo Ida,
 prej še sama Ahaja bo Troji pomoč ponudila,
 preden bi kaj koristiti mogla Danajcem razsodnost
 bebca Ajanta, če jaz bi z razumom vam svojim umanjkal. –
 Tudi če zdaj sovražiš tovariše, kralja in mene,
 ti Filoktet brezsrčni, če kolneš, če meni nenehno
 glavo preklinjaš, želeč, da bi v roke dobil me in kri mi 330
 v besu pretil in jo pil; želim nama isto priložnost,
 sebi, da tebe dobim, in tebi, da prideš do mene.
 Vendar bom k tebi odšel in te skušal s seboj pripeljati:
 sreča pri tem naj pomaga, da svojim lahko bom pridobil
 puščice tvoje, tako kot ujel sem dardanskega vidca,
 prav kot razbral sem izrek bogov in trojansko usodo,
 prav kot Minerve sem frigijske kip iz svetišča odnesel
 sredi sovražnikov! Naj se Ajant res z mano primerja?
 Kip je pogoj Usode, brez njega ne pridemo v Trojo.
 Kje je zdaj hrabri Ajant? Kje zdaj so silne besede 340
 slavnega borca? Zakaj si se bal? Zakaj si Uliks je
 upal ob vseh zasedah med stražami iti ponoči,
 sam med bridkimi meči prebiti se v mesto Trojancev,
 v grad najvišji vstopiti in tam ugrabiti boginjo
 v njenem svetišču in skozi sovražnike sem jo prinesiti?
 Da, ko bi tega ne storil, sedaj bi sin Telamonov
 ščit sedmerni iz kož volovskih prenašal brez haska.
 Tiste noči sem zmagal nad Trojo in Pergam osvojil,
 to sem vse opravil, ko zmago naredil sem možno.

Slika 7: *Ajax sibi mortem dat* (13.284–399)

Nehaj, nikar ne očitaj z očmi in s svojim mrmranjem
meni sedaj Diomeda! Del slave gre kajpada njemu. 350
Tudi ti sam takrat, ko ščitil si naše brodovje,
nisi bil sam, bilo vas je mnogo, z menoj pa le eden.
Ta bi tudi orožje zahteval, a ve, da bojevnik
manj je kot modrec in ve, da tak dar ne pristaja desnici
neukrotljivi. Lahko bi bolj zmerni Ajant ga zahteval,
močni Evrípil in slavnega sin Andremóna in tudi
Idomenej in njegov rojak Merión in nazadnje
brat bi Atrida starejšega zlahka ga zase zahteval:
hrabri so vsi in nihče zaostajal ni v boju za mano, 360
pač pa v modrosti so. Tvoja desnica za boj je sposobna,
duh pa tvoj potrebuje, da jaz ga usmerjam in vodim.
Ti uporabljaš moči tjavdan, jaz smiselno delam;
ti bojevati se moreš, z menoj pa Atrid ti določa
čas bojevanja. Ti drugim s telesno močjo le koristiš,
jaz pa z razumom. Za kolikor tisti, ki ladjo krmari,
tiste pri veslih prekaša, in kolikor ve vojskovodja
več kot navaden vojščak, za toliko jaz te prekašam:
duh je več kakor moč; prav v njem je vsa prožna živahnost.

Vi pa, veljaki, mi dajte nagrado za mojo čuječnost, 370
dajte za toliko let, ki v skrbeh sem za vas jih preživel,
častno nagrado kot dolžno priznanje za moje zasluge!
Boj gre h koncu, odstranil sem vse usodne zapreke,
Pergam visoki dejansko zavzel, ko sem to omogočil.
Torej pri upanju skupnem, pri mestu Trojancev, ki pade,

prosim vas zdaj, pri bogovih, ki vzel sem jih vojski sovražni,
 dalje pri vsem, če je kaj še z modrostjo napraviti treba,
 da, če kaj pred pogubo je z drznostjo treba rešiti,
 vam pa se zdi, da še kaj za konec je Troje potrebno,
 mislite name! Če nočete meni predati orožja,
 dajte ga temu!« In kip je usodne Minerve pokazal. 380

Zbor veljakov je ganjen odločil. Kaj zmore zgovornost,
 to je izpričal uspeh: orožje so dali Uliksu.
 Toda Ajant, ki pred Hektorjem, Jupitrom, mečem in ognjem
 sam je tolikrat vzdržal, ni mogel vzdržati pred jezo:
 žalost premagala borca je nepremagljivega. Zgrabil
 meč je in rekel: »Vsaj ta je moj! Uliks, bi še tega?
 Zdaj ga porabil bom zase. Kot večkrat je meč oškropila
 frigijska kri poprej, z gospodarjevo zdaj oškropljen bo –
 drug Ajanta ne bo, edino Ajant ga premaga!« 390
 To je dejal in v prsi, ki prvo dobile so rano,
 kjer so ranljive bile, smrtonosni svoj meč je zasadil.
 Roke globoko zabodenega niso mogle izvleči,
 sama ga kri je izrinila. Zemlja, s krvjo prepojena,
 sredi zelenja pognala pri priči škrlatnordeč cvet je,
 tak kot pri Ojbala sinu nekoč, Hijacintu, iz rane.
 Črki na lističih srednjih sta tam za moža in junaka
 hkrati v oznako: pri tem kot ime, pri onem kot tožba.

Slika 8: *Graeci Hecubam raptant* (13.399–428)

Padec Troje

Potlej na otok, некоč Hipsipilin, še prej pa Toantov,
 znan po ženskem pobijanju mož, je odšel zmagovalec, 400
 da bi od tamkaj prinesel tirintsko orožje – puščice.
 Ko jih nato z gospodarjem je vred do Grkov pripeljal,
 dolga se vojna naposled je vendar približala koncu.
 Padla je Troja in Priam je padel, a žena njegova
 vso je, nesrečnica, svojo človeškost bila izgubila –
 z lajanjem strašnim in čudnim odslej je polnila ozračje,
 kjer Helespont se dolgoraztegnjeni zoži v ožino.
 Ilion gorel je, ogenj še vedno ni nič kaj pojema,
 Jupitrov sveti oltar je vpiljal ubitega kralja
 Priama kri, svečenica Kasandra je k Fojbu na nebu 410
 dvigala roke, ko stran so jo vlekli za njene pramene.
 Dokler so mogle, dardanske so matere kipe domačih
 svojih božanstev objemale, v templjih gorečih ostale –
 Grki sovražni pa plen ob zmagi so gnali pred sabo.
 Astianakta so vrgli z obzidja, od koder je večkrat
 gledal očeta, ki mati mu tam ga je spodaj kazala,
 ko se je zanj bojeval in dedno kraljestvo mu branil.
 Sever že klical na pot je, v ugodnih vetrovih zvenel je
 v jadrnih frfot plahutanja, krmar pa izrabil je veter.
 »Zbogom zdaj Troja, ženo nas,« Trojanke so vpile in zemljo 420
 svojo poljubljale, hiše domače zapuščale v dimu.
 Zadnja stopila na ladjo Hekaba je, bedna prikazen;
 prej je bila med grobovi sinov, kjer je svoje gomile
 božala z roko, kosti je poljubljala; že so jo vlekle
 roke dulihijske proč. In edino, kar smela je vzeti,
 Hektorjev bil je pepel, ki s seboj ga je v nedrih odnesla,
 tam na gomili njegovi kot revno posmrtno je žrtev
 svoje lase osivele in solze obilne pustila.

Žrtvovanje Poliksene

Frigiji tam, kjer je Troja bila, je nasproti dežela,
 kjer so živeli Bistonci in v njej Polimestor imel je 430
 dvorec sijajen. In njemu skrivaj te, Polidor, zaupal
 oče je, v želji, da bil bi daleč od frigijskih bojev.
 Dobro je mislil, pri tem pa je žal še veliko bogastvo
 s sinom poslal – in to je nagnilo skopuha k zločinu.

Kralj brezbožni, Tračan, ko je Frigijcem sreča propadla,
meč je zagrabil in vrat varovancu okrutno presekal,
potlej pa, kakor da s truplom zločin bi mogel prikriti,
mrtvega z neke pečine je vrgel v valovje tam spodaj. –

Slika 9: *Mors Polydori* (13.429–438)

K traški obali privezal Atrid je brodovje, da morje
spet bi mirno postalo, in čakal ugodnejši veter. 440
Tu se nenadno iz zemlje razklane Ahil je prikazal,
velik tako, kot v življenju je svojem bil velik, neznanski,
takšen v obraz, kakor bil je tedaj, ko jezen grozil je,
ko se je z mečem zavistnim zagnal v Agamemnona besen.

»Odpotovali ste, ne da bi mislili name, Ahajci?
Zdaj z menoj pokopano je tudi že moje junaštvo?
Dajte, nikanar naj brez počastitve moj grob ne ostane,
mane Ahila naj žrtev miri; želim Polikseno!«

To je dejal. Poslušali tovariši senco so kruto,
materi vzeli so hčer, ki edina je zanjo skrbela. 450

Hrabro nesrečno mladenko, ki več je bila kot le ženska,
h grobu peljali so, žrtev, namenjeno strašni grmadi.

Ko k žrtveniku okrutnemu skupaj prišli so, spoznala
brž je, kdo bo zdaj žrtvovan, in samozavestno,
ko Neoptolema videla z mečem je v roki, kako je
svoje poglede upiral naravnost v obraz ji, dejala:

»Nič ne odlašaj, kar hitro prelij mi kri plemenito,
tukajle v vrat ali v prsi svoj meč mi globoko zabodi!«

Vrat si in prsi je hkrati razgalila, njim pa dejala:

»Mislite, da Poliksena hotela bi komu služiti? 460

Dvomim, da moja bo žrtev lahko pomirila božanstvo!
 Rada bi le, da materi smrt bi mojo prikriili.
 Mati mi kvari in manjša veselje ob smrti. Ne joči,
 mati, nad tem, da umiram, skrbi naj te to, da si živa!
 Vi pa, prosim vas zdaj, odstranite se, rada svobodna
 šla bi k manom čez Stiks; pri tem pa moška naj roka
 moje deviško telo pusti. Prijetnejša žrtev
 tistemu moja svobodna bo kri, naj bil bi kdorkoli,
 kogar naj to pomiri. Če moje vas zadnje besede
 ganejo, Priama kralja vas hči, ne ujetnica, prosi –
 materi brez odkupnine na koncu me mrtvo vrnite. 470
 Z zlatom si bridke pravice pogreba ne more plačati,
 dajte, naj plača s solzami, kot prej plačevala je z zlatom.«
 To je dejala, brez solz; a množica ni zadržala
 solz ob teh besedah in sam svečenik je prisiljen
 prsi odkrite prebodel, ko vanje svoj meč je porinil.
 Njena kolena so klecnila, zgrudi dekle se na zemljo,
 vendar do zadnjega diha pogumen obraz je imela.
 Tudi tedaj, ko je padla, skrbno si telo je zakrila;
 v smrti je s tem ohranila si čistost in z njo sramežljivost. 480

Slika 10: *Polyxena interficitur* (13.440–480)

Hekabina žalost

Žene trojanske pobrale so truplo, naštevale v joku
 Priamov rod so in množico žrtev iz ene družine.
 Tebe, mladenka, so v joku omenjale, tebe, ki žena

kralju bila si in mati kraljevska in živa podoba
 Azije bujne, a zdaj le slab plen, ki Uliks zmagoviti
 ne bi ga maral, če Hektorja ne bi pred časom rodila;
 Hektor je komaj zadoščal, da mati je našla lastnika!
 Mrtvo telo te hrabre je duše objela in solze,
 kakor jih večkrat za kraj, za moža in sinove je lila,
 zdaj je zanjo točila. S solzami zalila je rano, 490
 usta s poljubi zakrila, po prsih že vajenih bila,
 sive lase si je v strjeni krvi med brisanjem trla,
 hkrati pa ves čas iz prsi podplutih glasno govorila:
 »Hčerka, ti matere svoje poslednja bridkost – saj ostalo
 drugega nič mi ni – mrtva si, rana je tvoja zdaj moja!
 Glej, da ne bi katerega svojih brez rane zgubila,
 ti si rano dobila. Menila sem, ti boš pred mečem
 varna, zato ker si ženska, a vendar si padla pod mečem.
 Isti, ki toliko tvojih je bratov usmrtil, je tebe,
 Troje rušitelj in strašni Ahil, ki vse mi pobral je. 500
 Potlej ko Paris in Fojb sta mu s puščico vzela življenje,
 mislila sem, da poslej se ni nam ga treba več bati.
 Vendar še zdaj se bati ga moram. Čeprav je že mrtev,
 zoper naš rod besni, še iz groba sovražnika čutim,
 zanj sem otroke rodila! Mogočni je Ilion padel,
 potlej še z groznim izidom končal se poraz je države,
 vendar se vsaj končal je. Le meni še Pergam ostal je,
 moja bridkost kar traja in raste, postaja vse večja.
 Toliko zetov, sinov in snah ter moža sem imela –
 zdaj sem izgnana in revna, z grobov sem odtrgana svojih, 510
 dar za Penelepo; ta me kazala bo itaškimi ženam,
 dala mi volno bo v prejo in zraven tako govorila:
 »Tale tu Hektorja mati je slavna in Priama žena!«
 Toliko svojih sem prej izgubila; in ti, ki si žalost
 lajšala mojo edina, si sovražnemu grobu v tolažbo.
 V žrtev sovražniku zgolj sem rodila, le kaj naj še čakam,
 kaj naj bom trdna še, kaj me še, pozna starost, zadržuješ?
 Kaj le zato me ohranjate starko še zdravo, da gledam
 nove grobove, okrutni bogovi? Le kdo bi pripisal
 Priamu srečo po tem, ko je Troja porušena padla? 520
 Srečen je, saj je umrl! Ne vidi, hči moja, te mrtve,
 svoje življenje obenem je s svojim kraljestvom zapustil.
 Misliš, kraljična, da zdaj s slovesnim pogrebom računam,
 misliš, da tvoje telo gre v grobnico prednikov naših?
 Te usode ni več. V spomin boš dobila le solze
 matere svoje in zraven peščico tujinskega peska.

Vse sem zgubila. To, kar mi ostaja, da hočem živeti vsaj še za hip, je sin, ki materi vseh je najljubši; včasih najmlajši med svojimi brati je bil, a zdaj sam je – h kralju ismarskemu bil je poslan Polidor v tujino. Kaj še mudim se, da nisem medtem ti že z vodo izmila rane prebridke in z njo sledov krvavih z obraza?»

530

Slika 11: *Hecuba Polydorum invenit* (13.523–544)

To je dejala in šla je k obali s počasnim korakom, las osivelih in zmršenih. »Dajte, Trojanke, mi žaro,« bedna je kriknila; rada zajela bi čiste si vode. Truplo Polidorja tam, ki val ga je vrgel na kopno, v ranah neznanskih zagleda, zadanih od traškega meča. Žene trojanske so kriknile, ona je vsa obnemela v žalosti svoji, ker množico solz, ki so vrele navznotraj, z glasom je vsrkala žalost: v otrplosti svoji podobna skali je trdi bila, zdaj v tla je zrla s pogledom, včasih svoj mračni obraz obrnila je k nebu, pa zopet gledala sinov obraz na tleh in rane njegove, zlasti še rane; in vedno bolj besna je našla odločnost. Srd ji vzkipel je kot v dneh kraljevanja, zato je sklenila v jezi načrt maščevanja, le to ji bilo je še v mislih. Prav kot levinja zbesni, če mladič je ugrabljen, in lovcu, zdaj še nevidnemu, vneta sledi po njegovih stopinjah, tokrat Hekaba, ko v njeno se žalost je vpletla še jeza, let pozabila število je, gneva pa ni pozabila: k strašnemu klavcu je šla, Polimestorju, češ, naj jo sprejme. Rekla mu je, da v pogovoru z njim bi mu rada razkrila skrito zlato, ki nato naj ga njenemu sinu prenese.

540

550

Slika 12: *Ultio Hecubae* (13.545–571)

Res ji verjel je Odrisijec; plena željan kot navadno k njej je prišel na razgovor in zvito, priliznjeno rekel: »Nič ne odlašaj in sinu, Hekaba, pokloni darilo, vse bo njegovo, kar daš, in vse, kar doslej si mu dala, to pri bogovih prisegam!« Srepela je vanj, ko je tvezel; on je lažnivo prisegal, v njej jeza je vrela, vzkipela – v tem ga zgrabila je, sklicala vrsto ujetih je mater, prste v hinavske oči zasadila, oči iz duplin mu živemu trgala – srd je moč – potem pa vtaknila roke, še vedno krvave, zločincu v očesni votlini, ne več v oči, ker njegovih oči nikjer več bilo ni. Besni ob tej poškodbi vladarja začeli Tračani kamne so vanjo metati in lučati kopja v Trojanko. Ta pa s hripavim renčanjem za vrženim kamnom je tekla, hlastno z zobmi ga zgrabila; hotela jim nekaj je reči, vendar je lajala. Še je tam kraj, ki tale dogodek dal mu ime je, a ona v spominu še dolgo nosila prejšnjo bridkost je med laježem tam po sitonskih poljanah. Njena usoda Trojanke, sovražne Pelazge in tudi vse je bogove ganila do zadnjega, da, še Junona, Jupitru žena in sestra, priznala je to, da Hekaba take usode in konca si ni zaslužila z ničimer.

560

570

Preobrazba Memnonove grmade v ptice

Zora je Troji nekoč pomagala, a zdaj ni več našla solz za zrušeno Trojo, skrbi za bedno Hekabo. Lastna je mučila skrb in žalost družinska boginja: Memnon je padel. Na frigijskem polju ga žalostna mati zlata je videla pasti pod silnim Ahilovim kopjem. 580

V hipu, ko to je zagledala, barva, ki jutra odeva, vsa je zbledela in jasno nebo so zastrli oblaki. Mati ni gledati mogla, ko truplo je ogenj požiral; nič se ni sramovala, pred Jupitra padla je v solzah, tam mu z lasmi je spuščeni z roko objela kolena, z glasom prosečim najvišjemu bogu vsa solzna je rekla: »Izmed boginj, kar v zlatem ozračju jih biva, najnižja, – tudi svetišča na svetu vesoljnem so moja prav redka – vendar pa le kot boginja prihajam, a ne, da prosila templjev bi, praznikov, niti oltarjev, razbeljenih z ognjem. Ženska sem; vendar pomisli, kje vse ti kot ženska koristim, 590 vsakokrat, kadar temo varujem pred novo svetlobo, veš, da vredna daru sem. Pa ne, da bi zanj se pulila, ni mi za to, da bi zase iskala priznanja zaslugam. Tu sem zato, ker zgubila sem Memnona, sina; junaški stricu zaman je v pomoč šel z orožjem in v prvi mladosti silni Ahil mu življenje je vzel, kot ste sami hoteli. Daj, bogov najvišji vladar, in nakloni mu, prosim, čast za uteho po smrti in mater pri tem potolaži.« Jupiter prošnjo je slišal. Ko Memnonova se grmada v ognju velikem sesedla je, črnega dima plasti so 600 dan zatemnile, da sonce ni skoznje več moglo prodreti, prav kot ne more prodreti, ko dvigajo z reke se megle. Črni pepel se je dvigal in motal in zgoščal v telo se, že je obliko dobival, zajemal življenje iz ognja, lahek dobival peruti – podoben je najprej bil ptici, potlej pa prava je ptica postal in je s krili udaril, prav kot so hkrati udarile s krili še sestre neštete; vse na enak so način se porajale, v ognju so zrasle. Trikrat grmado so vse obletele in trikrat so hkrati 610 v zrak zavreščale, v četrtem poletu so spet se ločile – besno so v jatah sovražnih se dveh spoprijele, se tolkle s trdimi kljuni in kremplji, ki krivi bili so kot kavelj; slednjič so spet utrudile peruti in prsi sovražne, zviška so padle v sorodni pepel kot žrtve posmrtno, z živo zavestjo spomina, da sam junak jih rodil je.

Ptice po njem so dobile ime in danes še vedno pravijo jim memnonide; ko sonce ozvezdja prehodi, zberejo se in se znova na smrt in življenje borijo. Drugim se torej Dimántida smili, ko laja po pasje, Zora pa sama žaluje in zdaj še vedno ljubeče solze preлива, roseč jih nenehno po zemlji vesoljni.

620

Slika 13: *Memnon crematur* (13.576–619)

Enejevo potovanje

Ni pa pustila usoda, da z zrušeno Trojo bi tudi upanje šlo. Svetinje in drugo svetinjo – očeta, breme častitljivo, sin Kiterkin je nesel na plečih.

Slika 14: *Pius Aeneas et Anchises* (13.626–628)

Ta edini si plen je izbral od vsega bogastva;
 s sinom Askanijem vse iz Antandra na svoji je ladji
 bežal čez morje in mimo zločinske šel traške obale,
 te, ki nedolžna je kri jo Polidorja prej pordečila,
 v sapi ugodnih vetrov, ob ugodnih tokovih na morju,
 s spremstvom prispel je na Delos, na otok, kjer vlada Apolon. 630

Anijeve hčere

Tam ga je Anij sprejel, vladar in Fojbov duhovnik,
 dal mu je prostor v svetišču in v dvorcu, razkazal mu mesto,
 templje mu slavne pokazal in dvoje dreves, za kateri
 nekdanj Latona ob svojem porodu držala je z roko.
 Najprej zmočili kadilo so z vinom in vrgli ga v ogenj,
 čreva zaklanih so krav še kot žrtev obredno zažgali,
 potlej pa v dvorec odšli so in tam na preprogah debelih
 Cererin dar uživali z Bakhom tekočim obenem.
 Dobri Anhiz se tedaj je oglasil in tole povprašal: 640
 »Fojbov odlični duhovnik, poslušaj, menda se ne motim,
 v dneh, ko sem prvič bil tu in sem videl to mesto, imel si
 sina in hčerkice štiri – če zdaj spomin me ne vara.«
 Z glavo, ki bel mu jo trak je obdajal, prikimal je Anij
 in odgovoril: »Junak preslavni, prav nič se ne motiš,
 videl petero otrok si očeta, ki vedno bolj sam je,
 res, opoteča se sreča tako človeku obrača.
 V kakšno pomoč mi je sin odsotni tam daleč na Andru?
 Otok po njem je dobil ime, ki kraljuje in vlada.
 Delijec dal mu je dar preroštva in Liber je hčeram 650
 večji dal dar, kot kdo bi verjel in mogel želeti.
 Kar je katera prijela, se vse je takoj spremenilo
 v žito in v vino tekoče in v sadež okusni Minervin –
 s tem so mi res na mnogo načinov koristile hčere.
 Ko pa za dar in posebne sposobnosti zvedel Atrid je,
 Troje rušitelj – mi tudi, pomisli, smo tukaj čutili
 vaše nesreče vsaj nekaj – jih zoper njih voljo odtrgal
 s silo orožja iz rok je očetovih, zraven pa terjal,
 naj z nebeškim darilom mu hranijo moštvo na ladjah.
 Kamor že koli katera je mogla, tedaj je zbežala: 660
 dve sta prišli na Evbojo, še dve pa k bratu na Andros.
 Vojska prišla jih je tja zahtevati, grozili so z vojno.
 Strah je pri bratu premagal ljubezen, izročil je sestri.
 Vendar boječemu bratu vse to boš nemara odpustil,

ni bil niti Enej ne Hektor, da branil bi Andros,
 ni bil junak, ob katerem ste vi desetletje zdržali.
 Že so ujetima skušali dati okove na roke;
 te so še proste bile, zato sta jih dvignili k nebu
 v krik: »Bakh oče, pomagaj!« In njunih darov darovalec
 res je pomagal, če to je pomoč, da koga uničiš, 670
 naj bo način še tako nenavaden. Kako izgubili
 svojo zunanost takrat sta, ne vem in ne morem ti reči.
 Vem pa za konec, dobili sta perje, kot dve golobici
 beli tedaj odleteli med ptice sta tvoje soproge.«

Take in druge pogovore tam med jedjo so imeli,
 ko izza miz so se dvignili, šli so slednjič počivat.
 Z dnem zarana so vstali in v Fojbovo šli preročišče:
 k materi stari naj grejo, v njen kraj, jim je to naročilo.
 Kralj jih pri tem je pospremil in dal za slovo jim darove:
 žezlo Anhizu poklonil je, plašč in tok vnuku, Eneju 680
 dal je vrč, ki ga Ters Ismenec, gostinski prijatelj,
 svojčas prinesel je v dar iz svoje aonske dežele.
 Ters mu je vrč poklonil, izdelal pa Alkon Hilejec,
 vanj je nazorno začrtal premnoge zgovorne podobe.
 Mesto bilo je na njem, ki vrat je sedmero imelo,
 ta so ime izdajala, mesto spoznal si po vratih.
 Ognji, grmade, gomile in sprevod pogrebni pred mestom,
 ženske razmršenih las in otožno razgaljenih prsi,
 vse je izdajalo žalost. Še nimfe si videl jokati 690
 poleg presahlih studencev in drevja brez vsakega listja,
 z golimi vejami, koze obirale žgoče so skale.
 Hčeri obe Orionovi v Tebah je mož upodobil –
 tu, kako se je ena nežensko zabodla pod vratom,
 tam, kako se je s skrhano puščico druga ubila.
 Padli za svoje sta ljudstvo in v lepem sprevodu po mestu
 nesli obe so, na kraju odličnem obe so sežgali.
 V tem, da bi rod se ohranil, v pepelu deviškem sta vznikla
 dva mladeniča – rekli so jima Korona – in prva
 šla sta v sprevodu, v katerem pepel njunih mater so nesli.
 Toliko raznih podob se bleščalo je v bakru starinskem, 700
 zgoraj pa vrč je bil ves okrašen s pozlačenim akantom.
 Prav nič slabših darov jim niso vrnili Trojanci;
 dali duhovniku škatlo kadilno so s skledo darilno,
 zraven naglavni okras iz zlata in z dragimi kamni.

Slika 15: *Polyphemus, Galatea et Acis* (13.730–869)

Akid, Galateja in Polifem

Vedeli so, da kot Tevkri od Tevkra izvirajo, šli so najprej na Kreto, kjer ni jim dišalo preostro podnebje, niso ostali, pustili so otok s sto mesti za sabo, raje sklenili so pluti do luk na avzonski obali. Vihra je divja jih vse razmetala; prišli so v nevarno luko strofadsko in tam jih pregnala je ptica Aelo. Dalje so mimo Dulihija, Itake, Sama in tudi mimo neritskih domov v kraljevini pretkanca Uliksa jadrali, zrlji v Ambrakijo, v to, ki so svojčas bogovi zanjo se sprli, in v kip razsodnika, ki kamen postal je, zdaj pa Apolon iz Aktija kraju k slovesu pomaga. Šli so v dodonsko deželo in videli hrast njen preroški, potlej Haonski zaliv, kjer sinovom mološkega kralja svojčas so zrasle peruti, da vsi so ušli iz požara. Dalje nato v sadonosno deželo Fajakov so pluli, šli so v Epir in v Butrót, ki se zdel jim podoben je Troji, to pa zato, ker tam kraljeval je frigijski vedež. Tam so prihodnost spoznali, prav vse jim je čisto natanko Helen, sam Priamov sin, napovedal in dal jim nasvete. Šli so naprej k Sikaniji, s tremi jeziki zajeda v morje se – proti deževnemu jugu Pahin je obrnjen, rahlim zefirom je vdan Lilibaj, rt tretji pa, Pelor, gleda Medveda, ki morja ne mara, in severni veter.

710

720

Sem pripluli so Tevkri in z vesli ob morju ugodnem
ladja pod noč je dosegla zanklejsko peščeno obalo.
Skila na desni, na levi nemirna Haribda grozili 730
še sta jim: ladje ugrabljene bruhala ta je, a ona
z divjimi psi si obdajala črno telo je, obraz pa
bil je dekliški, če ni izmišljeno vse, kar so pevci
rekli o tem, in včasih bila je resnična mladenka.
Mnogi bi snubci jo radi, a kadar je te zavrnila,
k nimfam pomorskim – imele so rade jo – šla je in zbranim
pravila, s čim izigrava ljubezen mladeniških snubcev.
Dala nekoč Galateja pri njej si lase je česati;
nimfa je vzdihnila, Skili je tole zamišljeno rekla:
»Tebe, o deklica, vendar ne snubijo moški hudobni, 740
znaš jih nekaznovano odbiti – in to tudi delaš.
Jaz pa, Nerejeva hči, ki me sinja rodila je Doris,
jaz, ki varna bila med množico svojih sem sester,
res ubežala ljubezni Kiklopovi sem, a le v žalost.«
To ji je rekla in sredi besed so jo solze zalile.
S prstom jih belim otrla je deva in, ko je boginjo
potolažila, je rekla: »Daj, pripoveduj mi, predraga,
kakšen je vzrok, da si žalostna? Zvesta sem, nič mi ne skrivaj!«
Hčeri Krateja je to nereida nato odvrnila:
»Akid je sin bil nimfe Simajtide; oče je Favn bil, 750
materi bil in očetu je vedno v veliko veselje,
meni še v večje, ker vame edino se fant je zaljubil.
Lep je bil res in pri šestnajstih letih njegovih poganjal
prvi je puh, ki mu lica je nežna narahlo obrobiljal.
Jaz sem ga vedno iskala – Kiklop pa je hodil za mano.
Nič ne sprašuj, če tedaj Kiklopa sem bolj sovražila
ali pa Akida bolj ljubila; povem ti – enako.
Kolikšno moč imaš, Venera blaga! Še tisti okrutnež,
strašen gozdovom celo, ki nihče ga ni videl brez kazni, 760
on, ki Olimp je visoki preziral z vsemi bogovi,
čutil je, kaj je ljubezen, in gorel je v svoji neznanski
sli, v poželenju do mene, ki vsega takrat je prevzelo.
Svojo drobnico je scela pozabil, pozabil votline.
Tudi za svojo lepoto, da vseč bi mi bil, poskrbel si,
z grabljami česal si trde lase, Polifem, in s srpom
zmršeno brado si rezal si, v vodi pa divji obraz svoj
ogledoval in še ga in še si olepšati skušal.
Sla ubijalska, okrutnost in z njo krvoločnost neznanska
šle so in ladje so varno pristale in varno odplule.
Telem tedaj na Sicilijo tjakaj pod Etno prišel je, 770

Telem, sin Evrimov, njega nobena ni varala ptica,
 tam obiskal je Polifema groznega in mu je rekel:
 »Tole oko, ki imaš ga na čelu, Uliks ti pobral bo.«
 S smehom Kiklop je odvrnil: »O ti, najneumnejši vedež,
 motiš se, prej mi ga druga je vzela!« In ni upošteval
 resne napovedi, s silnim korakom je šel ob obali,
 tlačil jo je in utrujen se vračal je v mračno votlino.
 V morje kot klin se tam gora zajeda z raztegnjenim vrhom,
 morski valovi z obojne strani se zaganjajo vanjo.
 Nanjo se divji Kiklop je povzpел in na sredo je sedel,
 zraven drobnica je volnata šla, nihče je ni silil. 780
 Potlej ko k nogam odložil je smreko (za jambor na ladji
 znala bi biti, a on se je nanjo pri hoji opiral),
 vzел je svirel iz stoterih trstik narejeno, da gore
 slišale vse so njen glas pastirski in morski valovi.
 Jaz sem se skrila takrat v pečevju, bila sem v naročju
 Akida svojega, sama na svoja ušesa sem zdaleč
 pesem ujela in njene besede razbrala takole:

»O Galateja, bolj bela, kot snežni cvet šipkov se beli,
 bolj kot poljana cvetoča, bolj vitka kot jelša visoka, 790
 bolj kakor steklo bleščeča in bolj razigrana kot jarček,
 vse bolj gladka kot školjka, ki morje jo pere in gladi,
 ljubša kot sonce pozimi in ljubša kot senca poletna,
 vzvišena bolj od platane visoke po rasti in lepša,
 slajša kot zrelo si grozdje, svetlejša od svetlega leda,
 mehka kot puh labodji, bolj mehka od kislega mleka,
 lepša kot vrt namakani – lepša, ko ne bi bežala.

Taka pa divja si bolj kot bik podivjan, Galateja,
 trša od starega hrasta, varljivejša kakor valovje, 800
 zvita si bolj kot vrbova veja, kot bela je trta,
 nepremakljiva si bolj kot gore, bolj silna kot reka,
 bolj kakor pav čaščeni prevzetna, bolj žgoča od ognja,
 bolj kot osat si bodeča, bolj besna kot breja medvedka,
 bolj kakor morje si gluha, bolj jezna od zdražene kače,
 dalje še, kar bi najrajši preprečil ti, da, če bi mogel,
 hitra si bolj kakor jelen takrat, ko ga lajež preganja,
 hitra še bolj kot veter, kot ptica, ki leta pod nebom!
 Vendar, če prav bi poznala me, ne bi bežala pred mano,
 žal bi bilo ti odlašanja, ti bi me sama iskala.
 V gori živim, v votlini, ki v živi je skali, da v njej se 810
 sonca v najhujši vročini ne čuti, ne čuti se mraza,

kadar je zima. In veje šibijo pod težo se sadja,
 zlatu podobno na dolgoraztegnjenih trtah je grozdje,
 drugič je spet kot škrlat – in oboje bom zate prihranil.
 Sama z rokami boš svojimi jagode brala, ki v senci
 gozdni zorijo, jesenske drenulje boš brala in slive,
 ne samo tiste od črnega soka modrikaste, tiste
 bolj plemenite, ki svežemu vosku močno so podobne.
 Vzemi me brž za moža, dovolj boš imela kostanja,
 zraven dovolj jagodičnic, ker vsako drevo bo le zate. 820

Vsa ta drobnica je moja in ovc je še dosti v dolini,
 mnogo je skritih po gozdu in mnogo imam jih po stajah.
 Nič ne sprašuj po številu, ne morem ti reči natančno.
 Revež prešteva drobnico. In ni ti treba verjeti
 meni, ko tu ti jih hvalim, lahko se prepričaš, da komaj
 hodijo, vimena polna pri tem so jim skoraj napoti.
 Zraven je mlajša prireja ter jagenjčki v toplih ovčnjakih,
 v stajah imam poleg jagnjet enake starosti kozličke.
 Vedno zadosti je belega mleka, od tega ga nekaj
 hranim, da sproti ga pijem, spet drugo imam, da ga sirim. 830

Ne bi ti nosil samo cenenih slaščic za darila,
 ne le navadnih darov za dekle, kot so srne in zajci,
 ljubek kozliček, pa krotki golobi in najdeno gnezdo.
 Našel sem dva mladiča kosmate medvedke na gori,
 res, na las sta enaka, težko ju med sabo razločiš.
 Z njima lahko se igraš. Ko sem našel oba, sem si rekel:
 »Ta dva medvedka bom zdaj obdržal, gospe ju bom nesel.«

Dvigni že, dvigni iz sinjega morja glavo svetlolaso,
 pridi že sem, Galateja, in mojih darov ne odklanjaj!
 Sam se dobro poznam, ker svojo podobo pred kratkim
 videl sem v vodi tekoči; ko tam sem se videl, povšečna
 moja zunanost bila mi je. Glej me, resnično sem velik!
 Jupiter sam ni nemara nič večji od mene na nebu,
 kjer, kakor pravite vi, naj nekakšen bi Jupiter vladal.
 Gosti lasje mi štrlijo nad mračni obraz in mi pleča
 senčijo prav kot kak gaj. Da pokriva na gosto telo mi
 dlaka sršeča, nikar si ne misli, da v tem je grdota.
 Grdo drevo je brez listja in grdi so konji brez grive.
 Ptiči so s perjem pokriti in ovcam je kožuh v okrasje,
 brada in dlaka sršeča pa moškimi podobno pristaja. 840
 Eno oko imam sredi čela, a to je veliko 850

prav kot kak ščit. Pa kaj, mar z neba ne gleda podobno
Sonce na ves naš svet? In le eno oko ima Sonce!

K vsemu dodaj še, da vašemu morju roditelj moj vlada.
Njega za tasta dobiš, usmili se me in usliši
prošnje ponižno mi, tebi edini sem jaz se uklonil.
Jaz, ki me ni strah Jupitra s strelo pogubno na nebu,
tebe bojim se, Nerejka, tvoj srd je hujši od strele.
Tvoj prezir, tako se mi zdi, bi lažje prenašal,
če bi se vseh ogibala. Ti pa odbijaš Kiklopa,
zraven pa Akida ljubiš? On več je od mojih objemov?
Kar naj ugaja sam sebi in tebi naj zraven ugaja,
česar ne maram, zares, Galateja! Če kdaj bo naneslo,
mojo občutil bo moč, ki je takšna, kot gre velikanu.
Živemu drob bom iztrgal in ude njegove razmetal
v polje in v tvoje valove – tako naj se s tabo združuje!
Ves gorim, ljubezen užaljena peče še huje,
zdi se mi, kakor da Etno in silo bi njeno ognjeno
v prsih zdaj nosil. In vendar te to, Galateja, ne gane.«

860

Slika 16: *Polyphemus Acin necat* (13.870–897)

Preobrazba Akida v reko

Javkal je, vendar zaman. Z očmi sem sledila od daleč;
vstal je in besen kot bik, ki so kravo mu vzeli, ni mogel
biti pri miru, po gozdu je blodil, po znanem gorovju.
Ko pa je mene in Akida videl, ki nisva slutila

870

niti se bala takrat, »Že vidim,« zarjul je, »in tale vajin ljubavni sestanek, za to poskrbel bom, bo zadnji!« Glas je bil takšen, kot gre Kiklopu, ki ves je razdražen, Etna celo se ob vpitju njegovem neznanskem je stresla. Jaz sem prestrašena v morje se bližnje takoj potopila, sin Simajtidin hrbet obrnil je, bežal in klical:

»O Galateja, pomagaj mi, prosim, pomagajte, starši, zdaj se bliža mi smrt, sprejmite me v svoje kraljestvo!« Tekel za njim je Kiklop in odtrgal kos gore ter vrgel v tekmeča gmoto; čeprav le njen konec je fanta dosegel, Akida teža vogala je vsega pokrila pod sabo. Jaz sem storila tedaj, kar mogla sem še po usodi, vse sem storila, da Akid bi dedovsko moč si pridobil. Izpod hribine škrlatna pritekla je kri, ki na lepem rdečo je barvo začela izgublјati, tekla je rjava, prav kakor reka, ko prvo obilno deževje skali jo, vendar se kmalu je sčistila, tla so nad njo se razklala. Živa in vitka tedaj iz razpoke trstika je zrasla, iz odprtine prevótljene skale je voda privrela, kmalu nato pa, prečudno, iz nje se, krog ledij opasan, s trstjem ovit okrog novih rogov, je prikazal mladenič. Res, da bil je večji in ves posinjel po obrazu, vendarle bil je Akid, moj Akid; čeprav se spremenil v reko je, v reki poprejšnje ime je svoje ohranil.«

880

890

Skila, Glavk in Kirka

Nehala tu Galateja je s svojo pripovedjo, družba šla je narazen – tja v morje prijetno so šle nereide, Skila pa šla je nazaj, a ker ni si na morje odprto upala, tam je kar naga po žejavem pesku hodila ali, ko kje utrujena našla odmaknjen zaliv je, tam se je kopala v vodi, da v njej si je ude shladila. Glej, pljuskajoč po gladini tedaj je nov prebivalec morja globokega splaval do nje, sam Glavk, ki pred kratkim tam v evbojskem Antedonu ves se spremenil je. V strasti ves prevzet jo je snubil z besedo, da ne bi ušla mu. Vendar prestrašena hitro zbežala je in se povzpela urno na goro, ki dvigala tam se je v morski bližini. Spredaj je morje bilo, a visoka je gora štrlela strmo iz morja spet v morje, prehajala v en je vrhunec. Tu je obstala in varna ugibala, koga sploh gleda.

900

910

Kdo je, pošast ali bog, v tej barvi? Lase je motrila,
preko ramen so mu padali, zraven prekrivali hrbet,
spodnji pa konec telesa prehajal mu v gladko je ribo.

Preobrazba ribiča Glavka v morsko božanstvo

Videl jo je, se naslonil na skalo tam blizu in rekel:
»Nisem pošast in nisem zverina, prikupna mladenka,
bog sem povodni; Protej in Triton in tudi Palajmon,
sin Atamantov, je nimajo večje moči na vsem morju.
Prej sem bil človek, a bil sem določen za morje globoko, 920
ker že takrat sem najrajši ob njem se mudil in ribaril.
V mreže sem ribe zajemal in vlačil iz vode, spet drugič
vrvico kje na trstiki ravnal in posedal na skali.
Blizu zelenega travnika tam je obala, dotika
morja na eni se strani, na drugi je sočnata trava.
Ni še rogato govedo mulilo je, niti je niso
mirne objedale ovce in niso je dlakaste kože;
niti čebela na cvetju si tam ni nog oprasila,
niso iz njega se spletali svatbeni venci in nikdar
tam še ni kosa kosila. Jaz prvi na tisto sem trato 930
sedel, da mreže bi mokre posušil in hkrati preštel bi
ribe ujete, ki prej jih slučajno je v mreže zaneslo
ali ki prej jih je njih lahkovernost prignala na trnek.
Vse sem po vrsti kar drugo za drugo položil na travo.
Zdi se, da to je izmišljeno, a komu v korist naj se lažem?
Ko se je trave dotaknil moj plen, so se ribe zganile,
vzpenjale se in obračale tam se na suhem kot v morju.
Čakal sem in se jim hkrati sam čudil, medtem pa je v vodo
množica vsa se pognala, pustila je breg z gospodarjem.
Dolgo strmel sem, ugibal, kaj neki je to povzročilo, 940
ali kak bog ali trave je sok tako čudežno vplival.
»Kje je rastlina, ki to ima moč?« sem se zbegano vprašal,
trav sem nekaj natrgal, si v usta jih dal in jih žvečil.
Čim so sokovi neznani iz trave pritekli mi v grlo,
že sem začutil, da v prsih srce mi močnejše utriplje,
hkrati pa tudi, da želja v drugačno okolje ga vleče.
Nisem se dolgo ustavljati mogel: »Pozdravljena, zemlja,
nikdar te več ne obiščem,« sem rekel in vrgel se v morje.
Morski bogovi so sebi enakega zdaj me sprejeli,
zraven Tetijo in z njo Okeana prosili, naj tisto, 950
kar je na meni človeškega, vzameta. To sta storila,

očiščujoči zagovor devetkrat sta najprej izrekla
in ukazala, naj v sto si rekaš še prsi izperem.
Hitro od raznih strani prihrumele so reke in morje,
vse se razlilo nad mojo je glavo. Do sem po spominu
morem povedati, kaj se takrat je dogajalo z mano.
Drugega več ne pomnim, ker nisem bil več pri zavesti.
Ko sem se zopet ovedel, po vsem telesu drugačen
kakor poprej sem bil, da, še v mislih več nisem bil isti.
Prvič takrat sem opazil to brado rjavozeleno,
te lase, ki jih vlačim za sabo prek širnega morja,
močna ramena in roke, vse sinje, in noge, ki v koncih
kakor v plavutasto ribo tedaj so se čudno končale.

960

Toda le kaj mi zunanost koristi, in kaj, da ugajam
morskim bogovom, da sam sem božanstvo, če ti me ne maraš?«
To je govoril in še bi, a Skila je jezna zbežala,
on pa besnel je in ves razdražen, ker ni ga hotela,
krenil je proti čarovnemu dvorcu Titanide Kirke.

Slika 17: *Glaucus Scyllam cupit* (13.898–968)

Štirinajsta knjiga

Preobrazba Skile v pošast in nato v skalo

Že nad Gigantov goltance poveznjeni Etni in tudi
 poljem Kiklopov, ki niso poznala motike ne pluga
 niti ne vpreženih volov, da dolžna bila bi jim hvalo,
 hrbet je kazal Evbojec, nemirnih voda prebivalec;
 Zanklo in Regij nasproti je tudi že pustil za sabo
 z morsko ožino, ki ladje razbija in, še med obali
 stisnjena dve, Avzonijo loči od zemlje sicilske.
 Potlej čez morje Tirensko z rokami je močnimi plaval,
 h griču, poraslemu s travo, prišel je in k dvorcu, kjer Kirka,
 Sončeva hči, je živel in poln je bil razne zverjadi. 10
 Tam jo zagledal je Glavk; pozdravi, ko ona odzdravi,
 reče ji: »Prosim, boginja, usmili boga se! Ti sama
 moreš ljubezni pomagati moji, če zdim se ti vreden.
 Kolikšna moč je zelišč, o Titanida, znano nikomur
 bolj ni kot meni, ker meni zelišča so vzela podobo.
 Da pa ti vzrok moje blazne ljubezni neznan ne ostane –
 tam na italski obali nasproti mesenskemu mestu
 Skilo sem videl. Kar sram me je, da bi obljube in prošnje,
 sladke in še neuslišane svoje besede ponavljal.
 Daj, če v zagovorih res kaka moč je, zagovor izreci 20
 s svetimi usti, sicer pa, če bolje deluje zelišče,
 moč preizkušenih že in silnih zelišč uporabi!
 Vendar ne maram, da meni bi z lekom ozdravila rano,
 še naj ljubezen ostane – a hkrati naj ona se vname!«
 Kirka – nobena dovzetnejša kdaj za tak ogenj bila ni,
 bodisi da ji že v krvi bilo je to ali da jezna
 Venera, ker jo njen oče izdal je, je to povzročila –
 tole mu vrne v odgovor: »Bilo bi še bolje, če dobil
 tako enakih želja bi in misli in tudi ljubezni.
 Vreden že sam si bil tega, da ona bi tebe prosila, 30
 tudi vprašala te bo, če daš upati, meni verjemi!
 Nič več ne dvomi in tudi, ko ne bi bil lep, kot si zdajle:
 jaz, ki boginja, ki hči sem bleščečega Sonca, ki s čari
 toliko zmorem in zmorem še toliko tudi z rastlinjem –
 tvoja želela bi biti. Prezri prezirljivko prevzetno,
 ljubi ljubečo in hkrati tako obedve poplačaj!«
 Glavk, ko tako ga snubila je, s tem ji odvrne: »Prej v morju
 listnato drevje bo raslo, na gorah najvišjih pa alge,

preden ljubezen bi moja se menjala, dokler bo Skila.«
Zdaj se boginja užali: ker njemu ni škoditi mogla
niti hotela v ljubezni, jezila še bolj se je nanjo, 40
ki jo bolj cenil kot njo je. Zaradi odbite ljubezni
brž iz neznanskih zelišč je sokove iztisnila strašne,
zmešala jih in s Hekate čarom jih zraven urekla,
sinjo oblekla je haljo in mimo krdela zverjadi,
krotke sedaj pred njo, odhitela je naglo iz dvorca.
Šla proti Regiju je, ki nasproti zanklejskim je skalam,
šla je po morju, razgretem od sončne pripeke: po njem je
kakor po trdi kopnini hodila in res prehodila
morsko gladino – in niti za hip si nog ni zmočila. 50
Tam je bil majhen tolmun, ki se v loku je krožil, in bil je
Skili priljubljen kotiček oddiha, hodila je rada
tja ob vročem vremenu in morju, ko sonce največje
sredi neba je bilo in najmanjšo je delalo senco.
Najprej skalila boginja tolmun je s čarovnimi strupi,
potlej še sok iz korena škodljivega vanj je izlila,
v temnem prepletu skrivnostnih, neznanih besed je nato še
trikrat devet urokov mrmrala s čarovniškim glasom.
Skila prišla je in skoraj do pasa stopila je v vodo.
Hkrati je že zaznala, da z lajanjem strašne pošasti 60
ledja kazijo ji, toda spočetka ni mogla verjeti:
to, da je njeno telo? Ne, bala režečih se psov je,
stran jih otepala, tekla, bežeč jih vlekla je s sabo.
Ko na telesu je boke in bedra in noge iskala,
nič več ni videla udov, samo še kerberska žrela,
stala na besnih je psih, na njihove hrbte tiščala
ledja okrnjena s svojim drobovjem, molečim iz trupa.

Slika 18: *Scylla monstrum fit* (14.51–74)

Glavk je v ljubezni zajokal in Kirke ni maral za ženo,
vse preveč sovražno je čar zeli porabila.
Skila ostala na mestu je in je ob priliki prvi
v Kirkinu jezo Uliksu pobrala še par spremljevalcev.
Malo je manjkalo, skoraj bi Tevkrom uničila ladje,
vendar se prej spremenila v pečino je, v to, ki še danes
tamkaj iz morja štrli; mornar se na daleč ji ogne.

70

Enej nadaljuje s potovanjem; preobrazba Kekropcev v opice

Njej in obenem požrešni Haribdi ušle so z veslanjem
ladje trojanske, a tam iz bližine avzonske obale
veter nasproten jih gnal je vse do libijskih bregov.
Tu je Eneja v srce in v dvorec sprejela Sidonka,
vendar ločitve od Frigijca svojega ni več prenesla,
dala grmado je znesti na kup kot za žrtev in nanjo
vrgla se je in zabolala: prevarana vse je zavedla.

80

Slika 19: *Dido et Aeneas* (14.75–81)

On, Enej, je odšel iz novega mesta v puščavi,
 vrnil se v Erikov kraj je in k zvestemu vrnil Akestu,
 kjer je gomili očetovi žrtev posmrtno namenil.
 Z ladjami, te bi mu skoraj Junonina Iris požgala,
 potlej odplul je, zapustil kraljestvo Ajola in kraja
 hlapa žveplenega, kraja siren Ahelojevih skale.
 Ladja zgubila krmarja je, potlej k Inárimi plula,
 plula k Prohiti, zdrsula nato je še ob Pitekusah,
 mestu na skalnatem griču, ki svoje ime je dobilo
 po prebivalcih. Zaradi prevare in krive prisege
 oče bogov se nekoč na kekropsko je ljudstvo razjezil,
 v grde živali za kazen ljudi je zahrbtno spremenil,
 nič kaj podobne človeku in vendar nekako podobne.
 Ude je skrčil, zavihan jim nos je pod čelom potlačil,
 z gubami starcev ves njihov obraz preoral je, telo pa
 vse jim z rjavkasto dlako pokril in take nato je
 v mesto poslal Pitekuse, še prej pa nesrečnikom govor
 vzal je in rabo jezika, ki vajen je krivih priseg bil,
 pustil je le, da hripavo vreščoč se oglašati smejo.

90

100

Enej obiše podzemlje; zgodba o kumajski Sibili

Mimo teh krajev je šel in pustil na desni je mesto
 partenopejsko, na levi pa grob blagglasnega pevca,
 sina Ajolovega, ter v pokrajino, polno močvirij,
 tam ob kumajski obali prijadral in stopil v votlino

stare Sibile in prosil, da priti bi mogel v podzemlje,
k duši očetovi. Dolgo Sibila kar v tla je strmela,
potlej navdihnjena z dvignjeno glavo je rekla Eneju:
»Kar si želiš, je veliko, o mož, ki si slaven po delih,
ker se desnica ti v boju, ljubezen je v ognju skazala.
Vendar ne boj se, Trojanec, dosegel boš to, kar želiš si, 110
jaz te vodila bom, ti pa boš dom elizijski videl,
videl poslednje kraljestvo sveta in videl tam tudi
ljubo očetovo senco, saj ni kreposti nobena
pot neprehodna.« Nato mu v gaju Junone Avernoke
vejo, bleščečo se v zlatu, pokaže, naj brž jo odlomi.
Vidi grozotnega Orka bogastvo Enej in pradede,
vidi, ko pride do tja, še očeta, junaka Anhiza,
starčevsko senco. Izvedel je, kakšni zakoni so tamkaj,
hkrti še, kakšne nevarnosti čakajo v novih ga bojih.
Ko po nasprotni je stezi od tam utrujen odhajal, 120
trud si je lajšal v pomenku s prijazno kumajsko vodnico.
V senci somraka je stopal po poti strahotni in rekel:
»Bodi da prava boginja si ali bogovom najljubša,
zame boš vedno boginja in vedno bom tudi priznaval:
moje življenje je tvoj dar, ti si mi dala priložnost,
iti v kraj smrti, ga videti, potlej pa spet se vrniti.
Kadar na zrak pod nebo se povrnem, za tvojo uslugo
tempelj zgradim ti in tebi na čast bom zažigal kadilo.«
Vanj se ozre prerokinja, vzdihne globoko in pravi:
»Nisem boginja in s svetim kadilom ni treba častiti 130
glave človeške. Kar naj ti bo znano in se ne boš motil:
večno življenje brez konca in kraja bi mogla dobiti,
če žrtvovala bi svoje devištvo zaljubljenцу Fojbu.
Dokler je upal na to in pridobil bi rad me z darovi,
»Kar le želiš,« je govoril, »izberi, devica kumajska,
vse zaželeno dobiš!« Jaz kupček prahu sem zajela,
nanj pokazala in nora želela, da mogla živeti
toliko let bi še, kolikor drobcenih drobcev je v prahu,
v prošnji pa to pozabila, naj leta ostala bi mlada.
Vse mi je dal in tudi mladost bi mi večno naklonil, 140
če bi se vdala mu. Ker odklonila sem Fojba z darovi,
neomožena ostala sem. Srečnejša doba življenja
hrbet mi že obrnila je, z omahujočim korakom
starost nadležna prihaja. Še dolgo bo treba trpeti.
Sedem že vekov živim, da število prahu bi dosegla,
tristo še žetev in tristo trgatev še videti moram.

Čas bo prišel, ko tole telo mi bo dolgo življenje
 skrčilo in ostarelemu in že izžetemu dalo
 težo najmanjšo. Da bog me je ljubil in všeč mu bila sem,
 tega ne bo verjel nihče. Nemara sam Fojb bo
 name pozabil takrat, nemara tajil bo ljubezen.
 Vsa spremenjena takrat bom, nihče me več ne bo videl,
 slišal moj glas bo samo, ker glas po usodi ostane.«

150

Slika 20: *Aeneas apud inferos* (14.101–157)

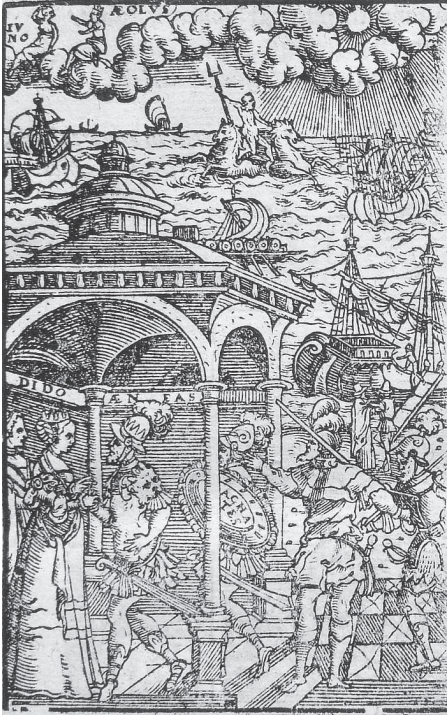
Prihod v Kajeto; Ahajmenid pove, kako je pobegnil Polifemu

To je dejala Sibila. Enej iz pokrajine Stiksa
 v mesto evbojsko nato po strmi se poti je vrnil.
 Tu je v skladu z navado Trojanec opravil daritve.
 Šel je k obali, ki ni še imena rednice imela.
 Tu Makarej je Neritčan, tovariš lisjaka Uliksa,
 sam se ustavil nekoč, utrujen od dolgih naporov.

Slika 21: *Errores Ulixis* (14.157–164)

Tam Ahajménida, ki so pustili v pečevju ga Etne, 160
 videl nekoč je in, ko ga nenadno je našel, čudeč se,
 da je še živ, ga je vprašal: »Te kak je slučaj, Ahajménid,
 ali te bog je ohranil? Zakaj se kot Grk na barbarski
 ladji prevažaš? In kam je namenjeno vaše brodovje?«
 To ga je vprašal, nakar Ahajménid mu, nič več raztrgan,
 v redu že, ne v oblačilu, ki prej ga je s trni zapenjal,
 rekel je: »Ne, da še enkrat v Polifema moral bi zreti,
 videti gobec njegov, ki ga kri je človeška oblila –
 ljubša od doma in ljubša od Itake ta mi je ladja, 170
 bolj kot očeta spoštujem Eneja. Nikdar ne bom mogel
 dosti hvaležen mu biti, četudi bi vse mu povrnil.
 Glej, govorim in diham ter gledam nebo in pa sonce,
 morem sploh biti za to nehvaležen in to pozabiti?
 On me je rešil, da moja ni duša Kiklopu šla v grlo,
 tudi če luč življenja mi tu, ta trenutek, ugasne,
 v grobu bom ležal lepo pokopan, ne v vampu njegovem.
 Veš, kako je tedaj mi pri srcu bilo – če že strah ni
 vzel mi zavesti – ko tam ste pustili me in sem vas videl
 pluti po morju? Zaklical bi rad, a kaj, ko izdati 180
 bal sem sovragu se. Tudi Uliksovo vpitje bi vaši
 skorajda škodilo ladji. Kiklopa sem videl, ko skalo
 grozno od gore odtrgal in vrgel tja v sredo valov je.
 Videl sem tudi, kako odletela je vržena skala
 kot iz metalnega stroja iz roke orjaku, in bal se,
 ker sem pozabil, da nisem na ladji med vami, da val bo
 ali pa silni udarec vso ladjo razbil in potopil.

Vi ste mu z begom ušli in rešili pred strašno se smrtjo,
on pa obšel stokajoč je vso Etno in z roko je grabil
slep po gozdovih na njej, če koga nemara bo našel.
Zraven se slep ob skale je ostre zadeval in roke 190
okrvavljene je k morju molil in preklinjal Ahajce
s temi besedami: »O, če slučaj bi mi vrnil Uliksa
ali pa koga njegovih, kako bi si jezo ohladil!
Drob bi pojedel njegov in še živo telo bi raztrgal
s svojo desnico, njegova bi kri omočila mi grlo,
udje iztrgani, ti bi pod mojim zobovjem drhteli.
Potlej bi nič ali malo le dal na oko izgubljeno!«
To in še več je govoril, a jaz od strahu prebledel sem,
zroč mu v obraz, ki še vedno od klanja je bil okrvavljen,
v roke njegove okrutne in v prazno očesno votlino, 200
v ude in v brado, ki trda bila od krvi je človeške.
Smrt mi bila pred očmi je kot zlo, še najmanjše od možnih.
Že sem ga videl, kako me bo zgrabil, kako bo pospravil
moje drobovje si v svoje; v spominu ostal mi prizor je
hipa, ko videl Kiklopa telesi tovarišev dveh sem
trikrat in štirikrat vreči z vso silo neznansko ob zemljo.
Vrgel se nadnju potem je, kot lev kosmati ju trgal,
drob in meso in bele kosti in mozeg in ude,
žive na pol še, okrutnež, v požrešni je tlačil želodec.
Kakor bi bil brez krvi, sem se tresel in žalosten stal sem, 210
žročega zroč, ko iz ust zalogaje krvave je metal,
bljuval pijan grižljaje iz ust, pomešane z vinom.
Taka usoda se revežu meni pripravlja, sem mislil.
Mnogo še dni sem se skrival, ob šumu sem vsakem se tresel,
smrti sem hkrati se bal in si želel obenem umreti,
glad sem preganjal z želodom in s travo, pomešano z listjem.
Sam brez moči in brez upa sem čakal na smrt in na kazen.
Ladjo sem tole po dolgem obdobju zagledal in z znaki
prosil rešitve; ko sam sem pritekel do morja k obali,
ganil sem jih: trojanska me ladja je – Grka – sprejela. 220
Daj, še ti mi, predragi tovariš, povej o usodi
našega vodje in spremstva, ki s tabo je plulo prek morja!«

Slika 22: *Polyphemus furens* (14.165–222)

Makarejeva zgodba: Odisej in meh z vetrovi

»Ajol,« začel Makarej je, »etrurskemu morju kraljuje,
 Ajol, ki vnuk je Hipotov, in brzda zaprte vetrove:
 te je Dulihijec dobil ujete v mehove volovje –
 čudno darilo! – in potlej ob sapi ugodni devet dni
 jadral je dalje in že zaželeno je zemljo zagledal.
 Toda ko dan po deveti deseta se zora prikaže,
 spremstvo prevzame zavist, češ, najbrž zlato je v mehovih,
 v želji po plenu na mah mu razveže ujete vetrove;
 z njimi je moral nazaj tja, od koder priplul je po morju,
 v luki krotilca se Ajola vnovič je z ladjo ustavil.
 V mesto potem Lajstrigonovo staro, tja v Lamo prišli smo,
 kjer Antifát kraljeval je deželi. In jaz in dva druga,«
 nadaljeval Makarej je, »poslani bili smo do njega.
 Komaj rešila sva z begom se jaz in tovarišev eden,
 tretji med nami pordečil je s svojo krvjo Lajstrigoncu
 usta prekleta. Za nama bežečima pa Antifat je
 zbral krdelo in šli so in skale in hlode metali,

moštvo na ladjah in ladje potapljali hkrati. Le ena ladja ušla je, na njej pa Uliks s peščico še živih. Žalostni spričo tovarišev v tožbah in solzah smo končno v tisto deželo prišli, ki tukaj jo vidiš od daleč. Veruj, od daleč le treba je gledati otok, kjer bil sem. Sin boginjin, pošteni Trojanec – po vojni končani nič več sovražnik – Enej, sedaj te svarim, da izogni temu otoku se, ogni se Kirke nevarni obali!

240

Slika 23: *Domus Circae* (14.248–307)

Kirkin otok

Mi po pristanku na njenem obrežju sploh nismo hoteli k njej oditi, preveč Antifata imeli smo v mislih, hkrati Kiklopa še divjega, vendar po žrebu izbrani iti smo morali v dvorec neznani. Izžrebani šli smo jaz in prijatelj Polit, Evriloh, Elpenor, ki ljubil vino preveč je, in dvakrat devet še tovarišev drugih. Ko smo do njenega dvorca prišli, smo obstali pred pragom, tisoč volkov in med njimi medvedov in levov navala z bali smo se, a je ves ta naš strah bil brez prave potrebe, kajti še eden se ni nas dotaknil, nihče nas ni ranil, pač pa veselo so mahali z repi, z dobrikanjem krotkim spremljali naše korake, dokler nas služabnice v dvorcu niso sprejele, nas vseh odpeljale po marmorni veži k svoji gospe, ki v lepi dvorani na vzvišenem stolu v svetli je halji ogrnjena z zlato tančico sedela.

250

260

Nimfe, ob njih nereide bile so z njo skupaj v dvorani,
 vendar pa niso ne volne rahljale in tudi ne predle
 z urnimi svojimi prsti, razvrščale ene so trave,
 druge pa razne zeli in raztreseno cvetje po barvi
 skrbno prebirale, vse to so sproti pokladale v koške.
 Sama pa nadzorovala je njihovo delo, ker kakšna
 moč je v zeleh in kako jih je mešati treba, edina
 vedela je in zato prebrane je pregledovala. 270

Vidi nas, mi jo pozdravimo, ona odvrne s pozdravom;
 zjasni se Kirkin obraz, kar znamenje dobro bilo je.
 Hitro je zdaj ukazala, naj zmešajo praženi ječmen
 z medom in z vinom krepilnim in s kislim usirjenim mlekom,
 k vsemu skrivaj pa dodala je sama še sladke sokove.
 Vzeli smo čaše, ki nudila nam jih je s sveto desnico.
 Ko smo na suha jih usta nagnili in žejni izpili,
 strašna boginja se vseh dotaknila je s šibo vrh glave.
 Sram me je, vendar povem: tedaj so po meni ščetine
 jele sršeče se ježiti in govoriti že tudi 280

nisem več mogel, namesto besed sem krulil kot prašič.
 V tla se obraz je povесil in usta postala so rilec,
 vrat mi močno je nabrekel, z rokami pa, ki so še pravkar
 čašo držale, tedaj kar na lepem začel sem hoditi.
 Z drugimi, ki so taisto postali – kaj zmorejo čari! –
 v hlev so me svinjski zaprli. Edini pa svinjske oblike
 ni dobil Evriloh, ker čaše ponujene vzel ni.
 Da, ko bi on ne odklonil, jaz sam bi še zdaj bil ščetinar,
 saj o toliki grozni nesreči od njega izvedel 290

ne bi Uliks in ne bi prišel, maščevalec, do Kirke.
 Njemu je dal mironosni Kilenijec cvet, ki bogovi
molij mu pravijo, bel je, iz črnega vzklije korena.
 S cvetom zaščiten in zraven zaščiten še z božjim napotkom
 stopil je v Kirkino hišo, odklonil zavratno pijačo,
 branil se, ko mu lase je hotela pogladiti s šibo,
 meč je potegnil in brž bojzljivko dodobra prestrašil.
 Desno nato sta si dala in dala besedo; Uliks je
 terjal tovariše zdaj nazaj kot poročno darilo.
 S sokom neznane rastline, a z boljšim, sedaj poškropi nas,
 švrkne po nas z zaobrjneno šibo po glavi in druge, 300

prejšnjim nasprotne uroke na koncu izreče nad nami.
 Dlje ko je čarala, bolj smo dvigali s tal se pokonci,
 parklji razklani na nogah izginili so in ščetine,
 spet smo dobili človeška ramena in lakte in roke.
 Ginjeni ginjenega smo nato Uliksa objeli,

oklepajoč krog vratu ga, in drugega nič govorili nismo prej, dokler se nismo mu vsi iz srca zahvalili.

Pikova preobrazba v detla; preobrazba njegovih spremljevalcev v zveri; preobrazba njegove žene Kanente v zrak na kraju, poimenovanem po njej

Leto smo dni pomudili se tam; v tem dolgem obdobju mnogokaj videl sem, mnogo pa tudi ujel na ušesa. Slišal med drugim sem to, kar v zaupnem pomenku je rekla ena od dekel, katerih pri čarih imela je štiri. Ko se mudil mi gospod je pri Kirki in sama bila je, bel in marmornat kip mi mladeniča šla je pokazat z detlom na glavi. Postavljen pa kip je bil v svetem prostoru, kjer je s premnogimi venci bil ves okrašen in ozaljšan. Kdo naj bi bil in zakaj ga v svetem poslopju častijo, vprašal sem ves radoveden, in kaj da še ptiča prenaša. »Čuj, Makarej, me in zraven pouči se,« to mi je rekla, »kolikšno moč ima moja gospa, pozorno poslušaj!«

310

Slika 24: Circe Picum regem cupit (14.316–415)

Pik Saturnov bil sin je in kralj v avzonski deželi, 320
 s konji se vneto je bavil, z živalmi, koristnimi v vojni.
 Tak, kot ga vidiš, je bil. Le oglej si njegovo lepoto,
 po upodobljeni v kipu lahko si resnično predstavljajš.
 Duh je enak bil zunanjosti; ni pa še štirikrat mogel
 videti iger, ki vsakih pet let so v Elidi grški.
 Nase pritegnil oči vseh driad je po latijskih gorah,
 njega bi rade imele povodne boginje, najade,
 kar jih prebivalo v reki je Albuli, kar v Anienu,
 v Numiku, v kratko tekočem Almonu in v Narvu deročem
 z onimi, ki so živele še v Farfara temnih valovih, 330
 dalje še, kar jih bilo po gozdovih je skitske Diane
 ali po jezerih bližnjih. A on vse te je odklonil,
 ljubil le nimfo je, ki jo baje Venilija nekdej
 Janu pravičnemu na palatinskem je griču rodila.
 Ko dozorela je v leta, da čas je prišel za možitev,
 Pika v Lavrentu od vseh so izbrali in njemu jo dali.
 Lepa bila je izredno, izredno izvežbana v petju,
 dali zato so Kanenta ime ji, saj s svojim je glasom
 drevje in skale premikala, divje živali krotila,
 dolge ustavljala reke je v toku in ptice med letom. 340
 Ko pa prepevala z glasom dekliškim je nekega dneva,
 Pik iz dvorca odšel je na polje lavrentsko, da tamkaj
 vepra lovil bi. Prijездil na iskrem je konju in v levi
 dvoje je kopij imel, v lep plašč škrlatni ogrnjen,
 spet pod vratom z zaponko iz same rumene zlatnine.
 V iste gozdove prišla tudi Sončeva hči je nabirat
 tam po gričevju, bogatem z zelenjem, si nova zelišča.
 Svoja kirkejska je polja, z imenom po njej, zapustila.
 Skrita v grmičju je mladca zaznala, ob njem ostrmela –
 vsa nabrana zelišča ob tem so iz rok ji zletela, 350
 hkrati bilo ji je, kot da vnel bi se bil ji ves mozeg.
 Brž ko je k sebi prišla in je prva vročica minila,
 kaj si želi, bi povedala rada, a k njemu ni mogla,
 ker je prehiter bil konj in bilo preveliko je spremstvo.
 »Vendar ne uideš mi,« rekla je, »tudi, če nosi te veter,
 če se poznam in če ni iz zelišč vsa moč izpuhtela,
 da, če zagovori moji čarovniški še kaj veljajo!«
 S temi besedami že je na videz pričarala vepra,
 dala ukaz, naj drvi, da bi videl ga kralj, in naj plane,
 kakor resnično bi v gosto se hosto zagnal, kjer je največ 360
 drevja in ni nikakor mogoče, da konj bi prodril.
 Pik ni slutil utvare, takoj se podal je za plenom,

konja spotil, mu s hrbta sestopil, nato pa zablodil
 peš po visoki podrasti, sledeč le varljivemu upu.
 Kirka molila je, zraven mrmrala čarovne besede,
 boštva neznana rotila z neznanim urokom, s katerim
 Luni zakrivala beli obraz je in mogla je tudi
 z njim pod očetovo glavo navleči deževne oblake.
 Brž ko izreče urok, se na nebu zgostijo oblaki.
 Zemlja megle je hlapela, da spremstvo je s tavanjem v mraku 370
 zgubljalno smer po temi in kralj ostal je brez straže.
 Kirka izrabi trenutek in kraj: »Pri tvojih očeh, ki
 moje ujele so, zraven, krasotec, pri tvoji lepoti
 prosim ponižno, boginja sem, mojo ljubezen usliši,
 sprejmi za tasta si Sonce, ki vsepovsod vsakega vidi,
 daj, ne zavrzi nikar trdosrčno Titanide Kirke!«
 To mu je rekla, a on jo ves divji takole zavrne:
 »Bodi kdorkoli,« je rekel, »a tvoj ne bom, osvojila
 druga me je in ima me in rad bi, da dolgo bi njen bil.
 Z drugo ljubeznijo dane zvestobe nikdar ne prelomim, 380
 dokler usoda ohrani mi Janovo hčerko Kanento!«
 Ko je Titanija večkrat zaman poskusila s prošnjo,
 »Nekaznovan ne ostaneš,« je rekla, »in tudi h Kanenti
 več te ne bo! Spoznaj, kaj užaljena v svoji ljubezni
 more napraviti ženska! In taka in to sem jaz, Kirka!«
 Dvakrat nato na zahod se obrne in dvakrat na vzhod še,
 trikrat je mladca ošvrknila s šibo in trikrat urekla.
 Pik je bežal in čudil sam sebi se, kaj da hitreje
 kakor sicer gre; naenkrat je perje opazil na sebi:
 zdražen, ker latijski gozd dobil z njim novo je ptico, 390
 kljuvati s trdim je kljunom začel po drevesih surovih,
 dolbel in rane zadajal je širno raztegnjenim vejam.
 Perje njegovo dobilo je plašča škrlatnega barvo,
 kar pa zaponka je zlata bilo, da si plašč je zapenjal,
 puh je postalo in prav kot zlato je obrobilo tilnik.
 Piku nič prejšnjega več ni ostalo – z izjemo imena.

Ko spremljevalci zaman so po polju za Pikom klicali,
 ne da bi kje ga odkrili, so tam naleteli na Kirko.
 Zjasnila ta čas bila že ozračje je in dovolila
 soncu in vetrom, da z zemlje so vso meglo prepodili. 400
 Njo po pravici dolžili so krivde, zahtevali kralja,
 s silo pretili, hoteč jo napasti z okrutnim orožjem.
 Kirka s pogubnim je trupom in s čarnim jih sokom oblila,
 Noč in bogove Noči je iz Ereba in iz podzemlja

sklicala, Hekato samo pa z dolgimi vzkriki prosila.
 Z mesta – kar čudno je reči – se gozd naenkrat premakne,
 tla zajeečala so, drevje v bližini je vse pobledelo,
 trava vsa rosna bila od krvi je, po njej poškropljene,
 kamenje, kakor se zdelo je, zdaj je zamolklo bobnelo,
 vtis je nastal, da lajajo psi; obenem po zemlji 410
 črnih je kač mrgolelo, letele so duše pokojnih.
 Spremstvo, s čudesi prevzeto, vzdrhti; ko tako trepetajo,
 s šibo strupeno se ona dotakne osuplih obrazov.
 Mladci ob tem so dotiku v različne pošastne zverine
 vsi spremenili se, nihče ohranil ni svoje podobe.

Zahajajoči že Fojb je obseval tarteško obalo,
 vendar Kanenta zaman še moža je z očmi in pa s srcem
 pričakovala. Strežaji in posli so šli po gozdovih,
 s sabo so kralju naproti nosili prižgane svetilke.
 Jokati in si puliti lase in se biti po prsih 420
 nimfi, ki vse to je delala, ni še dovolj bilo, z doma
 v latijska polja je šla in po njih kot iz uma blodila.
 Šest jo noči in toliko tudi, ko vstali so, dnevov
 videlo je onemoglo brez spanja in hrane hoditi
 preko gora in dolin, tako, kot slučaj jo je vodil.
 Zadnji jo Tiber je videl od žalosti in potovanja
 trudno, ko tam na njegovem je dolgem počivala bregu.
 Tam je s solzami besede prelivala v mile napeve,
 ki jih nesrečni ubirala sama je žalost, kot včasih
 tik pred smrtjo labod si poslednjo je pesem zapela. 430
 Ko se naposled od žalosti mozeg je mehki raztopil,
 ginila je in polagoma v zrak je lahkotni splahnela.
 Zgodba o tem pa ostala je v kraju, ki stare Kamene
 z vso pravico po nimfi so rekle odslej mu Kanenta. –

Takega praviti mnogo sem slišal in mnogo sem videl
 v letu, ki dolgo bilo je. Od tam spočiti in leni
 morali končno smo zopet na morje in zopet za vesla:
 vožnjo nevarno in dolgo je pot in morje viharo
 Kirka tedaj napovedala. Zdaj vam odkrito priznavam,
 jaz sem se bal in ko to smo dosegli obalo, ostal sem.« 440

Preobrazba Diomedovih tovarišev v ptice

To Makarej je povedal. Dojiljo Enejevo v žari
marmorni dali so v zemljo s tem kratkim napisom nad grobom:

»TU JE KAJETO, KO REŠIL ME JE IZ ARGOLSKEGA OGNJA
Z ZNANO LJUBEZNIJO, KOT SE SPODOBI, REJENEC UPEPELIL.«

Vrv so nato v pristanišču odvezali in so odpluli,
daleč pustili zasede in dom so zloglasne boginje,
jadrani v kraje, kjer Tiber v mrakotni se senci izliva
v morje in s sabo prinaša z valovi vanj pesek rumeni.
Favna sinu, Latina, dobil je tam dvorec in hčerko,
ne brez boja. Z divjaškim plemenom začeli so vojno, 450
Turn je ves pobesnel, ko mu tast je odrekel nevesto.
Vsa je Tirenija v Latij udarila, dolgo se bila
huda je bitka z orožjem zelo razburljivo za zmago.
Vsak od obeh si še s tujimi četami moč je pomnožil,
mного jih Rutulom, mnogo Trojancem prišlo na pomoč je.
Ni Enej zaman odšel na prag bil k Evandru,
pač pa zaman k Diomedu priseljencu v mesto njegovo
Venul je šel. Diomed pod Japigom je Davnom bil namreč
mesto veliko si zgradil in zraven ozemlje priženil.
Ko naročilo mu Turnovo Venul sporočil je s prošnjo, 460
da bi pomagal, ajtolski junak mu pomoč je odrekel,
češ da ne on in ne tastovo ljudstvo ne marajo boj, je,
svojih ljudi pa da nima, da z njimi bi šel pod orožje.
»Vendar ne misli, da vse to izmislil sem si,« mu je rekel.
»Dasi ob bridkem spominu se žalost mi le še obnavlja,
vse bom povedal. Ko Ilion bil je visoki zažgan že,
ko pred danajskim je ognjem že Pergam drhtel in se tresel,
kazen, ki sam jo zaslužil narikski junak je, ko vzel je
devo Devici, na vse je Danajce priklical, da veter
nas razkropljene je gnal prek sovražnih valov in čutili 470
v noči med bliski in dežjem smo jezo neba in srd morja,
zlasti pa ob Kafereju, kjer višek je vse bil nesreče.
Žalostnih zgodb vam sedajle po vrsti ne bom več našteval:
z Grčijo Priam še sam takrat čustvovati bi moral.
Mene je skrb bojovite Minerve rešila iz morja,
vendar pa spet iz domače dežele sem moral, ker rane
Venera stare se spomnila je in me brž kaznovala.
Take težave na morju prestal sem in take na kopnem,
kjer sem se moral boriti, da večkrat naglas blagoval sem

vse, ki isti neznanski vihar jih je v morje pogreznil
ob Kafereju, za vse nedostopnem, in večkrat sem želel
samemu sebi, da hkrati bi z njimi takrat se potopil. 480

Ko so prestali tovariši bojov in morske gladine
skrajno nevarnost, omagali so in prosili, da konec
bil bi že blodenj. Tedaj ognjeviti je Akmon, razkačen
spričo nesreč, spregovoril: »Kaj neki je sploh še ostalo,
česar ne boste prestali, junaki? Le kaj naj Kiterka
sploh še stori, če že hoče? Še vedno je prostor za rano,
dokler bojimo se hujšega: ko pa najhujše prestaneš,
strah pod nogami je, varen pred vsakim in slehernim zlom si. 490
Kar naj me sliši in kar naj sovraži, pa ne samo mene,
vse z Diomedom! Resnično, kaj mar nam je njeno sovrašтво,
drago dovolj nas in dosti je stalo že lastno bahaštvo!«

S takimi govori dražil je Venero in jo izzival
Akmon Plevronijec, staro ji jezo je z njimi obujal.
Redki so dali mu prav, prijatelji drugi smo v glavnem
raje svarili ga. V hipu, ko v ustih imel je odgovor,
stanjšal se vrat mu in glas je, lasje so se v puh spremenili,
puh, ki novi mu vrat je in prsi in hrbet pokrival. 500
Roke njegov ob tem so večja peresa dobile,
lakti upognjeni v hipu postali so lahke peruti,
prsti zavzeli so velik del nog, a usta strdila
v kljun so roženi se; ta se v konico je šilasto zožil.
Lik in Idas tedaj in Reksénor in Niktej in Abas
vsi se začudijo; v svojem začudenju hkrati še sami
isto podobo prevzamejo. S tem je od nas odletelo
večje število posadke, ki zdaj je ob veslih letela.
Vprašal me boš morda po vrsti teh ptičev nenadnih:
niso labodi, a vendar podobni so belim labodom.
Vidiš, zato zdaj komaj to mesto in suho ozemlje 510
Davna Japiga kot zet s preostalimi svojimi branim.«

Preobrazba apulskega pastirja v divjo oljko

To Diomed je povedal. Nato kalidonsko kraljestvo,
luko pevketsko in polja mesapska zapustil je Venul.
Tam je videl votlino, kjer v senci obilnega drevja
sredi trstičja lahko nihajočega Pan kozonogi
dom si izbral je. Nekoč tudi nimfe živele so tamkaj.

Lepega dne jih prestraši apulski pastir; pobegnile
brž so pred njim, a ko prvi se strah je plašljivkam polegel,
k sebi so zopet prišle, prezir pokazale plašljivcu,
rajale lahkih so nog naokrog po ubranem napevu. 520
Grajal je nimfe pastir, oponašal jih z divjim skakanjem,
hkrati po rovtarsko s spolzko besedo od daleč jih zmerjal,
vse dokler grlo umazano ni mu v drevo otrdelo.
Zdaj je drevo in po soku spoznaš njegovo naravo.
Kakšen je jezik imel, oleastrove jagode grenke
kažejo: vanje prešla je besed njegovih grenkoba.

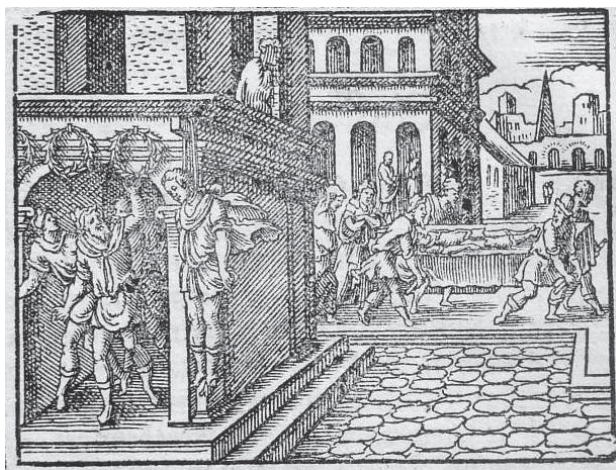
Slika 25: *Apulus, pastor procax* (14.511–526)

Preobrazba Enejevih ladij v morske nimfe

Ko so od tam vrnilo se sli z vestjo, da ne pride
vojska ajtolska, so brez pomoči in kar sami Rutulci
vojno vodili. Oboji krvi so veliko prelili.
Turn naposled goreče je bakle do ladij prinesel, 530
ognja so zbal se ti, ki jim prej prizaneslo je morje.
Smolo in vosek in drugo netivo je ogenj používal,
šel po visokem je jamboru k jadrom in že se kadil je
ladje ukrivljene krov, ko spomni na lepem se sveta
mati bogov, da zgrajene so ladje iz smrek, ki na Idi
prej jih nekdo je posekal, na gori Kibelini; v hipu
v zrak se razlegel žvenket je medi in piskanje svireli,
s krotkimi levi po lahnem se zraku je tja odpeljala.
»Turn, zaman z bogoskrunsko desnico zažigaš,« je rekla,

»ladje rešila bom; ne, ne pustim, da jih ogenj požrešni
 zdaj uniči, saj deli in udje iz mojih so gajev.« 540
 To je rekla boginja. Nato zagrmi in po gromu
 pride še toča, ki skače po tleh, za njo pa še ploha.
 Z vpadom nenadnim sinovi Astrajevi zrak so in morje
 zgibali; vsi so se gnali in vsi so posegali v bitko.
 Enega samega moč porabila je mati dobrotna,
 z njim je pretrgala frigijskim ladjam vrvi iz prediva,
 gnala naprej jih in sredi morja jih vse potopila.
 Les se zmeščal je in bruna so v vodi postala telesa,
 glav obliko dobile tedaj so ukrivljene krme, 550
 vesla so v prste in noge se plovne na mah spremenila.
 Kar pa so boki bili, so boki ostali, a gredlji
 v ladij notranjosti so preobličili se v hrbtenice,
 jadra razvila so v voljne lase se, rajne pa v roke;
 sinja kot prej jim ostala je barva in, kakor plašile
 prej so valov se, veselo po njih so kot morske najade
 potlej zarajale. Dasi iz skalnatih gorskih višav so,
 v morju mehkobnem prebivajo, ne da bi kaj jih motilo,
 kje so doma. A vendarle niso povsem pozabile, 560
 koliko že so prestale na morju viharnem, zato pa
 večkrat z rokami podprle so ladje, ki val jih je nagnil,
 če so le take bile, da niso vozile Ahajcev.
 V mislih poraz jim je frigijski, v srcu črtijo Pelazge;
 z vedrim obrazom razbito so gledale ladjo neritsko,
 gledale vse so vesele, ko ladja postala je skala.

Slika 26: *Turnus naves incendit* (14.527–565)

Preobrazba mesta Ardeje v čapljo

To, da so ladje tako oživele in nimfe postale,
 up je budilo, da v strahu Rutulec bo z bojem prenehal.
 Turn pa je vztrajal. Bogove, pogum, ima vsak v tem spopadu,
 ne za doto in ne za kraljestvo in tastovo žezlo,
 ne za nevesto Lavinijo, temveč za zmago, zato jih 570
 sram je bilo prenehati, sram odložiti orožje.
 Končno je Venera videla zmagati svojega sina,
 Turn pa je padel – in padla je Ardeja, mesto mogočno,
 v času, ko bil je še živ. Potem ko dardanski jo ogenj
 vso je sežgal in domove še topli pepel je pokrival,
 iz razvalin se je dvignila ptica, dotlej nepoznana,
 tolkla je s krili in z njimi otresala s sebe pepel je.
 Mršavost, glas in boječnost in vse, kar opaziti moreš
 v mestu zavzetem, in tudi ime ji je mesta ostalo:
 s tleskanjem svojih peruti kot *ardea* sama žaluje. 580

Preobrazba Eneja v boga

Hrabrost Enejeva vse je bogove in z njimi Junono
 spravila; glej, pozabili vsi končno na staro so jezo.
 Jul je odraščal, Enej mu je dobro utrdil kraljestvo,
 čas je dozorel, kitterski junak je bil zrel za nebesa.
 Venera vse je bogove obšla in objela očeta,
 rekla je: »Nikdar mi nisi ničesar odrekel, moj oče,
 bodi še zdaj mi naklonjen po svojih močeh, to te prosim.
 Mojemu sinu Eneju, ki ded si po moji mu krvi,
 milosten čast daj božansko, pa tudi če majhna bila bi,
 le da jo daš mu. Dovolj je, da enkrat neljubo kraljestvo 590
 videl je in pa da enkrat v podzemlju že šel je prek Stiksa!«
 Prošnjo bogovi uslišijo, tudi Junona ostala
 ni neprijazna, s prijaznim obrazom ji je pritrčila,
 oče pa: »Ti, ki me prosiš, in on, za katerega prosiš,
 vredna daru sta nebeškega. Prejmi zdaj, hčerka, kar hočeš!«
 To je dejal. Vesela se je zahvalila očetu,
 vpregla golobe in brž po ozračju se proč odpeljala
 proti lavrentski obali, kjer skrit med trstičjem se vije
 Numik in v bližnje se morje narasel vali in izliva.
 Temu ukaže, naj vse, kar je smrti zapadlo, z Eneja
 splakne in tiho tekoč odnese tja v morsko globino. 600
 Venerin brž je ukaz rogovilež izpolnil in z vodo

vsega, kar smrtno bilo je, opral in očistil Eneja, kar pa najboljši, nesmrtni bil del je, le to je ostalo. Truplo očiščeno mati z božanskim je vonjem natrla, ust dotaknila z ambrozijo se, ki ji v zmesi dodala sladki je nektar, da bog je postal. Nato narod Kvirinov templje z oltarji mu dal je in Indiget dal mu ime je.

Slika 27: *Apotheosis Aeneae* (14.581–608)

Preobrazba Vertumna v starko

Potlej nad Albo in zemljo latinsko dvoimni Askaniij vladal je. Njemu je Silvij sledil, a za njim je pridobil žezlo si staro Latin, njegov sin, ki ime je obnovil. Epit je slavni prišel za Latinom, za njim pa bila sta Kapet in Kapis vladarja; od teh je Kapis bil prvi. Potlej od njiju dobil Tiberin je svoje kraljestvo, Tiberi, reki etrurski, v kateri je slednjič utonil, svoje ime je dal. Remul in Akrota hrabri njegova sina bila sta. Starejšega, Remula, s svojim udarcem strela ubila je – sam po značaju bil tak je kot strela. Akrota, zmernejši brat njegov, je žezlo vladarsko hrabremu dal Aventinu, ki v grobu na istem je griču, kjer kraljeval je, in grič se po njem še zdaj imenuje. Potlej pod Prokovo vlado bilo palatinsko je ljudstvo.

610

620

V času, ko on je bil kralj, je skrbna Pomona živila,
 skrbneje kakor vse hamadriade latinske je vrte
 obdelovala in tudi nobena tako ni gojila
 sadnega drevja, po čemer ime je dobila. Ljubila
 ni ne gozdov in ne rek, le grudo in drevje, ki sadje
 sočno rodi. Ne kopja, rezač je ukrivljen imela,
 divje poganjke in veje pregoste je obrezovala,
 v skorjo razklano cepila drevesa, da vlila so sok svoj 630
 tujim mladikam, ki dala Pomona jih v nove je špranje.
 Zraven, da teh korenik, ki srkajo vlago hranilno,
 žejalo ne bi, je skrčena vlakna zalivala z vodo.
 To jo zanimalo je, le to veselilo in želje
 ni po ljubezni imela nobene. Boječ se nasilja
 svoje nasade zapira, v njih moškimi skrivaj se ogiblje.
 Česa le satiri mladi, ki plešejo spretno in radi,
 niso storili in pani, ki s smrečjem roge so ovili,
 Silvan, ki s svojimi leti se znova in znova pomlaja,
 dalje še bog, ki tatove straši s spolovilom in srpom, 640
 v želji, da njo bi dobili! V ljubezni jih vendar prekašal
 vse je Vertumen, a nič ni, prav nič ni srečnejši od njih bil.
 Kolikokrat le, oblečen po kmečko kot žanjec, je v košu
 klasje prenašal na hrbtu; zares je bil čisto kot žanjec!
 Večkrat mu tudi v laseh je mrva še sveža ostala,
 kakor bi travo kosil in nato pokošeno raztrosil.
 Večkrat še ostne je v žuljavi roki obdržal, kot pravkar
 – to bi prisegel – utrujene bil bi voliče izpregel.
 »Obrezoval je trte,« bi menil, ko krivec imel je,
 kadar je lestev pristavil, bi menil: »Obiral bo sadje.« 650
 Z mečem vojak je bil, s trnkom na palici bil je kot ribič.
 V raznih podobah tako neovirano večkrat k Pomoni
 mogel je priti, da užival z očmi je njeno lepoto.
 Čepico pisano nekega dne si dal je na glavo,
 sive lase si privzel, se na palico zraven opiral,
 kakor bi stara ženica bil. Stopil v obdelani vrt je,
 čudil se jabolkom lepim in rekel: »A ti si še lepša!«
 Hvalil jo še je in še, jo poljubljal, kot nikdar tako je
 starka ne mogla bi. Sključen na tleh nato obsedel je,
 gledal na veje, ki k tlom se krivijo pod sadjem jesenskim. 660
 Brest je nasproti tam lep bil, ovešen z bleščočim se grozdjem;
 ta okras je pohvalil in potlej še trdnost njegovo.
 »Vendar,« je rekel, »če tukajle brest bi kar sam stal brez trte,
 nič razen listja imel ne bi, s čimer ljudi bi privabljal.

Trta podobno, ki vzpenja ob brestu se zdaj in drži ga;
 da, če bi združena z njim ne bila, bi na tleh obležala.
 Ti ob drevesu se tem ne zgleduješ, ko ni za združitev
 nič ti mar, o zakonu ne čuti ne misliti nočeš.

Da le hotela bi! Helena toliko ne bi imela
 snubcev, ne ta, ki je vzrok bila za vojno z Lapiti, 670
 niti ne žena Uliksa, ki bil je oprezen, a drzen.

Tudi sedaj, ko pred snubci bežiš in jih vedno odklanjaš,
 tisoč te moških želi, polbogovi žele te, bogovi,
 sploh te žele, kar skriva bogov se v Albanskem gorovju.

Toda če modro pomisliš, če zdaj bi dobro hotela
 vezati se in poslušati starko, ki bolj kot vsi drugi,
 bolj, kot si misliš, te ljubim – zavrni vse snubce navadne,
 vzemi Vertumna za druga zakonskega. Pôrok sem jaz zanj,
 saj niti sam se tako ne pozna, kot ga jaz. Ta ne klata
 nič se okoli po svetu in tudi velikih posestev 680

ne obdeluje in v vsako, ki vidi jo, se ne zaljubi
 kakor večina mladeničev drugih. Ti prvi in zadnji
 plamen njegov boš, le tebi bo svoje življenje posvetil.
 Hkrati še vedi, da mlad je, da lep je po svoji naravi,
 vendar pa tudi lahko se v vse spreminja oblike.
 Kar mu ukažeš, postane – in vse boš lahko ukazala.

Isti konjiček imata, oba vaju sadje zanima;
 nima v desnici kdaj tvojih darov, vesel, ker so tvoji?
 Toda sedaj ne želi niti sadja, ki trgaš ga z drevja,
 niti zelišč s prijetnim okusom, ki v vrtu gojiš jih, 690
 niti kaj drugega kakor le tebe. Usmili se torej
 njega, ki zate plamti; kar hoče, to prosi po meni.

Boj maščevalnih bogov se in boj se Ramnaside srda,
 spomni Idalijke se trdosrčne, ki v prsih sovraži!

Da pa še bolj se boš bala, povem naj – saj v dolgem življenju
 mnogo sem slišala – zgodbo, ki dobro je znana na Kipru,
 ta te morda omehča, morda se naposled ukloniš.

Slika 28: *Pomona et Vertumnus* (14.621–697)

Preobrazba Anaksarete v skalo

Anaksareto, ki starega Tevkra bila plemenita
 hči je, ugledal je Ifis, rojen iz preproste družine. 700
 Videl jo je in do mozga v kosteh se je vanjo zaljubil.
 Dolgo boril se je, vendar strasti ni premagati mogel
 s pametjo; šel je ponižno zato do njenega praga,
 tam razodel je dojlji nesrečno ljubezen in prosil,
 naj mu ne bo neprijazna, ko upa na njeno rejenko.
 Drugič se spet je dobrikal služabnicam, vsako med njimi
 prosil je z glasom rotečim, naj prošnjam njegovim pomaga;
 večkrat jim pisma ljubezenska dal je, da njej bi jih nesle.
 Včasih podboje ovesil je z venci, ki prej jih je z roso
 solz poškopril, a sam kar na trdi se prag je ulegel,
 žalosten ves in nevoljen je grajal zapahnjena vrata. 710
 Ona je hujša bila kot razburkano morje, ko Kozla
 toneta, trša kot jeklo, ki noriški ogenj topi ga,
 trša od skale, ki v zemlji tiči globoko vsajena:
 zgolj zaničljiv nasmeh je dobil, prevzetna mladenka
 s svojo oholo besedo zaljublencu up je jemala.
 Bridkega zbadanja Ifis ni več prenašati mogel,
 zadnje besede v slovo je izrekel pred njenimi vrati:
 »Anaksareta, glej, zmagala si, ne bo ti več treba
 moje prenašati zoprnosti. Triumfiraj veselo,
 kliči Pajana in zdaj z lovoriko se svetlo ovenčaj! 720
 Zmagala si, radovoljno umrem, raduj se, okrutna!

Nekaj bo le, da hvaliti boš morala mojo ljubezen,
ker ti ugodil sem, boš pač priznala to mojo zaslugo.
Vedi pa, moja ljubezen do tebe nič prej ne preneha
kakor to moje življenje, oboje bom hkrati pogrešil.
K tebi ne bo prišel glas, ki o smrti bi moji ti pravil,
sam bom, verjemi, kar sam bom prišel in obstal bom pred tabo,
krute oči boš lahko napasla na mrtvem telesu.

Vi pa, bogovi, če gledate kaj na človeška dejanja,
mene se spomnite – drugega jezik ne more prositi –
dajte, da glas bo o meni ostal, in zraven še, kar ste
vzeli življenja mi, mojemu dajte živeti spominu!«

730

To je dejal. Na podboje, ki večkrat krasil jih je z venci,
vlažne oči je uprl in roke privzdignil je bele,
potlej pa, ko iz vrvi nad vrati napravil je zanko,
rekel je še: »Ti vseč bo ta venec, hudobnica kruta?«
Vtaknil si glavo je v zanko, še vedno je k njej bil obrnjen;
težko telo je nesrečno z zadrnjenim grlom viselo.
Noge so suvale v vrata, da tresla so se in bobnela,
kakor bi bala se; brž ko odprli so jih, so izdala,
kaj se zgodilo je. Posli so kriknili in, ko zaman so
sneli ga, nesli so materi truplo (ker oče je padel).

740

Slika 29: *Iphis et Anaxarete* (14.698–764)

Mati ga vzela je v svoje naročje; ko mrzlo telo je
svojega sina objela, nad njim je tožila z besedo
žalostnih staršev – in žalostnih mater opravila delo.
Solzna sprevod je pogrebni vodila po mestu, ko nesli
bledorumeno so truplo sežgat na pogrebni grmadi.

Pot, po kateri pomikal sprevod se je žalni, slučajno mimo je hiše šla Anaksaretine. V njej trdosrčna slišala je žalovanje – in bog se nad njo maščeval je. 750
 »Dajmo, poglejmo si žalni sprevod,« je ganjeno rekla, v sobo visoko odšla, ki imela široka je okna. Toliko da na nosilih je videla Ifisa, že so steklo postale oči ji, vsa kri ji je šla iz telesa, to pobledelo je; skušala stran zaman je stopiti, noge so kar obtičale, ko stran bi se rada ozrla, tudi tega ni več mogla. Polagoma vsi so ji udje kamen postali, ki prej ga že v trdih je prsah imela. Vedi, da to ni izmišljena pravljica, njena podoba danes še hrani kot kip v Salamini se v templju z imenom Venere Zavarovalke. Zapomni si, nimfa, kar pravim, 760
 prosim te, daj, nedostopnost opusti, z ljubimcem se združi! Mraz naj pomladni zato ne požge ti sadja v zarodku, niti naj ti ne otresejo hudi vetrovi že cvetja.«

Bog zaman je vse to govoril dekletu kot starka; zopet postal je mladenič, odložil navlako starosti, tak se nato je pokazal Pomoni osupli, ker bil je prav kot podoba bleščččega sonca, ko z neba prežene črne oblake in, kadar mu nič ni na poti, zasije. 770
 S silo jo hotel dobiti je, vendar je ni bilo treba; nimfo prevzela lepota boga je – boga je vzljubila.

Preobrazba Romula in Hersilije v božanstvi

Potlej nasilni Amulij Avzoniji vladal je z vojsko, dokler od vnukov ni Numitor stari dobil spet kraljestva, to je bil čas, ko je Rim nastal, na palilijski praznik. Tatij nato in sabinski očetje so vojno začeli, pot do gradu je odprla Tarpeja; nato pod orožjem, vrženim nanjo, izdihnila je, kaznovana pravično. Kurijci zdaj so neslišno in tiho kot divji volkovi sleherni šum zadržali in te, ki jih spanec prevzel je, speče napadli, pognali se k vratom zaprtim, ki trdno 780
 Ilijin sin jih zapahnil je. Ena je vendar odprla sama Saturnija, ne da v tečajih bi kaj zaškripalo. Venera, ta pa je slišala vrata, kako so zapahi padli na tla, in bi spet jih zaprla, a kaj, ko ni smela

dela popravljati drugih božanstev. Najade avzonske
 v Jana bližini imele so dom ob mrzlem izviru.
 Te za pomoč je prosila in nimfe boginjine prošnje
 niso odbile, ker kar je prosila, bilo je pravično.
 Žile pri viru odprle so, vodo so ven izvabile,
 voda narasla pa k Janovim vratom ni vzela dostopa. 790
 Žveplo rumeno nasule zato so v narasli studenec,
 v žilah pa votlih so smolo zažgale, da dim se je dvigal.
 V notranjost vrelca prodrila ob takih je sredstvih vročina,
 kar povzročilo je, da zaostajala nič ni za ognjem
 voda razgreta, ki prej tekmovala je z alpsko mrzloto.
 V šviganju ognja tedaj sta kadila oba se podboja,
 k vratom pa, ki so zaman se ponujala divjim Sabincem,
 nova je voda branila, dokler se ni Marsova vojska
 v boj podala. Ko z njo se postavil je Romul, pokrila
 rimsko so zemljo telesa Sabincev, ob njih pa telesa 800
 rimska so zemljo domačo pokrila; v prepletu te bitke
 zetov in tastov se kri pomešala pod bridkim je mečem.
 Ne da bi vztrajali v bitki do konca, so nehali z boji,
 mir med seboj so sklenili in Tatij prevzel je vladarstvo.

Tatij nato je umrl in Romul obojemu ljudstvu
 dal je enake pravice. Tedaj je odložil čelado
 Mavors, tako je očeta bogov in ljudi nagovoril:
 »Čas je prišel, ko končno na temelju trdnem stoji zdaj
 rimska država, pa naj ji poslej kdorkoli že vlada.
 Meni in vrednemu vnuku izpolni obljubo z nagrado, 810
 kot napovedal si: vzemi ga z zemlje in daj na nebo ga!
 V zboru pred vsemi bogovi nekoč si mi rekel, kar pomnim,
 saj ljubeznive besede v hvaležnem sem srcu ohranil:
 'Eden bo, ki ga v nebesne boš sinje višave prenesel.'
 To si mi rekel, zato sedaj, kar si rekel, izpolni!«
 Uslišal ga je vsemogočni, nebo je prevlekel z oblaki,
 z bliskom in s strelom in z gromom nato ves svet je prestrašil.
 Znamenje, da se izpolni mu dana obljuba nagrade,
 to je Gradivu bilo; opre se na kopje in skoči 820
 brž na voz z neustrašnimi konji pod jarmom krvavim,
 z bičem jih še priganja, ko spušča se v strmem poletu
 skozi ozračje na grič Palatin, zaraščen z drevesi.
 Ilije sina, ko vrnil je vse državljanske pravice
 svojim Kviritom, od tam je odnesel. Umrljivo telo je
 v redkem ozračju stopilo se, kakor svinčenka, iz prače

sprožena močne, visoko pod nebom začne se topiti.
Lepo zunanost in vrednejšo božjih blazin je dobil tam,
tak je postal kot Kvirin, ko ogrnjen s kraljevskim je plaščem.

Slika 30: *Romulus deus fit* (14.805–828)

Žena jokala za njim je kot bil izgubljen bi, tedaj pa
Iridi je ukazala kraljeva Junona, naj stopi
brž po usločeni poti k Hersiliji, vdovi naj njeno
tole pove sporočilo: »Gospa, ki okras si najlepši
v zemlji latinski in v rodu sabinskem, ki vredna bila si
takega najbolj moža prej, a zdaj si Kvirinova žena –
žalost opusti; če zdaj soproga bi videla rada,
pojdi za mano v gozdič na zelenem Kvirinovem griču,
kjer razprostira se senca nad rimskega kralja svetiščem.«

830

Iris boginja uboga, po pisanem loku na zemljo
brž je k Hersiliji šla, naročeno je vse izvršila.

Komaj Hersilija z vsem spoštovanjem se v njo je ozrla,
rekla je: »O boginja – katera si, reči ne morem,
vendar boginja si – pelji me, pelji in brž mi pokaži
možev obraz. Če usoda nakloni mi, da bi ga mogla
videti enkrat še, rekla bi, da sem dobila nebesa.«

840

Brž se s Tavmantovo hčerjo na Romulov grič je povzpela,
tja pa tedaj se naenkrat iz etra je zvezda spustila,
padla na zemljo, in glej, v bleščeči svetlobi te zvezde,
v njenem so žaru Hersiliji vneli lasje se in z zvezdo
skupaj odšli sta v ozračje. V domače roke jo graditelj
rimskega mesta je vzel in prejšnje ime ji s telesom
hkrati spremenil, zdaj Hora jo kliče in z njim je boginja.

850

Slika 31: *Hersilia, uxor Romuli, dea* (14.829–851)

Petnajsta knjiga

Slika 32: *Aetas Numae regis* (15.1–496)*Miskel*

Vmes so ugibali, kdo naj pod tolikšno težo bremena vzdržal bi, kdo naj takšnega kralja postane naslednik. Fama, glasnica resnice, tedaj določila za kralja slavnega Numa je. Temu dovolj ni bilo, da poznal je šege sabinske, ne, z umom je bistrim vse više prodiral: raziskoval je, kaj neki bilo naj bi bistvo narave.

Ta ga ljubezen je gnala, da dom je zapustil in Kure, v mesto, ki Herkula je gostoljubno sprejelo, odšel je.

Ko je povprašal, kdo tam na obali italški postavil grško obzidje je, star domačin, ki poznal je preteklost, s svojo zgovornostjo vse mu natanko tako je povedal:

»Pravijo, da je božanski sin Jupitrov od Okeana srčno prijadril k italški obali s hibernskim govedom.

Ko se živina okoli po sočnati travi je pasla, sam v gostoljubno je hišo Krotónovo stopil in v njej se mirno spočil po dolgem naporu. Ko spet je odhajal, to je dejal: »Prav tukaj v tem kraju ob času bo vnukov mesto nastalo.« In ta napoved se res uresniči.

Miskel je sin bil Argolca Alémona, bil je bogovom v svojem življenju posebno pri srcu, posebno priljubljen.

Nadenj nekoč se je sklonil, ko ležal v globokem je spanju, sam kijenosec in rekel mu: »Daj, domovino zapusti,

10

20

pojdi in tja se preseli, kjer Ezar po kamenju teče.«
Zraven zagrozil je z mnogim in s strašnim, če ne bi poslušal.
Hkrati nato so izginile sanje in bog je izginil.
Sin Alémonov vstal je in tiho premišljal, kaj pravkar
videl je v snu, in potem se še dolgo sam s sabo boril je.
Bog je ukazal oditi, postava pa to je branila:
s smrtjo bi plačal, če hotel bi menjati kdo domovino.
Sonce sijajno se že v Okean potopilo je z glavo, 30
noč pa med gostimi zvezdami svojo je glavo zravnala:
zopet se isti mu bog je prikazal in isto zahteval,
zdaj pa še bolj in še s hujšim grozil je, če ne bi poslušal.
Zbal se je tega in hkrati razmišljal, kako bi prenesel
dedne svetinje v nov dom. Na lepem tedaj završalo
v mestu je vsem, obtožili so ga, da prezira postave.
Ko so končali z zaslišanjem, krivdo brez prič potrdili,
v capah obtoženi dvignil oči je in roke k bogovom.
»O,« je zaklical, »junak, ki dobil do nebes si pravico
z dvanajst napori, pomagaj mi, prosim, saj ti povzročitelj 40
moje si krivde!« – Po stari navadi obtoženca nekdanj
kamenček črn je obsodil, a bel ga oprostil je krivde.
Tudi takrat se tako je vršila ta žalostna sodba:
kamenček vsak, ki v nemilo se žaro je spustil, bil črn je.
Ko pa iz žare so kamenčke stresli, da vse bi prešteli,
vsi so bili se iz črnih obarvali v bele. Bog Herkul
v sodbo tako je posegel in ta se je srečno končala:
sin je Alémonov prost bil. Zahvalil za to se je bogu,
spet ob ugodnih vetrovih odjadral na Jonsko je morje,
plul ob Tarentu je lakedajmonskem in Sibaris, Neret 50
pustil ob strani salentski, turinski zaliv in Krimiso,
prav tako obalo Japigovo. Ko je objadral
kraje obalne, je končno res našel določeno ustje
Ezara reke in blizu ob njem še gomilo, v kateri
zemlja že dolgo pokojne kosti je Krotonove krila.
Tu napovedano mesto je Miskel nato ustanovil,
dal mu po njem je ime, ki tu je nekoč pokopan bil.«
To govori izročilo teh krajev, drži, da je takšen
kraja in mesta začetek bil tam na obali italjski.

Pitagora

Mož je živel, Samošan po rodu, a hkrati zapustil 60
 Samos je, z njim gospodarja in bil prostovoljno izgnanec,
 ker je sovražil tiranstvo. In duh do bogov se mu vzpel je,
 dasi v nebesnih višavah prebivajo; to, kar narava
 skrila očem je človeškim, je s pametjo svojo doumel.
 Kar pa z razumom in z raziskovanjem skrbno je proučil,
 drugim tolmačil je, krogu molčečih, ki občudovali
 nauk njegov so, razlagal izvir in začetek sveta je,
 vzroke in bistvo stvari, kaj bog je in kaj je narava,
 kaj so snegovi in bliski in strele in kdo res v oblakih
 ko se podijo, grmi, ali Jupiter ali vetrovi, 70
 zemljo kaj trese, po kakšnem zakonu se gibajo zvezde,
 to in še druge skrivnosti. On prvi je branil živali
 klati in jesti in prvi učena je usta odprl
 takšnemu nauku, čeprav besed vsi niso sprejeli:

»Nehajte vendar, ljudje, onečaščati svoja telesa
 s hrano zločinsko! Saj žito imate in sadje, ki z vej ga
 trgajte, z vej obteženih, in grozdje nabreklo na trti;
 sladka zelišča imate in takšna, ki se omehčati,
 skuhati dajo na ognju! In mleka nihče vam ne brani
 niti medu ne, ki dušice materine ima vonj še. 80
 Zemlja razsipno bogastva in tečna hranila vam nudi,
 daje vam živeža, ne da bi klali in kri prelivali.
 Z mesom živali tešijo si lakoto; ne vse do zadnje,
 konji, govedo in zraven drobnica se pasejo s travo,
 tiste živali pa, ki po naravi so divje, srdite,
 tigri armenski in levi togotni in z volki medvedi,
 hranijo vedno se z mesom, se raje krvi veselijo.
 Kakšen zločin je to, da se z mesom meso napolnjuje,
 to, da požrešno telo debeli se s požrtnim telesom,
 to, da si človek ohranja življenje z ubojem živali! 90
 Kaj, pri darovih, ki nudi jih zemlja, najboljša od mater,
 drugega nič ti ne prija, kot žvečiti s trdim zobovjem
 okrvavljeno meso in posnemati žrtje Kiklopov?
 Res ne moreš drugače v želodcu gladu utešiti,
 trebuh požrešni razvajeni vedno ubijati mora?

Tista davnina nekoč, ki zlata ji pravimo doba,
 srečna ob sadju bila je, z rastlinjem, ki zemlja ga daje,
 ne da kdaj si ljudje s krvjo bi oskrunjali usta.

Varno tedaj spreletavale ptičje so jate se v zraku,
 zajec neustrašeno hodil in blodil med sočno je travo, 100
 rib pa tudi ni gnala tedaj lahkovernost na trnek:
 vse je bilo brez zased in zvijač se nobenih ni balo,
 v miru popolnem živelo, dokler si ni neki nemarnež,
 kdorkoli že, ves nezadovoljen s to hrano, kot prvi
 z mesom živalskim pogoltno nekoč natrpal želodca.
 S tem utrl je pot grozodejstvu. Z ubojem živali
 prvič železo ugrelo se je, ko kri je škropila.
 To bi še šlo, ker ne da bi kaj zagrešili, priznavam,
 smemo ubiti žival, ki ogroža nam naše življenje.
 Smeli ubiti so jih – toda ne bi jih smeli pojesti. 110

Zlo pa nato se je širilo; svinji so bržkone prvi
 vzeli življenje, ker z rilcem zavitim posevke na njivah
 izpodkopavala je in letino dobro mendrala.
 Kozel je trto obgrizel in padel, zaklan, pred oltarjem
 Bakha, ki grehe maščuje, menda. S prestopkom je svojim
 škodil kar dvema. Le kaj zakrivile ste, ovce, ki mirne,
 z nektarjem, ki so ga vimena polna, nam dajete hrano,
 dajete mehko obleko, ki stkemo iz vaše jo volne –
 niste kot žive koristnejše nam, ljudem, kot pa mrtve?
 Česa govedo, ki niti zahrbtno ni niti zvijačno, 120
 pač pa koristno in krotko, ustvarjeno zgolj za garanje,
 krivo bilo je? Samo nehvaležnež, darov, ki boginja
 daje jih, scela nevreden, je mogel izpreči živino,
 ki mu orala je, in jo zaklati; le takšen je mogel
 trudni, ker z njo je tolikrat trdo ledino prenavljal,
 spravljaj z njo žetev, okrutno sekuro nad vrat zaviheteti.
 Ni še dovolj, da greh se takšen dogaja, bogovom
 skušali ta so zločin podtakniti, češ, saj so vesela
 gornja božanstva zakola ob delu zgaranega vola.
 Žrtev brez hibe izberejo, žrtev najlepše postave – 130
 škodi lepota ji taka; s trakovi ozaljšana, z zlatom,
 pred žrtvenikom stoji in nevedna posluša molitve,
 vidi, kako med roge položijo ji žito na čelo,
 žito, ki z njo je bilo pridobljeno, potem pa bo nože,
 te, ki jih v vodi je videla prej, s krvjo omočila.
 Živi še potlej iz prsi iztrgajo drob, ga motrijo,
 preiskovaje na njem, kaj vse so želeli bogovi. –
 Kaj, da je tolikšna sla po zabranjeni hrani v človeku?
 Smrtniki, si jo res upate jesti? Ne, prosim, nikar ne
 delajte tega, po mojem svarilu se raje ravnajte! 140

Kadar zaklano živino po kosih polagate v usta,
vsak naj ve in začuti, da svoje najemnike žrete!

Bog mi usta odpira, po njem, ki navdihnjenje daje,
verno ravnal se bom, Delfe odprl bom, svoja nebesa,
vzvišenih misli oznanjal bom, vsem razodeval izreke,
pojasnjeval bom skrivnosti, ki dolgo bile so neznane,
um starodavnikov ni jih odkril. Do zvezd se povzpел bom,
zemlje zapustil bom tla nepremična in plaval v oblaku,
stopil na pleča mogočnega Atlasa, tam bom od daleč
gledal ljudi, ki se klatijo kakor brez uma po svetu, 150
trepetajoč, ker se smrti bojijo; vse te bom spodbujal,
ko jim razlagal bom in raztolmačil, kaj pravzaprav smrt je.

Ljudstvo, ki scela te zmedel je strah pred smrtjo ledeno,
kaj se Stiksa bojiš in teme in izmišljenih pravljic,
pesniških tvorb, in nevarnosti v svetu, varljivo zlaganem?
Naj na grmadi propade telo, naj vzame ga starost,
nič ne misli, da zraven bi količkaj moglo trpeti.
Duše nesmrtno so; vedno, ko prejšnje telo zapustijo,
v drugo se vselijo, vseljene bivajo v njem in živijo.
Jaz – še spominjam se – v času trojanske sem vojne bil Evforb, 160
Pantojev sin, ki Atrida mi mlajšega sulica silna
nekega dne obtičala je v prsih, obrnjenih k njemu.
Ščit, ki v levici sem svoji ga nosil, nedavno sem videl
v templju Junoninem, tam v deželi Abantovi, v Argu.
Vse se spreminja in nič ne premine. Ne, duša potuje,
sem in tja hodi in tja in sem in v razna telesa,
včasih v človeško telo iz živalskega, včasih obratno,
res, nikdar ne umre, živi in ostane vse čase.
Kakor predela v različne podobe se vosek gnetljivi, 170
ne da ostal bi, kar bil je, zunanosti pač ne ohrani,
vendar pa v bistvu je isti, tako tudi duša po mojem
vedno je ista, čeprav v različne prehaja oblike.
Torej – požrešnost želodca nikar naj ne stre vam sočutja,
prizanesite, svarim vas, sorodstvenim dušam, z umorom
jih ne izganjajte strašnim in kri naj krvi ne uživa!

In ko po morju širokem že vozim se in sem na polno
jadra vetrovom razpel – na vesoljnem ni svetu nič stalno.
Vse se giblje in vse, gibajoč se, dobiva obliko.
Tudi sam čas se tako neprestano premika in teče,
nič drugače kot reke. Ustaviti reke ne moreš 180

niti ne ure begotne: valovi podijo valove,
 prihajajoči zaganja se v prejšnjega, vanj pa že drugi,
 časi enako bežijo, enako si vselej sledijo,
 novi in novi, kar prej je bilo, je za vselej minilo,
 česar bilo ni, nastaja in vsak se trenutek spreminja.

Vidiš, še noč, ko mineva, hiti, da preide v svetlobo,
 dneva bleščeči sijaj pa za črno nočjo se poganja.
 Da, še barva na nebu ni ista, ko trudno počiva
 vse v tišini, ko svetla Danica nam vzide na belcu,
 druga, ko spet Palantida, ta jarka predhodnica dneva, 190
 svet, ki Fojbu potem prepustiti ga mora, obsveti.
 Ščit božanski še sam, ko zjutraj dviguje se z zemlje,
 rdeč je in zopet je rdeč, ko tone zvečer za gorovje,
 ko je najvišje, pa svetel je, eter je tamkaj čistejši,
 daleč odmaknjen od zemlje, dotikanja z njo se ogiba.
 Nočne Diane oblika pa tudi ni vedno enaka
 niti ne ista. Če raste, bo danes od jutrišnje manjša,
 hkrati pa večja, takrat ko pojema in krog si zožuje.

Dalje, ne veš, da v štirih razdobjih poteka nam leto,
 kot bi po zgledu življenja se našega vselej ravnalo? 200
 Nežna in sočna je doba pomladna, otroški podobna,
 bilje tedaj je še mlado in nima moči, a bohotno,
 dasi še šibko, poganja in kmeta navdaja z veseljem.
 Vse že cveti in polje igra se s pisanim cvetjem,
 vendar v mladičju še vedno ni prave moči in odpora.
 Leto nato iz pomladi močnejše preide v poletje,
 krepek mladenič postane: močnejše je ni, bogatejše
 mimo te dobe je ni in je ni, ki bila bi bolj vroča.
 Potlej spet pride jesen, ko plamen mladostni ugaša,
 zrela in mila, po svoji umerjenosti že nekako 210
 v sredi med mladcem in starcem, že glava postaja ji siva.
 Potlej s tresočim korakom približa se zoprna zima,
 plešasta, če pa še kaj ji las je ostalo, so beli.

Naše telo se tudi nenehno in vedno spreminja,
 kar smo še včeraj bili ali zdaj smo, že jutri ne bomo.
 Doba bila je, ko v matere prve telesu kot seme
 vsi smo počivali, up smo bili človeškega roda.
 Z večjim prijemom narava posegla je, ni si želela,
 tega, da v maternici nosečnice stiskalo skrito
 dlje bi telesce se, brž ga iz postelje te je rešila. 220

Ko pa na svet je prišel, brez moči je otrok bil in ležal;
 kmalu nato kot žival je začel kobacati po štirih,
 sčasoma, ne še prav trden v nogah, je že stal in kolebal,
 shodil polagoma, ko ga je držal še kdo in podpiral.
 Potlej je, krepek in hiter, v mladeniško dobo prestopil,
 ko pa nato mu potekla še srednja so leta življenja,
 spustil navzdol se po strmi je poti nadležne starosti.
 Ta pa moči, ki jih toliko prejšnja je doba imela,
 zdaj spodkopava in ruši. Zato ostareli zdaj Milon
 vzdihne, ko mlahave roke pogleda, ki včasih imele
 mišice močne so, Herkulovim so bile že podobne. 230
 Vzdihi Tindaridi uide, ko gleda kot starka v zrcalu
 gube si; zraven se vpraša, zakaj so jo dvakrat ukradli.
 Čas nenasitni in ti, osovražena starost, obadva
 vse pokončata, ker vse, kar kdaj načneta z zobovjem,
 drugo za drugim počasi pospravita s smrtjo brezčutno!

Ne, še ti niso stalni, ki pravimo jim elementi,
 ves čas se menjajo, kdor bo prisluhnil, sedaj poučim ga!
 Štiri osnovne prvine vsebuje ta svet, ki je večer:
 zemlja in voda sta dve izmed njih in sta težki ter s svojo 240
 težnostjo vedno tiščita navzdol, a drugi dve teže
 nimata in, ker ju nič ne teži, se poganjata kvišku –
 to sta pa zrak in ogenj, od čistega zraka čistejši.
 Dasi v prostoru so ločeni, vendarle hkrati nastaja
 vse iz njih in se vanje povrača: razkrojena zemlja
 zredči v tekočo se vodo, ki spet, izhlapela kot vlaga,
 v zrak se prevrže; ko teže potem iznebi se, preide
 v lege najvišje kot zrak najčistejši in vname se v ogenj.
 Potlej obratno godi se in v istem se redu obnavlja.
 Ogenj zgoščeni se v zrak že spet spreminja, iz tega 250
 voda nastane, a voda zgoščena strdi se spet v zemljo.

Nič posebnosti svoje več nima, narava prenavlja
 druge oblike iz drugih. Zato verjemite, v tem svetu,
 kakor je velik, nikoli nobena stvari ne izgine,
 zgolj spremeni se in preoblikuje. To torej pomeni:
 z rojstvom preprosto le drugo postaneš kot to, kar si prej bil,
 smrt pa se pravi prenehati biti, kar si. In ker ono
 semkaj, a to preneseno je tjakaj, v celoti vse traja.

Mislím, da nič ne ostane za trajno pod isto podobo.
 Zlata je doba tako se v železno prevrgla in tudi 260

- krajin usoda se tolikokrat je tako spremenila.
 Sam sem videl; kar nekdanj bilo je najtrdnejše kopno,
 morje je zdaj, in videl sem zemljo, nastalo iz morja.
 Daleč od morja še školjke leže, a na gorah visokih
 našli so sidro prastaro; nekdanjo navadno ravnico
 voda pretvorila s svojim deročim je tokom v dolino,
 goro povodenj odnesla je v morje in tam, kjer močvara
 nekdanj bila je, zdaj suha in žejna puščava se širi,
 kar pa je žejo trpelo, poplavljenno je in močvirno.
 Tukaj narava je nove studence odprla, a tamkaj
 spet jih zaprla: iz notranjosti, ki potres jo zrahljal je,
 reke priderejo, včasih pa vanjo gredo, se zgubijo.
 Daleč od tam, kjer reko pogoltnila zemeljska poč je,
 Lik se na novo prikaže in teče iz drugega ustja.
 Prav tako ponikne in skozi ponore valeč se
 spet Erazin se mogočni razlije čez argoška polja.
 Tudi Kaiku tam v Misiji prejšnji izvir in bregovi,
 pravijo, niso pogodju bili, da dere drugod zdaj.
 Pesek sicilski s seboj Amenan zdaj odnaša, ko teče,
 včasih pa viri njegovi zaprejo se, žejen usiha.
 Prej se Anigrova voda je pila, a zdaj se je noče
 več nihče dotakniti, odkar so dvoliki kentavri,
 pravijo pesniki, v njej si izpirali rane, zadane
 s Herkula puščico, sproženo tja s kijenoščevim lokom.
 Ali ni Hipan, ki v skitskem gorovju oddaljen izvira,
 sprva bil sladek, potem pa se z grenko soljo je pokvaril?
- 270
- 280
- Nekdanj obdajali Faros, Antiso in Tir feničanski
 morski valovi so, danes pa nič več niso otoki.
 Levkado, v času naseljencev starih še v stiku s celino,
 morje obliva zdaj. Zankla baje se je tudi držala
 nekdanj Italije, dokler med njima ni morje odneslo
 zemlje obmejne; pognalo je otok z valovi od kraja.
 Kdor bi Helik iskal in Buro, dve mesti ahajski,
 našel obe bi pod vodo; še danes ti radi mornarji
 kažejo mesti in hiše pogreznjene tam v globočini.
 Blizu Trojzene Pitejeve, tam, kjer nekoč se poljana
 širila ravna je, holm se dviguje, ves strm, neporasel.
 Silni vetrovi – težko je o tem že samo govoriti –
 v temnih votlinah zaprti, na zrak so hoteli prodreti.
 Ko so zaman se borili, da mogli pod prosto nebo bi,
 kjer ni nobene v votlinah bilo odprtine, da skoznjo
 pihali bi, so napihnilo zemljo, tako kot mehur se
- 290
- 300

z dihom človeškim in s pihanjem ust lahko napihuje,
 prav kot dvorogega kozla odrtega meh se napihne.
 Tale vzboklina je kraju ostala in zdaj je podobna
 holmu visokemu, ki se je dolga stoletja ohranil.
 Ker se še drugega mnogo spominjam, kar čul sem in videl,
 nekaj bom zdaj povedal. Kaj nima še voda tekoča
 raznih oblik? Ne dobiva še novih? Opoldne je mrzla,
 Amon rogati, ti voda, zvečer in pa zjutraj je topla. 310
 O Atamancih se pripoveduje, da drva prižgejo
 z vodo, ko mesec na nebu v najmanjši obseg svoj preide.
 Reko imajo Kikonci, ki drob skameni, če jo piješ,
 predmet, ki pride z njo v stik, pa z marmorjem vsega prevleče.
 Kratis in Sibaris, reki sosednji na naši ravnini,
 prav kot zlato ali jantar lase ti pobarvata z vodo.
 Kar je še bolj čudovito, so reke, ki ne le telesa,
 temveč ki duše ljudem z vodovjem lahko spremenijo.
 Kdo še ni čul o Salmákidi z njenim zloveščim vodovjem,
 kdo ni o jezerih čul etiopskih? Kdor pije njih vodo, 320
 ali zbesni ali trdno in čudno objame ga spanje.
 Kdor iz klitorskega vira si kdaj bo žejo olajšal,
 vina se več ne dotakne, ves vzdržen je, pije le vodo;
 bodisi v vodi je moč, ki nasprotna je močnemu vinu,
 bodisi sin Amitáonov, kakor vedo domačini,
 ko obnorele je Projtide s čari in travami rešil
 besnosti, vrgel je v vodo čistilo, ki pamet zbistri ti,
 stud pa do vsakega vina ostal od takrat je v valovih.
 Tej po učinku nasprotna je voda iz reke Linkestij,
 kdor le nekoliko pije iz nje, pa četudi le zmerno, 330
 kleka in ziblje se, prav kot napil bi se čistega vina.
 Jezero najdeš v Arkadiji, stari so Fénej mu rekli,
 z dvojnato vodo je čudno sumljivo – ponoči se boj je:
 spita ponoči škoduje, podnevi jo piješ brez škode.
 Jezera razna in reke moči različne imajo.
 Bil je čas, ko Ortigija prosto je plavala v morju,
 danes miruje. In Argo se je ob razburkanem morju
 bala obeh Simplegad, ko valovje je treskalo vanju,
 zdaj se več ne premikata, trdni kljubujeta vetru.
 Etna, v kateri gorijo žveplene peči, tudi sama 340
 vedno ne bo ognjena, kot ni bila vselej ognjena.
 Bodisi zemlja je živa, kot bitje živi in na krajih
 mnogih preduhe ima, po katerih plamenoma diha.
 Vsakokrat, kadar se strese in zgane, pa te odprtine
 menjati more, zadelati tu in odpreti drugje jih;

bodisi urni vetrovi, v najglobljih votlinah zaprti,
 mečejo skale ob skale, ob gmoto z vnetljivim semenom,
 ta pa, ko s silo trdo udari, se v ogenj razvname,
 potlej, ko veter preneha, votline kot prej so spet hladne;
 bodisi vnamejo spodaj plasti se smolnate v zemlji, 350
 žveplo rumeno se vžge, pri tem pa nezatno kadi se.
 Kajpada, kadar pa zemlja plamenu ne bo več dajala
 hrane maščobnih netiv, ko sčasoma šla bo zaloga,
 vse gorivo bo slednjič pošlo požrešni naravi,
 ogenj pa lačen zapustil bo te opustošene kraje.
 V hiperborejski Paleni pa, kakor se pripoveduje,
 taki živijo ljudje, ki pokrije telesa jim perje,
 kadar devetkrat telo jim Tritonije jezero zmoči.
 Tega sicer ne verjamem – a isto sem slišal za Skitke,
 bojda počnejo enako, ko s strupom telo oškropijo. 360
 Če pa se količkaj sme verjeti preskušanim dejstvom,
 ali ne vidiš, da vsako telo, ki polagoma shira,
 ko mu poide toplota, pretvori se v majhne živali?
 V jamo zakoplji boginjine vole zaklane, iz droba
 njihovega, ko segnije, kot veš, se rodijo čebele,
 cvetje obirajo blizu in daleč; po prednikov zgledu
 ljubijo polje, se trudijo delavne, z upom na boljše.
 Iz zakopanega bojnega konja sršen se rodil bo.
 Kadar obalnemu raku odzameš uvite ščipalke,
 drugo pa v zemljo zagrebeš, iz tja zakopanega dela 370
 kmalu škorpion se izmotal bo, z repom zavihanim žugal.
 Poljske gosence, ki se zapredajo redno na listje
 s svojimi sivimi nitmi, kot dobro vedo kmetovalci,
 novo zunanost dobe, kot metulji v okras so grobovom.

V blatu so klice, iz njih se zelene razvijejo žabe,
 najprej brez nog, a jih kmalu dobijo; da s svojimi kraki
 zmorejo plavati, zraven pa daleč na suhem skočiti,
 zadnji teh krakov so bistveno daljši kot sprednja dvojica.
 Tudi mladič, ki povrže medvedka ga, sprva ni drugo,
 kakor le živo meso, a ko stara ga liže, izliže 380
 ude in tudi obliko mu takšno, kot sama ima jo.
 Ali ne vidiš, da zarod čebel medonosnih, ki skrit je
 v celicah šesterokotnih iz voska, brez udov rodi se,
 noge dobi pa pozneje in pozno dobi tudi krila?
 Ptica Junonina z zvezdnatim repom in Jupitrov orel,
 strelonosilec, Kiterkin golob in kar je še ptičev –
 kdo bi si mislil, če ne bi že vedel, da iz rumenjaka

v jajcu izleči se morejo? – Kadar pa v grobu zasutem
 gnijejo v zemlji kosti, v hrbtenici, kot mislijo, mozeg
 v kačo lahko spremeni se. A vendar izvor in nastanek 390
 morejo vse te živali iz drugih le bitij imeti,
 razen edinstvene ptice, Asirci ji pravijo feniks:
 ta tako se obnavlja, da sama iz sebe rodi se.
 Zrnja ne je in ne mara zelišč, le smolvca solze
 s sokom balzama rede jo. Ko pet stoletij dopolni,
 sama si v krošnji iz vej na vrhu tresoče se palme
 s kremplji in s kljunom gnezdišče napravi, v katerega vplete
 trave dišeče in nardovo mehko latjé in po vsem še
 miro zdrobljeno in cimet rumenkastorjavi potrese,
 nanj se uleže in v samih vonjavah preneha živeti. 400
 Potlej, kot pravijo, spet iz telesa se starega mladi
 feniks rodi, ki spet bo toliko časa preživel.
 S časom, ko moč pridobi, da bi breme že mogel nositi,
 z vej drevesa visokega težko gnezdišče odvzame,
 zibelko svojo in starega grobnico v vdani ljubezni
 nese skozi lahko ozračje tja v Hiperiónovo mesto,
 kjer odloži ga pred svetimi vrati njegovega templja.

Slika 33: *Phoenix ales* (15.391–407)

Toda če to nenavadno je čudno, kako se čuditi
 zopet hijeni je; ta kot samica je pravkar na hrbtu
 samca imela, sedaj pa, prečudno, že sama je samec. 410
 Druga žival, ki hrani z vetrovi samo se in z zrakom,
 kakršnekoli se barve dotakne, brž sama dobi jo.
 V trto odetemu Bakhu premagana Indija dala

rise je; tem pa, kot pravijo, vse, kar curi iz mehurja,
kamen pri priči postane, zato, ker strdi se na zraku.
Tudi korale, ki v morju pod vodo so mehke rastline,
okamenijo takoj, ko v stiku se znajdejo z zrakom.

Dan bi minil in upehane konje že Fojb bi okopal
v morju globokem, še preden bi vse omeniti utegnil,
kar se je kdaj preobličilo. Vemo, da vse se spreminja, 420
narodi tudi tako nekateri so močni postali,
drugi propadli. Tako se je Troja, bogata in močna,
vse desetletje borila, prelivala kri je obilno,
danes neznatna samo ruševine starinske še kaže,
kaže namesto bogastva samo še grobove pradedov.
Slavna je Sparta bila in mogočne bile so Mikene,
prav tako mesto Kekropovo in zraven Amfiona mesto.
Sparta neznaten je kraj zdaj, Mikene ponosne so padle;
niso nemara kot pravljična zgolj Ojdipove Tebe?
Kaj Pandionovim razen imena ostane Atenam? 430
Rim zdaj dardanski, kot pravijo, vstaja, ki temelj na novo
tamkaj ob Tiberi, reki, ki teče izpod Apeninov,
zgradbi ogromni za svoje prihodnje gospostvo polaga.
Tudi ta raste, se hitro spreminja in glavno bo mesto
kmalu sveta neizmernega. Vidci, preroški izreki,
kakor se pravi, so to napovedali. Kolikor pomnim,
ko se je Troja majala in dvomil Enej je v rešitev,
Helen je, Priamov sin, jokajočemu tole govoril:
»Sin boginjin, če moje prerokbe še kaj se spominjaš,
Troja ne bo docela propadla, ko ti se boš rešil. 440
Ogenj in meč ti pokažeta pot, da boš šel in boš s sabo
Pergam ugrabljeni nesel, dokler ne boš sebi in Troji
tuje dežele, prijazne še bolj od domače, dosegel.
Vidim pa tudi že mesto, ki frigijski vnuk ga zgradil bo,
takšnega ni in ne bo ga in videla ni ga preteklost.
Razni vladarji ga v dolgih stoletjih napravijo močno,
za gospodarja sveta pa tvojega Jula potomec.
Ko se bo z njim okoristila zemlja, ga etrski dom bo
vase sprejel in imel ga, ker konec njegov bo na nebu.«
To, kot spominjam se, Helen nosilcu penatov Enejju 450
prerokoval je in jaz veselim se, da rodno mi mesto
raste; tako je koristila Frigijcem zmaga Pelazgov.

A da predaleč ne krenemo s pota kot konji, ki k cilju
dirjati včasih pozabijo: vse nebo in pod njim vse,

zemlja in vse, kar na njej je in v njej, spreminja obliko.
 Mi pa, vesoljnosti delec, ki nismo samo iz telesa,
 temveč imamo še dušo selivko, smo zmožni preiti
 v divje živali in tudi v drobnico se moremo skriti.
 Torej živali, ki staršev imeti utegnejo duše
 bodisi bratov in drugih sorodnikov, bodisi kakšnih 460
 drugih ljudi, pustimo spoštljivo pri miru, da ne bi
 s hrano Tiestovo sami si svojih želodcev polnili!
 Kruto na to se privaja, brezsrčno se zraven pripravlja
 kri človeško preliti, kdor vrat teletu prereže,
 ne da pri tem bi ušesa mu mukanje bridko ganilo,
 vsak, kdor zmore zadaviti jagnje, ki veka kot dete,
 vsak, kdor s ptico se zmore hraniti, ki sam jo vzredil je!
 Koliko neki še manjka pri teh do pravih zločinov,
 kam vse še pot jih od takih dejanj pozneje pripelje?
 Vol naj orje in čaka naj svojega konca s starostjo, 470
 ovca naj s svojo nas volno varuje pred zimo ledeno,
 kože naj site nam nudijo vime za molžo z rokami.
 Mreže, pasti in zanke ter druge zvijačne nastave
 vse odstranite, naj limanic vaba ne vara več ptičev.
 Tudi jelenov s strašili iz perja nikar ne plašite,
 niti ne skrivajte z vabo varljivo ukrivljenih trnkov.
 Kar je škodljivo, uničite; tega potem ne pojejte,
 več ne jejte mesa, preživljajte z lahko se hrano!«

Egerija in Hipolit

S temi in z drugimi nauki tako poučen se je vrnil
 Numa domov, kakor pravijo; tam je nad latijskim ljudstvom 480
 vladu prevzel, ko ga samo od sebe za to je prosilo.
 Srečen je z ženo bil, nimfo, poslušal je umno Kamene,
 svete obrede uvedel in narod, ki divjih je bojov
 vaju bil, v miru izučil je v raznih obrtnih veščinah.
 V letu, ko star kraljevanje je hkrati z življenjem odložil,
 Numovo smrt je latijsko ljudstvo, visoko in nizko,
 objokovalo, a žena njegova odšla je iz mesta,
 skrit se je šla v dolino Arikije, v goste gozdove,
 kjer orestejski Diani motila je svete obrede
 z jokom in s tarnanjem. Kolikokrat so iz gajev in jezer 490
 nimfe svarile jo, naj ne žaluje, jo tam tolažile!
 Kolikokrat ji Tezejev je sin, ko je jokala, rekel:
 »Daj, pomiri se, nehaj, saj nisi edina nesrečna,

glej na podobne primere nesreče pri drugih in lažje svojo prenašala boš! Da moj zgled bi bil manj uporaben, to si želim – pa vendarle z njim te morda potolažim.

Slika 34: *Hippolytus auriga* (15.496–546)

Najbrž si slišala praviti kdaj, da živel je Hipolit;
 sam lahkoverni mu oče s prevaro je mačeha hude
 vzel življenje – čudila se boš in boš komaj verjela:
 to sem jaz. In hči Pasifajina, mačeha, nekdam
 z mano zaman je hotela oskruniti možu ležišče,
 potlej pa, kar je hotela, nesrečna je name zvrnila.
 (Jezna, ker sam sem zavrnil jo? V strahu pred mojo ovadbo?)
 S takšno obtožbo me oče nedolžnega brž je iz mesta
 spodil in glavo v sovraštvu preklel mi, ko proč sem odhajal.
 Bežal na vozu sem proti Trojzeni Pitejevi, toda
 brž ko obalo Korintskega morja dosegel sem, morje
 v breg je planilo in silno valovje kot gora je zraslo,
 bočilo se in bučalo, nato pa se v vrhu razklalo.
 Izmed valovja razklanega bik se rogati je dvignil,
 v zraku privzdignjen pokonci do prsi je vztrajal nad vodo,
 morje pri tem iz nozdrvi in žrela mu besno je vrelo.
 Mojemu spremstvu pogum je upadel, a jaz, še zamišljen
 v svoje izgnanstvo, se nisem ustrašil. Tedaj obrnili
 k morju so glave mi konji vihrevi in strigli z ušesi,
 strah pred neznansko pošastjo jih zbegal je, že so zdrveli
 z vozom po skalni strmini. Sam belo openjene brzde
 skušal zaman sem z roko ravnati, čeprav sem se hitro
 nagnil nazaj in vajeti voljne na vso moč napenjal.

500

510

Moje moči pa ne bi preplašenih konj zadržale, 520
 ne, če se ne bi kolo, kjer os ga drži nepremična,
 spotoma strlo ob štoru, na kosce se vse razletelo.
 Vrglo tedaj me z voza je; ker sam zapleten sem bil v uzde,
 te pa navite na štor, telo se je vse raztegnilo,
 nekaj se udov je strgalo, zvezani drugi bili so,
 glasno so pokale in se lomile kosti mi, še dušo
 videla bi oditi utrujeno, več na telesu
 enega uda bilo ni, ki kdo bi lahko prepoznal ga,
 drugega več na njem ni bilo kot rana pri rani.
 Ali ob tem bi upala si in bi mogla, o nimfa, 530
 svojo nesrečo primerjati z mojo? Saj videl sem tudi
 kraje, ki nimajo dneva, in tam v Flegetontovi vodi
 grel sem telo razmesarjeno. Ne bi bil živ, če me ne bi
 sam Apolonov sin z mogočnim zdravilom ozdravil.
 Ko ob pomoči Pajónovi močna zelišča so dala
 spet mi življenje kljub Ditu, me v goste oblake je skrila
 Kintija, češ da oživiljen in viden zavist bi povzročal.
 Da bi bil varen in videti dal bi lahko se, dodala
 nekaj je let mi in ves je obraz mi zato spremenila
 v neprepoznavnost. Tehtala dolgo je, ali naj Kreto 540
 ali naj Delos mi da za dom. Ko je le opustila
 Delos in Kreto, me sem je postavila; zraven sem moral
 menjati svoje ime, ki na konje spominjalo prej je.
 »Ti, ki doslej si Hipolit bil,« rekla je, »bodi zdaj Virbij!«
 Tukaj v tem gaju odslej prebivam kot nižje božanstvo,
 v varstvu boginje deviške in k njenim tako se prištevam.«

Vendar Egeriji tuja nesreča ni žalosti njene
 mogla olajšati, tam ob vznožju je gorskem ležala,
 solze prelivala, dokler trpeče ni Fojbova sestra
 slednjič usmilila se in je tam spremenila v studenec, 550
 udov pa stanjšala v večno se prelivajoče valove.

Tag, Romulovo kopje, Kip

Nimfe novica o tem je ganila in sin Amazonkin
 čudil tako se je kakor tirenski orač, ko na njivi
 videl usodno je grudo, ki sama od sebe se sprva
 gibala je, a potem izgubila obliko prsteno,
 človek postala, ki usta takoj je odprl v prerokbe.
 Tag so mu dali ime domačini, on prvi Etruske

sam je učil preroško zagledati motno prihodnost;
 ali kot Romul, ko videl je kopje, ki se zasadilo
 v grič palatinski je in je začelo poganjati liste, 560
 zakoreninjeno v zemlji in ne več stoječe na osti,
 nič več orožje bilo ni, postalo drevo je in senco
 občudovalcem dajalo nenadno je z gibkim vejevjem;
 ali kot Kip, ko zrcalila voda ga v reki z rogmi je.
 Videl se je in misleč, da podoba ga vara, si s prsti
 šel je prek čela in to, kar je videl, otipal. Obstal je
 (vračal takrat se je ves zmagovit po porazu sovraga)
 ne da oči bi kaj grajal, jih vzdignil je hkrati z rokami
 k nebu, rekoč: »Naj karkoli pomeni to znamenje, višnji,
 če je veselo, za dom naj bo, za Kvirinovo ljudstvo, 570
 če pa je slabo, le zame!« Nato iz zelene je ruše
 zgradil oltar in na njem žrtvoval v odišavljenem ognju,
 vina iz žrtvenih skledic je zlil in drhteče drobovje
 dal preiskati zaklanih ovac, če kaj napove mu.
 Ko ga tirenski je vedeževalec pregledal, v drobovju
 videl je velik državni prevrat, a še nič kaj razločno.
 Potlej, ko sam je dvignil oči od drobovja pri ovci,
 ostro roge je pogledal na Kipu in tole mu rekel:
 »Bodi pozdravljen, o kralj! Ta pokrajina namreč z gradovi
 Latija tebi, moj Kip, in rogovom bo tvojim podložna. 580
 Nič ne čakaj, pohiti, da skozi odprta boš vrata
 vstopil. Tako ukazuje usoda. Ko sprejme te mesto,
 kralj boš, ker prav zagotovo dobil vekovito boš žezlo.«
 Kip se nato je umaknil in z mračnim obrazom od mesta
 svoje obrnil oči ter rekel: »Bogovi, kam daleč,
 daleč kam spravite tole prerokbo! Saj mnogo srečnejši
 živel kjerkoli v pregnanstvu bom kakor pa vrh Kapitola,
 če bi me kdaj tam gori resnično kdo videl kot kralja.«
 To je dejal, nato pa hitro s senatorji ljudstvo
 sklical, potem ko poprej z lovoriko miru si rogove 590
 svoje zakril je. Nato na nasip, ki so tam ogradili
 hrabri vojaki ga, stopil je, najprej po šegi pomolil
 k starim bogovom in rekel: »Nekdo je med vami, ki kralj bo,
 če ga takoj ne boste izgnali iz svojega mesta.
 Kdo? Ne bom ga navedel z imenom, le znamenje dam vam:
 par rogov na čelu ima. Zanj vedež je rekel:
 Rim bo zaslužnil, če kdaj tu v mestu bo vašem se znašel.
 Zdaj že lahko skozi vrata odprta lahko bi prodril,
 sam pa sem to mu preprečil, čeprav mi bližji od njega
 ni nihče. Kviriti, vi tega moža prepodite, 600

ali če to bi zaslužil, vklenite ga v težke verige,
ali pa strah preženite in smrt zadajte tiranu!«
Kakor valovi hrumijo, ko kdo jih od daleč posluša,
ali kot smreke visoke šumijo, če vzhodnik predrzni
vanje zapiha, tako je takrat završalo med ljudstvom.
Vendar med vikom in krikom razgibanih množic na zboru
slišal močno izmed vseh le en glas se je: »Kdo je ta človek?«
Vsi so po čelih si gledali, vsi so iskali rogove.
»Tu ga imate, ki iščete ga,« je spet Kip spregovoril,
z glave, čeprav mu je ljudstvo branilo, snel venec in hkrati 610
čelo pokazal visoko, na njem pa dvojna rogova.
Vsi odmaknili oči so in vsi so naglas zaječali;
kdo naj bi temu verjel, kar vsem so oči govorile?
Eden za drugim neradi so gledali glavo zaslužno.
Da bi pa dlje brez časti ne ostala, so slavnostni venec
nanjo že spet položili, veljaki, ker smel ni več v mesto,
so počastili te, Kip, in dali ti toliko zemlje,
kolikor z voli bi vpreženimi oborati jo mogel,
kadar zarana bi lemež zastavil in nehal z večerom.
Potlej so vrezali v bronast podboj te čudne rogove
tam pri vratih, da vsem bi ostali še dolgo v spominu. 620

Ajskulapij

Zdaj pa povejte še, muze, ob pesnikih vedno navzoče,
(ve to veste, ne moti pri tem vas davna preteklost),
kdaj na otok, ki Tibera s svojo ga vodo obliva,
mesto je Romulovo Koronida dobilo v svetišče.

V Latiju grozna je kuga nekoč zasmradila ozračje,
shujšana bleda telesa pokrivali gnojni so tvorili.
Vsi od pogrebov utrjeni videli so, da ne more
biti v korist ne človeška izkušnja ne znanje zdravnikov,
božjo pomoč so iskali in k Fojbu so šli v preročišče,
daleč tja v Delfe, ki s svojim ozemljem na sredi sveta so, 630
tam so prosili, da v hudih bi jim pomagali težavam
s kakšnim nasvetom in tolikšno mesto rešili nesreče.
Prostor in lovor in tok, ki imel ju je bog na podobi,
stresli so hkrati se, tam iz notranjosti vse nedostopne
glas se je slišal s trinožnika, srca vsa plaha je ganil:
»To, kar iščeš, Rimljan, bi v kraju, ki bližji je, našel,
išči zato zdaj bližje: če hočeš olajšati stisko,

ni ti treba Apolona, sina njegovega najdi!
 Srečno hodite in čimprej poiščite mojega sina!« –
 Umni senat, ko so to naročilo boga mu prinesli, 640
 najprej je kraj poiskal, kjer Fojbov naj sin bi prebival,
 potlej pa sle k Epidavra obali je z ladjo napotil.
 Brž ko sli v trebušasti ladji do tja so prispeli,
 v zbor med grške veljake so šli in tam jih prosili,
 naj jim dajo boga, ki bi s svojo navzočnostjo rešil
 ljudstvo Avzonije kuge morilske po božjem izreku.
 Mnenja veljakov ločila so se in bila so različna:
 eni tako so sodili, da ni pomoči jim odreči,
 drugi drugače so rekli, da svoje opore ne dajo,
 vse obdržijo naj zase in ne izročijo božanstva. 650
 V tem, ko tako so razpravljali, mrak se je spustil na zemljo,
 noč razprostrla temo nad vesoljno je zemeljsko oblo,
 v snu pa se tebi, Rimljan, je pred posteljo tvojo prikazal
 bog, ki prinaša pomoč, a le takšen, kot vidiš ga v templju:
 držal je v levi gorjačo, a z desno si gladil je brado,
 te so besede mu vrele iz prsi: »Ne boj se, prišel bom,
 vendar pa tole podobo bom svojo poprej si spremenil.
 Kačo to zdajle poglej, ki palico mojo ovija, 660
 dobro jo glej, tako, da jo mogel boš spet prepoznati.
 Vanjo se bom spremenil, a večji bom, toliko velik,
 kolikor moje božansko telo si zasluži veljave.«
 Hipoma z glasom izginil je bog, a za glasom in bogom
 šel tudi sen je in dan za pobeglim se snom je zazoril.
 Zjutraj, ko zarja je vžšla in zvezde bleščeče pregnala,
 v tempelj prelepi boga iskanega šli so veljaki,
 brez odločitve, kako naj ukrenejo. Tam so prosili;
 z znamenjem bog naj božanskim pove, kje hoče živeti.
 Komaj so dobro končali, ko v kači z visokim grebenom 670
 vse nenadno je s sikanjem zlati jim bog napovedal.
 S svojim prihodom je zganil svoj kip in oltar in pa vrata,
 prav tako marmorna tla in zraven še zlato pročelje.
 Sredi svetišča obstal je in vzpel se do prsi visoko,
 gledal okrog je z ognjenim pogledom, kar vse je pretreslo.
 Žrec, ki lase posvečene imel je povezane s trakom,
 (trak je bil bel), je božanstvo spoznal in takole je rekel:
 »Glejte, pogledjte boga! Kar vas tukaj je, v sveti tišini
 zbrani bodite! Prelepi, ki zdaj si se tu nam prikazal,
 bodi nam dober in ljudstvu, ki tu te časti, zdaj pomagaj!«
 Vsi so brž počastili boga in zraven za žrecem 680
 vsi ponovili njegovo so prošnjo; Enejevci sami

s svetim so molkom in zbrani in s prošnjo mu čast izkazali.
 Njim je prikimal, obljubil pomoč, ko nenadoma zganil
 greben je svoj in spet z jezljajočim jezikom zasikal.
 Potlej po svetlih stopnicah se vil je in glavo obrnil,
 odhajajoč je na stari oltar še enkrat pogledal,
 hkrati pa dom, ki ga vaju je bil, in svetišče pozdravil.
 Dalje po tleh se je, s cvetjem na gosto posutih, poganjal
 silni kačon valovito naravnost po sredi skoz mesto
 proti pristanu, ki bil je zaščiten z vzboklim nasipom. 690
 Tam se ustavil je, kot bi od svojih se v množičnem spremstvu
 hotel dobrotno s prijaznim obrazom tedaj posloviti,
 potlej na ladjo avzonsko se vzpel je, se vanjo zavalil.
 Ta občutila božanski je tovor in globje pod težo
 božjo je v vodo zaplula. Veseli Enejevci zdaj so
 vola zaklali, ovenčali ladjo in dvignili sidro.
 Sapica lahka pognala je ladjo: visoko iz nje je
 dvigal se bog, na ukrivljeni krn je glavo položil,
 razgledujoč se po sinji gladini. Prek Jonskega morja
 vel je ugoden zefir; ko šestič je vzšla Palantida, 700
 ladja prišla je v Italijo, šla ob lakinijskem templju,
 ob skialejski obali in mimo Japigije, dalje
 z levimi vesli amfrisijskih se izognila čeri je,
 z desne kalenskih strmin, ko je mimo Rometija plula,
 mimo Kavlona, Narikije, preko morja in ožine
 tam pri sicilskem Peloru, od koder je spet zapeljala
 proti Ajolovim dvorom in rudnikom mesta Temese,
 proti Levkosiji, k toplega Pajsta cvetličnim vrtovom.
 Mimo Kapreje, predgorja Minervinega in pa gričev,
 kjer plemenita sorentska vinika uspeva, in mesta 710
 Herkulovega in Stabij in zgolj za brezdelje nastale
 Partenopeje vozili so k templju kumajske Sibile.
 Proti Liternu, kjer topli so vreli in raste mastika,
 dalje od tam so krenili in proti Volturnu, ki s sabo
 pesek vali, k Sinuesi, ki polna je belih golobov,
 proti nezdravi Niturni in tja, kjer rejenec pokopal
 svojo dojiljo je, v kraj Antifátov, v Trahanto močvirno,
 dalje še h Kirkini zemlji in k Antija ozki obali.
 Morje bilo je viharo, ko z ladjo so svojo mornarji
 tamkaj pristali; tedaj pa zviti se bog je odmotal, 720
 vil valovito v velikih vijugah se je in izginil
 v tempelj očetov, ki dvigal se je ob rumeni obali.
 Morje takoj se spet pomiri; Epidavrijec pustil
 spet je očetov oltar in v varstvu njegovem po bregu

brazdil, ko vlekel prek peska šumeče luskinasti trup je.
Vzpel se je spet po krmilu na ladjo, na krnu visokem
z glavo slonel je, dokler pripeljali se niso do Kastr
in do Lavinija, svetega mesta, do Tibere ustja.

Tja od povsod pridrvela je množica ljudstva naproti,
ženske in moški, še te, ki ogenj tvoj, Vesta trojanska,
hranijo; vsi so boga slavili z veselim pozdravom.

730

Koder po reki nasproti tekoči je plavala ladja,
tam na oltarjih, ki so na obeh se bregovih vrstili,
žgali kadilo so prasketajoče in z dimom dišečim
zrak prepojili, že žrtve zaklane ogrele so nože.

Brž ko je ladja priplula v prestolnico, v mesto Rimljanov,
kača se vzpela je, vrat naslonila najvišje na jambor,
kjer se obračala je in iskala si kraj je primeren.

Tam, kjer se reka razcepi na dvoje, kjer Otok obdaja,
kot imenuje se svet, ki na sredi obeh je rokavov,
reka z obeh strani enako ga z roko objema:

740

tja zatekla se z latijske ladje je Fojbova kača,
zopet prevzela je svojo prvotno božansko podobo,
kugo pregnala je proč in mesto pogube rešila.

Slika 35: *Caedes Caesaris* (15.745–812)

Apoteoza Julija Cezarja

Vendar medtem ko ta bog kot prišlek se znašel je v mestu,
Cezar na svojem je bog. Odličnega v boju in v miru
niso ga toliko bitke s triumfi, ne dela mirovna
niti ne slava, ki sam jo je hitro v državi pridobil,

vpletle v ozvezdja na nebu kot nov komet, repatico,
kakor pa sin njegov. Od vsega, kar Cezar je storil, 750
večjega dela ga ni, kot da njemu je bil za očeta.

Naj bi veljalo za več, da ukrotil je morske Britance,
vodil po Nilu sedmerorokavnem, kjer pápir uspeva,
ladje po zmagi, da zraven Numidijce vedno uporne,
Juba kinifskega, Pont, ki ponašal se je z Mitridatom,
spravil pod vladu Kviritov je, zraven še to, da triumfov
mnogo zaslužil je, a jih imel je le nekaj – naj vse to
več bilo bi od tega, da dal nam je takšno osebnost?
Tak vladar je človeštvu res milosten dar, o bogovi!

Da pa človeškega ta bi rodu ne bil, oni postati 760
moral je bog. Ko vse to Enejeva zlata je mati
videla, v tem pa spoznala, da pontifeks kmalu bo žrtev
žalostne smrti z orožjem v zaroti, je vsa prebledela,
vsakemu bogu ob vsakem je srečanju to govorila:

»S kakšno zahrbtnostjo, glej, in nakano se spravljajo nadme,
kakšna izdaja preti potomcu mogočne rodbine,
njemu, ki zdaj mi edini ostal je po Julu dardanskem.
Ali naj vedno in redno s skrbmi jaz sama se mučim?
Najprej Tididovo me kalidonsko je kopje ranilo; 770
vsa sem potrta bila, ker se Troja slabo je branila;
potlej sem gledala sina, ki dolgo je blodil po morju,
val ga je valu podajal, ga videla iti v podzemlje;
s Turnom nato se je bil, no, bolje rečeno, z Junono.
Toda kaj svojega roda nesreč se starih spominjam?

Prejšnjih težav se spominjati strah mi sedaj ne dopušča.
Vidite, meči zločinski se spet proti meni ostrijo.
Prosim, naj kdo jih ustavi, prepreči umor grozoviti;
kdor svečenika ubije, bo Vesti ognjišče pogasil!«

Vendar zaman zaskrbljena je Venera to govorila 780
vsem nebeščanom. Ganila jih je, a preprečiti niso
mogli železnega sklepa prastarih treh sester usodovk,
pač pa nedvomna so znamenja dali o bližnji nesreči.
Žvenketajoče orožje se čulo je v črnih oblakih,
grozne trobente oglašale dol se z neba so z rogovi,
vse je zločin oznanjalo; mrka podoba je sonca
zemlji vznemirjeni bledorumeno dajala svetlobo.
Večkrat med zvezdami videli mnogi goreče so bakle,
večkrat takrat med dežjem krvave so padale kaplje,
svetli Danici obraz njen je črna pokrivala rja,

kri oškropila je Luni kolesje in Stiksova sova 790
hudo nesrečo na tisoč je krajih obetala ljudstvu,
kipi so slonokoščeni na tisoč se krajih solzili,
v svetlih so gajih grozeči glasovi se čuli in petje.
Žrtev nobena ni sreče obetala, drob je obljubljal
velik upor, v želodcu so našli odsekano glavo.
Pravijo tudi, da psi so ponoči na trgu pred templji
lajali in okrog hiš; da so sence umrlih blodile,
mesto pa vse se je zibalo v sunkih nenadnih potresa.
Toda zahrbtnosti in bližajoče se usode bogovi
niso z napovedmi svojimi mogli nikakor zatreti: 800
z golimi meči zarotniki v zbornico šli so, v vsem mestu
ni se noben drug kraj jim zdel za umor bolj posrečen.
Bila tedaj si Kiterka z obema rokama je prsi,
skriti hotela z oblakom je dediča sina Eneja,
s takšnim, v katerem Atridu ugrabljeni Paris je zbežal,
s takšnim, v katerem Eneja je meč Diomedov spregledal.
Oče pa to ji je rekel: »Usodo nikdar spremenljivo
sama poskušaš, o hči, ukloniti? Kar pojdi in stopi
v dom treh sester, kjer videla boš v ogromnem prostoru
v trdem železu in bronu zapiske dogajanj, ki sami 810
niti zrušitve neba niti jeze se strel ne bojijo
niti ne drugih udarcev, saj varni pred vsem so in večni.
Tam boš, vrezano v neuničljivo kovino, usodo
svojega našla rodu. Jaz sam sem jo bral, si zapomnil,
zdaj ti povem, da boš vedela, kaj ti prinaša prihodnost.
Ta, ki zdaj zanj, Kiterka, se trudiš, svoj čas je dopolnil,
saj so minila mu leta, ko moral je biti na zemlji.
Da pa kot bog bo prišel v nebo in bo v tempelj postavljen,
ti dosežeš in sin njegov, ki kot dedič imena 820
nosil edini bo breme za njim; ko sam maščeval bo
smrt očetovo, v bojih še mene imel bo ob strani.
Mutina, mesto oblegano, slednjič za mir bo prosila,
Farsal z okolico svojo njegovo oblast bo začutil,
v krvi ematijsko mesto Filipi bo plavalo v klanju,
v vodah sicilskih mogočno ime bo za vedno zatrto,
rimskega vojvode žena egiptovska, v svojo poroko
vse preveč prepričana, padla bo, prej pa grozila,
češ, Kapitol bo nekoč še njenemu služil Kanopu.
Kaj naj barbare ti, ljudstva z obeh strani Okeana
dalje naštevam? Kjerkoli je kaj obljudene zemlje, 830
vsa bo njegova in sleherno morje bo njemu služilo.

Svetu bo končno dal mir in posvetil se skupni blaginji,
 najbolj pravične zakone dajal bo in s svojim bo zgledom
 k dobremu druge usmerjal, ker sam na prihodnost bo mislil,
 mislil na čas, ki prihaja, na množico svojih potomcev;
 s takšnim namenom ukazal bo sinu prevzvišene žene
 dati po sebi ime in dati vladarske mu posle.
 Kadar nekoč v visoki starosti dopolnil bo leta,
 v etru dobil bivališče bo svoje ob zvezdi sorodni.
 Ti iz telesa, medtem umorjenega, dušo si vzemi,
 zvezdo ustvari iz nje, da moj Kapitol in z njim forum
 večno z oboka visokega gledal bo Julij božanski.« 840

Komaj je to izgovoril, že sredi senata je stala
 Venera blaga in, ne da bi videl jo kdo, iz telesa
 svojega Cezarja dušo še svežo si vzela, da ne bi
 v zraku razšla se, ter nesla s seboj na nebo jo med zvezde.
 Nese jo, vmes pa začuti, da vsa se je vnela, da sveti;
 brž jo spusti iz naročja. Zdaj više od lune kot zvezda
 duša bleščeča se giblje in vleče za sabo na poti
 svoje ognjene lase – in ko sinove vidi zasluge
 večje od svojih, se kar veseli, da jo sin je prekosil. 850
 Dasi je ta prepovedal, njegovo bolj ceniti delo
 kakor očetovo, vendar kljub temu neustrašeno ljudstvo
 njemu je dajalo prednost in v tem mu je zgolj kljubovalo.
 Časti tako Agamemnonovi se Atrej je umaknil,
 v tem je Ajgeja premagal Tezej, Ahil pa Peleja.
 Končno, če zgled, ki podoben je njima, še zadnji navedem –
 tudi Saturn je manjši od Jupitra. Jupiter vlada
 v dvorih nebesnih in hkrati še v trojnem kraljestvu vesolja,
 zemlji pa vlada Avgust, in vsak je vladar in pa oče. 860
 Vas, bogovi Enejevi, prosim, ki meč ste in ogenj
 sami premagali, vas, bogovi domači, in tebe
 prosim, Kvirin, ki si mesto pozidal; Gradiv, tudi tebe,
 oče njegov, ter tebe, o Vesta, ki poleg penatov
 Cezarjevih te častijo, in tebe, Fojb dóma, s to Vesto,
 tebe, o Jupiter vzvišeni, zgoraj v tarpejskem svetišču,
 z vsemi bogovi, ki sme jih, ki prav je, da pesnik jih kliče.
 Pozno naj pride ta dan, pozneje od moje starosti,
 dan, ko slovo bo vzel Avgust od sveta, ki mu vlada,
 sam pa se dvignil v nebo in od tam bo prosečim naklonjen. 870

Epilog

Delo sem zdaj dokončal, ki ne Jupitrov srd in ne ogenj
niti železo ne starost požrešna ga več ne uniči.
Kadar pa dan bo prišel, ki pravico ima do telesa
samega, dan, ki končal bo neznano dolžino življenja,
boljši moj del se za večno bo dvignil visoko nad zvezde,
moje ime bo ostalo in več ga nihče ne izbriše.
Koder se širi po zemlji podjarmljeni rimsko gospostvo,
brali me bodo ljudje; če je količkaj res, da ne vara
pesniška slutnja, na veke vse čase slovel bom in živel.

Prevodi

Izokrat: *Panegirik*

Prevedla Nataša Martina Pintarič

[1] Velikokrat sem se začudil nad tistimi, ki so prvi sklicali praznovanje in ustanovili športna tekmovanja, ker so imeli telesne uspehe za vredne nagrad, nobene časti pa niso dodelili tistim, ki so si zasebno prizadevali za skupno dobro in izurili svoj razum, tako da bi lahko koristili tudi drugim. [2] Tem bi bilo primerneje posvetiti pozornost. Če bi namreč atleti dobili dvakrat tolikšno moč, ne bi drugi pridobili ničesar, če pa bi postal razumen en mož, bi imeli korist od njegove preudarnosti vsi, ki bi je želeli biti deležni.

[3] Zaradi teh reči pa nisem izgubil upanja in vsega pustil v nemar, ampak sem, ker sem ocenil, da bo primerna nagrada zame slava, ki bo izšla iz tega govora, prišel, da bi svetoval glede vojne proti barbarom in medsebojne sloge. Dobro vem, da so mnogi izmed tistih, ki trdijo, da so sofisti, planili nad to snov, [4] a hkrati upam, da jih bom tako zelo prekašal, da se bo zdelo, kot bi o teh rečeh še nikdar ne bilo nič povedano. Hkrati pa sem bil prepričan, da so izmed govorov najlepši tisti, ki govorijo o najpomembnejših rečeh, ki najbolj razkrijejo večino govornikov in najbolj koristijo poslušalcem – in ta je eden takšnih. [5] Nadalje: pravi trenutek še ni minil, tako da bi bilo zdaj brezplodno misliti na to. Kajti govoriti moramo nehati tedaj, ko se kake razmere dopolnijo in se ni več treba posvetovati o njih ali ko človek vidi, da je govor dosegel cilj, tako da drugim ni preostala nobena možnost, da bi lahko sploh še kaj dodali. [6] Kako namreč ne bi premišljevali in razpravljali o tej zadevi, ki nas bo, če bo pravilno razrešena, odrešila medsebojnega vojskovanja, trenutnega nemira in najhujših nesreč, dokler zadeve potekajo enako kot prej, kar je bilo doslej že povedano, pa je nezadostno?

[7] Poleg tega pa: če ne bi bilo mogoče nikakor drugače pojasniti istih reči kot na en sam način, bi kdo res mogel pomisliti, da je odveč, če govorec utruja poslušalce, tako da znova govori na enak način kot oni prej. [8] Ker pa imajo govori tako naravo, da je mogoče o istih rečeh razglabljati na mnogo načinov in napraviti velike reči majhne, majhnim pa nadeti veličino ter stare

reči povedati na novo in o tistih, ki so se zgodile pravkar, spregovoriti v starodavnem slogu, se ne smemo izogibati temam, o katerih so že prej govorili drugi, ampak je treba poskusiti to povedati bolje od njih. [9] Kajti pretekla dejanja so skupna zapuščina nas vseh, uporabiti jih v pravem trenutku, za vsako vzbuditi primerna občutja in jih lepo razporediti v besede, to pa pritiče resnično modrim. [10] Menim, da bi tako druge večšine kot tudi govorniška filozofija najbolj napredovale, če ljudje ne bi občudovali in spoštovali začetnikov dejavnosti, ampak tudi tiste, ki katero od njih opravljajo najbolje, ter ne tistih, ki skušajo govoriti o rečeh, o katerih ni prej govoril nihče, ampak tiste, ki znajo o njih povedati tako, kot ne bi mogel nihče drug.

[11] Pa vendar nekateri grajajo tiste govore, ki prekašajo sposobnosti navadnih ljudi in so zelo skrbno izoblikovani; celo v tako hudi zmoti so, da govore, sestavljene z namenom, da bi bili odličnejši, merijo po pravdarskih govorih v zasebnih sporih, kot da bi bilo treba oboje imeti za enake, ne pa ene za jasne, druge pa za slavilne, ali kot da sami vidijo pravo mero, tisti, ki zna prodorno govoriti, pa ne bi zmoželi povedati preprosto. [12] Prav nič nam ni skrito, da takšni hvalijo tiste, ki so jim blizu. Jaz na take ljudi nič ne dam, mar pa mi je za tiste, ki ne bodo sprejeli ničesar neskrbno izrečenega, ampak bodo nezadovoljni s tem in bodo v mojih govorih iskali kaj takega, česar pri drugih ne bodo našli. Zaradi teh bom, potem ko se bom še malce pobahal, izvedel govor o naši temi. [13] Kajti vidim, da drugi v uvodu mehčajo poslušalce in se opravičujejo za to, kar imajo namen povedati, ter pravijo ali da so imeli le malo časa za pripravo ali pa da je težko najti besede, enakovredne veličini teme. [14] Če pa jaz ne spregovorim na način, vreden teme, mojega ugleda in časa – ne le tega, ki sem ga porabil za govor, ampak tudi vsega, ki sem ga preživel – zahtevam od vas: ne imejte nobene milosti, ampak me zasmehujete in zaničujete. Kajti ničesar takega ni, kar bi me doletelo nezasluženo, če nisem nič boljši od drugih, pa vseeno dajem tolikšne obljube.

[15] To naj torej zadošča o mojih osebnih zadevah. Kar pa se tiče skupnih zadev, obstajajo takšni, ki takoj, ko nastopijo, poučujejo, da je treba zgladiti medsebojne sovražnosti in se obrniti proti barbaru, in pripovedujejo o nesrečah, ki so prišle nad nas zaradi medsebojnega vojskovanja, ter o koristih, ki bodo izšle iz bojnega pohoda nadenj. [16] Ti govorijo po resnici, ne začenjajo pa tam, kjer bi se to dalo najboljše narediti. Eni izmed Grkov so namreč pod našo, drugi pa pod spartansko oblastjo. Ureditvi, v skladu s katerima upravljajo državi, tako ločujeta večino izmed njih. Kdor torej misli, da bodo drugi skupaj storili kaj dobrega, preden pobota njihova voditelja, je preveč naiven in je daleč stran od stvarnosti. [17] Toda tisti, ki ne želi le razkazovati govorniške večšine, ampak hoče tudi kaj doseči, mora iskati besede, ki bodo ti dve državi prepričale, da bosta imeli obe enak delež, si razdelili vodstvo in odvzeli barbarom prednosti, ki jih hočeta zdaj prejemati od Grkov.

[18] Našo državo bi bilo lahko pregovoriti k temu, Spartance pa je trenutno še težko prepričati. Prevzeli so namreč lažno prepričanje, da je vladati njihova

dedna pravica. Če pa bi jim kdo dokazal, da je ta čast bolj naša kot njihova, bi morda opustili pretresanje tega in začeli zasledovati svojo pravo korist.

[19] Tudi drugi bi torej morali začenjati tu in ne dajati nasvetov o rečeh, glede katerih se strinjamo, preden bi nas poučili o tistem, glede česar smo v sporu. Torej je prav, da večino svoje razprave posvetim temu, in sicer zaradi obojega: najprej, da bi se tako zgodilo kaj koristnega, da bi končali medsebojno rivalstvo in skupaj začeli vojno proti barbarom, [20] če pa je to nemogoče, da bi pokazali, kdo stoji na poti sreči Grkov, in da bi vsem postalo jasno, da je naša država nekoč po pravici vladala na morju in se tudi zdaj za vodstvo ne poteguje po krivici.

[21] Kajti če je treba pri vseh dejavnostih spoštovati tiste, ki so najbolj izkušeni in premorejo največjo sposobnost, nam nesporno pripada pravica, da dobimo nazaj vodilno vlogo, ki smo jo imeli nekoč. Nihče namreč ne bi mogel navesti kake druge države, ki se tako zelo odlikuje v kopenskem vojskovanju kot se naša v spopadih na morju. [22] Če pa kdo meni, da to ni pravično merilo, ampak da je usoda zelo spremenljiva (oblast namreč nikoli ne ostane v istih rokah), ter imajo za vredne oblasti tiste, ki so prvi dosegli to čast, tako kot katerega koli drugega daru, ali tiste, ki so storili največ dobrega za Grke – mislim, da so tudi ti na naši strani. [23] Kajti kolikor dlje v preteklosti bi kdo pogledal glede na oboje, toliko dlje za seboj bomo pustil tiste, ki nam nasprotujejo. Priznavajo namreč, da je naša država najstarejša in največja ter med vsemi ljudmi najuglednejša. Kakor koli lepa je že ta utemeljitev, pa si zaradi tega, kar sledi, še bolj zaslužimo spoštovanje. [24] Prebivalci te države namreč nismo postali potem, ko bi iz nje izgnali druge, niti je nismo zasedli kot nenaseljeno ali kot mešanci, nabrani iz mnogih ljudstev, ampak smo nastali iz tako plemenitega in čistega rodu, da imamo državo, v kateri smo se rodili, ves čas neprestano v svoji lasti. Smo namreč samonikli in lahko državo imenujemo z istimi imeni, s katerimi imenujemo svoje najbližje. [25] Kajti nam se edinim izmed Grkov spodobi, da svojo državo imenujemo rednica, očetnjava in mati. Pa vendar mora biti očitno, da imajo tisti, ki so upravičeno ponosni, ki se po pravici potegujejo za prvenstvo in se pogosto spominjajo slavnih dejanj prednikov, tak rodovni izvor.

[26] Tolikšna je torej veličina tega, kar nam je pripadlo že na začetku kot dar usode. Pri koliko stvareh smo zaslužni za druge, bi najbolje ugotovili, če bi opisali čas od začetka in po vrsti našeli dosežke naše države. Ugotovili bomo namreč, da ni zaslužna ne le za uspehe v vojnih preizkušnjah, ampak tudi za skoraj vse druge ustanove [27] po katerih živimo, s katerimi politično delujemo in po katerih lahko živimo. Neizbežno pa je, da izmed zaslug ne izberemo tistih, ki so zaradi nepomembnosti ostale neopazene in se o njih ni govorilo, ampak te, o katerih so nekoč vsi ljudje povsod govorili in se jih spominjali zaradi njihove veličine in to počnejo še danes.

[28] Najprej je bilo torej s pomočjo naše države poskrbljeno za to, kar je najprej potrebovala naša narava. In čeprav je zgodba postala legendarna,

je vredno, da jo povemo tudi sedaj. Kajti ko je Demetra po Korini ugrabitvi blodila, je prišla v to deželo in ker je bila našim prednikom naklonjena zaradi čaščenja, o katerem ne sme poslušati nihče drug kot posvečeni, jim je dala dvoje daril, in to najpomembnejši: sadove, zaradi katerih ne živimo kot zveri, in posvetitev v misterije, katerih udeleženci imajo svetle upe glede konca življenja in vse večnosti. [29] Naša država ni bila le tako ljuba bogovom, ampak je bila tudi tako človekoljubna, da tedaj, ko je začela gospodariti s tako velikimi dobrinami, teh ni odrekla ostalim, ampak je vsem dala delež tega, kar je prejela. In obrede še zdaj prikazujemo vsako leto, glede sadov pa je – na kratko povedano – pojasnila njihovo uporabo, gojenje in koristi, ki izhajajo iz njih. [30] In če še kaj malega dodam, si ne bo nihče drznil, da temu ne bi verjel.

Kajti prvič: na podlagi istih reči, zaradi katerih bi kdo zgodbo preziral, češ da je zastarela, bi vsekakor lahko kdo sodil, da se je to resnično zgodilo. Ker so to namreč povedali mnogi in slišali vsi, upravičeno menimo, da pripoved o teh stvareh ni nova, pač pa verodostojna. Nadalje ni naša edina opora slavna zgodba iz davnine, ampak lahko glede teh reči podamo še pomembnejše dokaze. [31] Kajti večina držav nam v spomin na staro uslugo vsako leto pošlje prvine od žetve, tistim, ki so to zanemarile, pa je Pitija pogosto ukazala, naj poravnajo delež pridelka in se do naše države ravnaajo v skladu z običaji prednikov. In le v kaj bi bilo treba verjeti bolj kot v to, o čemer prerokuje bog, v čemer se strinjajo mnogi izmed Grkov, kar potrjuje starodavno izročilo skupaj s sedanjim ravnanjem in v čemer se današnje dogajanje sklada z besedami prednikov? [32] Poleg tega pa: če vse to pustimo ob strani in pogledamo od začetka, bomo ugotovili, da tisti, ki so se prvi pojavili na zemlji, niso takoj imeli življenjskih razmer, kakršne imamo zdaj, ampak so si jih postopoma pridobili sami s skupnimi napori. Za katere ljudi bi torej bolj po pravici mislili, da so ga dobil v dar od bogov ali se jim je do njega posrečilo dokopati z lastnim iskanjem? [33] Ali ne za te, o katerih se vsi strinjajo, da so se rodili prvi, da so najbolj nadarjeni za različne veščine in da v odnosu do bogov ravnaajo najbolj pobožno? In nepotrebno bi bilo razlagati, kako velika čast pritiče zaslužnim za tolikšne dobrine. Kajti nihče ne bi mogel najti nagrade, ki bi bila po veličini ustrezna njihovim dejanjem.

[34] To imam torej povedati o največjem izmed dobrih del, ki je bilo prvo in je doseglo največ ljudi. Približno ob istem času pa je naša država videla, da imajo barbari v oblasti večino dežele, Grki pa so zaprti na majhnem območju in zaradi pomanjkanja ozemlja spletkarijo drug proti drugemu, se vojskujejo med seboj in eni umirajo zaradi pomanjkanja vsakodnevnih potrebščin, drugi pa zaradi vojne. [35] In tega dogajanja ni mirno gledala, pač pa je v države poslala vodje, ki so s seboj vzeli tiste najbolj revne z življenjskimi potrebščinami, se postavili za njihove poveljnike, v vojni premagali barbare, na obeh celinah ustanovili mnogo mest, naselili vse otoke in rešili oboje – tako tiste, ki so jim sledili, kot tudi te, ki so ostali. [36] Slednjim so namreč pustili dovoljšnje domače ozemlje, za prve pa so priskrbeli več zemlje, kot

so je imeli do tedaj, saj so zajeli vse ozemlje, ki nam pripada zdaj. Tako so tudi zelo olajšali delo tistim, ki so se kasneje odločili ustanoviti kolonije in posnemati našo državo. Njim se namreč ni bilo treba izpostavljati nevarnosti pri osvajanju ozemlja, ampak so lahko šli živeti na ozemlje, ki smo ga načrtali mi. [37] Le kdo bi lahko navedel vodstvo, bolj starodavno ali koristnejše od tega, ki je nastalo, še preden je bila ustanovljena večina grških držav, in ki je pregnalo barbare, Grke pa privedlo do takega blagostanja?

[38] A potem ko je naša država skupaj z drugimi opravila največja dejanja, ni zanemarila vsega drugega, ampak je za začetek dobrih del napravila to, da za tiste, ki trpijo pomanjkanje, poišče živež – začetek, ki si ga morajo postaviti tisti, ki želijo dobro poskrbeti tudi za drugo. In ker je menila, da življenje, omejeno le na to, še ni vredno želje po življenju, je tudi za ostalo poskrbela tako, da izmed razpoložljivih dobrin, ki jih nismo dobili od bogov, ampak po medsebojni zaslugi, ni nobena nastala brez naše države, večino pa smo jih dobili prav po njeni zaslugi. [39] Ko je namreč naletela na Grke, ki so živeli brez zakonov in prebivali razpršeno, eni trpeli nasilje tiranov, drugi pa hirali zaradi anarhije, jih je rešila tudi tega gorja in je enim postala zaščitnica, drugim pa vzor. Kot prva je namreč postavila zakone in uredila ustavo. [40] To je jasno zaradi naslednjega: tisti, ki so čisto na začetku koga dolžili umora in so želeli medsebojne spore zgladiti razumno, ne pa nasilno, so o tem razsojali po naših zakonih. Poleg tega je dejavnosti, ki so koristne za pridobivanje nujnih življenjskih potrebščin, in tudi tiste, ki so nastale zaradi ugodja, ali iznašla ali jih potrdila ter jih predala drugim v uporabo.

[41] Nadalje je siceršnjo ureditev oblikovala tako gostoljubno in domačno za vse, da ustreza obojim – tako tem, ki jim manjka denarja, kot tudi tistim, ki želijo izkoristiti svoje premoženje, in da ni nekoristna niti za srečne niti za tiste, ki so v svojih državah nesrečni, temveč se za oboje pri nas najde, kar si želijo: za ene nadvse prijetno kratkočasenje, za druge pa kar najvarnejše zatočišče. [42] In ker nadalje nobeno ljudstvo nima samozadostnega ozemlja, ampak mu enih reči primanjkuje, druge pa mu dežela prinaša v preobilju, in je nastala zadrega, kam izvažati in od kod uvažati, je naša država priskočila na pomoč tudi v teh težavah. Kajti sredi Grčije je uredila Pirej kot trg, ki premore tako obilje, da si je vse blago, ki ga je sicer težko dobiti posamič eno od tega in drugo od drugega, mogoče z lahkoti priskrbeti od nje.

[43] Ustanovitelji javnih zborov so torej po pravici deležni slave, ker so nam predali običaj, da sklenemo medsebojno premirje, prekinemo nastale sovražnosti, se zberemo na istem mestu in si, potem ko izrečemo skupne molitve in izvedemo skupna žrtvovanja, prikličemo v spomin sorodstvo, ki obstaja med nami, da postanemo v prihodnosti bolj naklonjeni drug do drugega ter obnovimo stare vezi gostoljubnosti in sklenemo tudi druge, nove. [44] In niti za običajne ljudi niti za tiste, ki so po naravi izvrstni, to ni nekoristna potrata časa, temveč se ob zboru Grkov za ene ponudi priložnost, da pokažejo svoje vrline, za druge pa, da si ogledajo slednje, kako tekmujejo

med seboj. In ne eni ne drugi ne preživijo tega časa brez navdušenja, ampak imajo oboji tu nekaj, kar jim godi: prvi, ko vidijo, kako se atleti naprezajo zaradi njih, drugi pa, ko se zavejo, da so vsi prišli tja zato, da bi gledali njih. Ker so torej koristi od naših shodov tako velike, ni naša država zaostala niti pri tem. [45] Prireja namreč največje in najlepše shode – eni so izredni glede na stroške, drugi se odlikujejo po umetnosti, tretji pa izstopajo zaradi obojega. In množica tistih, ki prihajajo k nam, je tako velika, da je država, če je le kaj koristnega v medsebojnem druženju, zaobjela tudi to. Poleg tega je pri nas bolj kot kjerkoli drugje moč najti nadvse trdna prijateljstva in naleteti na najrazličnejše družbe ter videti tekmovanja ne le v hitrosti in moči, ampak tudi v govorništvu, razumnosti in vseh drugih dejavnostih – in nagrade na slednjih so največje. [46] Kajti poleg teh, ki jih daje sama, hkrati prepriča tudi druge, da jim podeljujejo svoje. Naše sodbe namreč uživajo tako velik ugled, da jih sprejemajo vsi ljudje. Poleg tega pa se drugi zbori prirejajo v velikem časovnem razmiku in se hitro razpustijo, medtem ko je naša država za obiskovalce nepretrgan praznik.

[47] Nadalje je naša država pokazala svetu filozofijo, ki je pomagala iznajti in ustanoviti utemeljiti vse to, ki nas je naučila javnega delovanja in nas napravila bolj blage v medsebojnih odnosih, ki je ločila tiste nesreče, do katerih pride zaradi nevednosti, od tistih, ki se zgodijo iz nuje, in ki nas je naučila, da se je treba prvim izogniti, druge pa plemenito prenesti. [48] In naša država je dala čast govorniški podkovanosti, ki si je vsi želijo, zavidajo pa tistim, ki so je večji. Zavedala se je namreč, da je to edino, kar je po naravi lastno samo nam izmed vseh živih bitij, in da smo zaradi tega prevladali ter jih prekosili tudi v vseh drugih ozirih. Videla pa je, da je glede drugih dejavnosti sreča tako nestanovitna, da v njih razumni pogosto nimajo uspeha, posreči pa se neumnim, medtem ko lepega in umetnega govorjenja neizobraženi niso deležni, ampak je to delo razumnega duha. [49] Vedela je tudi, da se ti, ki se zdijo modri, od tistih, ki se zdijo neuki, najbolj razlikujejo prav po tem, ter da tistih, ki so bili takoj od začetka vzgojeni v svobodnem duhu, ne prepoznavamo po pogumu, bogastvu in podobnih dobrinah, ampak predvsem po njihovem govoru, pa tudi, da je to preverjeno najzanesljivejši dokaz omike vsakega izmed nas, in da tisti, ki govor dobro uporabljajo, niso vplivni le v svoji državi, ampak jih cenijo tudi drugod. [50] Naša država je ostale ljudi pustila tako daleč za seboj tako v mišljenju kot pri govoru, da so njeni učenci postali učitelji drugim, in dosegla, da beseda »Grki« ne velja več za rod, ampak za način mišljenja, in da se Grki prej imenujejo ti, ki so deležni naše vzgoje, kot pa skupne krvi.

[51] A naj ne nastane vtis, da se mudim pri posameznostih, čeprav sem si zadal govoriti o celoti, in da državo poveličujem na podlagi teh dosežkov, ker je ne bi mogel hvaliti zaradi vojskovanja. Toliko naj bo z moje strani dovolj glede tistih, ki so ponosni na take reči. Menim pa, da našim prednikom ne dolgujemo nič manj spoštovanja zaradi vojaških preizkušenj kot zaradi drugih

zaslug. [52] Kajti niso prestali majhnih, maloštevilnih ali nepoznanih bojev, ampak številne, hude in velike – ene za lastno ozemlje, druge pa za svobodo drugih. Ves čas so namreč našo državo nudili vsem kot skupno pribežališče in pomoč Grkom, ki se jim je godila krivica. [53] Zato nas nekateri tudi obtožujejo, češ da ne razmišljamo prav, ker smo vajeni podpirati šibkejše, kakor da bi ti argumenti ne bili v prid tistim, ki nas želijo hvaliti. Kajti to naše stališče ni nastalo iz nevednosti o tem, koliko boljša so v pogledu varnosti zavezništva z močnejšimi, temveč vemo celo veliko bolje od drugih, kaj nastane iz takih zvez. Kljub temu pa smo raje pomagali šibkejšim, celo v nasprotju z lastno koristjo, kot da bi skupaj z močnejšimi delali krivico zaradi dobička.

[54] Značaj in moč naše države se da spoznati po prošnjah, ki so jih ljudje v preteklosti naslovili na nas. Tiste, ki so prišle pred kratkim ali so zadevale neznatne reči, bom izpustil. Dolgo pred trojansko vojno (pravično je namreč, da tisti, ki razpravljajo o zaslugah naših prednikov, črpajo dokaze od tod) so prišli Heraklovi sinovi in malo pred njimi Adrast, Talaov sin in argoški kralj. [55] Ta je prišel po hudem porazu z vojnega pohoda proti Tebam in sam ni mogel odnesti trupel svojih padlih pri kadmejski utrdbi, menil pa je, da bi bilo prav, da bi naša država pomagala v skupnih nesrečah in ne bi mirno gledala, kako vojne žrtve ostajajo nepokopane in se opušča starodavni običaj in zakon prednikov. [56] Heraklovi sinovi pa so bežali pred Evristejevim sovraštvom in se sploh niso ozirali k drugim državam, prepričani, da jim v njihovih nesrečah ne morejo pomagati, za našo državo pa so menili, da je edina sposobna poplačati usluge, ki jih je njihov oče opravil v korist vseh ljudi.

[57] Iz tega je lahko uvideti, da je bila naša država celo v tistih časih vodilna. Kdo bi namreč prosil za pomoč šibkejše od sebe ali tiste, ki so podvrženi drugim, in ne upošteval tistih, ki imajo večjo moč, še zlasti glede zadev, ki niso zasebne, ampak skupne, in za katere verjetno ne bi poskrbel nihče drug kot tisti, ki se imajo za vodilne med Grki? [58] Nadalje se zdi, da upi, zaradi katerih so se zatekli k našim prednikom, niso bili lažni. Začeli so namreč vojno za padle proti Tebancem, za Heraklove sinove pa proti Evristejevim silam. Prve so napadli in jih prisilili v predajo trupel njihovim svojcem za pokop, proti tistim izmed Peloponežanov, ki so se pridružili Evristeju in vdrli v našo deželo, pa so odkorakali na bojišče, jih premagali, njega pa ustavili pri sejanju nasilja. [59] Sicer so bili deležni občudovanja tudi zaradi drugih dejanj, a so zaradi teh del zasloveli še bolj. Kajti zadev niso opravili le napol, ampak so tako zelo spremenili usodo obeh, da je tisti, ki je imel za primerno, če se zateče po pomoč k nam, od tod odšel, potem ko je kljub nasprotovanju sovražnikov dosegel prav vse, za kar je prosil. Evristej, ki je mislil, da nas bo premagal s silo, pa je sam padel v ujetništvo in je bil prisiljen rotiti za milost. [60] On, ki je prekašal človeško naravo, saj je kot Zevsov sin še za časa svojega smrtnega bivanja posedoval božansko moč, je nenehoma nalagal sramotne naloge, a ko se je pregrešil zoper nas, se mu je zgodil tako hud preobrat, da je prišel pod oblast njegovih sinov in sramotno umrl.

[61] Čeprav je naših uslug spartanski državi veliko, je prav, da sem spregovoril samo o tej. Predniki sedanjih vladarjev Sparte, Heraklovi potomci, so namreč izkoristili priložnost, ki se jim je ponudila zaradi naše rešitve, in odšli na Peloponez, osvojili Argos, Lakedajmon in Meseno, postali ustanovitelji Sparte ter začetniki vseh dobrin, ki jih uživajo sedaj. [62] Teh reči bi se morali spominjati in nikoli ne bi smeli vdreti v deželo, po odhodu iz katere so si pridobili tako veliko blaginjo. Tudi ne bi smeli izpostaviti nevarnosti države, ki je tvegala nevarnost za Heraklove sinove, in zaupati oblasti njegovim potomcem, hkrati pa imeti za primerno, da jim sužnjuje država, zaslužna za rešitev njihovega rodu. [63] Če pa je treba usluge in hvaležnost izvzeti iz razprave in se vrniti k srčiki zadeve, k najbolj temeljni misli, gotovo ni bila navada prednikov, da bi priseljenci vladali avtohtonim prebivalcem niti prejemniki uslug dobrotnikom ali tisti, ki so postali prošnjiki, tistim, ki so jih sprejeli.

[64] Pa še bolj na kratko lahko to dokažem. Od grških držav, če izvzamemo našo, so bile tudi tedaj največje Argos, Tebe in Sparta in tako je še zdaj. Zdi pa se, da so naši predniki vse tako močno prekašali, da so v dobro poraženih Argejcev ukazovali Tebancem v času njihovega najvišjega ponosa, [65] za Heraklove sinove pa so v bitki premagali Argejce in druge Peloponežane ter bodoče ustanovitelje in voditelje Sparte rešili iz nevarnosti, ki jo je predstavljal Evristej.

[66] Zatorej ne vem, kako bi kdo mogel jasneje dokazati njihovo moč med Grki. Zdi pa se mi primerno spregovoriti tudi o dosežkih naše države proti barbarom, še posebej ker sem se odločil govoriti o tem, kdo naj ima vodilno mesto proti njim. Če bi našteval vse vojne nevarnosti, bi preveč dolgovezil. Tudi o najpomembnejših, tudi o teh bom poskušal spregovoriti na isti način kot malo prej. [67] Najbolj oblastiteljna ljudstva, ki imajo tudi največ moči, so Skiti, Tračani in Perzijci in vsi ti so kdaj skovali sovražne naklepe proti nam, država pa se je z vsemi spustila v odločilen spopad. Pa vendar – kaj bo preostalo našim nasprotnikom, če se izkaže, da tisti izmed Grkov, ki ne morejo doseči svojih pravic, menijo, da se je najbolje s prošnjami obrniti na nas, tisti izmed barbarov, ki hočejo zaslužniti Grke, pa grejo najprej nad nas?

[68] Najslavnejša izmed vojn je sicer tista proti Perzijcem, a za tiste, ki se potegujejo za dedne pravice, niso starodavna dejanja nič manjši dokazi. Kajti ko je bila Grčija še neznatna, so v našo deželo vdrli Tračani pod Pozejdonovim sinom Evmolpom in Skiti pod poveljstvom Amazonk, Aresovih hčera, ne ob istem času, ampak tedaj, ko je vsak od njih skušal zavladati Evropi. Sicer so sovražili ves grški rod, nas pa so še posebej obtoževali, saj so verjeli, da se bodo na ta način spopadli z eno samo državo, hkrati pa zavladali vsem. [69] In niso bili uspešni, ampak so v spopadu samo z našimi predniki utrpeli tako hud poraz, kot da bi se bojevali proti vsem ljudem. Očitno je, da je bil njihov poraz velikanski: zgodbe o njih namreč ne bi preživele toliko časa, če ne bi tedanji dogodki močno prekašali drugih. [70] O Amazonkah se govori, da se ni vrnila

nobena izmed teh, ki so odšle zdoma, tiste, ki so ostale doma, pa so zaradi tukajšnje katastrofe vrgli z oblasti. O Tračanih pa poročajo, da so se, čeprav so nekoč živeli zraven nas kot sosedje, zaradi takratnega vojnega pohoda umaknili tako daleč, da so se v deželo med nami naselila mnoga ljudstva in različni narodi ter so nastala velika mesta.

[71] Tudi ta dejanja so imenitna in pristojijo tistim, ki se potegujejo za prvenstvo. Sorodna že omenjenim in takšna, ki se spodobijo potomcem takih mož, pa so dejanja tistih, ki so se borili proti Dareju in Kserksu. Kajti ko je izbruhnila ta največja vojna od vseh in se je ob istem času zgrnilo nanje silno veliko nevarnosti in čeprav so sovražniki menili, da so zaradi številnosti nepremagljivi, zavezniki pa, da premorejo neprekosljiv pogum, so oni premagali oboje, tako kot gre vsakim od njih. [72] In ker so se odlikovali v vseh nevarnostih, so jim takoj priznali največje junaštvo. Le malo kasneje so dosegli prevlado na morju s pristankom drugih Grkov in brez oporekanja tistih, ki nam jo zdaj hočejo odvzeti.

[73] In naj nihče ne misli, da ne vem tega: tudi Spartanci so v tistih časih postali zaslužni za mnogo dobrega v prid Grkov. Toda zaradi tega lahko našo državo hvalim še bolj, saj je kljub temu, da je naletela na tako hude tekmece, te tako močno prekosila. O teh dveh državah želim spregovoriti malo obširneje in nočem zdrveti prek tega, da bi oživel spomin na oboje: na pogum naših prednikov in na njihovo sovraštvo do barbarov. [74] Jasno pa mi je, kako težko je tistemu, ki pride zadnji, govoriti o rečeh, ki so se jih lotili že zdavnaj in o katerih so državljeni, najbolj vešči v govorjenju, velikokrat govorili na državnih pogrebih. Najpomembnejše teme so prav gotovo že povsem izčrpane, ostale pa so samo še nepomembne. Vseeno pa se ne smem obotavljati spomniti na preostale teme, ker so koristne za moj namen.

[75] Menim, da so za največ dobrega zaslužni in največje hvale vredni tisti, ki so tvegali svoja življenja za Grčijo. Vendar ne bi bilo prav pozabiti na tiste, ki so živeli pred to vojno in so vladali v obeh državah. Oni so namreč izurili potomce, usmerili množice k vrlini in tako napravili iz njih težavne nasprotnike barbarom. [76] Kajti niso zanemarjali skupnega dobrega, niso ga izkoriščali kot zasebno lastnino ali bili do njega brezbrizni kot do tuje, temveč so zanj skrbeli kot za lastno imetje in se ga niso dotaknili, kakor se je treba vzdržati tistega, kar človeku ne pripada. Tudi niso presojali sreče po denarju, ampak so menili, da si je pridobil najbolj gotovo in najboljše premoženje tisti, ki ravna tako, da bo dosegel največji ugled in zapustil otrokom največjo slavo. [77] Tudi niso tekmovali med seboj v predrznosti in gojili svoje brezobzirnosti, ampak so menili, da je huje biti na slabem glasu pri državljenih kot častno umreti za državo, in bolj so se sramovali napak skupnosti, kot se ljudje zdaj sramujejo svojih lastnih.

[78] Vzrok za to je bila njihova pozorna skrb, da bi bili zakoni natančni in primerni – ne toliko tisti, ki se tičejo zasebnih pogodb, kot tisti, ki se tičejo vsakodnevnega ravnanja. Vedeli so namreč, da plemeniti in pošteni ljudje ne

bodo potrebovali veliko zapisanih zakonov, da pa bodo na podlagi le nekaj dogovorov zlahka složni tako glede zasebnih kot tudi glede javnih zadev. [79] Imeli so tako močno državljansko zavest, da strank niso ustanavljali zato, da bi videli, kateri bodo uničili druge in zavladali ostalim, ampak kateri bodo prehiteli druge v dobrih delih za državo. In hetajrij¹ niso zbirali za lastno korist, ampak za dobrobit ljudstva. [80] Na enak način so obravnavali tudi razmerja z drugimi državami. Za Grke so skrbeli in do njih niso bili nasilni, saj so menili, da jih je treba voditi v boju, ne pa jim tiransko vladati. Raje so imeli, da jih imenujejo vodje kot gospodarje in da jih nazivajo z rešitelji, ne pa s pogubitelji. Naklonjenost držav so si pridobivali z dobrimi deli in jih niso podjarmljali s silo. [81] Besede, ki so jih izrekli, so bile zanesljivejše od današnjih priseg, menili so, da se je treba dogovorov držati kakor naravne nujnosti. Niso bili tako zelo ponosni na svojo oblast, kot so se ponašali z zmernim življenjem. Zdelo se jim je, da je treba imeti do šibkejših enak odnos, kot ga imajo močnejši do njih samih. Svoja mesta so imeli za zasebna bivališča, za Grčijo pa so menili, da je skupna domovina.

[82] Ker so imeli take nazore in so mlade vzgajali v takšnih navadah, so dali tako hrabre može za boj proti Azijcem, da ni mogel nikoli nihče izmed pesnikov ali sofistov primerno spregovoriti o njihovih dejanjih. In tega jim prav nič ne očitam, saj je enako težko hvaliti tiste, ki prekašajo vrline drugih, kot tiste, ki niso storili ničesar dobrega. Pri slednjih namreč ni na razpolago dejanj, pri prvih pa ni primernih besed. [83] Kako bi namreč bile prikladne za može, ki so tako zelo prekašali tiste, ki so šli nad Trojo, da so slednji za eno mesto porabili deset let, ti pa so v le kratkem času premagali vojsko iz vse Azije? In niso rešili le svoje domovine, ampak so osvobodili tudi vso Grčijo. Katerim dejanjem, naporom ali nevarnostim bi se izognili, da bi uživali hvalo za časa življenja, ti, ki so bili tako voljno pripravljene umreti za slavo, ki jim je bila namenjena po smrti? [84] Mislim, da je eden izmed bogov zanetil vojno, ker ga je navdalo občudovanje njihovih vrlin, zato da može, ki so bili obdarjeni s takšno naravo, ne bi ostali skriti in umrli brez slave, ampak bi jih imeli za vredne istih časti, kot so jih vredni tisti, ki izvirajo od bogov in jim pravimo polbogovi. Njihova telesa so namreč predali naravnim nujnostim, spomin na njihov pogum pa so napravili nesmrten.

[85] Naši predniki in Spartanci so bili torej med seboj vedno tekmovalni v prizadevanju za čast, pa vendar so v tistih časih tekmovali za najlepše cilje. Drug drugega niso imeli za sovražnika, ampak za tekmeča, in niso se klanjali barbaru zato, da bi zaslužili Grke, ampak so bili istih misli glede skupne varnosti. Tekmovali pa so glede tega, kdo bo zaslužen zanjo.

Svoje odlike so prvič pokazali pred tistimi, ki jih je poslal Darej. [86] Ko so se ti namreč izkrkali v Atiki, naši predniki niso počakali na zaveznike, ampak

¹ Hetajrija (ἑταιρεία) je bilo neformalno združenje moških iz višjih slojev s skupnimi interesi, ki so bili velikokrat politični. Take skupine so imeli sprva za dovoljene in neškodljive, v obdobju peloponeških vojn pa so pogosto predstavljale grožnjo demokraciji.

so skupno vojno vzeli za svojo lastno in šli proti tistim, ki so prezirali vso Grčijo. Imeli so le domačo vojsko – maloštevilni proti več deset tisočim, kakor da tvegajo življenja drugih. Spartanci še niso dobro izvedeli za vojno v Atiki, pa so že opustili vse ostalo in nam prišli na pomoč. In prišli so s tako naglico, kot da bi bila oblegana njihova lastna dežela. [87] Dokaz njihove naglice in tekmovalnosti pa je tale: pravijo, da so naši predniki na isti dan, ko so izvedeli za izkrcaje barbarov, prihiteli braniti meje dežele, zmagali v bitki in postavili znamenje zmage nad barbari, Spartanci pa so v treh dneh in prav toliko nočeh v bojni vrsti odpotovali tisoč dvesto stadijev. Tako zelo so pohiteli – slednji, da bi imeli svoj delež nevarnosti, prvi pa, da bi se spopadli še pred prihodom pomoči. [88] Potem je prišla naslednja vojska, ki jo je pripeljal sam Kserkses: zapustil je kraljevo palačo, si drznil sam prevzeti poveljstvo in zbral vse može Azije. Kdo, ki je skušal o njem spregovoriti v presežkih, ni povedal manj od resnice? [89] Postal je namreč tako ošaben, da je imel pokoritev Grčije za neznamenit opravek. Želel pa je pustiti za seboj spomenik, ki bi ne bil človeške narave, in ni odnehal, dokler si ni zamislil in izsilil tega, o čemer vsi govorijo – to, da je z ladjevjem preplul kopno ter prekoračil morje, povezal Helespont in prekopal Atos.

[90] Šli so torej proti človeku, ki je bil tako zelo samozavesten, ki je izvršil tako velike reči in je postal poveljnik toliko moč, in si razdelili nevarnost. Spartanci so šli v Termopile proti pehoti. Izbrali so tisoč moč iz svojih vrst in vzeli s seboj maloštevilne zaveznike, da bi sovražnikom v soteski preprečili napredovanje. Naši predniki pa so šli k Artemiziju in napolnili šestdeset trier proti vsej sovražnikovi mornarici. [91] In to so si upali storiti ne toliko zaradi prezira do sovražnikov kot zavoljo medsebojne tekmovalnosti – Spartanci so naši državi zavidali bitko pri Maratonu in so se hoteli izenačiti z njimi ter se bali, da bi bila naša država dvakrat zaporedoma zaslužna za rešitev Grkov, naši predniki pa so si nadvse želeli ohraniti svoj tedanji sloves in vsem pokazati, da so tudi prej zmagali zaradi poguma, ne pa po sreči, nadalje pa spodbuditi Grke k odločilnemu boju na morju in jim pokazati, da v pomorskih bitkah prav tako kot v kopenskih pogum premaga številnost.

[92] Čeprav so oboji pokazali enak pogum, pa jih ni doletela enaka usoda. Spartanci so bili uničeni: njihov duh je zmagal, a so jih telesa pustila na cedilu. Ne bi bilo namreč prav reči, da so bili premagani, saj ni nihče izmed njih pomislil na beg. Naši predniki so premagali naprej poslano perzijske ladje, ko pa so slišali, da sovražniki obvladujejo prehod, so odpluli domov in tako dobro poskrbeli za vse preostalo, da so se, čeprav so bili njihovi prejšnji dosežki številni in izvrstni, v zadnjih nevarnostih še bolj odlikovali.

[93] Kajti vse zaveznike je zajelo malodušje in Peloponežani so gradili obzidje prek Istma ter si prizadevali le za lastno varnost, druge države so padle pod oblast barbarov in se borile na njihovi strani – razen če so katero zanemarili zaradi njene majhnosti. Proti njim je plulo tisoč dvesto trier in nepreštevna kopenska vojska je nameravala vdreti v Atiko. Nobena rešitev se

jim ni svetlikala, nasprotno: zavezniki so jih zapustili in vsi upi so se izjalovili. [94] Četudi niso imeli le možnosti, da bi ubežali grozečim nevarnostim, ampak tudi da bi dobili izredne časti, ki jim jih je ponujal kralj v prepričanju, da bi, če bi si pridobil atensko mornarico, takoj zavladal Peloponezu, ti vendarle niso prenesli niti misli na njegove darove, prav tako pa niso v jezi na Grke, ker so jih pustili na cedilu, rade volje pohiteli sklenit mir z barbari, [95] ampak so se sami pripravljali na boj za svobodo, ostalim pa so odpustili, da so si izbrali sužnost. Menili so namreč, da je za šibke države sicer naravno, da si na vsak način prizadevajo za varnost, tiste pa, ki menijo, da jim pripada vodilna vloga v Grčiji, se ne morejo izogniti nevarnostim – kakor je za plemenite in junaške može častna smrt primernejša od sramotnega življenja, tako je tudi za odlične države koristnejše, da izginejo izpred človeških oči, kot da bi jih te videle pasti v suženjstvo. [96] Očitno je bil njihov preudarek tak, kajti ker se niso mogli hkrati spustiti v boj z obema vojskama, so vso množico spravili iz države in odpluli na sosednji otok, da bi se pomerili z vsako vojsko posebej.

Pa vendar: kdo bi mogel pokazati može, pogumnejše ali zvestejše Grkom od njih, ki so, da ne bi bili krivi za sužnost drugih, prenesli pogled za svoje zapuščeno mesto, na opustošeno deželo, oropana svetišča, požgane templje in vso vojsko, ki je se je zgrinjala nad njihovo domovino? [97] Pa jim tudi to ni zadoščalo, temveč so se nameravali na morju boriti do konca – sami proti tisoč dvestotim trieram. Toda niso jim pustili: Peloponežani, ki jih je postalo sram spričo njihovega poguma, so bili prepričani, da se, če naši propadejo, potem tudi sami ne bodo mogli rešiti, če pa jim uspe, bodo njihove države utrpeli sramoto, in so bili zato prisiljeni prevzeti delež nevarnosti. Glede hrupa, ki je nastal med bitko, in glede krikov ter spodbudnih klicev, ki so skupni vsem, ki se bojujejo na morju, pa ne vem, zakaj bi se mudil z govorjenjem o tem. [98] Moja dolžnost je spregovoriti o tem, kar je posebno, kar je vredno prvenstva in kar potrjuje že prej povedano. Naša država se je namreč tako zelo odlikovala, ko je bila še nerazrušena, da je celo tedaj, ko je bila opustošena, prispevala za boj v obrambo Grčije več trier kot vsi, ki so se borili v pomorski bitki, skupaj. Nihče pa ni tako sovražen do nas, da ne bi priznal, da smo zaradi pomorske bitke zmagali v vojni in da je za to zaslužna naša država.

[99] Kdo bi torej moral imeti vodilni položaj, ko se pripravlja vojna proti barbarom? Mar ne tisti, ki so se v prejšnji vojni najbolj odlikovali in se pogosto sami podali v boj, v skupnih bitkah pa so se izkazali vredne nagrade za pogum? Mar ne tisti, ki so svojo državo zapustili z avoljo rešitve drugih, tisti, ki so nekoč davno postali ustanovitelji večine držav in jih potem še rešili iz največjih nesreč? Kako ne bi utrpeli strašne krivice, če bi nas, potem ko smo vzeli nase največji delež gorja, imeli za vredne manjšega dela časti in bi, potem ko smo tedaj stali pred vsemi, zdaj morali slediti drugim?

[100] Vem, da bi se do te točke vsi strinjali, da je naša država zaslužna za največ koristi in da bi bilo vodstvo po pravici njeno. Nadalje pa nas nekateri že obtožujejo, češ da smo tedaj, ko smo si pridobili oblast na morju, postali za

Grke vir mnogih nesreč, in nam v teh govorih očitajo zaslužnjevanje Melijcev in pogubo Skionajcev. [101] Jaz pa kot prvo menim, da ni znak naše slabe vladavine, če se pokaže, da so bili nekateri izmed tistih, ki so se spustili v vojno z nami, hudo kaznovani, temveč je veliko večji dokaz, da smo dobro upravljali zavezništvo, to, da ni nobena izmed držav, ki so bile pod našo oblastjo, zašla v takšne nesreče. [102] Nadalje: če bi za iste zadeve kdo drug poskrbel na blažji način, bi nas morda po pravici grajali. Ker pa se to ni zgodilo in ker ni mogoče obvladovati takšne množice držav, ne da bi kdo kaznoval tiste, ki ravnajo napačno – kako nas ne bi bilo pravično hvaliti, ko pa smo zmogli oblast obdržati najdlje z uporabo nasilja v kar najmanj primerih?

[103] Mislim, da vsi menimo, da bodo najmočnejši voditelji Grkov ti, pod katerimi se podrejenim najbolje godi. Ugotovili bomo denimo, da so se v času našega vodstva zasebna gospodinjstva najbolj povečala, kar se tiče blaginje, in države postale najmočnejše. [104] Nismo namreč zavidali tistim, ki so se večale, niti nismo v njih povzročali nemirov, ker bi postavljali države drugo proti drugi, da bi se spopadale med seboj in se nam oboje dobrikale, ampak smo imeli slogo med zavezniki za skupno korist in smo vsem državam vladali po istih zakonih. O njih smo razmišljali v zavezniškem, ne pa oblastniškem duhu; [105] upravljali smo celoto, a vsaki posamezni članici dovolili svobodo v njenih zadevah. Pomagali smo prebivalstvu in se borili proti despotskim oblastem, saj se nam je zdelo nezaslišano, da bi bili mnogi pod gospodvom maloštevilnih, da bi se tistim, ki so šibkejši po premoženju, a nič slabši v ostalem, odreklo državne službe; da bi povrhu tega, četudi je domovina skupna stvar, eni imeli neomejeno oblast, drugi pa živeli kot priseljenci, in da bi enim, četudi so po naravi državljani, z zakonom odvzeli državljsko pravico.

[106] Ker smo imeli takšne očitke proti oligarhijam in še večje od teh, smo tudi pri drugih vzpostavili enako ustavo kot pri nas samih. Ne vem, zakaj bi jo bilo treba obširneje hvaliti, ko pa jo lahko prikažem na kratko. Kajti ko so živeli v skladu z njo, so preživeli sedemdeset let, ne da bi izkusili tiranijo, prosti barbarov, brez strankarskih bojev med seboj in v miru z vsemi ljudmi. [107] Zaradi tega se za tiste, ki so pri zdravi pameti, spodobi, da so nam nadvse hvaležni, veliko bolj kot da nam očitajo kleruhije², ki smo jih ustanavljali v izpraznjenih državah zaradi obrambe ozemlja, ne pa zaradi pohlepa. Tu je dokaz za to: glede na število državljanov smo imeli zelo majhno ozemlje, a silno oblast. Pridobili smo si dvakrat toliko trier kot vsi drugi skupaj, in lahko so se borile proti dvakrat toliko ladjam. [108] Ob Atiki leži Evboja, ki je imela tako ugodno lego za oblast na morju kot se je tudi odlikovala pred vsemi otoki po rodovitnosti. Čeprav bi ji vladali laže kot svoji lastni državi in smo poleg tega vedeli, da so tako pri Grkih kot pri barbarih najbolj spoštovani tisti, ki so pregnali sosede in si zagotovili brezskrbno življenje, polno obilja, pa nas ni nič

2 Kleruhije: tip atenskih kolonij, ki so bile pravno del atiške države (njihovi prebivalci so torej imeli enake pravice in dolžnosti kot državljani matične polis). Ustanavljali so jih predvsem na strateško pomembnih položajih ob Egejskem morju.

od tega zapeljalo, da bi z otočani ravnali nasilno. [109] Nasprotno; edini izmed tistih, ki so si pridobili veliko moč, smo dopustili, da smo sami živeli revneje od tistih, ki so jih zbadali, da so naši sužnji. In dalje: če bi hoteli povečati svoj vpliv, si gotovo ne bi zaželeli ozemlja Skionajcev, ki smo ga, kot je znano, predali tistim izmed Platajcev, ki so se zatekli k nam, in pustili v nemar tako odlično deželo, ki bi nas vse obogatila.

[110] Čeprav smo se izkazali za takšne in podali tako prepričljiv dokaz, da si ne želimo tujega ozemlja, si nas drznejšo obtoževati tisti, ki so se pridružili vladi deseterice,³ ki so škodovali svoji domovini in dosegli, da se prejšnji prestopki zdijo majhni; ki niso tistim, ki bi kdaj želeli postati zločinci, pustili nobene možnosti, da jih presežejo, ki trdijo, da delujejo prospartansko, počno pa ravno nasprotno kot oni, in tožijo nad nesrečo Melijcev, sami pa so si drznili nad lastnimi sodržavljani zagrešiti neozdravljivo zlo. [111] Kateri zločin so izpustili? Katere grdobije ali grozodejstva niso izvedli? Največje zločince so vzeli za največje poštenjake, izdajalcem pa so laskali kot dobrotnikom. Izbrali so suženjstvo enemu izmed helotov, da bi tako škodovali svoji domovini, in bolj so spoštovali moralce ter ubijalce kot pa lastne starše. [112] Vse so nas pripeljali do takšne surovosti, da smo, čeprav je pred tem zaradi takratnega blagostanja tudi v majhnih nesrečah vsak izmed nas našel veliko sočutnih sodržavljanih, pod njihovo oblastjo zaradi obilice nesreč v domovini prenehali pomilovati drug drugega. Nikomur ni namreč preostalo toliko časa, da bi žaloval skupaj z drugim. [113] Kajti koga niso dosegli? Kdo je bil tako oddaljen od družbenih zadev, da ni bil prisiljen priti v stik z nesrečami, v katere so nas privedle take nravi? Nadalje se sploh ne sramujejo nezakonitosti, v katero so pahnili svoje države, in tega, da našo po krivici obsojajo, ampak si poleg vsega drugega upajo celo govoriti o pravih in tožbah, ki so kdaj potekale pri nas, medtem ko so sami v treh mesecih brez sodbe usmrtili več ljudi, kot jim je država sodila v vsem času svoje vladavine. [114] Kdo bi lahko opisal njihove izgone, upore, sprevrčanje zakonov, državne prevrate, celo nasilje nad otroki, onečaščenje žensk in plenjenje imetja? O vsem tem lahko povem samo to: grozote v času naše vlade bi se dalo zlahka končati z enim samim sklepom skupščine, umorov in krivic, ki so se zgodili pod njihovo vlado, pa ne bi mogel popraviti nihče.

[115] Niti trenutni mir niti samostojnost, ki je sicer zapisana v pogodbi, a je ni najti v državah, ne bi bila boljša izbira kot naša oblast. Kdo bi si namreč želel razmer, ko vladajo na morju razbojniki, mesta pa osvajajo peltasti?⁴ [116] Ko se državljani med seboj bojujejo znotraj obzidja, namesto da bi se z drugimi borili za svoje ozemlje, ko je bilo zavzetih več mest kot pred našo sklenitvijo

3 Po koncu peloponeških vojn je hkrati z manjšanjem atenskega rasel spartanski vpliv. Spartanski vojskovodja Lisander je v Atenah in njihovih zaveznicah vzpostavil neke vrste oligarhijo – t. i. vlado deseterice (δεκαδάρχια). Ti sveti so bili med prebivalstvom zelo nepriljubljeni; prim. Isoc. *Phil.* 95 in Isoc. *Panath.* 54.

4 Peltast (πελαστικός) je bil lahko oborožen pešak z majhnim ščitom (πέλιτη).

miru in ko meščani zaradi pogostih prevratov živijo v večjem malodušju kot tisti, ki so bili kaznovani z izgonom? Prvi se namreč bojijo prihodnosti, drugi pa vedno upajo na vrnitev. [117] Države so tako daleč od svobode in samostojnosti, da so ene pod oblastjo tiranov, drugim vladajo harmosti,⁵ nekatere so opustošene, v drugih so prišli na oblast barbari – tisti, ki smo jih mi zato, ker so si drznili vkorakati v Evropo in bili bolj samozavestni, kot bi se spodobilo, tako zdelali, [118] da nas niso le prenehali napadati, ampak so celo prenesli pustošenje po svojem ozemlju, in čeprav so pluli okoli s tisoč dvesto ladjami, smo jih spravili tako nizko, da niso na tej strani Faselide splavili nobene vojne ladje, temveč so mirovali in čakali na ugoden trenutek, saj niso več zaupali v svojo tedanja moč.

[119] In nesreče države so jasno pokazale, da je bilo tako zaradi kreposti naših prednikov. Hkrati ko smo mi izgubili oblast, se je namreč začela vladavina nesreč za Grke. Kajti po porazu pri Helespontu, ko so se drugi razglasili za poveljnike, so barbari zmagali v pomorski bitki, zavladali morju, osvojili večino otokov, se izkrkali v Lakoniji, v naskoku zavzeli Kitero in obpluli ves Peloponez ter sejali gorje.

[120] Kako silen je bil preobrat položaja, bi se dalo še najbolje spoznati, če bi primerjali mirovne pogodbe, sklenjene v času naše oblasti, in tiste, zapisane zdaj. Izkazalo se bo namreč, da smo tedaj omejevali kraljevo oblast, nekaterim naložili davke in mu preprečevali dostop do morja. Zdaj pa je on tisti, ki upravlja zadeve Grkov in ki vsakomur ukazuje, kaj mora početi; toliko da v državah ne nastavlja nadzornikov. [121] Kaj razen tega pa sploh še ostane? Mar ni imel glavne besede v vojni, mar ni kot pritan⁶ vodil mirovnega sporazuma, mar ne nadzira trenutnega dogajanja? Ali ne plujemo k njemu kakor k vladarju, kadar hočemo obdolžiti drug drugega? Ali ga ne imenujemo »veliki kralj«, kot da smo postali jetniki? Ali v medsebojnih vojnah ne polagamo upov vanj, ki bi nas oboje z veseljem uničil?

[122] Če smo premislili te reči, se je upravičeno jeziti nad trenutnimi razmerami, koprneti po našem vodstvu in grajati Spartance, ker so sprva vstopili v vojno, češ da bodo osvobodili Grke, naposled pa so jih toliko izdali in pripravili Jonce do tega, da so odpadli od naše države, iz katere so izšli in ki jih je velikokrat rešila, ter jih izdali barbarom, čeprav si svoje ozemlje lastijo proti njihovi volji in se nikoli niso nehali boriti proti njim.

[123] In takrat so negodovali, ker se nam je zdelo zakonito širiti svojo oblast nad nekatera ljudstva. Zdaj pa se nič ne brigajo zanje, ko so padli v tako hudo sužnost, ko ni dovolj, da morajo plačevati davek in gledati, kako njihove akropole zasedajo sovražniki, ampak poleg skupnih nesreč telesno trpijo huje kot naši kupljeni sužnji. Nihče izmed nas namreč ne muči svojih sužnjev tako, kot oni kaznujejo svobodne ljudi. [124] Največja izmed nesreč pa je ta, da so

5 Harmosti (ἀρμοστῆς) so bili spartanski vojaški poveljniki in vodje deseteric.

6 Pritani (πρωτάνεις) so bili v Atenah državni uradniki, ki so sestavljali pritanijo. To je bil organ izvršne oblasti, ki pa je bil odgovoren tudi za zunanje zadeve, npr. sprejem odposlancev.

se prisiljeni vojskovati prav v obrambo svoje sužnosti in se boriti proti tistim, ki jih imajo za vredne svobode, ter prestajati takšne vojne nevarnosti, v katerih bodo, če izgubijo, v hipu pogubljeni, če zmagajo, pa bodo v prihodnosti v še hujšem suženjstvu.

[125] Koga drugega je treba imeti za krivca teh dogodkov če ne Spartance? Čeprav imajo tako veliko moč, mirno gledajo svoje zaveznike, kako trpijo take strahote, medtem ko barbar z grško močjo utrjuje svojo oblast. Prej so tirane preganjali in pomagali ljudstvu, zdaj pa so se tako spremenili, da se borijo proti demokratičnim državam in pomagajo ustanavljati samovlade. [126] Mesto Mantineja so porušili, čeprav je bil mir že sklenjen, zavzeli so tebensko Kadmejo, zdaj pa oblegajo Olintčane in Fliuntčane ter pomagajo makedonskemu kralju Amintu, sicilskemu kralju Dioniziju in barbaru, ki vlada Aziji, da bi ti kar najbolj razširili svojo oblast. [127] Pa vendar; ali ni čudno, da voditelji Grkov postavijo enega moža za vladarja toliko ljudi, da jih ni lahko niti prešteti, največjim izmed držav pa ne pustijo niti tega, da bi imele oblast nad svojimi državljani, ampak jih silijo v sužnost ali jih pahnejo v najhujše nesreče? [128] Najhuje od vsega pa je gledati tiste, ki se imajo za upravičene do vodstva, kako se vsak dan vojskujejo proti Grkom, z barbari pa so sklenili večno zavezništvo.

[129] In naj nihče ne misli, da sem zlovoljen, ker sem vas na te reči spomnil preveč osorno, čeprav sem napovedal, da bom govoril o spravi. O Spartancih namreč nisem govoril tako zato, da bi pred drugimi ponižal spartansko državo, ampak da bi jih v njihovem mišljenju zaustavil, kolikor je z govorom pač mogoče. [130] Nemogoče pa jih je odvrniti od napak ali jih pregovoriti, da bi hoteli ravnati drugače, ne da bi ostro pogrājali trenutne razmere. Imejmo tako govorjenje za obtoževanje, če ima kdo namen škodovati, ko pa kdo graja zavoljo koristi, to štejmo za opominjanje. Enakega govora se namreč ne sme razumeti enako, razen če je izveden z enakim namenom. [131] Kajti očitati jim imamo tudi to, da v korist svoje države silijo sosede, da so jim heloti,⁷ za skupnost svojih zaveznikov pa ne storijo ničesar takega, čeprav bi lahko, če bi se le spravili z nami, vse barbore napravili za periojke⁸ celotne Grčije. [132] Pa vendar bi se morali tisti, ki so ponosni zaradi prirojenih lastnosti in ne zaradi srečne usode, veliko raje lotiti takih dejanj kot pa terjati davke od pomilovanja vrednih otočanov, ko vidijo, da so ti zaradi pomanjkanja zemlje prisiljeni obdelovati gore, medtem ko celinski prebivalci zaradi razsežnosti ozemlja večino zemlje puščajo neobdelano, pa so si s tisto, ki jo izkoriščajo, vseeno pridobili tolikšno bogastvo.

[133] Takole menim: če bi sem prispeli ljudje od drugod in postali opazovalci trenutnih razmer, bi nas oboje imeli za povsem brezumne, ker se tako spuščamo v nevarnosti zaradi malenkosti, ko pa bi lahko brezskrbno

⁷ Heloti (Ἑλωτες) so bili prebivalci Lakonije in Mesenije, ki so jih Spartanci zaslužnili in z njimi ravnali nadvse okrutno.

⁸ Izraz periojki (περίοικοι) se je splošno rabil za prebivalce podvrženih držav.

posedovali mnogo dobrin, in ker pustošimo lastno deželo, ne zmenimo pa se za to, da bi se okoristili z Azijo. [134] Za azijskega kralja pa ni nič koristnejše kot skrbeti za to, da se ne bomo nikoli nehali bojevati med seboj. A mi smo daleč od tega, da bi mu prekrižali načrte ali zanetili upor, tako daleč, da mu celo takrat, ko srečne okoliščine zanetijo upor, priskočimo na pomoč, da bi ga laže zadušil, in pustimo, da od dveh vojska na Cipru eno izkorišča, drugo pa drži v obroču, čeprav obe pripadata Grčiji. [135] Kajti uporniki so z nami v prijateljskih odnosih in so se zaupali Spartancem, najodličnejši del Tiribazove vojske in pehote pa so nabrali v teh krajih in večina mornarice je priplula iz Jonije. Ti bi veliko raje skupaj napadali Azijo kot pa se bojevali drug proti drugemu zaradi drobnarij. [136] Za te reči se nič ne pobrigamo, ampak se pričkamo o kikladskih otokih, medtem ko smo barbaru tako nepremišljeno predali toliko mest in tako močne sile. Tako nekaj od našega že ima, nekaj si namerava pridobiti, na nekaj preži, vse pa nas upravičeno prezira. [137] Dosegel je namreč, česar ni še nihče od njegovih prednikov: tako mi kot Spartanci priznavamo, da je Azija kraljeva last, grške države pa ima pod tako popolno oblastjo, da ene izmed njih ruši do tal, v drugih pa gradi utrdbe. In do vsega tega je prišlo zaradi naše nespameti, ne pa zaradi njegove moči.

[138] Pa vendar nekateri občudujejo veličino kraljeve moči in pravijo, da je težaven nasprotnik; pri tem naštevajo, kako veliko sprememb je že povzročil v škodo Grkov. Jaz pa mislim, da ti, ki tako govorijo, ne odvrtaajo vojne, pač pa priganjajo k njej. Kajti če bo težaven vojni nasprotnik celo tedaj, ko bomo mi složni, on pa sredi nemirov, se ga je gotovo treba silno bati v trenutku, ko bi se razmere barbarov uredile in bi delovali složno, mi pa bi bili drug do drugega naravnani sovražno, kakor smo zdaj. [139] A tudi če sicer pritrjujejo mojim besedam, ne sodijo pravilno o njegovi moči. Če bi namreč pokazali, da je nekoč hkrati nadvladal obe državi, bi nas tudi zdaj po pravici poskušali prestrašiti. Če pa se to ni zgodilo, ampak se je, ko smo bili mi in Spartanci sovražniki, postavil na stran enih ali drugih in napravil njihove dosežke sijajnejše, to ni noben dokaz njegove moči, kajti v takih okoliščinah so majhne sile velikokrat nagnile tehtnico v eno stran. Tudi za Hiošane bi namreč lahko rekel, da so bili tisti, katerim so se odločili pridružiti, močnejši na morju. [140] Toda ni pravilno soditi o kraljevi moči glede na to, kar se je zgodilo s pomočjo enih izmed nas, ampak po bojih, v katerih se je bojeval sam zase.

In naprej: kaj je ob uporju v Egiptu ukrenil proti njegovim prebivalcem? Ali ni v to vojno poslal najodličnejših Perzijcev, Abrokoma, Titravsta in Farnabaza, ti pa so tam ostali tri leta in več hudega utrpeli kot pa ga zadali, naposled pa se tako sramotno umaknili, da uporniki zdaj niso več zadovoljni s svobodo, ampak hočejo celo širiti svojo oblast nad sosednje dežele? [141] Potem se je vojskoval proti Evagori, ki vlada le enemu mestu in je v pogodbi izročen sovražniku.⁹ Ker prebiva na otoku, je že prej utrpel poraz na morju,

9 Evagora je bil kralj Salamine na Cipru. Leta 387 ni hotel pristopiti k Antalkidovemu miru, zato

za obrambo dežele pa ima le tri tisoč peltastov, a kralj vseeno ne more v boju premagati tako majhne vojske, temveč je za to porabil že šest let. In če se sme sklepati na prihodnost po preteklosti, gre prej pričakovati, da se bo uprl nekdo drug, preden bo on prisiljen v predajo – tako počasen je kralj v dejanjih. [142] V vojni za Rodos je užival naklonjenost spartanskih zaveznikov zaradi njihove nejevolje nad spartansko politiko, izkoriščal je našo mornarico, njegov vojskovodja pa je bil Konon, najspodobnejši izmed naših poveljnikov, ki je bil najzvestejši Grkom in najizkušenejši v bojnih preizkušnjah. A čeprav je dobil tako izvrstnega pomočnika, je pustil, da je le sto trier tri leta oblegalo mornarico, ki je branila Azijo, vojakom pa petnajst mesecev ni dal plačila, tako da bi, kar se tiče njega, že večkrat odšli, zaradi poveljnika in zavezništva, sklenjenega pri Korintu, pa so le s težavo zmagali v pomorski bitki. [143] In to so najbolj kraljevski in najveličastnejši izmed njegovih dosežkov, o katerih nikoli ne nehajo govoriti tisti, ki hočejo poveličevati dosežke barbarov.

Tako nihče ne more trditi, da primerov ne uporabljam ustrezno ali da se mudim ob malenkostih, pomembne dosežke pa puščam v nemar. [144] Prav zaradi tega očitka sem omenil najiminitnejša izmed njegovih del, ne da bi pri tem pozabil, da je Derkilidas s tisoč hopliti razširil oblast nad Ajolido, Drakon pa osvojil Atarnejo, zbral tri tisoč peltastov in opustil mizijsko planoto, da je Timbrion z vojsko, le malo večjo od te, vkorakal v Lidijo in jo vso izropal, Agezilaj pa bi s Kirovo vojsko¹⁰ skorajda zavzel ozemlje tostran reke Halis.

[145] In ni se treba zbiti niti vojske, ki se potika okoli s kraljem, niti poguma pravih Perzijcev.¹¹ Tudi o njih so namreč udeleženci pohoda s Kirov jasno dokazali, da niso nič boljši od onih pri morju. A sploh ne omenjam drugih bitk, v katerih so bili premagani, in predpostavljam, da so bili tedaj med seboj sprti ter se niso hoteli srčno boriti proti kraljevemu bratu. [146] A ko so se po Kirovi smrti združili vsi prebivalci Azije, so se v ugodnih okoliščinah vojskovali tako sramotno, da so tisti, ki so vajeni slaviti perzijski pogum, ostali brez besed. Napadli so namreč šest tisoč Grkov, pa ne izbranih po plemenitosti, ampak tiste, ki zaradi revščine niso mogli živeti v svoji državi, ki niso poznali dežele in so ostali brez zaveznikov, izdani od soborcev in brez poveljnika, ki so mu sledili. [147] A Perzijci so bili toliko slabši od njih, da si je kralj, obupan nad takratnim položajem in nezaupljiv do svojih sil, drznil med premirjem prijeti poveljnike pomožnih čet, da bi s tem protipostavnim dejanjem zmedel vojsko, in se je raje pregrešil nad bogovi kot da bi se spustil v odprti boj z njimi. [148] Ker pa mu zvijača ni uspela in so vojaki ostali skupaj ter pogumno prenesli nesrečo, jim je poslal za spremstvo Tisaferna in konjenike. Čeprav so ti vso pot spletkarili proti njim, so vendarle prispeli na

so mu Atene odrekle podporo in se je moral sam boriti proti Perzijcem. Izokrat je sestavil govor, naslovljen z njegovim imenom, v katerem ga prikazuje kot idealnega vladarja.

10 Spartanski kralj Agezilaj II. je leta 395 s pomočjo vojske Kira ml. premagal več perzijskih mest v Frigiji in Lidiji. Prim. Xen. Hell. 3.4.20.

11 Izokrat s prvim izrazom misli na perzijske plemiče, ki so bili kraljeva osebna garda, za »prave« Perzijce pa imenuje perzijske vojake iz notranjosti države.

cilj, kakor da imeli le častno spremstvo; najbolj so se bali nenaseljenega dela dežele in za največjo srečo so imeli, če so naleteli na kar največ sovražnikov. [149] V glavnem: niso prišli zaradi plena niti niso zavzeli kakšne vasi, ampak so se podali v boj proti samemu kralju in prišli nazaj varneje od tistih, ki k njemu prihajajo kot poslanci zaradi prijateljstva. Zato se mi zdi, da so Perzijci povsod jasno pokazali svojo bojazljivost. Veliko bitk so izgubili na azijski obali in ko so vkorakali v Evropo, so bili zato kaznovani – eni izmed njih so namreč bedno propadli, drugi pa se sramotno rešili. Naposled pa so postali tarča posmeha tako rekoč pred obzidjem kraljeve palače.

[150] In nič od tega se ni pripetilo brez razloga, ampak se je zgodilo po naravi. Kajti ni mogoče, da bi bili ljudje, ki imajo tako vzgojo in oblast, deležni katere koli druge vrline ali da bi v bitkah postavljali znamenja zmage nad sovražniki. Kako bi namreč lahko ob njihovem načinu življenja zrasel sposoben poveljnik ali pogumen vojak, ko pa jih je večina nedisciplinirana drhal, ki še ni izkusila nevarnosti, preveč razpuščena za boj in bolje izurjena za suženjstvo kot so pri nas sužnji? [151] Tisti izmed njih, ki uživajo največji ugled, pa niso nikoli živeli enakopravno, v sobivanju ali državljansko, ampak ves čas preživljajo tako, da z enimi ravnajo prevzetno, drugim pa sužnjujejo, tako pa se človeška narava utegne kar najbolj izpriditi. Svoja telesa razvajajo z bogastvom, njihov duh pa je ponižen in bojazljiv, ker so podvrženi samovladi. Pred samo kraljevo palačo jih preiskujejo, mečejo se na tla in se na vse načine trudijo klečeplaziti. Umrljivemu možu se mečejo pred noge in ga imenujejo božanstvo, za bogove pa se brigajo manj kot za ljudi. [152] Zato tisti izmed njih, ki prihajajo dol k morju in jim pravijo satrapi, ne delajo sramote tamkajšnji vzgoji, ampak vztrajajo pri istih navadah: do prijateljev so nezvesti, pred sovražniki pa boječi, po eni strani živijo klečeplazno, po drugi pa ošabno, zaveznike zaničujejo, sovražnikom pa laskajo. [153] Agezilajevo vojsko so osem mesecev oskrbovali s svojimi sredstvi, tiste, ki so se borili zanje, pa so dvakrat toliko časa pustili brez plačila. In tistim, ki so zavzeli Kisteno, so razdelili sto talentov, s tistimi, ki so se skupaj z njimi bojevali proti Kiru, pa so ravnali slabše kot z ujetniki. [154] Da povem na kratko in ne s posameznimi primeri, ampak na splošno: ali se kdo izmed tistih, ki so se borili proti njim, ni vrnil iz vojne kot zmagovalec? In kdo izmed tistih, ki so se jim uklonili, ni v mukah podlegel? Mar si niso drznili usmrtiti Konona, ki je poveljeval vojski za Azijo in uničil spartanske sile, Temistokla, ki jih je v korist Grčije premagal na morju, pa so imeli za vrednega največjih darov? [155] Zakaj bi torej morali ceniti prijateljstvo tistih, ki kaznujejo dobrotnike, tistim, ki jim škodujejo, pa se tako odkrito prilizujejo? Proti komu od nas se niso pregrešili? Kdaj so prenehali spletkariti proti Grkom? Kaj našega ni mrzko njim, ki so si v prejšnji vojni upali ropati in požigati celo božje kipe in svetišča? [156] Zato si tudi Jonci zaslužijo hvalo, ker so zaradi požganih svetišč prekleli tiste, ki bi se jih dotaknili ali jih hoteli znova postaviti takšna, kot so bila nekoč, pa ne ker ne bi imeli od kod vzeti sredstev za obnovo, ampak da bi bil to zanamcem

opomin na barbarsko brezbožnost in da ne bi nihče zaupal tistim, ki si drznejo tako grešiti proti temu, kar je božje, ampak da bi se jim izogibali in se jih bali. Videli so namreč, da se niso vojskovali le proti nam kot ljudem, ampak celo proti temu, kar je posvečeno bogovom.

[157] Marsikaj takega pa imam povedati tudi o naših državljanih. Tudi ti se namreč z drugimi ljudmi, s katerimi so bili kdaj v vojni, hkrati pobotajo in pozabijo na sovražnost, celinskim prebivalcem¹² pa niso hvaležni niti tedaj, ko zanje storijo kaj dobrega; tako trajen je srd, ki ga čutijo do njih. Naši očetje so mnoge obsodili na smrt zaradi privrženosti Medijcem, v skupščini pa še zdaj pred obravnavo katere koli zadeve preklinjajo vsakega državljana, ki se pogaja s Perzijci; Evmolpidi in Keriki¹³ med posvetitvijo v misterije zaradi sovraštva do njih tudi drugim barbarom prepovedujejo udeležbo pri obredih. [158] Sovrašтво do njih je tako zakoreninjeno v naši naravi, da se, celo kar zadeva zgodbe, najraje zadržujemo ob tistih o trojanski in perzijskih vojnah, iz katerih se lahko poučimo o njihovih nesrečah. Ugotovili bi lahko, da so zaradi vojne proti barbarom bile zložene himne, zaradi tistih proti Grkom pa so nastale žalostinke, in da se prve pejejo ob praznikih, drugih pa se spominjamo v nesreči. [159] Mislim pa, da je tudi Homerjevo pesništvo bolj zaslovelo, ker je obdal s takšno slavo tiste, ki so se borili proti barbarom, in da so zaradi tega naši predniki sklenili dati častno mesto njegovi umetnosti na glasbenih tekmovanjih in pri vzgoji mladine, zato da bi se s pogostim poslušanjem epov na pamet naučili sovražnost, ki je med njimi in nami, ter si s posnemanjem vrlin bojevnikov pred Trojo prizadevali za dejanja, podobna njihovim.

[160] Zato mislim, da je polno razlogov za boj proti njim, najpomembnejši od teh pa je trenutna priložnost, ki je ne smemo zamuditi. Sramotno je namreč, če ne izkoristiš priložnosti, ko se ponudi, in se spomniš nanjo, šele ko je že mimo. Kaj bi si lahko še želeli, da bi bilo na naši strani, ko se odpravljamo na vojno s kraljem, ob vsem, kar je že? [161] Ali nista od njega odpadla Egipt in Ciper, ali nista Fenicija in Sirija opustošeni zaradi vojne, ali niso Tira, zaradi katerega je bil zelo samozavesten, zavzeli njegovi sovražniki? Od mest v Kilikiji jih imajo večino v oblasti naši zavezniki, ostalih pa si ni težko pridobiti. Likije ni nikoli osvojil nihče izmed Peržanov. [162] Namestnik v Kariji Hekatomnos je v resnici že zdavnaj odpadel od njega in bo to potrdil, ko bomo mi to hoteli. Od Knida do Sinope Azijo naseljujejo Grki, ki jih ni treba prepričevati, da bi se borili, ampak se jih samo ne sme ovirati. Zakaj bi pri takih izhodiščih in tako hudi vojni, ki preti Aziji z vseh strani, morali silno natančno preiskovati, kaj se bo zgodilo? Ker so slabši od naših majhnih oddelkov, je jasno, v kakšnem položaju bi se znašli, če bi se bili prisiljeni bojevati proti nam vsem.

[163] Tako je torej: če bi barbar okreplil oblast nad obmorskimi mesti in v njih postavil močnejšo obrambo od zdajšnje, bi morda tisti izmed otokov, ki

¹² T. j. Perzijcem.

¹³ Svečeniški družini, ki sta skrbeli za elevzinske misterije.

ležijo blizu celine, kot so Rodos, Samos in Hios, odpadli od nas in se nagnili na njegovo stran. Če pa bi jih prej zavzeli mi, bi prebivalci Lidije, Frigije in drugih više ležečih pokrajin bili najbrž podložni tistim, ki bi napadali od tam. [164] Zato moramo pohiteti in ne smemo prav nič odlašati, da nas ne bi doletelo to, kar je naše očete. Ker so namreč prišli kasneje kot barbari in zapustili nekatere izmed zaveznikov, so se bili maloštevilni prisiljeni bojevati proti mnogoštevilnim, čeprav bi lahko prej prišli na celino in z vso grško vojsko eno za drugim premagali vsako izmed ljudstev. [165] Kajti izkazalo se je, da tisti, ki se bojuje proti ljudem, zbranim iz mnogih krajev, ne sme čakati, dokler ne napadejo, ampak mora iti nadnje, ko so še razkropljeni. Oni so sicer kljub začetni napaki še vse popravili, tako da so prestali najhujše preizkušnje, mi pa bomo, če bomo preudarni, že od začetka pazljivi in poizkusili prvi pripeljati vojsko v Lidijo in Jonijo, [166] saj vemo, da kralj vlada tudi celinskim prebivalcem, pa ne po njihovi volji, ampak ker je okoli sebe zbral večjo vojsko, kot jo ima kdorkoli od teh posamič. Če bi tja prepeljali močnejšo vojsko od njegove, kar bi zlahka storili, če bi hoteli, bi brezskrbno uživali sadove vse Azije. In veliko bolj častno se je bojevati z njim za njegovo kraljestvo kot se med seboj prepirati za prvenstvo.

[167] Prav bi bilo začeti vojno v času zdajšnje mladine, da bi tisti, ki so imeli svoj delež nesreč, užili tudi del dobrin in ne bi vsega časa prebili v bedi. Dovolj je preteklosti – kaj strašnega se v njej ni zgodilo? V človeški naravi je mnogo slabosti, sami pa smo jih iznašli še več od tistih neizogibnih ter zanetili vojne in medsebojne razprtije. [168] Tako nekateri v nasprotju z zakonom umirajo v svoji državi, drugi se z otroki in ženami potikajo po tujini, mnogi pa so zaradi pomanjkanja vsakodnevnih potrebščin prisiljeni služiti kot najemniki in umirajo v boju proti prijateljem na strani sovražnikov. Nad temi rečmi ni nihče nikdar negodoval, pač pa se zdi ljudem prav objokovati nesreče, ki si jih izmišljajo pesniki, mirno pa gledajo veliko, strašno trpljenje, ki ga poraja vojna, in so tako brez usmiljenja, da se celo bolj veselijo nesreč drug drugega kot pa svoje lastne sreče. [169] Verjetno bi mnogi zasmehovali mojo nespametnost, ker tožim nad nesrečami posameznih mož v takih trenutkih, ko je Italija opustošena, Sicilija pa zaslužnjena, ko so bila tako sijajna mesta prepuščena barbarom, ostali Grki pa so v silnih nevarnostih.

[170] Čudim se tistim, ki imajo oblast v državah, če se jim zdi prav, da so ponosni, čeprav niso bili za rešitev tako pomembnih zadev nikoli sposobni storiti ničesar ne z besedami ne s premislekom. Če bi namreč bili vredni svoje zdajšnje slave, bi morali zanemariti vse ostalo in ponuditi predloge ter nasvete glede vojne proti barbarom. [171] Morda pa bi kaj dosegli. Pa tudi če bi prej obupali, bi nam vseeno zapustili svoje besede kakor prerokbe za prihodnost. Tako pa se tisti, ki uživajo največji ugled, ukvarjajo z nepomembnostmi, nam, ki se držimo proč od politike, pa so prepustili svetovanje o tako pomembnih zadevah.

[172] Pa vendar: kolikor bolj bojazljivi so naši voditelji, toliko marljiveje moramo ostali razmišljati, kako se bomo rešili iz trenutnih sovražnosti.

Zdaj namreč zaman pripravljamo mirovne pogodbe, saj ne končujemo vojn, ampak jih prelagamo in čakamo na priložnost, ko bomo lahko drug drugemu prizadejali kakšno neozdravljivo zlo.

[173] Teh naklepov se moramo znebiti in se posvetiti dejanjem, zaradi katerih bomo v svojih mestih bivali varneje in bomo med seboj bolj zaupljivi. Moje besede o tem so preproste in enostavne: ni mogoče živeti v trdnem miru, razen če skupaj začnemo vojno proti barbarom, niti ne moremo Grki biti složni, dokler ne izkusimo koristi in nevarnosti istih sovražnikov. [174] Ko se bo to zgodilo, ko bo v našem življenju konec pomanjkanja, ki razdira prijateljstva, sprevrča sorodstvene vezi v sovraštvo in vse ljudi vodi v vojne in upore, ne bo mogoče, da ne bi bili složni, in bomo čutili resnično medsebojno naklonjenost. Zato moramo zavoljo vsega doseči, da kar najhitreje spravimo tukajšnjo vojno v notranjost dežele. Kajti edina korist, ki bi jo imeli od bojevanja med seboj, bi bila naša odločitev, da izkušnje, ki smo jih pridobili ob tem, uporabimo proti barbaru.

[175] Toda ali ne bi bilo zaradi mirovne pogodbe morda prav počakati, ne pa hiteti in prehitro začeti vojne? Države, ki so s to pogodbo postale svobodne, so namreč hvaležne kralju, češ da so to samostojnost dobile po njegovi zaslugi, tiste, ki so padle v roke barbarov, pa dolžijo predvsem Spartance, nato pa tudi ostale, ki so pristopili k miru, da so jih oni prisilili v suženjstvo. Ampak mar ne bi bilo treba razdreti teh sporazumov, na podlagi katerih je nastalo mnenje, da barbar skrbi za Grčijo in je čuvar miru, nekateri izmed nas pa jo sramotijo in ji škodujejo? [176] Od vsega pa je najbolj smešno to, da izmed reči, zapisanih v sporazumu, branimo ravno najslabše. Kajti tisti sklepi, ki dajejo otokom in mestom v Evropi samostojnost, so bili že zdavnaj prelomljeni in so zaman zapisani na stelah.¹⁴ Tisti, ki nam prinašajo sramoto in zaradi katerih smo prepustili Perzijcem mnogo zaveznikov, pa ostajajo v veljavi in jih imamo vsi za pravnomočne. Te je treba odstraniti in se jih ne sme pustiti niti en dan; imeti jih moramo za ukaze, ne pa za pogodbo. Kdo namreč ne ve, da je pogodba to, kar je pravično in vzajemno za oboje, ukaz pa tisto, kar enim po krivici škoduje? [177] Zato lahko tudi upravičeno obtožimo poslance, ki so se pogajali za ta mir, da so, čeprav so jih poslali Grki, sklenili pogodbo v korist barbarov. Če so namreč sklenili, da mora vsak bodisi obdržati lastno ozemlje bodisi vladati tudi ozemlju, ki ga je osvojil, ali pa imeti oblast nad ozemljem, nad katerim je imel oblast ob sklenitvi miru, bi morali jasno določiti eno od teh možnosti, postaviti skupno načelo pravičnosti in na tej podlagi skleniti pogodbo. [178] Toda naši in spartanski državi niso dodelili nobene časti, barbara pa so imenovali za vladarja vse Azije, kot da bi mi odšli v vojno zanj ali kot da bi perzijska oblast obstajala že od davnine, mi pa bi ravnokar ustanavljali svoja mesta, čeprav imajo oni to visoko vlogo šele od nedavnega, mi pa smo vodilna sila med Grki že ves čas.

[179] Mislim, da bom na tak način še bolje prikazal sramoto, ki se nam

¹⁴ Besedilo zakonov in pogodb so navadno vklesali v stebre (stele) blizu svetišč.

je zgodila, in kraljev pohlep. Vsa zemlja, ki leži pod nebom, je razdeljena na dvoje – enemu delu pravimo Azija, drugemu pa Evropa. Po pogodbi si je vzel polovico, kot da si deli ozemlje z Zevsom, ne pa sklepa pogodbo z ljudmi. [180] In slednjo nas je prisilil vklesati na kamnite stebre ter jih postaviti v javna svetišča – veliko lepše znamenje zmage od tistih, ki se jih postavlja po bitkah. Ta namreč stojijo v znak majhnih dosežkov in enega uspeha, tisti pa so spomin vse vojne in ponižanja celotne Grčije.

[181] Prav je, da smo zaradi tega ogorčeni in razmišljamo, kako bomo dobili zadoščenje za preteklost in pravilno uredili prihodnost. In sramota je, da se nam v zasebnosti zdi primerno imeti barbare za sužnje, kot država pa mirno gledamo, kako so tako številni izmed naših zaveznikov sužnji njim. Sramotno je, da so se tisti, ki so živeli v času trojanske vojne, zaradi ene ugrabljene ženske vsi skupaj tako razsrdili spričo žrtev krivice, da se niso nehali bojevati, dokler niso opustošili države tistega, ki si je drznil storiti zločin, [182] mi pa, ko trpi sramoto vsa Grčija, ne izvedemo skupnega maščevanja, čeprav bi lahko dosegli reči, vredne molitev. Edino ta vojna je namreč boljša od miru, saj je bolj podobna svečanemu poslanstvu kot pa bojnemu pohodu, koristila pa bi obojim – tako tistim, ki želijo živeti v miru, kot onim, ki so željni boja. Prvi bi namreč lahko brezskrbno želi sadove svojega imetja, drugi pa bi si lahko prisvojili veliko bogastvo iz imetja drugih.

[183] Kdor bi razmišljal na široko, bi ugotovil, da bi bil takšen podvig za nas silno koristen. Povejte, proti komu se morajo boriti tisti, ki ne želijo širiti svojega ozemlja, ampak stremijo za samo pravico? Mar ne proti tistim, ki so že nekoč prej prizadejali škodo Grčiji, ki tudi zdaj kujejo načrte zoper nas in so sploh že ves čas tako nastrojeni proti nam? [184] In komu po pravici zavidajo tisti, ki niso povsem brez poguma, a so zmerni v tej lastnosti? Mar ne tistim, ki so si pridobili oblast, večjo od človeške, vredni pa so manj od največjih nesrečnežev med nami? In proti komu se spodobi boriti tistim, ki hkrati želijo ravnati pobožno in se ozirajo na lastno korist? Ali ne proti tistim, ki so njihovi naravni nasprotniki in dedni sovražniki, ki si lastijo največ dobrin, a so jih najmanj sposobni braniti? Mar niso oni zajeti v vsem tem?

[185] Poleg tega niti ne bomo obremenjevali drugih držav s tem, da bi iz njih nabirali vojake, kar je zdaj, v naši medsebojni vojni, zanje zelo obremenjujoče. Mislim namreč, da bodo tisti, ki bodo hoteli ostati doma, veliko redkejši od tistih, ki se bodo želeli pridružiti pohodu. Kajti kdo, pa naj bo mlad ali star, je tako brezbrizen, da ne bo hotel biti del vojske pod poveljstvom Atencev in Spartancev, nabrane zavoljo svobode naših zaveznikov, odposlane iz vse Grčije in na pot maščevanja nad barbari? [186] Kako veliko slavo, spomin in ugled, si moramo misliti, bodo uživali, če preživijo, ali zapustili za seboj, če umrejo, ti, ki se bodo proslavili s takimi dejanji? Kajti če so tiste, ki so se borili proti Aleksandru¹⁵ in zavzeli le eno mesto, imeli za vredne tako velike

---

¹⁵ Aleksander je drugo ime za Parisa.

hvale, kakšne hvalnice šele lahko pričakujemo, da si bodo pridobili zavojevalci celotne Azije? Kajti kdo izmed tistih, ki so sposobni zlagati pesmi ali so večči v sestavljanju govorov, se ne bo potrudil in skrbno preudarjal v želji, da bi za vse večne čase zapustil spomenik svojemu umu in hkrati njihovemu pogumu?

[187] V tem trenutku nisem več istega mišljenja, kot sem bil na začetku govora. Takrat sem namreč verjel, da bom lahko primerno spregovoril o svoji temi, zdaj pa ne dosegam njene veličine, ampak mi je ušlo veliko od tega, kar sem nameraval povedati. Zatorej morate sami skupaj premisliti, kakšno silno blagostanje bi dosegli, če bi vojno, ki jo zdaj bijemo med seboj, usmerili nad celinske prebivalce in spravili blagostanje iz Azije v Evropo. [188] In ne smete oditi le kot poslušalci, ampak morajo tisti, ki so sposobni dejanj, spodbujati drug drugega, da bi poskušali spraviti našo in spartansko državo; tisti, ki tekmujejo v govorništvu, pa morajo nehati pisati o posojilih¹⁶ in drugih rečeh, o katerih govorijo sedaj, in tekmovati s tem govorom ter usmeriti svoje misli v to, kako bodo o istih rečeh govorili bolje od mene. [189] Naj imajo v mislih, da se tistim, ki obljublajo velike reči, ne spodobi muditi ob nepomembnostih ali govoriti reči, od katerih se ne bo prav nič izboljšalo življenje tistih, ki so jih prepričali, ampak morajo govoriti o tem, česar udejanjenje bo njih same rešilo sedanje stiske in povzročilo, da bodo v njih videli izvor velikega blagostanja za vse ostale.¹⁷

---

16 Drugi možen prevod bi bil: *o mojem govoru o posojilu*. Izokrat je namreč napisal govor *Proti Evtinu*, v katerem obtožuje nekega posojilojemalca, češ da je hotel posojilo utajiti. Ta govor je sprožil vrsto literarnih odzivov v obliki govorov Antistena, Spevzipa in Lizija.

17 Na tem mestu naj se od srca zahvalim profesorju dr. doc. Branetu Senegačniku, na čigar pobudo sem se sploh lotila prevajanja celotnega govora in ki mi je požrtvovalno priskočil na pomoč s svojimi natančnimi popravki ter domiselnimi idejami pri trenju prevajalskih orehov – teh pri Izokratu vsekakor ne manjka.

Cicero: O državi. Uvod

Prevedel Matej Petrič

De re publica je delo, ki sodi med trojico spisov (skupaj z *De oratore* in *De legibus*), v katerih je Cicero predstavil svoje mišljenje o tem, kakšna mora biti dobro urejena država in kakšni možje naj jo vodijo. Najprej je leta 55 izdal spis *O govorniku*, z *Državo* se je – kot je moč rekonstruirati iz njegovih pisem – ukvarjal med leti 54 in 51, svoje delo o zakonih pa je sestavljal nekako v istem obdobju – med 53 in 51 pr. Kr.

Omenjena dela so skozi stoletja doživela različne usode. Najslabše jo je odnesla *Država*, ki so jo še v pozni antiki obširno brali in citirali, v srednjem veku pa je popolnoma izginila iz samostanskih knjižnic ter se je ohranila v enem samem rokopisu, *Vat. Lat. 5757*, ki ga je decembra leta 1819 odkril prefekt Vatikanske knjižnice Angelo Mai. V palimpsestu (čez Ciceronovo besedilo so v srednjem veku zapisali Avguštinov komentar k psalmom 119–140) so ohranjeni bolj ali manj obsežni fragmenti prvih 5 knjig, tako da je danes ohranjena približno četrtina celotnega dela.¹ Pot iz antike v srednji vek je preživel le (verjetni) zaključek 6. knjige, t. i. *Scipionove sanje*, ki so v srednjeveških rokopisih ohranjene skupaj z Makrobijevim komentarjem. Poleg palimpsesta so se nekateri pasusi bolj ali manj dobesedno ali kot parafraze ohranili zlasti pri Avguštinu in Laktanciju, krajši citate pa so v svoja dela vključili Nonij Marcel in drugi poznoantični slovníčarji.

Država obsega 6 knjig. Iz Ciceronovih pisem je razvidno, da je prvotno nameraval svoje delo razdeliti na 9 knjig, od katerih bi bila vsaka posvečena enemu dnevu pogovora. Prav tako naj bi imela po zgledu Aristotela vsaka izmed knjig svoj uvod. Cicero je zasnovo dela nato večkrat spreminjal, zlasti glede oseb, ki sodelujejo v pogovoru, je imel kar nekaj pomislekov. V končni verziji se dialog odvija v času latinskih praznikov, malo pred smrtjo glavnega

---

¹ Ohranjenost posameznih knjig silno variira. Za orientacijo naj služijo podatki, ki jih v svoji izdaji navaja Ziegler: od 1. knjige je ohranjenih 66%, od 2. 58,5%, od 3. 15,6%, od knjig 4-6 pa je ohranjenih le 5 od (verjetno) 320 strani.

govorca Scipiona Afričana. Po dve knjigi sta posvečeni enemu dnevju. Vsak dan ima tudi svoj uvod – torej knjige 1, 3 in 5. Ohranjeni so fragmenti vseh uvodov, v daleč največji meri uvod k 1. knjigi.

V pričujočem uvodu želi Cicero predvsem pokazati, da se morajo rimski možje nujno ukvarjati s politiko. Brez angažiranih posameznikov namreč rimska republika že zdavnaj ne bi več obstajala. Da bi lahko možje državo uspešno vodili, morajo najprej zasedati pravi položaj (torej morajo biti del političnega življenja), poleg tega se morajo s politiko ukvarjati načrtno – za vodenje države so namreč potrebna določena znanja, ki jih tisti, ki sicer odklanjajo politično življenje, a v času krize takoj hitijo prevzeti oblast, seveda nimajo, zato tudi ne morejo biti uspešni. V uvodu se zato Cicero večkrat obregne ob naziranje epikurejcev, da se mora človek ukvarjati s politiko le, ko ga v to kaj prisili, ter kritizira tiste Rimljane, ki raje uživajo v brezdelju civilnega življenja, kot pa da bi se zanimali za dobrobit države. Ne manjka niti obvezna samohvala v povezavi s Katilinovo zaroto. Cicero je *Državo* posvetil svojemu bratu Kvintu, zato se tudi v uvodu obrača nanj (*Rep.* 1.1 »vse, ki stremimo ... «; prim. 1.13)

Celotni uvod je v palimpsestu zasedal 64 strani. Izgubljenih je prvih 34 strani, dve strani manjkata tudi na koncu 6. paragrafa. Ohranjena je torej slaba polovica. *Vat. lat. 5757* je bil luksuzni rokopis, ki je najverjetneje pripadal kakemu zelo bogatemu senatorju. Izvira iz poznega 4. ali zgodnjega 5. stoletja in je pisan v za pozni antiko značilni unciali. Besedilo ja na vsaki strani razdeljeno na dva stolpca ter pisano s precej velikimi črkami, zato je bil ta rokopis prvotno zelo obsežen. Že samo ohranjeni del uvoda, ki v zadnji sodobni kritični izdaji skupaj s kritičnim aparatom obsega 7 strani in pol, v rokopisu zaseda kar 28 strani! Prve tri knjige, iz katerih so se v palimpsestu ohranili daljši odlomki, so prvotno obsegale 660 strani, za celotno *Državo* pa se domneva, da je zasedala kar 1300 strani. V zadnji kritični izdaji obsegajo vsi fragmenti (torej četrтина celotnega dela) skupaj okrog 150 strani, torej bi bila celotna *Država* dolga slabih 600 strani.

Prevod je narejen po izdaji J. G. F. Powell, *M. Tulli Ciceronis De re publica, De Legibus, Cato maior De senectute, Laelius De amicitia*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

FRAGMENTA UVODA

1. *Non. 426.8*: Ker ima domovina številne odlike in je starejši starš kot ta, ki nas je ustvaril, ji moramo biti vsekakor bolj hvaležni kot svojemu staršu.

2. *Arus. Mess. 457.14*: od česar ti ljudje odvrčajo²

UVOD

1. [... Naša država danes sploh ne bi obstajala, če je odlični moške ne] bi rešili pred napadom [Galcev], Gaj Duilij, Avel Atilij in Lucij Metel pa ne pred kartažansko grožnjo,³ če ne bi dvojica Scipionov s svojo lastno krvjo pogasila vzdigujočih se plamenov druge punske vojne,⁴ če jim Kvint Maksim ne bi vzel kuriva, ko so bili znova obujeni s še večjim trudom, če jih Mark Marcel ne bi popolnoma zatrl in jih Publij Afričan ne bi odbil od vrat tega mesta⁵ ter pregnal za sovražno obzidje.⁶ Toda Mark Katon,⁷ neznan in neuveljavljen človek⁸ (njegov zgled vse, ki stremimo k istemu, vodi k delavnosti in vrlini), bi vendarle lahko užival brezdelni mir bližnjega in blagodejnega Tuskula. A ta brezumnež – tako o njem sodijo omenjeni ljudje⁹ – se je kljub temu, da ga ni gnala nobena neobhodna potreba, vse do visoke starosti raje prepustil premetavanju po viharnem morju politike, kot pa da bi na svoji posesti nadvse prijetno živel v spokojnosti in brezdelju.¹⁰ Ne bom omenil ostalih brezštevilnih mož, ki so poskrbeli za varnost

2 Ta fragment se nanaša na epikurejce, ki niso bili naklonjeni ukvarjanju s politiko. Večji del ohranjenega uvoda je Cicero posvetil obračunu s tem nazorom, zato so epikurejci še nekajkrat omenjeni.

3 Gre za prvo punsko vojno (264–241).

4 Druga punska vojna se je odvijala med leti 218 in 201.

5 Aluzija na znani vzklík *Hannibal ante portas!*

6 Vojne s Kartagino so bile za Rim največja preizkušnja v času republike. Cicero zato našteje različne vojskovodje, ki so odločilno prispevali k rimski zmagi. *Gaj Duilij* je bil konzul leta 260. Med prvo punsko vojno je porazil Kartažane v pomorski bitki pri Milah. *Avel Atilij Kajatin/Kalatin* je bil konzul v letih 258 in 254, leta 249 je postal diktator. V prvi punski vojni se je izkazal v bojih na Siciliji, s čimer si je leta 257 prislužil triumf. *Lucij Cecilij Metel* je bil konzul v letih 251 in 247. V prvi punski vojni je na Siciliji pri Palermu porazil Hasdurbalovo vojsko. *Dvojica Scipionov*: gre za brata *Publija Kornelija Scipiona* (konzul leta 218, oče Scipiona Afričana) in *Gneja Kornelija Scipiona Kalva* (konzul leta 222), ki sta med drugo punsko vojno v letu 212/211 v bojih proti Kartažanom umrla v Hispaniji. *Kvint Fabij Maksim Verukoz* (»Bradavičasti« – imel je bradavico na zgornji ustnici), z vzdevkom »omahljivec« (*Cunctator*) je bil konzul v letih 233, 228, 215, 214 in 209, leta 217 diktator. S svojo vojaško taktiko, ki je določala izogibanje neposrednemu spopadu s Kartažani, je po hudem rimskem porazu pri Trazimenskem jezeru (leta 217) rešil rimsko državo in si prislužil svoj vzdevek. *Mark Klavdij Marcel* je bil konzul v letih 222, 215, 214, 210 in 208. Poleg Scipiona Afričana je bil najpomembnejši rimski vojskovodja v drugi punski vojni. Leta 212 je zavzel Sirakuze. *Publij Kornelij Scipio Afričan*, adoptivni ded tistega Scipiona, ki igra vidno vlogo v pričujočem dialogu. Konzul v letih 205 in 194, v drugi punski vojni je leta 202 Hanibalu zadal odločilni udarec v bitki pri Zami.

7 Mark Porcij Katon (234-149), zgled rimske konservativnosti in klenosti. Bil je konzul leta 195 in cenzor leta 184, zaradi česar je dobil vzdevek Cenzorij. Znana je njegova nastrojenost proti Kartagini.

8 *Homo nouus*, dobesedno »novi človek«.

9 Rimljani, ki so tako kot epikurejci zavračali ukvarjanje s politiko.

10 Pojem *otium* je skozi celotni uvod zelo prisoten.

naše države, posameznikov, ki niso kaj dosti starejši od naše generacije, pa sploh ne bom navajal, da se ne bi kdo pritožil, da sem izpustil njega ali koga izmed njegovih. Rekel bom le, da je dala narava človeškemu rodu tako veliko potrebo po izkazu vrlin in tako močno ljubezen do obrambe skupne dobrobiti, da je ta sila premagala vse mike užitkov in brezdolja.

2. Toda ni dovolj zgolj imeti vrlino, kot da gre za kakšno veččino, temveč jo moraš tudi izkazati. Kajti četudi lahko veččino tedaj, ko je ne uporabljaš, ohraniš že s tem, da si se jo naučil, pa je celotno bistvo vrline njeno udejanjenje. Njeno največje udejanjenje pa je upravljanje z državo in praktična dovršitev prav teh reči, ki jih omenjeni ljudje kričijo na uličnih vogalih. Filozofi namreč ne povedo ničesar (če le govorijo pravilno in pošteno), česar se [niso] spomnili in za pravilno potrdili že moške, ki so v posameznih državah zapisali zakone. Od kod namreč izvira spoštljivost do sočloveka in od koga vera v bogove? Od kod pravo, ki velja pri vseh ali pa pri posameznih ljudstvih?¹¹ Od kod pravičnost, zaupanje, enakopravnost? Od kod občutek za spodobnost, samoobvladovanje, izogibanje sramoti ter stremljenje po hvali in poštenju? Od kod pogum v naporih in nevarnostih? Kajpada od ljudi, ki so nekatere od pravkar omenjenih reči, ki jih je sicer izoblikovala vzgoja, utrdili s pomočjo navad, druge pa trdno določili z zakoni. 3. Celo za Ksenokrata,¹² tega nadvse slavnega filozofa, pravijo, da je nekoč na vprašanje, kaj so dosegli njegovi učenci, odgovoril: »da sami od sebe počnejo, kar jih silijo početi zakoni«. Torej je treba takega državljana, ki s pomočjo svoje oblasti ter z zakonsko predpisanimi kaznimi vse ljudi prisili do tega, v kar lahko filozofi s svojimi govori prepričajo le peščico, bolj ceniti kot učitelje, ki o teh rečeh razpravljajo. Kateri izmed njihovih govorov je namreč tako natančen, da bi mu bilo treba pripisati večjo vrednost kot državi, ki je dobro urejena z javnim pravom in navadami? Kar se mene tiče, menim, da tako kakor gre »vélika in mogočna mesta«, kot jih imenuje Enij,¹³ ceniti bolj kot vasice in utrjene naselbine, gre tudi ljudem, ki ta mesta vodijo s svojo preudarnostjo in avtoriteto, že zgolj zaradi njihove modrosti dati dosti večjo veljavo kot onim, ki sploh ne opravljajo javnih služb. In ker smo še zlasti usmerjeni k povečanju zmožnosti človeškega rodu in si prizadevamo, da bi bilo s pomočjo naših premišljenih nasvetov in naporov človeško življenje varnejše in bogatejše, ter nas k temu užitku¹⁴ s svojimi dražljaji spodbuja sama narava, se držimo smeri, ki so se vedno držali najboljši moške, in ne poslušajmo donenja rogov, ki trobijo k umiku, da bi poklicali nazaj celo one, ki so že prodrli naprej.

4. Proti tako prepričljivim in imenitnim mislim ti, ki nimajo istega

11 Delitev prava na *ius gentium*, neke vrste naravno pravo, ki ga priznavajo vsi, in *ius civile*, to je pravo, ki velja le v posameznih državah.

12 Grški filozof, Platonov učenec in tretji vodja njegove Akademije (približno v letih 339–315). Prvi je razdelil filozofijo na fiziko, logiko in etiko.

13 *Enn. Ann.* 579 V².

14 *ad hanc uoluptatem*. Powell ima *uoluntatem*, vendar se strinjam s starejšimi uredniki, saj je glede na to, da v uvodu Cicero kritizira epikurejce, beseda *uoluptas* tu bolj na mestu.

mnenja, najprej omenjajo napore, ki jih je treba prenašati pri obrambi države – kar pa je za opreznega in delavnega moža vsekakor nepomembna prepreka, na katero se ne sme ozirati ne le pri tako pomembnih stvareh, temveč tudi pri povprečnih dejavnostih, dolžnostih in celo opravilih. Opozarjajo še na življenjske nevarnosti ter pred hrabre može kot oviro postavljajo sramotni strah pred smrtjo – toda slednjim se običajno zdi bolj nesrečno, da jih bosta pokončali narava ali starost, kot pa, da jim je dana priložnost, da lahko svoje življenje, ki ga tako in tako morajo vrniti naravi, izkoristijo predvsem za službo svoji domovini. Menijo, da so v tej točki najbolj založeni z argumenti in najbolj spretni z besedami, ko naštevajo nesreče nadvse slavnih mož ter krivice, ki so jim jih storili njihovi nehvaležni sodržavljeni.

5. Tedaj omenjajo znana primera iz grške zgodovine, da je zmagovalec in zavojevalec Perzijec Miltiad¹⁵ tedaj, ko se še niso zacelile rane, ki jih je v svoji nadvse slavni zmagi dobil po sprednjem delu telesa, svoje življenje, ki ga ni pokončalo orožje sovražnikov, izgubil v okovih, ki so mu jih naredili njegovi rojaki, ter da se Temistokles,¹⁶ ki je bil izgnan in pregan iz domovine, ki jo je bil osvobodil, ni zatekel v grška pristanišča, ki jih je bil sam obranil, temveč v naročje barbarov,¹⁷ ki jih je bil premagal. Primerov muhavosti in krutosti Atencev do svojih največjih državljanov resnično ne primanjkuje. Pravijo, da se je tako ravnanje, ki se je pri njih porodilo in se nato precej razpaslo, razširilo tudi v našo nadvse resno državo.¹⁸ 6. V spomin namreč kličejo Kamilovo izgnanstvo, zamero do Ahale, ljudsko sovraštvo do Nazike, Lenatov izgon, obsodbo Opimija, Metelov beg ter nadvse trpko usodo Gaja Marija, pokol odličnikov in uničenje mnogih drugih, ki je kmalu sledilo.¹⁹ Omenjajo

15 Grški vojskovodja, ki je leta 490 porazil Perzijce pri Maratonu. Hude rane je utrpel leto pozneje ob obleganju Parosa, ki pa je bilo neuspešno, zaradi česar so ga sodržavljeni obtožili, da je zlorabil javno zaupanje. Obsojen je bil na kazen 50 talentov. V ječi je umrl. Cicero (ali njegov vir) se tu očitno moti, saj iz besedila izhaja, da je bil Miltiad hudo ranjen v bitki pri Maratonu.

16 Zmagovalec nad Perzijci pri Salamini leta 480. Leta 471 so ga Atenci izgnali, nato se je zatekel v Perzijo k Artakserksu. Umrl je deset let pozneje v Magneziji, kjer je deloval kot perzijski upravitelj.

17 Mišljeni so seveda Perzijci.

18 *Grauisissima ciuitas*. Tu Cicero vzporeja grško *leuitas* z rimsko *grauitas*.

19 Cicero našteje 7 rimskih državnikov, ki so bili prisiljeni zapustiti Rim. *Mark Furij Kamil* je v vojni z Etruščani zasedel Veje. Leta 391 so ga obtožili, da se je osebno okoristil pri plenjenju tega mesta, zaradi česar je šel v prostovoljno izgnanstvo. Kasneje se je vrnil in rešil Rim v času galskega vdora. *Gaj Servilij Ahala* (ki je bil leta 439 *magister equitum*) je na ukaz diktatorja Lucija Kvinktija Cincinata ubil Spurija Melija, ki je stremel po prevzemu oblasti, in je moral zaradi ljudske jeze v izgnanstvo. Kasneje je bil poklican nazaj. *Publij Kornelij Scipio Nazika Serapio* je bil konzul leta 138 in na čelu množice senatorjev, ki so ubili Tiberija Grakha, zaradi česar je pri ljudstvu zapadel v nemilost. Leta 132 so ga pod pretvezo poslanstva poslali v Azijo, kjer je umrl v Pergamonu. *Publij Popilij Lenat* je bil konzul leta 132 in oster nasprotnik Tiberija Grakha, zaradi česar je sprožil preiskavo proti njegovim privržencem. Gaj Grakh ga je v času svojega tribunata iz maščevanja sicer izgnal, a se je leta 120 vrnil na pobudo tribuna Lucija Kalpurnija Bestije. *Lucij Opimij* je bil konzul leta 121 in 115 vodja rimskega poslanstva, ki je razdelilo kraljevino Numidijo med Jugurto in Adherbalom. Leta 110 je bil obsojen zaradi prejema podkupnine od numidijskega kralja Jugurte. *Kvint Cecilij Metel Numidik*, konzul leta 109, se je kot vojskovodja izkazal v vojni proti Jugurti, a zaradi svojega nasprotnika Gaja Marija, ki je leta 107 postal konzul, ni dobil vrhovnega poveljstva nad rimsko vojsko. Prišel je v spor s populari in moral oditi na Rodos, ker ni želel podati prisege, ki jo je predvideval Saturninov agrarni zakon iz leta

pa tudi moje ime²⁰ in se o nas²¹ pritožujejo še huje in prijazneje,²² saj (bi rekel) mislijo, da so lahko v brezdelju še naprej živeli prav zaradi naše razsodnosti in nevarnosti, ki smo se ji izpostavili.²³ Toda težko bi rekel, zakaj ti isti²⁴ prečkajo morja, da bi se nečesa naučili ali kaj videli, [hkrati pa se jim zdi prisilno bivanje na tujem nekaj groznega ...]²⁵

[V palimpsestu manjkata dve strani.]

7. [... Četudi bi moral večno ostati v izgnanstvu, bi spomin na trenutek, ko]²⁶ sem ob koncu svojega konzulata na skupščini prisegel, da je bila [država] rešena, in je rimsko ljudstvo podalo isto prisego,²⁷ zlahka poplačal vse skrbi in nadležnosti, ki so mi jih prizadejale krivice, ki sem jih bil deležen. Kajti naše nesreče so nam prinesle več časti kot naporov in manj nadležnosti kot slave ter nas je hrepenenje dobrih ljudi navdalo z veseljem, ki je bilo večje od bolečine, ki nam jo je prizadejalo veselje slabih. Toda če bi se bilo, kot sem dejal,²⁸ primerilo drugače,²⁹ kako bi se mogel pritoževati, ko pa me zaradi mojih tako velikih dejanj nič ni zadelo iznenada ali huje, kot sem bil pričakoval? Sam sem namreč take vrste človek, ki bi zaradi raznovrstnih in prijetnih prizadevanj, s katerimi sem se ukvarjal od otroštva, od brezdelja sicer lahko imel večjo korist kot drugi ter bi bil v primeru, če bi vso skupnost zadelo kaj hujšega, skupaj z ostalimi deležen enake in ne posebne usode, a se vseeno nisem obotavljal zavoljo obrambe državljanov vzdigniti nasproti najhujšim nevihtam in skorajda samim bliskom ter navzlic nevarnosti, ki mi je osebno grozila, ostalim zagotoviti varnost in brezdelje. 8. Domovina nas namreč ni spravila na svet in vzgojila po takem zakonu, da bi od nas tako rekoč ne pričakovala nobene podpore in da bi služila le našim koristim ter nam nudila zatočišče za naše brezdelje in spokojni kraj za mirno življenje, temveč po takem, da bi si za svojo korist sama prilastila največje deleže našega poguma, zmožnosti in

100. Kasneje se je vrnil v Rim. *Gaj Marij* je bil zmagovalc nad Cimbr in Tevtoni leta 102/101 in večkratni konzul (v letih 107, 104, 103, 102, 101, 100, 86). Iz Rima je zaradi Sule pobegnil leta 88. Po vrnitvi se je maščeval Sulovim privržencem in jih dal veliko število pobiti.

20 Cicero tu namiguje na svoj izgon.

21 Plural se seveda nanaša na Cicerona.

22 *amantius*: tu se prvič pojavi motiv ljudske naklonjenosti (*caritas*) do človeka, ki jim je ohranil obstoj in mirno življenje. Ta se nato pojavi še v *Rep.* 1.54, 1.55 in 2.14.

23 Cicero na tem mestu spomni na svoje velike zasluge pri zatrtju Katilinove zarote. Zaradi nezakonitega umora zarotnikov je bil kasneje prisiljen v začasno izgnanstvo, ki je trajalo od marca 58 do avgusta 57.

24 Mišljeni so že omenjeni nasprotniki ukvarjanja s politiko.

25 Ta stavek je dopolnjen po novejših tujih prevodih. Podlaga je Cic. *Tusc.* 5.107.

26 Tudi ta dopolnitev je povzeta po tujih prevodih. Podlaga za rekonstrukcijo besedila je Cic. *Pis.* 6.

27 Konzuli so ob zaključku mandata običajno nagovorili ljudsko skupščino in opisali svoje dosežke. Ker je tribun Kvint Cecilij Metel Nepot Ciceronu zaradi njegovega ravnanja pri zadušitvi Katilinove zarote tak nagovor preprečil, je Cicero na skupščini namesto tega prisegel, da je s svojim ravnanjem rešil državo.

28 V predhodni lakuni.

29 Torej če bi bil deležen le neodobravanja.

preudarnosti ter nam za našo zasebno rabo vrnila zgolj toliko, kolikor presega njene potrebe.

9. Prav tako se ne smemo čisto nič meniti za njihove izgovore, h katerim se zatekajo, da bi lažje uživali v brezdelju, ko trdijo, da se s politiko večinoma ukvarjajo ničvredni ljudje, s katerimi je sramotno biti primerjan, spor z njimi – še zlasti kadar nahujskajo množico – pa prinaša nesrečo in žalost. Zato, pravijo, pameten človek ne vzame vajeti v svoje roke, saj ne more krotiti blaznih in nebrzdanih napadov ljudstva, svoboden mož pa se ne bojuje z zavržnimi in okrutnimi nasprotniki ter se ne izpostavlja udarcem žalitev in ne čaka na krivice, ki jih noben pameten posameznik ne more prenašati. Kot da bi imeli dobri, hrabri in plemeniti ljudje za vstop v politiko kakšen bolj upravičen razlog, kakor da se ne podredijo malopridnežem in da ne dopustijo, da bi slednji raztrgali državo na kose, saj ji sami kot zasebniki ne bi mogli pomagati, četudi bi želeli!³⁰

10. In kdo sploh lahko odobrava naslednjo izjemo, ko pravijo, da pameten človek ne bo imel prav nobenega opravka s politiko, razen če ga bodo prisilile okoliščine ali nuja?³¹ Kot da bi koga lahko zadela večja nuja, kot je nas. Kaj bi bil mogel tedaj storiti, če bi ne bil konzul? Kako pa bi lahko bil konzul, če se ne bi bil že od otroštva držal take življenjske smeri, po kateri sem – čeprav rojen kot vitez – prišel do te najvišje časti? Četudi je torej država izpostavljena veliki nevarnosti, ji ne moreš pomagati kar tako ali ko želiš, če nisi na takem položaju, od koder lahko to storiš. 11. Običajno pa se mi pri učenih ljudeh zdi najbolj nenavadno naslednje: isti posamezniki, ki pravijo, da ne znajo krmariti ladje po mirnem morju, češ da se tega nikdar niso naučili in da jih to ni zanimalo, tedaj, ko je morje močno razburkano, razglašajo, da bodo prevzeli krmilo.³² Takšni imajo namreč navado javno govoriti in se celo na vse pretege bahati, da se o načinih vzpostavljanja ali varovanja držav niso nikdar prav ničesar naučili in da tega tudi ne poučujejo, ter menijo, da takšno znanje ne pritiče učenim in modrim možem, temveč da ga je treba prepustiti onim, ki se s temi rečmi dejansko ukvarjajo. Kako gre torej skupaj, da državi ponujajo svojo pomoč šele ko jih sili nuja, a ji (kar je dosti lažje) ne znajo vladati takrat, ko jih v to nič ne sili? In četudi bi bilo res, da se pameten človek ponavadi sam od sebe ne spusti v politiko, da pa tega bremena naposled ne odkloni, če ga silijo okoliščine, bi še vedno menil, da moder človek nikakor ne bi smel zanemariti znanja o državnih zadevah, ker bi moral imeti pri roki tudi tako znanje, za katerega sicer ne ve, če se ga bo moral kdaj tudi poslužiti.

12. Za gornje misli sem porabil precej besed, ker sem se v pričujočih

30 *cum ipsi auxilium ferre si cupiant non queant*. Powell je te besede po nepotrebnem prestavil na konec prejšnjega stavka. Smisel je namreč, da morajo dobri možje v politiko, ker se le tako lahko postavijo po robu pokvarjenim politikom, saj kot zasebniki (*ipsi*) ne morejo vplivati na javno življenje.

31 Tu Cicero zopet kritizira epikurejce. Po Seneki (*De otio* 3.2) je Epikur menil, da gre pameten človek v politiko le takrat, ko ga v to kaj prisili.

32 Država kot ladja. Ta metafora je izvorno grška, prvič se pojavlja pri pesniku Alkaju.

knjigah namenil lotiti razprave o državi. Da bi ne bila zaman, sem moral najprej pregnati dvome glede ukvarjanja s politiko. Če pa vseeno obstajajo možje, pri katerih imajo filozofi kaj veljave, naj za trenutek posvetijo svojo pozornost in prisluhnejo tistim, ki med najbolj učenimi ljudmi uživajo največjo veljavo in slavo. Kajti četudi se nekateri od njih sami niso ukvarjali s politiko, menim, da so vendarle opravljali nekakšno državno službo, ker so o državi mnogo premišljevali in pisali. Vidim, da so se skorajda vsi izmed one slavne sedmerice mož, ki so jih Grki poimenovali »modri«, gibali v središču političnega življenja.³³ Z ničimer se namreč človeška vrlina ne more bolj približati moči bogov kot z ustanavljanjem novih ali ohranjanjem že ustanovljenih držav. 13. Ker je nanoslo, da sem sam v svojem političnem delovanju dosegel nekaj spomina vrednega ter hkrati pridobil določeno sposobnost za razlago načel politike, sem se ne le zaradi svojih izkušenj, temveč tudi zaradi svojega prizadevanja po učenju in poučevanju lotil pisanja, saj so nekateri izmed starih zelo uglašeno razpravljali, pa ni moč nikjer najti kakšnih njihovih dosežkov, nekaj pa jih je svoje delo pohvalno opravljalo, a so razpravljali zelo neumetelno. Ne nameravam predstaviti kakšnih novih teorij, ki bi se jih bil sam spomnil, temveč želim priklicati v spomin razpravljanje najodličnejših in najmodrejših mož naše države, ki so vsi živeli v istem času,³⁴ o katerem nama³⁵ je, ko sva bila še mlada, pripovedoval Publij Rutilij Ruf, ko smo bili več dni skupaj v Smirni. Mislim, da v njem ni bilo izpuščenega skoraj nič bistvenega, kar sodi k poznavanju politike.

---

33 Med sedem modrecev so spadali Biant, Hilon, Kleobul, Mizon, Pitak, Solon in Tales. Zgolj Tales se ni ukvarjal s politiko.

34 S tem želi Cicero reči, da bodo v pogovoru sodelovali le ljudje, ki so res živeli v istem času – da torej ne bo kombiniral ljudi iz različnih časovnih obdobij, saj želi ustvariti iluzijo, da gre v *Državi* za upodobitev dejanskega srečanja oseb iz t. i. *Scipionovega kroga*. Med pisanjem se je sicer Cicero nekaj časa poigraval z mislijo, da bi postavil dialog v sodobni čas in da bi v njem kot oseba tudi sam nastopal.

35 Tu se obrača na svojega brata Kvinta.

Bernard iz Clairvauxa: *Dva govora*

Prevedla Breda Čop

Na 12. stoletje je s svojim duhovnim in kulturnim delovanjem tako izredno vplival sv. Bernard, da ta čas smemo poimenovati kar Bernardovo stoletje. Velike in vsestransko pomembne osebnosti tega svetnika pa ni mogoče predstaviti z enim samim imenom oziroma nazivom.

Poznamo ga kot ustanovitelja cistercijanskega reda: čeprav je vstopil vanj, ko je bil red že ustanovljen, je ob njegovem prihodu na novo zaživel in se močno razvil. Red je iz skromnih začetkov prerasel v mogočno ustanovo, ki je obsegala že mnogo samostanov in v času sv. Bernarda doživela duhovni, kulturni in gospodarski razcvet. Sv. Bernard je cistercijane in njihovo pravilo (*Charta Caritatis*) tako odločilno prenovil in toliko prispeval k organizaciji in širjenju reda, da je prevzel mesto prvotnega ustanovitelja sv. Roberta.

Od otroških let dalje se je z veliko vnemo poglobljaj v Sveto pismo, poznal ga je tako dobro, da je zlahka vse svoje misli izražal v svetopisemskem jeziku. Nič manj ni obvladal velike teologije cerkvenih očetov, popolnoma jo je osvojil in bil je dobesedno prepojen z njihovo mislijo, postal je tako rekoč eden od njih, zato je obveljal za najodličnejšega predstavnika »srednjeveške patristike« in zadnjega med cerkvenimi očeti.

Iz premišljevanja Svetega pisma in cerkvenih očetov je nastalo mnogo del, ki so bila več stoletij pravo vzgojno in izobraževalno branje. Papež Pij VIII. mu je priznal izjemno učiteljstvo in veliko svetništvo in ga povzdignil med cerkvene učitelje. Papež Benedikt XVI. pravi, da je njegova knjiga *De consideratione* »primerno branje za papeže vseh časov«, in ga imenuje »učitelj papežev«.

Bernard poudarja, da je samo Jezus »mel in ore, in aure melos, in corde iubilum«, in prav na podlagi tega znamenitega stavka je nastalo ime, ki mu ga je nadelo izročilo: *doctor mellifluus*. Tako neustavljivo privlačna in ljubezniva je bila namreč njegova govorica, da je »tekla kakor med«.

Bernardova literarna zapuščina ni posebno obširna, napisal je precej manj

kakor njegovi sodobniki, in vendar je doživel velikanski uspeh: njegova dela so prepisovali, tiskali, kopirali, povsod in neutrudljivo in v vseh časih. Preizkusil se je v mnogih literarnih zvrsteh: v satiri, v govorih, v mislih, v razpravah, v svetopisemskih komentarjih; pisal je od najnežnejše mladosti do zadnjega dne, do smrti.

Najobsežnejše delo bi lahko naslovili kar »Liturgično leto«: dolga vrsta govorov komentira skrivnosti odrešenja in besedila, ki te skrivnosti napovedujejo. V zadnjih letih življenja je natančno pregledal vse svoje govore, jih dopolnil in razvrstil tako, da so iz njih nastale razprave o posameznih delih bogoslužnega leta: o adventnem, o božičnem, o postnem, o velikonočnem času in o času med letom.

Besedil v obliki govorov, ki jih je nato izdal, ni govoril; namige na okoliščine ali poslušalce vsebujejo zato, ker je tako predpisovala literarna zvrst. Besedišče je največkrat svetopisemsko: Sveto pismo velikokrat navaja v različici, ki jo je našel pri cerkvenih očetih ali pa jo je bral oziroma slišal pri cerkvenih obredih. Nenehno je prebiral in premišljeval patristične tekste, misel cerkvenih očetov ga je popolnoma prevzela, tako da je iz nje potegnil več, kakor je hotel povedati avtor sam; postala je njegova.

K svetopisemskim navedkom dodaja liturgične reminiscence. Če govori o skrivnosti, ki se je spominjamo na neki praznik, je vedno bogoslužje tisto, ki usmerja razlago. Veliko število svetopisemskih navedkov je podlaga govora, liturgija pa ustvari ozračje in celoti daje barvitost. Vsi ti odtenki svetopisemske in bogoslužne latinščine, pa tudi besedni zaklad, ki mu daje močan pečat samostanski jezik, se v prevodu nujno izgubijo. Nemogoče je v slovenščini izraziti vso melodičnost in zvočne učinke, vse besedne igre, aliteracije, rime in ubranost vsakega stavka posebej. Njegovi teksti naravnost kličejo po tem, da jih razčlenimo in preiskujemo, ne samo prebiramo.

Bernard, tradicionalen in patrističen, kakor je, je istočasno povsem srednjeveški. Lahko bi rekli: še več, za vse čase je, ob branju njegovih del je namreč izpolnjena najbolj univerzalna človekova potreba, dvigniti se nad samega sebe, da bi se povezal z Lepoto, ki ga presega.

O TREH VEZEH: VRVEH, ŽEBLJIH, LEPILU

Ta govor, ki sodi med Govore za različne priložnosti, se začinja z najemom: kakor v svetopisemski priliki (Mt 20.6–7) Oče najame delavce, tukaj najame iskalce Boga. Bog prihaja k nam, v zameno pa ga mi čakamo in iščemo. Iskanje Boga zagotavlja vstop v slavo; tisti namreč, ki je iskan, je v nekem smislu že najden. Nasprotno pa se tisti, ki ne išče, prostovoljno odpove sreči; sreča je v tem, da bi ga našel. Tri vezi nas vežejo z Bogom: vrvi (čast), žebli (strah pred peklom) in lepilo (ljubezen do Boga). V trpljenju je bil tudi Kristus zvezan, z žebli je bil pribit na križ. Bernard torej pokaže, kako iskalci Boga hodijo za Kristusom in za njim tudi sami vstopijo v slavo.

1. *Tukaj ne postajamo ves dan brez dela (Mt 20.6). Vemo namreč, kaj iščemo in kdo je, ki nas je najel (Mt 20.7). Boga iščemo, Boga čakamo (Mih 7.7).¹ To ni majhna zadeva, pa tudi ne za malodušnega človeka, kajti ta, ki se ponaša z edinstvenim ljubkovalnim imenom, se pritožuje, da je bila prepogosto razočarana.² Iskala sem ga, pravi, pa ga nisem našla (Vp 3.2). Ljubezniv je namreč, hkrati pa tudi občudovanja vreden, se pravi: takrat, ko ga ne iščemo, ga najdemo, ne najdemo pa ga, kadar ga iščemo (prim. Iz 65.1). Tudi če bi se rodili, ko je bil ustvarjen človek na zemlji, in bi se naše življenje razvleklo na sto tisoč let, iskanja sedanjega časa vendarle ne bi bilo mogoče primerjati s slavo, ki se bo razodela v nas (Rim 8.18).*

Glejte, zdaj je čas iskanja, glejte, zdaj so, na dosegu rok, dnevi (2 Kor 6.2), ko ga lahko najdemo: Išcite Gospoda, pravi, dokler se daje najti, kličite ga, dokler je blizu! (Iz 55.6). Prišel bo čas, ko ne bo več možnosti, ker bo oni studenec usmiljenja presahnil v neminljivi suhoti. Iskali me boste, pravi, in me ne boste našli (Jn 7.34).

Dober si, Gospod, duši, ki te išče (Žal 3.25). Če si dober duši, ki te išče, koliko bolj tisti, ki te najde? Če je že samo misel nate tako sladka, kakšna bo navzočnost? Če sta med in mleko pod tvojim jezikom (Vp 4.11) tako sladka, kakšna bosta šele na jeziku?

2. *Ob tem preverite, bratje, ali ste na poti ali ste z nje zašli. Naj se veseli, pravi, srce tistih, ki iščejo Gospoda (Ps 104.3).³ Če se veselite v naporih, če z neovirano in neutrudljivo nogo tečete po poti božjih zapovedi (Ps 118.32), če se stanje notranjega in zunanjega človeka vsak dan približuje bolj napredovanju in izpopolnjevanju kakor začnjanju, potem zagotovo iščete njegovo obličje (Ps 104.4).⁴*

Kam je šel ljubi pred drugimi ljubimi, da ga bomo iskale? (Vp 5.17; 5.9) Kje je

1 Sreča, da iščemo Boga, je samo uvod v srečo, ki jo dosežemo, ko ga najdemo.

2 Bernard pokaže na nevesto iz Visoke pesmi, ki je hkrati podoba Cerkve in duše. Predmet pričakovanja je Kristus, ki bo iskalcem Boga odprl vstop v slavo, kakor bo potrdil sklepni del tega govora.

3 Bog je vsepovsod, ljudje, ki jih teži izvirni greh, pa ga morajo zaradi svoje odtujitve (izvirnega greha) najprej najti.

4 Skrb za napredovanje vsak dan posebej je bila vodilna misel sv. Antona, očeta puščavnikov.

zdaj? Kaj sem rekel, nesrečnež? Pravzaprav, kje ga ni? Višji je od neba, globlji od pekla, bolj prostran kakor zemlja, bolj brezmejen kakor morje. Nikjer ga ni, in povsod je, ker ni kraja, kjer ga ni, in ni kraja, kjer je.

On je tukaj (Mt 24.23), ampak mene ni tukaj.⁵ Koliko bolj verjetno bi se zdelo, če tebe ne bi bilo tukaj in bi bil jaz tukaj, Gospod! Toda mene ni ne tukaj ne drugje, ker *sem bil priveden do ničā, in nisem vedel* (Ps 72.22). Prav zares, *do ničā*, to je: do greha, *in nisem vedel*, ker me ni bilo tam, ko me je moj prvi prednik *požrl z zelo grenkim ugrizom* (5 Mz 32.24). Odtod prihaja to, da se s strtim srcem in telesom vdajam nasladam in grenkobam, nosim prirojeno krivdo, podedovano kazen, povsem sem oslabeled in brez moči. On pa, ki *je vedno isti* (Ps 101.28), ki pravi: *Jaz sem, ki sem* (2 Mz 3.14), v resnici je, kajti njegovo bistvo je, da je, kar je.

3. *Kaj je torej skupnega, kakšno je soglasje* (2 Kor 6.14–15) med tistim, ki ga ni, in tistim, ki je? Kako se moreta povezati tako različni zadevi? *Jaz*, pravi svetnik, *sem srečen v božji bližini* (Ps 72.28). Neposredno se z njim ne moremo povezati, morda pa se bo mogla ta povezava uresničiti po kakem sredništvu.

In da vas ne bom še dlje zadrževal v negotovosti: obstajajo tri vezi, ki nas pritrjujejo nanj, samo te tri vezi so in samo s temi ali z njim podobnimi je povezano vse, kar je povezano. Kot prvo vez vzemite vrvi, kot drugo vez lesene ali železne žebelje, kot tretjo vez lepilo.⁶

Prva priveže trdno in močno, druga trdneje in močneje, tretja blago in varno.

Z vrvmi je nekako privezan na Odrešenika tisti, ki usmeri svoj pogled na čast in si priključ v spomin obljubo, kadar ga muči vse preveč huda skušnjava; in te vrvi se nekaj časa oklepa, da ne bi svojega življenjskega vodila popolnoma prelomil. Ta vez je zagotovo trda in nadležna, pa tudi neizmerno nevarna in ne bi mogla zdržati dolgo. Ker namreč vrvi preperijo, tudi na vez, ki je čut za osebno čast, ali pozabimo ali pa jo hitro prelomimo.

So tudi ljudje, ki jih na Gospoda veličastva pritrjuje žebelj, veže jih strah Gospodov. Takega človeka ne plaši obličje ljudi, ampak misel na strahote pekla. Ne boji se, da bi grešil, ampak da bi gorel. Ta vez je močneje in trdneje vtisnjena vanj kakor prva vez, kajti medtem ko oni omahuje glede življenjskega vodila, ta življenjskega vodila ne opusti.

Tretji pa je prilepljen nanj z lepilom, to je z ljubeznijo. Njegova vez je prav tako blaga kakor varna, kajti *tisti, ki se družī z Gospodom, je z njim en duh* (1 Kor 6.17). Ta je tisti, ki vse, karkoli in kjerkoli že dela ali se mu dogaja, usmeri in obrne v svoj prid. Srečen je takšen človek, njegov duh je prepoln vzvišene veličine. Poln blaženosti in maziljenja nosi vse in vsi nosijo njega.

5 Sv. Avguštīn pravi: »Bog je povsod navzoč ... Kako pomilovanja vredno je, da smo daleč od njega, ki je povsod.« (Enarr. in Ps 99.5)

6 Te tri metafore najdemo že pri Platonu, pri katerem so ločene (vezi in lepilo na eni strani, žebelj na drugi strani), povezane pa so pri Porfiriju, pri Gregorju iz Nise, pri Ambrožu in pri Avguštīnu. Pri omenjenih avtorjih vse tri vezi pomenijo odvisnost duše od telesa in od njegovih nagnjenj, pri Bernardu pa se pomen spremeni: pomenijo združitev duše z Bogom.

Zavestno razžaliti obličje Vsemogočnega, čeprav v najmanjši zadevi, se mu zdi strašneje in grozoviteje od samega pekla. *To je ljubitelj bratov, ki veliko moli za ljudstvo in za sveto mesto Jeruzalem.* (2 Mkb 15.14). *Lepilo je dobro* (Iz 41.7), pravi Izaija. V resnici je dobro in prijetno (prim. Ps 132.1), kajti drugi dve vezi sta v primerjavi s to, – če že ne slabi –, pa vsaj *težki in neznosni* (Mt 23.4).

4. Toda tisto usmiljeno oko, ki *dobro ve, kako smo narejeni* (Ps 102.14), nikogar od teh, ki morajo biti rešeni, ne pusti pri prvi vezi, ampak jih privede do druge. Pa tudi tam jih ne zapusti, ampak jih od druge vezi popelje k tretji.

Pri prvi vezi v potu svojega obraza komaj zdržimo kako uro, in to zato, ker nas je sram, da bi popustili. Pri drugi v strahu in upanju že napredujemo. Pri tretji v ljubezni dosežemo popolnost. Ko torej tako izključimo prvi dve vezi, strah in sram hkrati, počivamo na naslonjalu (prim. Vp 3.10; 1.12) ljubezni same.

Tako je bil tudi Kristus najprej zvezan, nato pribit na križ, potem pa je bil pri maziljenju premazan z dišavnim lepilom. Ne zato, ker bi bilo s takšnimi dišavami treba ohraniti njegovo telo (prim. Jn 19.40), ki nikakor ni moglo razpasti (prim. Flp 1.23) ali *gledati trohnobe* (Apd 2.27), ampak ker on, ki je zaradi nas prenesel pljunke Judov (prim. Mt 26.67), prav tako zaradi nas ni imel za nedostojno, sprejeti mazilo vernih (prim. Jn 12.7–8; Jn 19.40). In bodi pozoren na to, da je bil en sam dan zvezan z vrvmi in pribit z žebli, in že je po maziljenju kot zmagovalec vstal in bo zmagoval in živel vekomaj.

Tako tudi svojih izvoljenih ne pusti predolgo v prej omenjenih dveh vezeh, ampak izlije nanje maziljenje svojega usmiljenja, da bi *križani svetu, svet pa njim* (Gal 6.14), vstali *v novosti duha* (Rim 7.6) in rekli: *Kdo nas bo ločil od Kristusove ljubezni?* (Rim 8.35).

5. S tem lepilom nas je prilepil nase oni božji pogled, in to še *pred stvarjenjem sveta, da bi bili sveti in brezmadežni pred njegovim obličjem v ljubezni* (Ef 1.4).

Vemo namreč, da nihče, ki je rojen iz Boga, ne greši, ampak ga iz Boga rojeni varuje (1 Jn 5.18). *Iz Boga rojeni* je večna in vnaprejšnja izvolitev, s katero nas je Bog *vnaprej določil, naj bomo skladni s podobo njegovega Sina* (Rim 8.29). *Nobeden od teh ne greši* (1 Jn 3.6), to pomeni: ne vztraja v grehu, ker *Gospod pozna tiste, ki so njegovi* (2 Tim 2.19), in božji načrt ostaja nepreklicen (prim. Rim 9.11; Heb 6.17–18; 12.27).

Čeprav Davida žge in zaznamuje pečat srahotnih zločinov (prim. 2 Sam 11.1–12.23), čeprav je Marija Magdalena obsedena od sedmih hudih duhov (prim. Lk 8.2), čeprav se prvak apostolov pogrezne v brezno zatajitve (prim. Mt 26, 69–75), jih vendarle *nihče ne more iz božje roke oteti* (2 Mz 32.39). *Tiste, ki jih je vnaprej določil, je tudi poklical; in tiste, ki jih je poklical, je tudi opravičil* (Rim 8.30). Ali *nismo srečni v njegovi bližini* (Ps 72.28)?⁷

⁷ David, Marija Magdalena in Peter so kljub velikim grehom iskali Boga in ga našli. Govor je o vnaprejšnji določenosti in izvoljenosti: tisti, ki jih je Bog pritrtil nase s to vezjo, se pravi, tako da ga trajno, zaupljivo in ljubeče iščejo, se z lahkoto spreobrnejo.

Iščite, bratje, iščite Gospoda in njegovo mogočnost, vedno iščite njegovo obličje (Ps 104.4). Naj oživi srce vseh vas, ki Boga iščete (Ps 68.33). Moja duša, pravi, bo njemu živela (Ps 21.31), duša, ki je mrtva za ta svet. Tista duša namreč, ki živi za svet, ne živi zanj.

Iščimo ga torej tako, da ga bomo vedno iskali in da bo rekel o nas, ko nas bo prišel iskat: *To je rod tistih, ki ga iščejo, ki hočejo najti tvoje obličje, Bog Jakobov (Ps 23.6). Zatorej se dvignite, starodavne duri, da vstopi kralj veličastva (Ps 23.7) in mi z njim, ki je Bog, slavljen na veke (Rim 9.5).*

KAKO SE JE VZDIGNIL ČEZ VSA NEBESA, DA BI NAPOLNIL VSE (EF 4.10)

Bernard je napisal šest govorov o vnebohodu, ki ga je imel posebno rad, ker je zaključek in sklep skrivnosti, ki so se zvrstile pred tem dogodkom. Vnebohod je vrnitev učlovečene Besede, Kristusa, k Očetu, potem ko je s svojim zgledom in s svojim poučevanjem, s trpljenjem in z vstajenjem dokončal delo, ki ga je sprejel in ki bo njegov sad Sveti Duh. Za kristjane je Gospodov odhod klic: vera mora očistiti njihov razum, da mu bodo lahko dokazali svojo ljubezen, če bodo sprejeli, kar od njih zahteva božja volja.

1. Ta slovesnost, moji ljubljeni bratje, je praznik veličastva, in da tako rečem, praznik veselja. V njej se izkazuje edinstvena slava Kristusu, pa tudi nam je podeljeno izredno veselje. To je namreč dokončanje in dopolnitev vseh drugih slovesnosti, osrečujoči sklep celotne poti, ki jo je prehodil božji Sin. On, *ki se je spustil, je isti, ki se je vzdignil* na današnji dan čez vsa nebesa, *da bi napolnil vse* (Ef 4.10). Dokazal je že, da je gospodar vesoljstva, gospodar vsega, kar je na zemlji, v morju in v podzemlju,⁸ in treba je bilo le še, da se s podobnimi dokazi – ali celo močnejšimi – izkaže za gospodarja vsega ozračja in nebes.

Zemlja ga je namreč prepoznala kot Gospoda, ker je na njegov mogočni klic, ko je zavpil z močnim glasom: »*Lazar, pridi ven!*« (Jn 11.43), vrnila umrlega. Prepoznalo ga je morje, ker je postalo trdno pod njegovimi nogami, in apostoli so mislili, da vidijo prikazen (prim. Mt 14.26). Prepoznalo ga je podzemlje, ki je razbil njegova bronasta vrata in presekala železne zapahe (prim. Ps 106.16); tam je tudi zvezal onega nenasitnega klavca ljudi, ki se imenuje hudič in Satan (prim. Raz 20.2).

Prav zares, ta, ki je od mrtvih obudil umrle, gobave očistil, slepim vrnil vid, hromim utrdil kolena in odpihnil vse bolezni, ta je bil gospodar vsega in z isto roko, s katero je vse naredil, je tudi prenovil, kar je propadlo.

Tako je tudi zanj, ki je vnaprej povedal, da bo Peter v ustih ribe našel stater (prim. Mt 17.27), brez vsakega dvoma jasno: on je gospodar morja in gospodar vsega, kar se v morju giblje.

Razorožil je zračna vladarstva in jih pribil na svoj križ (prim. Kol 2.14–15) – očitno je torej, da je dobil oblast nad peklenškimi delavnicami. On je namreč tisti, *ki je hodil iz kraja v kraj ter delal dobra dela in ozdravljaj vse, ki so bili pod hudičevo oblastjo* (Apd 10.38), ki se je ustavil na ravnem kraju, da bi učil množice (prim. Lk 6.17; Lk 5.3), ki je stopil pred upravitelja (prim. Mt 27.2), da bi prenašal udarce (prim. Jn 18.22), ki je v vsem času, odkar se je prikazal na zemlji in se družil z ljudmi (prim. Bar 3.38), prestajal hude napore (prim. 2

⁸ Kristus je gospodar nad vsemi elementi, nad zemljo, vodo, zrakom, nebom in nad peklom; napolnjuje vse, ko sestopa, se spušča dol (*descensio*) in ko se vzdiguje gor (*ascensio*).

Kor 11.23) in ustvarjal odrešitev sredi dežele (prim. Ps 73.12).

2. Za to, da bo dokončana, Gospod Jezus, tvoja suknja brez šiva, da bo izpopolnjena čistost naše vere, je treba samo še to, da se pred očmi učencev (prim. Apd 1.9) kot gospodar ozračja vzdigneš po sredi ozračja čez vsa nebesa (prim. Ef 4.10)⁹. To bo dokaz, da si Gospodar vesoljstva, ker si vse v vsem izpolnil (prim. Ef 1.23). V tvojem imenu se bo zagotovo moralo pripogniti vsako koleno v nebesih, na zemlji in pod zemljo in vsak jezik bo moral izpovedati, da prebivaš v slavi Boga Očeta (prim. Fil 2.10–11) in na njegovi desnici. Na tej desnici so večne radosti (prim. Ps 15.11); zato apostol opozarja, naj iščemo to, kar je zgoraj, kjer je Kristus, sedeč na božji desnici (prim. Kol 3.1), kajti tam je zagotovo naš zaklad Jezus Kristus, *v katerem so skriti vsi zakladi modrosti in spoznanja* (Kol 2.3), v katerem telesno biva vsa polnost božanstva (prim. Kol 2.9).

3. Kaj mislite, bratje, kako velika bolečina in strah sta napolnila srca apostolov, ko so videli, da se je vzdignil od njih in je bil vzet v nebo (prim. Apd 1.9–11)?¹⁰ Ni se povzpел po stopnicah, ni ga v nebo potegnili nobena rrv – resda so ga spremljali angeli, ki so mu stregli, a ga niso podpirali –, stopal je gor v svoji silni moči (prim. Iz 63.1). Izpolnilo se je, kar jim je napovedal: *Tja, kjer sem jaz, vi ne morete priti* (Jn 7.34). Po katerihkoli krajih na zemji bi hodil, povsod bi hodili za njim, ne da bi se ločili od njega. Stopili bi v morje z njim, kakor je nekoč storil Peter (prim. Mt 14.29–30), in bi se izpostavili nevarnosti, da se potopijo. Kamor je šel zdaj, pa niso mogli iti za njim (prim. Jn 13.36), *kajti minljivo telo obtežuje dušo, zemeljski šotor tlači zaskrbljeni um* (Mdr 9.15). Prehuda je bila torej bolečina, ko so videli, da je bil vzet izpred njihovih oči in čutov on, zaradi katerega so vse zapustili (prim. Mt 19.27). In tako svatje, ženinovi prijatelji, niso mogli drugega kakor žalovati, ker je bil ženin od njih vzet (prim. Mt 9.15). Nič manjši ni bil njihov strah, ker so bili zapuščene sirote (prim. Jn 14.18) sredi Judov, ne še odeti v moč z višave (prim. Lk 24.49).

Medtem ko jih je blagoslavljal, je bil torej vzet v nebo (prim. Lk 24.50–51) in morda globoko usmiljenje (prim. Kol 3.12) do učencev, ki jih je zapuščal v bedi in nebogljene, zato ni omajalo njegovega srca, ker je odhajal, da jim pripravi prostor (prim. Jn 14.2) in ker je bilo zanje bolje (prim. Jn 16.7), da jim odtegne svojo telesno navzočnost.¹¹ Kako blažena, kako dostojanstvena je bila ta procesija, za katero še apostoli niso bili vredni hoditi, ko ga je veličastni sprevod svetih duš in nebeških moči privedel k Očetu in je sédel na božjo desnico (prim. Mr 16.19)! Zdaj je v resnici napolnil vse (prim. Ef 4.10), ker

9 Apostoli so zapuščeni, kot znamenje svete suknje pa jim bo podarjena nova celovitost.

10 Kakor drugi cistercijani je bil tudi Bernard velik nasprotnik razkošnih obredov in slovesnosti pri redovnikih. V Clairvaux pa je za vnebohod kljub temu vpeljal procesijo, ki so jo kmalu sprejele vse opatije njegovega reda. V govoru, ki ga je imel za svojo skupnost, je na dolgo opisal slovesni Kristusov vstop v božje kraljestvo, v tekstu, ki ga je pripravil za objavo in je pred nami, pa je redkobeseden glede teh podrobnosti, a se toliko bolj poglobi v smisel skrivnosti samega obreda procesije, to je, v Kristusovo in našo vrnitev k Očetu, v Svetem Duhu.

11 Verni so lahko potolaženi, ker bo trpljenju (*descensio*) sledilo poveličanje (*ascensio*).

je bil rojen med ljudmi in z ljudmi se je družil (prim. Bar 3.38), od ljudi in za ljudi je trpel in umrl, vstal od mrtvih, šel v nebesa, sedi na božji desnici. Zdaj prepoznam oblačilo, od vrha s cela stkano (prim. Jn 19.23), ki ga je do konca izdelalo to nebeško prebivališče, kjer je bil napolnjen in je vse napolnil Gospod Jezus Kristus.

4. Toda kaj imam jaz s temi slovesnostmi? Kdo me bo potolažil, Gospod Jezus, ker te nisem videl visečega na križu, iznakaženega zaradi udarcev, smrtno bledega, ker nisem trpel skupaj s križanim, ker nisem počastil mrtvega, ko bi vsaj s svojimi solzami rad ublažil znamenja njegovih svetih ran? Kako si me lahko zapustil brez pozdrava, ko si se, veličasten v svoji obleki (prim. Iz 63.1), Kralj veličastva (prim. Ps 23.7), vrnil v višave nebes?

Moja duša se nikakor ne bi mogla potolažiti (prim. Ps 76.3), ko me ne bi bili angeli z glasnim vriskanjem (prim. Ps 46.2; Iz 48.20) prehiteli. Govorili so: »Možje Galilejci, kaj stojite in gledate v nebo? Ta Jezus, ki je bil vzet od vas v nebo, bo prišel prav tako, kakor ste ga videli iti v nebo. (Apd 1.11)« »Prav tako bo prišel,« pravijo. Ali nas bo torej prišel iskat v tisti tako edinstveni in hkrati tudi vesoljni procesiji, ko se bo ob spremstvu angelov, ki bodo v polnem številu hodili pred njim, in vseh ljudi, ki bodo hodili za njim, spustil dol sodit žive in mrtve? Brez vsakršnega dvoma bo prišel, vendar tako, kakor se je vzdignil, ne tako, kakor se je prej spustil. Nemočen je namreč prišel najprej življenja reševati (prim. Lk 9.56), veličasten pa bo prišel to truplo obudit od mrtvih in ga bo naredil podobno telesu svojega veličastva (prim. Flp 3.21)¹², tako da bo to našo posodo obdal s toliko obilnejšo častjo (prim. 1 Kor 12.23), kolikor bornejša je. In tedaj se bo prikazal z močjo in z veliko slavo (prim. Lk 21.27), on, ki je bil prej skrit v slabosti mesa (prim. Gal 4.13). Videl ga bom tudi jaz, pa ne zdaj, gledal ga bom, pa ne od blizu (prim. 4 Mz 24.17), in to drugo poveličanje bo zaradi vse presegajočega sijaja (prim. 2 Kor 3.10) jasno zasenčilo prvo poveličanje.

5. Medtem pa je bil vzet na Očetovo desnico in zdaj pred božjim obličjem posreduje za nas. Sedi torej na njegovi desnici (prim. Ps 109.1), v desni roki ima usmiljenje, v levi roki sodno oblast:¹³ najobilnejše usmiljenje in najstrožjo sodno oblast, trdno drži v desni roki vodo, v levi roki ogenj. In tako silna je njegova dobrota nad tistimi, ki se ga bojijo, kakor je nebo visoko nad zemljo (prim. Ps 102.11), da bi vsi okušali večje slapove Gospodove milosti, kakor je velika razdalja med nebom in zemljo. Božji načrt nad njimi ostane namreč nespremenljiv (prim. Rim 9.11) in Gospodova dobrota je od vekomaj, do vekomaj in na veke traja za tiste, ki se ga bojijo (prim. Ps 102.17): od vekomaj zaradi vnaprejšnje izvolitve, do vekomaj zaradi poveličanja. Prav tako ravna z zavrnjenimi; strašen je do človeških otrok (prim. Ps 65.5), na obeh straneh je

12 Od Gregorja Vélikega dalje poznamo dva Kristusova prihoda: v prvem prihodu je med ljudi prišel z učlovečenjem in spet bo prišel v drugem prihodu, da jih sodi ob koncu sveta. Bernard pa uvede še tretji prihod: Kristus prihaja po milosti prebivat v dušo vsakega kristjana, vendar se mora vernik na ta prihod pripraviti z očiščenjem.

13 Obstaja nekakšna vnaprejšnja določenost med pojmom *miseriordia* in *iudicium*, ne pa absolutna gotovost zveličanja.

izrek sodbe nespremenljiv: v večnosti velja za tiste, ki so na poti odrešenja, in za tiste, ki so na poti pogubljenja (prim. 2 Kor 2.15). Kdo ve, ali so imena vseh vas, ki vas zdaj tukaj vidim, zapisana v nebesih (prim. Lk 10.20) in zabeležena v knjigi vnaprejšnje izvolitve? Zdi se mi, da vidim nekatera znamenja vaše poklicanosti in opravičenja v vašem prijateljevanju s ponižnostjo. Kaj misliš, kako veliko veselje bi preželo vse moje kosti, ko bi se mi posrečilo to izvedeti? *Toda človek ne ve, ali je ljubezni ali sovraštva vreden* (Prd 9.1).

6. Zato, preljubi, prenašajte to za vzgojo (prim. Heb 12.7), ki ste se ji prepustili, da se boste po ponižnosti povzpeli v višave, ker obstaja samo ta pot in razen te ni nobene druge poti. Tisti, ki hodi drugače, pade prej, kakor se vzpne, ker je ponižnost edina, ki dviguje, edina, ki vodi v življenje (prim. Mt 7.14). Kristus namreč, ki zaradi svoje božanske narave ni mogel niti rasti niti se vzpenjati, ker nad Bogom ni nič, je našel sredstvo, ki mu je omogočilo, da je rasel¹⁴: spustil se je dol, prišel je, postal je človek, trpel je in umrl, da bi preprečil našo večno smrt: zato ga je Bog povzdignil (prim. Flp 2.9), vstal je od mrtvih, šel v nebesa, sedi na božji desnici. *Pojdi in tudi ti tako delaj* (Lk 10.37). Ne moreš se namreč povzpeti, če se prej ne spustiš (prim. Ef 4.9), kakor je določeno z večnim zakonom: *Vsak, kdor se povišuje, bo ponižan, in kdor se ponižuje, bo povišan* (Lk 14.11; 18.14). O, sprevernjenost! O, zabloda Adamovih sinov! Čeprav je vzpenjati se nekaj najtežjega, spuščati se pa nekaj najlažjega, se oni lahkomiselno vzpenjajo, prav težko pa sprejmejo spuščanje. Pripravljene so sprejeti časti in visoke cerkvene položaje, ki bi vlivali strah celo angelskim ramam. Težko pa je najti takšne, Gospod Jezus, ki bi se pustili vleči ali bi hoteli biti peljani po poti tvojih zapovedi (prim. Ps 118.32) zato, da bi hodili za teboj.¹⁵ Nekaj jih je, ki se pustijo vleči, in ti lahko rečejo: *Povleci me za sabo* (Vp 1.3), drugi se pustijo peljati, in ti pravijo: *Kralj me je peljal v svoje sobane* (Vp 1.3). Spet tretji so vzeti, kakor je bil apostol vzet do tretjega neba (prim 2 Kor 12.2). Srečni so prvi, ki si s svojo stanovitnostjo pridobivajo svoje življenje (prim. Lk 21.19), srečnejši so drugi, ker se mu s svojo pesmijo zahvaljujejo (prim. Ps 27.7), najsrečnejši so tretji, saj je moč njihove svobodne volje tako rekoč pokopana v najgloblje božje usmiljenje in so z duhom očiščenja (prim. Iz 4.4) vzeti v bogastvo njegove slave (prim. Rim 9.23; Ef 1.18). Ne vedo, ali so bili vzeti v telesu ali zunaj telesa (prim. 2 Kor 12.2), vse, kar vedo, je to, da so bili vzeti.

Srečen tisti, ki ima vsepovsod tebe za vodnika, Gospod Jezus, ne pa tistega duha odpadnika, ki se je hotel takoj in brez odloga povzpeti in ga je božja desnica udarila z vso silo. Mi pa, tvoje ljudstvo in ovce tvoje paše (prim. Ps 78.13), naj hodimo za teboj, po tebi in k tebi, ker ti si pot, resnica in življenje

14 »Rast Boga« je samo simbolična: Bog ne more rasti, v njem se nič ne spremeni, ko se spusti med ljudi. Stvarstvo pa prav s tem dogodkom (z učlovečenjem Boga) stopi v popolnoma nov odnos z Bogom.

15 Hoja za Kristusom, *descensio* in *ascensio* – v potrpljenju in v vzpenjanju –, je pomembnejša od vseh drugih prizadevanj.

(prim. Jn 14.6): pot v svojem zgledu, resnica v svojih obljubah, življenje v svojem plačilu. Besede večnega življenja imaš in verujemo in vemo (prim. Jn 6.69), da si ti Kristus, sin živega Boga, ti si Bog, ki je nad vsem, slavljen na veke vekov (prim. Rim 9.5).

Sakson Gramatik: *Zgodovina Dancev* *Nekaj zanimivih pričevanj*

Prevedla Aiša Napast

Gesta Danorum Saksona Gramatika so eno najpomembnejših besedil srednjeveške danske književnosti. Prvih devet knjig opisuje predvsem legendarno zgodovino, zato so bogat vir skandinavskih mitov. Pri *Zgodovini Dancev* služi dolga lista kraljev kot nekakšno ogrodje, kronološka hrbtnica, ki se razširi v razne eksemplarne pripovedi o moralno dobrem in slabem, stare legende, dele islandskih sag, govore iz herojskih pesmi ter racionalizirane mite. Te pripovedi prikazujejo kralje, njihovo dinastično legitimnost in vojaške sposobnosti, hkrati pa so pomembne tudi zaradi opisov drugih slojev družbe, žensk in bogov. Delo je razdeljeno na predgovor in šestnajst knjig, od katerih začuda štirinajsta obsega več kot četrtno dela. Ta razporeditev je zelo verjetno prvotna. *Zgodovina Dancev* je prozimetron, vendar poezijo vsebuje le prva polovica, torej osem knjig. Nastalo je po naročilu nadškofa Absalona, ki je želel ovekovečiti dejanja Dancev in biti kos podobnim literarnim dosežkom sosednjih narodov. Pripoved je kronološka in se začne s prvim danskim vladarjem, Danom, ustanoviteljem kraljeve dinastije; zaključí pa se z vladavino Valdemarja I. in njegovega sina Knuta. Tako zajema zgodovino do leta 1185. Število knjig je neobičajno in se oddaljuje od bolj tradicionalnih dvanajstih; morda se je avtor pri tem zgledoval po Pavlu Diakonu in njegovem delu *Historia Romana*.

O avtorju nam je zatrdno znano le malo, še največ namigov nam ponudi sam v predgovoru *Zgodovine Dancev*, kjer omenja svojo vlogo v spremstvu nadškofa Absalona. Ta je bil mogočna cerkvena osebnost svojega časa in je v Lundu kot nadškof v letih 1177–1201 načeloval velikemu dvoru ter bil eden kraljevih najbližjih svetovalcev. Lund je bil v poznem desetem stoletju ustanovljen na jugu Švedske, vendar je takrat ta pokrajina pripadala Danskí. Kmalu je postal pomembno krščansko središče baltske in skandinavske

regije. Absalon, ki je bil torej Saksonov delodajalec, ga omenja v oporoki kot svojega tajnika (*clericus*). Zelo verjetno je, da ga lahko istovetimo tudi s sočasnim kanonikom Saksonom, ki je bil član tamkajšnjega kapitlja. Na neki Absalonovi listini je podpisan *magister Saxo*, kar pomeni, da je bil morda avtor tudi učitelj v katedralni šoli. Sakson sam je izviral iz vojaške družine, ki je danskim kraljem služila že generacije. To lahko razberemo iz predgovora, v katerem svoje delo posveti kralju Valdemarju II (1202-1241) z besedami, da se bo zanj sicer bojeval, kot so se za kralje njegovi predniki, namesto orožja pa bo pri tem uporabljal svoj um. Kakor Absalon naj bi izhajal iz Zelandije, največjega danskega otoka. Prav tako kot ostale informacije tudi čas rojstva in smrti ocenjujejo na podlagi dedikacij in sočasnih dogodkov, ki jih omenja v predgovoru, iz česar se posredno sklepa, da je *Zgodovino Dancev* pisal dvajset let, približno med 1188 in 1208. Rodil naj bi se najkasneje leta 1163, ne vemo pa, koliko let po dokončanju *Zgodovine* je še živel.

Avtorja lahko dojemamo kot predstavnika tistih srednjeveških piscev, katerih dela so pripadala zvrsti *origo gentis*. Sam omenja *Cerkveno zgodovino angleškega ljudstva* Bede Častiljivega in *Zgodovino Langobardov* Pavla Diakona. Ta in podobna dela so Saksona Gramatika zagotovo navdahnila, da je sledil zgodovini Dancev od legendarnih začetkov do svojih dni. Srednjeveški zgodovinopisci so imeli za glavni namen svojega pisanja moralno izobraževanje svojih bralcev, kar izhaja že iz antike. V veliki meri jih vodi prepričanje, da je zgodovina več kot le opis preteklih dejanj, namreč tudi zbirka moralnih in političnih nasvetov. Sam Sakson se pogosto zgleduje po moralizirajočih klasičnih avtorjih, recimo Valeriju Maksimu, ki je tudi sicer njegov najpomembnejši lingvistični vzornik.¹

Pričujoče skromne odlomke iz *Zgodovine Dancev* sem izbrala, ker pomembno bogatijo sicer fragmentarno poznavanje nordijske mitologije in verskih običajev – opisujejo poganske bogove in njihove posle z danskimi kralji in heroji, magijo, prerokbe, versko središče v Uppsali, žrtvovanja in pogrebne običaje. Sakson racionalizira mite in tako bogove razlaga kot posebej nadarjene in slavne osebe iz daljne preteklosti, ki so jih ljudje začeli po božje častiti. Njegove zgodbe so sicer pogosto zmedene, ponavljajoče se in nekoliko jih kvari moraliziranje. Kot kristjan na poganske bogove gleda z neodobravanjem in jih posledično prikazuje z veliko mero ostre kritike oziroma tako, da se bralcu zdi neverjetno, da bi takšna oseba sploh lahko bila božanska. Kljub temu gre za dragocena pričevanja, ki prihajajo iz okolja, kjer je poganska vera dolgo vztrajala. V odlomkih lahko opazimo tudi vzporednice z antično književnostjo in miti, recimo potovanje v podzemlje (Orfejeva, Enejeva katabaza), ki so zagotovo tudi posledica tega, da je bil Sakson klasično izobražen.

¹ Podatki o avtorju in delu povzeti po Friis-Jensen, Karsten in Peter Fisher, *Saxo Grammaticus Gesta Danorum: Volume 1* (Oxford: Clarendon Press, 2015), I-LXXX, in Fisher, Peter in Hilda Ellis Davidson, *Saxo Grammaticus: The History of the Danes books I-IX, Volume II: Commentary* (Cambridge: D. S. Brewer, 1980), 1-16.

Zaradi pogostih eksurzov in vloženi zgodb sem bila primorana sledeče odlomke vzeti iz konteksta, ki ga po potrebi na kratko razlagam.

PROLOG

Pr.1.3 Ne bi rad, da bi bralec prezrl, kako so stari Danci v želji, da bi ohranili spomin na slavo znamenitih junaštev, posnemali pesništvo v rimskem slogu. Ne le da so opevali veličastne podvige,² temveč so poskrbeli tudi, da so bili dosežki prednikov, ki so jih poznali iz ljudskih pesmi v maternem jeziku, v njihovih pismenkah vklesani v kamne in skale.³ Sledil sem stopinjam teh pesmi, kakor da bi šlo za antične spise, in poskrbel, da sem prenesel njihov pomen, ko sem jih prevajal verz za verzom.⁴ Naj se ve, da je moja kronika osnovana na starodavnih pričevanjih, ne na nedavnih izmišljotinah, saj pričujoče delo ponuja zanesljivo znanje o nekdanjih časih, ne pa bleščavo in izumetničeno govoričenje. Nadalje pomislimo, koliko pripovedi bi zapisali ti nadarjeni ljudje, če bi svojo žejo po pisanju tešili ob znanju latinskega jezika. Kljub pomanjkanju znanja latinščine je bila njihova želja po tem, da bi zapustili spomin na svoja dejanja, tako velika, da so namesto zvitkov uporabili velikanske kamne in si za rabo knjig izposodili skale.

PRVA KNJIGA ZGODOVINE DANCEV

Večinoma je govor o podvigih Hadinga, prvega izmed vikinških vladarjev, ki jim Sakson v Zgodovini novelistično nameni celoten življenjepis. Otroštvo naj bi preživel pri velikanih, ko pa je bil oropan njihove zaščite, se ga je usmilil enooki stavec (ki ga je moč prepoznati kot Odina) in mu pomagal doseči slavo ter maščevati očeta. Skozi knjigo je poudarjena Hadingova privrženost Odinu, zato avtor nekaj odlomkov nameni tudi opisu bogov.

1.5.2 Da se ne bi zdelo, da predrzno nasprotujem javnemu mnenju ali resnici dodajam dejstva, ki presega verodostojnost, je vredno vedeti, da so nekdanji tri vrste magov vsaka s svojimi zvijačami izvajale nepredstavljive čudeže.⁵

1.5.3 Prvi izmed teh so bili možje nadnaravne velikosti, ki so jih ljudje v preteklosti imenovali velikani in so človeško postavo presejali z izjemno velikostjo.

2 Avtor je bil seznanjen s staro nordijsko ustno pripovedno tradicijo.

3 Govor je torej o runskih napisih.

4 Sakson se sklicuje na svoje prevode in priredbe ljudskih pesnitev, ki jih je uporabil v knjigah I-VIII.

5 Tukaj se prične Saksonova prva digresija o bogovih predkrščanske Skandinavije. Prvega izmed rodov, ki jih Sakson omenja, lahko prepoznamo kot velikane (izvirno Jöttnar), drugega kot aze (izvirno Æsir), tretjih pa ne moremo prepoznati z gotovostjo, verjetno gre za vane (izvirno Vanir), skupino božanstev, ki so jih povezovali z rodovitnostjo.

1.5.4 Naslednji so bili tisti, ki so prvi osvojili večino prerokovanja in so imeli v oblasti vedeževalsko umetnost. Ti so po postavi zaostajali za prej omenjenimi, a so jih tem bolj prekašali po živahnejših umskih zmožnostih. Med temi in velikani so se bile nenehne bitke za oblast, dokler si niso magi v boju podjarmili rodu velikanov in si prisvojili ne samo pravice do vladanja, temveč celo sloves božanskosti. Oboji so bili nadvse veščiči prevar, ki so zavajale oči: svoje in tuje obraze so znali skriti za različnimi podobami in z lažnim videzom zakrivati oblike resničnosti.

1.5.5 Tretji so nastali iz medsebojne zveze obeh rodov, vendar niti po telesni velikosti niti po ukvarjanju s čarovniško večino niso dosegali svojih prednikov. Vseeno pa so ljudje, katerih um so prevarale njihove sleparije, verjeli v njihovo božanskost.

1.5.6 Ni presenetljivo, da so njihovi nenaravni čudeži pritegnili barbare in da so se le ti prepustili čaščenju neprave vere, saj so bili tudi razsodni Rimljani zavedeni, da so smrtnost nekaterih takšnih ljudi poveličevali z božanskimi častmi. To omenjam zato, da ne bo nejeverni bralec nasprotoval, ko bom obsežno opisoval te iluzije in čudesa.

1.7.1 V tem času je živel neki Odin,⁶ ki mu je celotna Evropa zmotno pripisovala božansko naravo. Imel pa je navado, da se je precej pogosto odpravil v Uppsalo,⁷ ki jo je bodisi zaradi brezbriznosti prebivalcev ali zaradi lepe okolice zelo cenil in je v njej rad prebival. Severnjaški kralji so se želeli izkazati z izrazitejšim čaščenjem, zato so dali po njegovi podobi narediti zlat kip, ki je imel tudi roke bogato okrašene s težkimi zapestnicami, in ga kot znamenje svojega spoštovanja in z vtisom največje pobožnosti poslali v Bizanc.⁸ Odin je bil vesel tolikšne slave ter je z navdušenjem sprejel privrženost darovalcev. Njegova žena Friga⁹ je dala poklicati obrtnike in poskrbela, da so s kipa sneli zlato, zato da bi lahko okoli hodila bolj okrašena. Odin je dal nato obrtnike obesiti, kip pa je postavil na podstavek in s čudežno večino nekako dosegel, da se je na človeški dotik odzival z glasom. Toda Friga je kljub temu dajala prednost sijaju svoje oprave pred božanskimi častmi moža in se je pustila oskruniti enemu izmed služabnikov. S pomočjo njegove pretkanosti je uničila kip in je zlato, namenjeno javnemu malikovanju, uporabila za zasebno razkošje. Ni se obotavljala vztrajati v brezsravnosti, da bi čim prej zadostila svoji grabežljivosti. Ženska ni bila vredna, da bi bila deležna božanskosti soproga! Naj na tem mestu dodam še kaj drugega, kakor da je bilo takšno božanstvo vredno takšne soproge? Tako velike so bile zmote, ki so nekoč

6 Pri slovenjenju imen izhajam iz njihovih latiniziranih, ne staronordijskih različic, razen pri Thor in Odin, ker gre za imeni, ki sta v slovenščini uveljavljeni.

7 Nekdanje središče stare vere, kjer so častili predvsem Odina in Freyra, je bilo v drugi polovici dvanajstega stoletja že pod oblastjo krščanskega škofa.

8 V Saksonovem času so bili islandski učenjaki mnenja, da so poganski bogovi azi izviralci iz Male Azije in ena izmed teh učenih teorij postavlja Odinovo prvotno bivališče v Bizanc. V: Fisher in Davidson, *Saxo Grammaticus* 1980, 32.

9 Lat. Frigga, izvirno Frigg.

smešile bistrournost smrtnikov. Odin, ki je bil ogorčen nad obema ženinima razžalitvama, je zaradi uničenja svoje podobe trpel skoraj prav toliko kot zaradi pregrehe čez zakonsko posteljo. Zato se je prizadet zaradi dvojne izdaje poln iskrenega sramu odločil za pregnanstvo in menil, da bo na ta način opral sramoto, ki je omadeževala njegov ugled.

1.7.2 Njegov odhod je bil kakor božji dar za nekega Mitodina in je tega znanega prevaranta spodbudil, da je izrabil priložnost ter se pretvarjal, da je božanstvo. Sloves, ki so mu ga prinesle njegove zvijače, je barbarom zatemnil um z novimi zmotami in jih napeljal, da so z obredi čistili njegovo ime. Trdil je, da z neurejenimi skupinskimi daritvami ni mogoče pomiriti jeze bogov ali se pokoriti za kršitev božje volje; zato je preprečil, da bi se jim žrtvovalo skupaj, in je odredil ločeno darovanje posameznim bogovom. Ko se je Odin vrnil, je Mitodin opustil svoje trike in odšel v Feonijo,¹⁰ da bi se skrnil. Tam pa so ga prebivalci napadli in ubili. Njegova podlost je bila očitna celo po njegovi smrti. Če se je namreč kdo približal njegovemu grobu, je nenadoma umrl; še po smrti je torej širil takšno pogubo, da so se spomini na njegovo smrt zdeli skoraj odvratanjši od tistih na življenje, kakor da bi želel izterjati kazen od krivcev za svojo smrt. To zlo je meščane pripravilo do tega, da so truplo izkopali, mu odsekali glavo in prsi prebodli z naostrenim kolom. V tem so ljudje našli rešitev.

1.7.3 Ko si je po smrti svoje žene ponovno pridobil sijaj nekdanje slave in se je zdelo, da je njegovo božanstvo očiščeno sramote, se je Odin vrnil iz pregnanstva. Vse, ki so si v njegovi odsotnosti lastili božanske časti, je prisilil, da so se jim odpovedali, češ da jim ne pripadajo. Združenja magov, ki so nastala v tem času, je razgnal kakor sence, nad katere je prišel sij njegove božanske narave. Zaustavil pa jih ni le z ukazom, naj se odpovedo hlinjeni božanskosti, temveč jim je velel tudi zapustiti deželo, saj je bil prepričan, da so upravičeno izgnani iz dežele tisti, ki so se tako neupravičeno vsilili med nebeščane.

Avtor se vrne k pripovedi o Hadingovih podvigih. Ko je Hading nekoč plaval, je nevede ubil božanstvo v preobleki morske pošasti, zaradi česar si je nakopal jezo bogov in neka ženska mu je prerokovala, da ne bo našel miru ne na morju ne na kopnem.

1.8.12 Hading je na poti domov trpel, kot je bilo prerokovano, njegov prihod pa je skalil mir v deželi. Med njegovo plovbo je namreč nastala mogočna nevihta in velikanski vihar je uničil ladjeve. Ko je po brodolomu iskal zavetje, je tisto prebivališče zajelo nenadno opustošenje. Dokler se ni z daritvami pokoril za zločin in se pri bogovih ponovno dobro zapisal, ni bilo zdravila za njegovo nesrečo. Da bi si povrnil naklonjenost bogov, je žrtvoval

¹⁰ Danski otok Fyn.

temnopolte žrtve bogu Froju.¹¹ Takšen način spravne daritve je ponovil ob vsakoletnem prazniku in ga zapustil potomcem, da so ga posnemali. Sveoni ta praznik imenujejo Froblod.

1.8.13 Ko je po naključju izvedel, da je neki velikan sklenil zaroko z Regnildo,¹² hčerjo Hakvina,¹³ kralja Niterijcev,¹⁴ je bil ogorčen nad nedostojnim dogovorom, ki je obljubljal nesrečen zakon, in je s plemenitim podvigom preprečil zvezo. Odpotoval je v Norvagijo¹⁵ in odvratnega snubca kraljeve hčere premagal v boju. Četudi bi lahko užival v kraljevskem razkošju, je bolj cenil hrabrost kot brezdelje in je imel za najslajšega vseh užitkov to, da je pred krivicami branil ne le sebe, temveč tudi druge. Čeprav dekle ni poznalo svojega dobrotnika, ki je bil prekrit s številnimi ranami, ga je pazljivo oskrbelo. Da bi ga lahko prepoznala tudi potem, ko bi preteklo nekaj časa, ga je zaznamovala s tem, da mu je v rano na nogi vstavila prstan. Pozneje, ko ji je oče dovolil, da si sama izbere moža, je na gostiji zbrala mladeniče in pozorno pregledala njihova telesa ter pri tem iskala znamenje, ki ga je nekoč shranila. Ko je pri Hadingu opazila dokaz o skritem prstanu,¹⁶ je ostale odslovila, njega pa objela in mu obljubila zakon, saj ni dopustil velikanu, da si jo pridobi za ženo.

1.8.14 Medtem ko je Hading bival pri njej, se je zgodil izjemen čudež. Ob večerji je pozornost vzbudila ženska blizu ognjišča, ki je nosila cvetove trobelike. Dvignila je glavo s tal in iztegnila roke, pri čemer se je zdelo, da sprašuje, v katerem delu sveta pozimi rastejo tako sveže zeli. Ker je kralj želel to izvedeti, ga je zavila v svoj plašč, ga potegnila s seboj pod zemljo in izginila. Menim, da je bila volja podzemnih bogov, da pride še živ tja, kamor bo primoran odpotovati v smrti. Najprej sta stopila skozi oblak dimaste megle in krenila po poti, ki jo je obrabila dolgoletna hoja. Zagledala sta ljudi oblečene v bogata oblačila in plemiče odete v škrlat. Šla sta mimo njih in se naposled približala s soncem obsijanemu kraju, kjer so rasle zeli, ki jih je bila ženska odnesla. Šla sta naprej do prepadne globočine in reke s temačno vodo, na kateri se je v silovitih vrtincih vrtelo orožje različnih vrst;¹⁷ imela pa je tudi most, da se jo je dalo prečkati. Ko sta prišla čez reko, sta zagledala dve vojski v silovitem medsebojnem spopadu.¹⁸ Ko se je Hading pri ženski pozanimal

11 Izvirno Frø, drugo poimenovanje boga Freyra, ki so ga častili med drugim kot boga plodnosti.

12 Lat. Regnilda, izvirno Regnhild.

13 Lat. Haquinus, izvirno Håkon, legendarni kralj.

14 Ljudstvo na severu Norveške.

15 Na Norveško.

16 Prepoznavanje po prstanu je znan motiv ljudskih pripovedk.

17 »Z vzhoda shrhljiva reka pridre, / skozi strupeno mrzle doline, / same sulice, noži in meči ... / imenuje se Slidr.« Opis reke v *Poetični Eddi*, Bajanje vidke, 36, prev. Gjuld, Bogdan in Silvin Košak, *Edda: Iz staroislandskega epa* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004), 20.

18 Obstaja precejšnje število literarnih poročil o tem, kako je bil tistim, ki so v bitki ali kot prostovoljne obredne žrtve umrli v službi boga Odina, dovoljen vstop v Valhallo. Slika takšnega posmrtnega življenja je povezana z izročilom, da tam poteka nenehna bitka, v kateri se bojevniki (izvirno Einherjar) vojskujejo, nato pa so zvečer obujeni in se gostijo ob pojedini, nakar se boj zjutraj ponovno prične. V: H. R. Ellis Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe* (London: Penguin Group, 1990), 149-153.

zanju, mu je rekla: »To so tisti, ki so padli pod mečem in nenehno uprizarjajo svojo smrt ter skušajo s tem prizorom posnemati dejanja preteklega življenja«. Odšla sta naprej, a na poti ju je zaustavil težko dostopen in neprehoden zid. Ženska ga je neuspešno poskusila preplezati, kajti niti njeno zgubano suhljato telo ji ni bilo v pomoč, zato je zavila vrat petelinu, ki ga je slučajno nosila s seboj in ga vrgla čez zaporo zidov. Ptič je nemudoma oživel in z glasnim kikirikanjem pričeval o svojem ponovnem obstoju.

1.8.15 Ko se je Hading vrnil, se je s soprogo odpravil v domovino, pri čemer se je s hitro plovbo izognil zasedi piratov, ki so ga ogrožali. Četudi so imeli enakovredne ladje in so jim pomagali skoraj isti vetrovi, ga vendarle niso mogli napasti, ko je rezal valove.¹⁹

1.8.16 Medtem je Ufi, ki je imel izredno lepo hčer, oznanil, da jo bo dal v zakon tistemu, ki bi ubil Hadinga. Ta kupčija je bila zelo vabljiva za nekega Tuninga, ki je zbral tolpo Bjarmijcev²⁰ in skušal doseči obljubljeni nagrado. Hading ga je imel namen prestreči, a, medtem ko je plul mimo Norvagije, je na obali opazil starca,²¹ ki mu je mahal s plaščem in tako sporočal, naj pristane. Četudi so se njegovi sopotniki upirali in trdili, da bo preusmeritev pogubna za potovanje, je starca spustil na krov in ga vzel za svetovalca pri ureditvi vojske. Starec je čete skrbno razporedil po metodi, po kateri je bila prva bojna vrsta sestavljena iz dveh, druga iz štirih mož, v tretji je njihovo število naraslo na osem in vsako naslednjo je podvojil glede na prejšnjo. Prav tako je ukazal oddelku pračarjev, naj se s kril vojske umaknejo v zadnjo bojno vrsto, in jih združil z vrstami lokostrelcev. Ko so bile čete tako razporejene v klinasto formacijo, se je sam postavil za bojevnike in iz vrečice, ki jo je imel obešeno okoli vratu, izvlekel samostrel. Ta je bil sprva videti droben, kmalu pa se je napel v širokem loku. Starec je na tetivo nataknil deset puščic, ki jih je vse hkrati v krepki plohi naperil zoper sovražnike, in jim zadal prav tolikšno število ran. Bjarmijci so nato nadomestili orožje z zvijačami. Z zaklinjanjem so razparali nebo v oblake ter vedrino neba skazili s turobnim vršanjem naliva. V odgovor je starec nastalo oblačno maso zajezil s svojim oblakom in s to oviro ustavil naliv. Hading je zmagal in ob odhodu mu je starec napovedal, da ne bo umrl zaradi nasilja sovražnikov, temveč po lastnem vzgibu.²² Ukazal mu je tudi,

19 To lahko razumemo tako, da Hading s tem, ko se Freyru odkupi za pobjo morskega božanstva, pridobi posebne moči nad morjem in lahko pobegne. Vzporednica z antičnimi junaki, ki jim veter ni bil naklonjen zaradi srda bogov.

20 Bjarmaland, Bjarmija: regija na severu Rusije, vzhodno od Belega morja.

21 Ponovno gre za Odina, ki je bil tudi bog vojne.

22 Hading se obesi, kar ga še bolj povezuje z Odinom in ga prikazuje kot njegovega izbranca. Odin je po tradiciji namreč bog obešencev, ker se je tudi sam ritualno obesil na jesen Yggdrasil, kozmično drevo, da bi si s takšno iniciacijo in simbolično smrtjo pridobil skrito znanje. V: Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe*, 140-145. Pomembna epizoda, ki jo opisuje Sakson (6,5,6-7), je tudi smrt kralja Vikarja. Ta je bil z možmi na pomorski ekspediciji in nadaljevanje poti so jim dolgo časa onemogočale hude nevihte, zato so se odločili bogove pomiriti s človeškim žrtvovanjem. Žreb je za žrtev določil kralja in z možmi so se dogovorili za ritualno uprizoritev njegove smrti z obešanjem, vendar je Odin izterjal smrt, ki mu je pripadala. Obsežneje v Lawrence Eson, »Odin and Merlin: Threefold Death and the World Tree«, *Western Folklore* 69, št. 1 (2010): 85-107.

naj daje prednost veličastnim bojem v daljnih deželah pred nepomembnimi obmejnimi spopadi.

TRETJA KNJIGA ZGODOVINE DANČEV

Tretja knjiga opisuje vladavino kraljev Hoterja in njegovega sina Rorika. Prvi del knjige se osredotoča na rivalstvo med Hoterjem in Balderjem, ki ga tekmeč naposled ubije. To je Saksonova evhemeristična različica zgodbe, ki jo bolje poznamo iz Prozne Edde (avtor Snorri Sturluson), kjer Balderja z zvijačo ubije Loki, in zato izvrstna priložnost za opazovanje razlik v interpretaciji. Tradicionalna različica mita je naslednja:²³ Balder, Odinov sin (ki naj bi bil najlepši med bogovi, milosten in moder)²⁴ je imel zlovesče sanje in Frigg je od vseh živih bitij in stvari na Zemlji izsilila obljubo, da mu ne bodo škodovala. Prevarantski in pogubni bog Loki izve, da samo mala rastlina bele omele ni pod prisego, ker se je Frigg zdela premajhna, da bi lahko poškodovala njenega sina. V svoji hudobiji Loki prepriča Balderjevega slepega brata Hoderja, da proti bratu ustrelji puščico bele omele, in ta se zruši mrtev. Bogovi ga položijo na pogrebno grmado na njegovi ladji, ob njega položijo njegovo ženo Nano, ki je umrla od žalosti, in njegovega konja ter jih skupaj zažgejo na morju. Bogovi v svoji bridkosti pošljejo boga Hermoda v podzemlje k Hel, da bi umrlega vrnila med žive. Boginja smrti Hel to odobri pod pogojem, da bodo vsa bitja jokala za izgubljenim bogom. Res vsi žalujejo, le neka velikanka prošnjo zavrne in bogovi ugotovijo, da je to v resnici Loki v preobleki. Ta besu bogov tokrat ne more uiti in kaznovan je s tem, da ga privežejo na skalo in da se nad njim dviga kača, katere strup pada na njegov obraz. Tam mora ostati do Ragnaroka, padca bogov, ko bo svet prerojen. Takrat se bo Balder vrnil iz podzemlja in zavladal novemu rodu bogov.

3.1.1 Za Hiartvarom je vladavino v obeh kraljestvih prevzel Hoter,²⁵ ki je bil z bratom Atislom rejenc kralja Gevarja. Njegov čas bom bolje opisal, če bom pričel na začetku njegovega življenja. Če prvih let njegove življenjske poti ne obsodimo na molk, lahko lepše in celoviteje opišemo njegova poslednja leta.

3.2.1 Potem ko je Helgon ubil njegovega očeta Hodbroda, je Hoter preživel otroštvo v skrbništvu pri kralju Gevarju. Ko je odraščal, je svoje sorejence

²³ Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe*, 35–38. Gre za islandsko-norveško tradicijo tega mita. Tudi v Saksonovo različico je vpleten nadnaravni svet in v glavnih točkah avtorja uporabita zelo podobne motive: Balder ima preroške sanje, ima naklonjenost Odina in ostalih bogov, nadnaravne sile mu obenem pomagajo in se mu zoperstavlajo; ubit je s posebnim orožjem, ker velja za neranljivega.

²⁴ Ni zgodnjih dokazov o Balderjevem kultu, aspekti mita so v splošnem zelo kontroverzni in temu primerno je veliko poskusov rekonstrukcij in umestitev Balderja v verovanje. Za osnovni pregled različnih tez gl. Anatoly Liberman, »Some Controversial Aspects of the Myth of Baldr«, *Alvissmál: Forschungen zur mittelalterlichen Kultur Skandinaviens* 11 (2004): 17–54.

²⁵ Lat. Hotherus, izvorno Høther, legendarni kralj Švedske in Danske.

in vrstnike prekašal po neverjetni telesni moči. Obdarjen pa je bil tudi s številnimi talenti duha. Vsekakor je bil v plavanju, lokostrelstvu in boksu prav tako okreten in večč kot katerikoli njegov vrstnik ter bil enako izurjen kakor močan. Nezrelost svojih let je presešel s številnimi odlikami duha. Nihče ni bil bolj večč izvajalec na harfi ali lutnji. Poleg tega je bil izkušen tudi v igranju na plunko, liro in gosli. Z različnimi ritmi je lahko privedel ljudi do kateregakoli razpoloženja. Smrtnike je znal navdahniti z veseljem, žalostjo, sočutjem ali sovraštvom. Tako je s tem, kar je njihovim ušesom nudilo užitek ali vzbujalo grozo, prevzel njihove duše.

3.2.2 Vse te mladeničeve spretnosti so ugajale Gevarjevi hčeri Nani, ki se je zato zaljubila v Hoterja. Zgodi se namreč, da junaštvo mladeničev navduši dekleta, ki jih pritegne njihova vrlina, čeprav jim po videzu manj ugajajo. Ljubezen namreč pozna številne pristope. Nekaterim pot do naklonjenosti odpre lepota, drugim pogum, tretjim pa spretnost v veččinah. Eni si pridobijo veliko ljubezen s prijaznostjo, še več pa jih je zaželenih zaradi sijajnega ugleda; in pogum ne zada dekletom nič blažjih ran kakor lepota.

3.2.3 Pripetilo pa se je, da je Odinovega sina Balderja vznemiril pogled na Nano, ko se je kopala, in pograbilo ga je neizmerno hrepenenje. Razvnela ga je sijajnost njenega prelepega telesa in dušo mu je podžigala očitna lepota njene postave. Kajti lepota je najučinkovitejša spodbuda za poželenje. Da ga ne bi nič oviralo, ko bi hotel zadovoljiti svoje poželenje, je sklenil z mečem pokončati Hoterja, za katerega se je bal, da bo najbolj nasprotoval njegovemu nestrpnemu hrepenenju.

3.2.4 Približno ob tem času je Hoter med lovom pomotoma zašel v megli in naletel na koč, kjer so bivale gozdne nimfe.²⁶ Pozdravile so ga po imenu in vprašal jih je, kdo so. Oznanile so, da s svojim vodenjem in blagoslovi usmerjajo predvsem bojno srečo. Pogosto so bile namreč nevidno navzoče na bojiščih in so s skrivno pomočjo izbrancem prinesle zeleni uspeh. Omenile so, da lahko naklonijo srečen izid ali poraz, kakor se jim zljubi. Povedale pa so mu tudi, kako zelo se je Balder ogrel za Nano, ko jo je videl pri kopanju. Toda opozorile so ga, naj ga ne izzove na boj, četudi je vreden njegovega najbolj gorečega sovraštva. Razodele so, da je Balder polbog, ki je bil skrivaj spočet iz božanskega semena. Brž ko je Hoter to izvedel, je bivališče izginilo in spoznal je, da se je nepričakovano znašel pod milim nebom sredi polja. Presenečen pa je bil predvsem nad hitrim izginotjem deklet, nad spremembo kraja, kjer se je nahajal, in nad varljivim videzom domovanja. Ni namreč vedel, da je bilo to, kar se je zgodilo okoli njega, zgolj farsa in ničeva zvijača magije.

3.2.5 Ob svoji vrnitvi je Gevarju po vrsti razložil, kako je zašel, mu povedal za ukane, ki so temu sledile, in nato nemudoma prosil za roko njegove hčere. Gevar je odvrnil, da bi rade volje podprl to zvezo, če se ne bi bal, da si bo z

²⁶ Hoter naleti na gozdne nimfe, te so verjetno Saksonova parafraza za valkire, ki imajo sposobnost nadzora nad vojno srečo.

zavrnitvijo nakopal Balderjevo jezo, kajti tudi ta se je nanj obrnil s podobno prošnjo. Zatrnil je, da ga zaradi svete moči njegovega telesa ni mogoče pokončati z nobenim orožjem. Dodal je, da ve za meč, ki bi Balderju lahko zadal smrt, vendar pa je ta zaščiten s številnimi ovirami. V lasti ga ima namreč gozdni satir²⁷ Miming. Slednjemu pripada tudi zapestnica, ki ima nenavadno skrivno moč, da lastniku poveča premoženje. Poleg tega je dostop do teh krajev oviran in poln preprek ter težko dostopen smrtnikom; večji del poti človeka pesti hud mraz. Zatorej je Gevar Hoterju naročil, naj v sani vpreže jelene, da bo s pomočjo njihove izredne hitrosti prišel čez poledenela slemena. Ko bo prispel tja, mora postaviti svoj šotor stran od sonca tako, da bo prestregel senco votline, v kateri je imel Miming navado bivati. Obenem pa šotor ne sme zasenčiti votline, da ne bi nenavadna zatemnitev odvrnila satira od tega, da bi stopil ven. Na ta način bo neovirano prišel tako do zapestnice kot do meča; prvo spremlja bogastvo, drugega pa vojna sreča, oba pa prinašata neznansko korist lastniku.

3.2.6 To je dejal Gevar. Hoter ni odlašal in se je ravnal po njegovih navodilih. Potem ko se je utaboril, kakor mu je bilo rečeno, je noči preživel v skrbeh in dneve ob lovu. Menjavo obeh časov je prestal čuječ in buden, ločitev med svetlobo in temo pa je zaznamoval le s tem, da je eno posvetil premišljevanju in drugo namenil nabiranju živeža. Nekoč pa, ko je bil utrujen, ker so ga vso noč prevzemale skrbi, je satirova senca po naključju padla na šotor. Hoter ga je napadel s kopjem in ga z udarcem premagal ter zvezal, da ni bil več zmožen pobegniti. Nato mu je z nadvse surovimi besedami zagrozil z najhujšim ter zahteval meč in zapestnico. Satir ni okleval in mu je v zameno za svoje življenje dal zahtevano. Tako velika je prednost življenja pred vso lastnino, smrtnikom namreč ni nič dražje od življenjskega diha. Hoter, ki ga je osrečil majhen, a pomemben izplen, se je zadovoljen s pridobljenim bogastvom vrnil domov.

Kralj Sasov, Gelder, napade Hoterja, da bi dobil čudežno zapestnico in meč, vendar ga ta spretno premaga. Nato Helgiju, kralju Halogije, pomaga osvojiti fínsko princeso Toro.

3.2.9 Medtem ko se je to dogajalo v Halogiji,²⁸ je Balder oborožen prišel na Gevarjevo ozemlje, da bi se polastil Nane. Gevar mu je naročil, naj za mnenje povpraša kar Nano samo, zato se je Balder nanjo obrnil s premišljeno očarljivimi besedami. Ker pa je ni mogel prepričati v svoj prid, je vztrajal pri tem, da izve vzrok njene zavrnitve. Odgovorila je, da se bog ne more poročiti s smrtnico, saj bi velikanska razlika v njuni naravi onemogočala skladno zvezo; da imajo poleg tega bogovi včasih navado razveljaviti dogovorjeno in da nenadoma presekajo vezi, ki so jih sklenili z manjvrednimi. Med različnimi

27 Lahko da gre za škrata ali trola, prevaja se različno.

28 Hålogaland: območje na severu Norveške.

partnerji tudi ni stanovitnosti, ker sreča podrejenega v zvezi z imenitnejšim zmeraj zbledi. Dodala je, da bivata izobilje in pomanjkanje v različnih šotorih in da med sijajem bogastva in neslavnostjo revščine ni trdne zveze tovarštva. Nazadnje je dejala, da se zemeljsko ne veže z nebesnim, ker ju razdvaja tolikšna razlika v izvoru in naravi, da je smrtnik neskončno oddaljen od imenitnosti božje veličine. S temi pretkanimi odgovori je spodnesla Balderjeve prošnje in mu preudarno napletla razloge za zavrnitev.

3.2.10 Ko je Hoter vse to izvedel od Gevarja, se je Helgiju zelo pritoževal nad Balderjevo predrznostjo. Oba sta bila negotova glede tega, kaj bi bilo treba storiti in sta o tem na veliko razpravljala. V nesreči namreč prijateljski pogovor zmanjša bridkost, četudi ne odpravi nevarnosti. Sla po pogumnih dejanjih je prevladala nad drugimi hrepenenji in Hoter se je spustil v pomorsko bitko z Balderjem. Človek bi si mislil, da so se ljudje bojevali proti bogovom, kajti na Balderjevi strani so se vojskovali Thor, Odin in vojska svetih bogov. Tu si lahko videl bitko, v kateri so se pomešale božanske in človeške vojaške sile. Vendar je Hoter, oblečen v tuniko, ki je odbijala orožje, prodril skozi najbolj strnjene bojne vrste bogov in napadal s tolikšno silo, kolikor je pač lahko uporabi smrtnik proti bogovom. Obenem pa je tudi Thor z neverjetnimi zamahi gorjače²⁹ razbijal vse ščite, ki so se mu postavili v bran, sovražnike je pozival k napadu prav toliko, kot je tovariše klical k obrambi. Ni bilo oklepa, ki bi vzdržal njegove udarce in nihče jih ni mogel varno prestreči. Porazil je vsakogar, čigar udarec je odbil. Ne ščiti ne čelade niso vzdržali sile njegovega udarca. Nikomur ni bila v zaščito še tako silna telesna moč. Zaradi tega bi zmaga pripadla bogovom, če ne bi Hoter, čigar četa se je začela umikati, hitro pritekel in onesposobil kij tako, da mu je odrezal ročaj. Potem, ko je bilo orožje neuporabno, so bogovi pri priči zbežali. Proti pričakovanjem je, da bi ljudje premagali bogove, vendar imamo o tem stara pričevanja. »Bogovi« pa pravimo bolj zaradi domneve kot resnice in »božanstva« jih imenujemo zaradi ljudske navade, ne pa zaradi njihove narave.

3.2.11 Sicer pa se je Balder pognal v tek in se z begom rešil. Četudi so zmagovalci njegove ladje ali razkosali z meči ali potopili v morju, niso bili zadovoljni s tem, da so premagali bogove, temveč so preostalemu ladjevju sledili s tolikšno togoto, kakor da bi si hoteli z njegovim uničenjem potešiti krvoločno bojno slo. Tolikšen uspeh pogosto vzbudi nezmernost. O bitki priča pristan, ki nosi ime po Balderjevem begu. Kralja Sasov — Gelderja, ubitega v istem boju, je Hoter položil k truplom njegovih veslačev in ga na grmadi, postavljeni iz ladij, pokopal z zelo lepim pogrebnim obredom. Ne le da je njegov pepel kot kraljeve posmrtno ostanke položil v imenitno grobnico,

²⁹ Po tradiciji je Thorovo kladivo Mjollnir prikazano kot najpomembnejše orožje azov, saj jim omogoča, da svoje domovanje Asgard branijo pred velikani. Sakson (13,5,5) drugje opisuje, kako je danski vladar Magnus Nillson leta 1125 v krščanskem zanosu oropal Thorov tempelj na Švedskem in od tam odnesel velika kladiva, ki so jih morda uporabljali za oponašanje grmenja. Gl. H. R. Ellis Davidson, »Thor's Hammer«, *Folklore* 76, št. 1 (1965): 1-15.

temveč mu je dostojanstveno izkazal čast tudi z bogatimi pogrebnimi slovestnostmi. Da ne bi upa na zakonsko zvezo porušile druge nevšečnosti, je zatem Gevarju ponovil svojo prošnjo in si v zakon pridobil Nano, po kateri je hrepenel. Potem ko je Helgija in Toro radodarno počastil, je svojo novo soprogo pripeljal v Svecijo,³⁰ kjer so ga vsi tako spoštovali zaradi zmage, kakor so se Balderju posmehovali zaradi bega.

3.2.12 Ko so sveonski velikaši odpotovali v Danijo,³¹ da bi poravnali dajatve, je Hoter, ki ga je ljudstvo kot kraljevega namestnika častilo zaradi znamenitih dosežkov njegovega očeta, nenadoma izkusil, kako nestalna je sreča. Balder, ki ga je bil še pred nedavnim porazil, se je z njim spopadel in ga premagal, tako da je bil prisiljen pobegniti h Gevarju ter je kot vladar izgubil zmago, ki si jo je bil pridobil kot zasebnik. Ker so bili vojaki zmagovitega Balderja onemogli od žeje, je ta globoko razklal zemljo in razkril skrite izvire v tleh, da bi jih poživil z blagodejno tekočino.³² Žejna vojska se je z vseh strani hlastaje pognala k vrelcem, ki so izbruhnili. Njihove sledi so vtisnjene v večnost z imenom in četudi je prvotni vrelec presahnil, verjetno še ni popolnoma izsušen. Balderja so cele noči preganjali zli duhovi v podobi Nane, zaradi česar je zapadel v tako hudo bolezensko stanje, da se ni mogel niti postaviti na noge. Zato se je navadil potovali z dvovprego ali štirikolesnim vozom. Srce mu je navdajala tako silovita ljubezen, da ga je pahnila na rob smrti. Menil je namreč, da je zmaga ničeva, ker mu ni prinesla Nane.

3.2.13 Tudi namestnik bogov Fro si je izbral bivališče nedaleč od Uppsale.³³ Tam je stari običaj čaščenja, ki je veljal skozi rodove in stoletja, spremenil v zlovešče in gnusno žrtvovanje. Vpeljal je namreč človeške žrtve in se s tem ostudnim darovanjem obračal na bogove.

Saksonova pripoved je kaotična in to mesto uporabi za razlago dinastičnih bojev med Švedsko in Dansko. Hoter izve, da je Danska, do katere je imel dedno pravico, ostala brez vladarja. Dansko ljudstvo ga imenuje za kralja, postane pa tudi vladar Švedske. Z Balderjem se ponovno spopadeta in Hoter zbeži. Ker je bil dvakrat poražen, se ves razočaran poslovi od svojega ljudstva in umakne v samoto. Medtem ko tava po divjini, se mu ponovno nasmehne sreča.

3.3.4 Hoter je taval po najbolj oddaljenih stranpoteh in šel skozi neobljuden gozd ter slučajno odkril votlino, kjer so bivala neznana dekleta. Izkazalo se je, da so tista, ki so mu nekoč poklonila neprebojno tuniko. Ko so ga vprašale, kaj ga je prineslo tja, je odvrnil, da nenaklonjen izid vojne. Zato je preklel

³⁰ Na Švedsko.

³¹ Na Dansko.

³² V mnogih mitologijah ima vegetacijski bog nadzor nad vodo.

³³ Opis predkrščanskega verskega središča v Uppsali iz enajstega stoletja Adama iz Bremna je obsežnejši (4.26), omenja pa zlati tempelj in kipe Freyra, Thora in Odina. V *Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum* (4.27) opisuje, kako so tam živalske in človeške žrtve z obežanjem ob velikem templju žrtvovali ob posebnem prazniku.

njihovo nezvestobo in pričel nesrečno objokovati svoje okoliščine in žalostno usodo ter tožiti, češ da se je izteklo drugače, kakor so mu bile obljubile. Toda nimfe so mu odvrnile, da je, četudi je redko izšel iz boja kot zmagovalec, kljub temu sovražnikom zadal prav toliko hudega in da uničenje, ki ga je povzročil, ni bilo nič manjše od tistega, ki ga je bil deležen. Sicer pa bo imel veselje ob zmagi na dosegu roke, če mu uspe ukrasti nenavadno okusno hrano, ki je bila zasnovana tako, da poveča Balderjevo telesno moč. Ničesar mu namreč ne bo težko doseči, če se bo le polastil jedače, namenjene okrepitvi sovražnika.

3.3.5 Njihove besede so Hoterja navdahnile s takojšnjim pogumom za napad nad Balderja, četudi bi se lahko zdelo, da je iti nad bogove z zemeljskim orožjem zelo zahtevna naloga. Med njegovimi ljudmi so bili tudi takšni, ki so trdili, da se ne more nekaznovano spoprijeti z bogovi. Toda njegova brezmejna ognjevitost mu je odvzela vse spoštovanje do veličine bogov. Kajti pri junakih razum ne omaja vedno vneme in lahkomiselnost ne podleže nujno razmisleku. Ali pa se je Hoter morda spomnil, da se moč najslavnejših mož lahko izkaže za najbolj negotovo in da neznatna gruda spodnese velik voz.

3.3.6 Na nasprotni strani pa je Balder postrojil Dance in se spustil v boj zoper Hoterja. Potem ko sta obe strani druga drugi povzročili velikanske izgube in razširili skoraj enako uničenje, je noč zaustavila bitko. Okoli tretje nočne straže je Hoter neopažen odšel oprezat za sovražnikom. Zdramile so ga namreč skrbi spričo bližajoče se nevarnosti. Tako močan nemir pogosto ovira telesni počitek in ne dovoljuje pokoja ne telesu ne mislim. Ko je torej Hoter prispel v sovražni tabor, je ugotovil, da so tri nimfe odnesle Balderjevo skrivnostno jed. Hitro jim je sledil - njihov beg so namreč izdajale mokre stopinje - in naposled dospel do njihovega običajnega bivališča. Ko so ga vprašale, kdo je, je odvrnil, da je bard, in to potrdil s preizkusom. Ponujeno liro je uglasil in s trzalico zabrenkal na strune ter začel spretno igrati umirjeno melodijo, ki je prijala ušesom. Tam pa so bile tudi tri kače, katerih strup so nimfe ponavadi uporabljale za močan pripravek, ki so ga v pravem razmerju zmešale v Balderjevo hrano. Pravzaprav je ravno tedaj iz odprtih kačjih žrel bruhal strup in se izlival v jed. Toda tudi Hoterju bi dve izmed nimf iz prijaznosti ponudili jed, če ne bi najstarejša tega preprečila, saj je ugovarjala, da bi Balderja prevarale, če bi njegovemu sovražniku okrepile telesno moč. On pa je odvrnil, da ni Hoter, temveč eden njegovih spremljevalcev. Zato so se ga nimfe usmilile in ga velikodušno pogostile z obilnim obrokom ter ga obdarile s pasom, ki je prinašal zmago.

3.3.7 Ko se je vračal po isti poti, od koder je prišel, mu je prišel nasproti Balder. Hoter mu je prebodel bok in ga na pol mrtvega pahnil na tla. Hoterjevi vojaki so to izvedeli in cel tabor je odzvanjal od veselega in hrupnega vriskanja, medtem ko so Danci odredili javno žalovanje zaradi Balderjeve usode. Ta je čutil, da mu preti neizogibni konec, in je podžgan od bolečine, ki mu jo je povzročala rana, naslednji dan ponovno zaukazal spopad. Medtem ko je besnela bitka, se je dal na nosilih prinesiti v boj, da se ne bi zdelo, da neslavno

umira v šotoru. Naslednjo noč se mu je prikazala Prozerpina,³⁴ ki je v snu pristopila k njemu in naznanila, da ga bo čez tri dni vzela v svoje naročje. Tu ni šlo za neosnovan privid v sanjah, kajti po treh dneh je Balder podlegel čezmernim bolečinam. Vojska mu je pripravila kraljevski pogreb in njegovo truplo pokopala v gomili, ki so jo nasuli v ta namen.³⁵

ŠESTA KNJIGA ZGODOVINE DANCEV

V naslednjem odlomku Sakson Gramatik interpretira Norne, nadnaravna bitja, ki odločajo o usodi in ki v grobem odgovarjajo rimskim Tria Fata. Zasledimo pravljični motiv tipa Trnuljčica, ko zadnja izmed rojenic skuša preprečiti srečno napoved svojih družabnic.

6.4.12 Nekdaj so imeli ljudje običaj, da so se glede prihodnosti svojih otrok obrnili na orakelj Park. Fridlev³⁶ je nameraval v skladu s tem verskim običajem povprašati za usodo sina Olafa, zato se je slovesno zaobljubil in se v priprošnji približal svetišču bogov. Ko je pogledal v svetišče, je tam opazil tri nimfe, ki so sedele vsaka na svojem sedežu. Prva izmed njih, ki je bila prizanesljivega značaja, je dečku dodelila prijetno zunanost in veliko naklonjenost ljudi. Druga ga je obdarila s plemenito velikodušnostjo. Toda tretja, bolj zlovoljna in nevoščljiva ženska, ki je prezirala složno dobrohotnost svojih sester, je želela preprečiti njuna blagoslova, zato je dečkovemu značaju dodelila greh skoposti. Tako je blagoslova drugih dveh skazil strup nesrečnejše usode in Olaf je zaradi dvoumnih darov dobil ime po skoposti, združeni z velikodušnostjo. Tako je ta dodatek odvzel vso sladkost velikodušnim darovom pred njim.

Sledi Saksonov tretji ekskurz o poganskih bogovih v Skandinaviji. Na tem mestu jih vzporeja z rimsko-grškim panteonom in se posluži nekoliko nerodnega dokazovanja, da gre za različne osebe.

6.5.3 Nekdaj so živeli ljudje, ki so bili posvečeni v čarodejstvo in sposobni pričarati sijajne privide. To so bili Thor, Odin in precejšnje število drugih, ki so zameglili um preprostih ljudi in si prisvojili vzvišeni položaj božanstev. Po vsej Norvagiji, Sveciji in Daniji so ljudi zapeljali v lažno prepričanje in jih nahujskali, da so jih vneto častili, ter jih tako okužili s svojo sleparijo, ki je imela nanje izjemen učinek. Vpliv njihove prevare se je namreč tako zelo razširil, da so tudi druga ljudstva častila pri njih neko božansko moč in

³⁴ Skandinavska Hel, boginja podzemlja.

³⁵ Odin, ki je bil odločen, da bo svojega sina maščeval, je dolgo snubil princeso Rindo in ta mu je naposled rodila sina, ki je ubil Hoterja.

³⁶ Lat. Fridleuus, izvirno Frithlef, legendarni kralj Danske, član dinastije, o kateri je govor v šesti knjigi.

jih imela za bogove ali vsaj za njihove družabnike. Tako so ljudje svečano zaobljubljali darove čarodejem in namenili lažnemu krivoverstvu spoštovanje, ki bi ga morali izkazati pravi veri.

6.5.4 Posledica tega je, da pri nas dneve, ki si sledijo v tednu, navajamo z imeni prav teh »bogov«. Znano je namreč, da so jim stari Rimljani dodelili drugačna poimenovanja, izpeljana iz imen bogov oziroma iz sedmih planetov. Iz tega poimenovanja dni je jasno, da osebe, ki so jih častili naši ljudje, niso iste kot tiste, ki so jih stari Rimljani imenovali na primer Jupiter in Merkur in ki so jih v Grčiji in Rimu ponižno častili z vraževernimi obredi. Tista dva dneva namreč, ki ju pri nas imenujemo Thorov ali Odinov dan, oni imenujejo Jupitrov ali Merkurjev dan. Če torej glede na razliko v zaporedju sprejmemo razlago, da je Thor Jupiter in Odin Merkur, in če upoštevamo prepričanje našega preprostega ljudstva, ki verjame, da je Thor Odinov sin, dobimo jasen dokaz, da je Jupiter Merkurjev sin. Rimljani pa so nasprotnega mnenja in trdijo, da je Jupiter spočel Merkurja. Če je njihova trditev resnična, smo lahko prepričani, da je Thor povsem druga oseba kot Jupiter in Odin druga kot Merkur.

6.5.5 Nekateri pravijo, da si bogovi, ki so jih častili pri nas, delijo zgolj ime s tistimi, ki so jih slavili v Grčiji ali Rimu. Trdijo, da so si naši, ki so onim skoraj enakovredni, le izposodili njihovo obredje in poimenovanje. Zdaj pa dovolj razprave o starodavnih danskih božanstvih. Te zadeve sem malce osvetlil, da bi bilo bralcu razumljivo, kakšnim običajem se je naša dežela vdajala v času poganskega vraževerja.

Francesco Petrarca: *Zanamstvu*

Prevedla Anja Božič

Zanamstvu (Posteritati) je nedokončano zadnje pismo v Petrarkovi drugi obsežni pisemski zbirki z naslovom *Seniles* (1501). Njegova dokončna oblika je nastala ok. leta 1370. Petrarka naj bi ga prvotno načrtoval kot neke vrste apologijo, v katero bi vključil tudi avtobiografske podatke, vendar je kasneje načrt spremenil in se usmeril predvsem v objavo življenjepisnih informacij. Oblikovno je pismo sestavljeno iz dveh delov: v prvem Petrarka opisuje statično podobo svojega intelekta, značaja in fizičnega izgleda, v drugem pa v kronološkem zaporedju podaja pripoved o svojem življenju. Tako z navajanjem premišljeno izbranih informacij in uporabo določenih literarnih vzvodov oblikuje svoj avtoportret, kakršnega je želel prenesti v prihodnje rodove. S tem postane začetnik načrtnega samoupodabljanja v pismih, namenjenih objavi, in pomembno vpliva na vso kasnejšo pisemsko produkcijo. Prevod je izdelan po elektronski izdaji, ki jo je pripravil Pasquale Stoppelli, Francesco Petrarca, *Opera omnia* (Rim: Lexis Progetti Editoriali, 1997).

ZANAMSTVU

Morda si o meni že kaj slišal. A tudi o tem lahko dvomim. Bi nepomembno in dolgo neznano ime lahko prodrlo tako daleč ali se ohranilo toliko časa? Mogoče pa bi rad izvedel, kakšen človek sem bil ali kaj se je zgodilo z mojimi deli, še posebej s tistimi, o katerih si kaj slišal ali pa si ujel zgolj njihove naslove. Če začnem s prvimi: ljudje bodo govorili vse mogoče, saj skoraj nihče ne pripoveduje zaradi resnice, temveč iz užitka. Niti hvala niti sramotenje ne poznata mere. Toda bil sem eden izmed vas – navaden umrljiv človeček, nič kaj imenitnega, a ne iz povsem neznanega rodu: bil sem iz starodavne družine, kakor pravi zase cesar Avgust. Po naravi nisem bil krivičen ali neobziren, razen kolikor so mi škodovale nalezljive navade.

Otroštvo se mi je izneverilo, mladost me je potegnila v svoj vrtinec, odraslost pa me je ponovno spravila v red in me z izkušnjami naučila resnice, o kateri sem že dolgo pred tem bral: da so mladostni užitki ničvredni. Seveda, Stvarnik vseh vekov nesrečne in v prazno napihnjene smrtnike prepušča njihovim tavanjem, vse dokler naposled v zavedanju svojih grehov ne spoznajo sami sebe.

Telesno v mladosti sicer nisem bil preveč močan, obdarjen pa sem bil s precejšnjo spretnostjo. Ne hvalim se z izstopajočo lepoto, a v cvetočih letih me je bilo prijetno pogledati. Bil sem zdrave polti, nekako vmes med bledo in zagorelo, živahnih oči in dolgo nadvse ostrega vida, ki pa me je pri šestdesetih nenadejano zapustil, tako da sem se moral, naj me je to še tako jezilo, zateči k pomoči očal. Vse življenje popolnoma zdravo telo je načela šele starost in ga obkolila z običajno četo boleznimi.

Premoženje sem čez vse preziral; ne zato, ker si ga ne bi želel, pač pa ker sovražim napore in skrbi, ki so z lastništvom neločljivo povezane. Prav tako mi ni bilo do prirejanja sijajnih gostij. V skromnosti in ob preprostem živežu sem živel prijetneje kakor vsi Apicijevi oboževalci s svojimi izbranimi banketi. *Convivia*, kot jim pravijo, mi nikoli niso ugajala, saj požrejo skromnost in uničijo dobre navade. Zdelo se mi je mučno in nekoristno, da bi ljudi vabil s tem namenom, še bolj pa, da bi oni mene. Nasprotno pa mi je nadvse ugajalo jesti v družbi prijateljev, saj me nikoli ni nič bolj veselilo od njihovih obiskov in k jedi nikoli nisem prostovoljno sedel brez družbe. Nič se mi ni zdelo odvratnejše od razkošja, najprej, ker je nekaj slabega in v navzkrižju s skromnostjo, nato pa še, ker je naporno in ogroža spokoj. V mladosti sem trpel zaradi silne, a iskrene, zveste ljubezni, in mučil bi se dlje, ako toplega plamena ne bi ugasila bridka, a pravzaprav blagodejna bolezen. Želel bi si trditi, da odtlej nisem več čutil strasti, vendar bi v tem primeru lagal. Lahko pa zagotovo rečem: čeprav me je ognjevitost v vročici mladosti zapeljala vanje, sem takšne nizkotnosti vedno iz srca preziral. Ko sem bil blizu štiridesetih še dovolj poln močne vneme, sem opustil tako nekdanjo razuzdanost kot tudi vsakršen spomin nanjo, kakor da nikoli ne bi bil pogledal ženske. To štejem med svoje največje uspehe in hvalim Boga, ki me je še mladega in čilega osvobodil cenene sužnosti, ki sem jo tudi sam vedno sovražil. A naj nadaljujem z drugim.

Ponosen sem bil na ostale, ne nase; in ne glede na to, kako nepomemben sem bil v resnici, sem se sam vedno imel za še nižjega. V svoji jezi sem pogosto škodoval sebi, a nikoli drugim. Brez strahu se lahko pohvalim – kajti prepričan sem, da govorim resnico – zelo hitro se vznejevoljim, a tudi naglo pozabim, dobroto pa si dobro zapomnim. Močno sem si želel iskrenih prijateljstev in jih kar najzvesteje gojil. A za starajoče se je to poslednja kazen, saj prepogosto objokujejo umrle bližnje. Imel sem zavidanja vredno srečo s tesnimi odnosi z odličniki in kralji ter prijateljskimi vezmi s plemiči. Vseeno pa sem pred mnogimi, ki sem jih imel zelo rad, zbežal, kajti moja prirojena ljubezen do svobode je bila tako močna, da sem se nadvse vneto izogibal tistim, ki so se že

po imenu zdeli v nasprotju z njo. Najpomembnejši kralji mojega časa so me imeli radi in so me cenili; zakaj, ne vem, morda bi vedeli oni. Z nekaterimi izmed njih sem bil v takšnih odnosih, kot da bi bili bolj oni moji gostje kot jaz njihov, in njihov ugled mi nikakor ni bil v nadlego, temveč mi je precej koristil.

Po naravi sem bil prej prizanesljiv kakor duhovit; po značaju sem bil dovteten za vsak pošten in koristen študij, še posebej pa sem bil naklonjen etični filozofiji in poeziji. Slednjo sem sčasoma zanemaril, ker so me začeli veseliti sveti spisi. V njih sem začutil skrivnostno sladkost, za katero se nekoč nisem zmenil, pesniška dela pa sem shranil le za okras. Poleg mnogih drugih zanimanj sem se posvečal predvsem poznavanju starih časov, saj mi naša sodobnost nikoli ni ugajala. Če bi mi ljubezen do bližnjih ne narekovala drugače, bi si bil vedno želel, da bi bil rojen v katerem koli drugem obdobju. Da bi pozabil sedanost, sem se v duhu vedno skušal predstaviti v kakšen drug čas in zato me je veselila tudi zgodovina. Kadar sem bil v negotovosti, sem se ravnal po tistem, kar se mi je zdelo najbolj resnično, ali pa mi je verodostojnost zagotavljal piščev ugled. Kljub temu pa me zgodovinska neujemanja niso nič manj motila.

Nekateri so trdili, da je moj način izražanja jasen in mogočen; meni se je zdel nerazumljiv in medel. V spontanih pogovorih s prijatelji in znanci se s svojim slogom prav zares nisem ukvarjal in čudil sem se, da je cesar Avgust temu posvečal toliko pozornosti. Kadar pa se je zdelo, da tema, kraj ali sogovornik to zahtevajo, sem se nekoliko bolj potrudil – kako uspešen sem bil pri tem, ne vem; naj presodijo tisti, vpričo katerih sem govoril. V kolikor sem živel pošteno, mi je kaj malo mar, kako sem govoril, kajti sloves, ki temelji le na sijajnem govoru, se ne more dolgo obdržati.

Moji starši so bili spoštovani, izviral so iz Firenc in so bili srednje premožni oziroma – če sem povsem iskren – je njihov položaj mejil na revščino. Pregnali so jih iz domovine in tako sem se rodil v izgnanstvu v Arezzu; ob zori avgustovskih kalend, 1304. leta te poslednje dobe, ki se je začela s Kristusovim rojstvom. Moje dosedanje življenje se je ali po volji usode ali pa po moji lastni izbiri porazdelilo v naslednja obdobja. V Arezzu, kjer sem prvič zagledal luč dneva, nisem v celoti preživel niti prvega leta svojega življenja – zaradi preklica materinega izgnanstva sem šest let najprej preživel v Ancisi, na očetovem posestvu, kakšnih štirinajst tisoč korakov od Firenc. Svoje osmo leto sem živel v Pisi, deveto in prihodnja leta pa v čezalpski Galiji, v mestu po imenu Avignon, na levem bregu Rena, kjer je rimski papež krščansko Cerkev dolgo ohranjal v sramotnem izgnanstvu in pri tem še vedno vztraja. Pred nekaj leti se je zdelo, kot da jo bo lahko Urban V. premestil nazaj na njen sedež, vendar se iz tega ni nič izcimilo. Kar se mi zdi še huje, občutek imam, kot da zdaj papež, ki še vedno živi, obsoja poštenjakova prizadevanja. Če bi bil Urban V. živel še malo dlje, bi brez dvoma izvedel, kaj sem si mislil o njihovem umiku. Imel sem že pisalo v roki, ko je nenadoma zapustil svoj veličastni položaj in se vdal smrti. Nesrečnež! Toliko bolje bi bilo, če bi lahko

umrl na svojem domu in pred Petrovim oltarjem! Če bi bili njegovi nasledniki ostali na svojem mestu, bi mu pripadle zasluge za plemenita dejanja; če pa bi odšli, bi njegova krepost toliko bolj sijala, kolikor bolj očitna bi bila njihova krivda. Vendar so takšne tožbe dolgočasne.

Tam, na vetrovnem rečnem bregu, sem torej pod nadzorom svojih staršev preživel otroštvo, nato pa v primežu svoje domišljivosti celotno mladost. Kljub temu sem dolga obdobja prebil drugje, kajti štiri polna leta sem bil v Carpentri, ki je najbližje mestece vzhodno od Avignona. Na teh dveh krajih sem se naučil tiste nekaj gramatike, dialektike in retorike, kot je mogoče pri tej starosti, oziroma, kot je po navadi naučijo v šolah; in koliko je to, dragi bralec, lahko razbereš sam. Potem sem šel študirat pravo v Montpellier, kjer sem preživel naslednja štiri leta, nato pa ostal še tri v Bologni. Poslušal sem predavanja o civilnem pravu v vsem njegovem obsegu in po mnenju mnogih bi se v mladosti visoko povzpel, če bi bil vztrajal pri začetem. A sam sem študiju obrnil hrbet takoj, ko nisem bil več odvisen od staršev. Razlog ni bil to, da mi pravniški postopki ne bi ugajali – brez dvoma je pravo veličastno in polno starodavnih rimskih zgledov, s katerimi imam veselje – vendar pa je človeška malomarnost pravniško prakso popačila. Tako se mi je bilo zoprno učiti tisto, česar ne bi hotel izvajati v krive namene, a druge izbire skorajda ne bi imel in če bi že ubral pravično pot, bi mojo poštenost pripisali neizkušeniosti.

Tako sem se pri dvaindvajsetih vrnil domov. Z besedo dom mislim avignonsko izgnanstvo, kjer sem bival od svojega otroštva; navada je namreč močnejša od narave. Tam sem že postajal znan in vplivneži so si me začenjali želiti med prijatelji. Priznam, da še zdaj ne vem, zakaj, in se čudim. Takrat se namreč nisem, kajti kot je za ta leta običajno, se mi je vsak poklon zdel več kot zaslužen. Med prvimi me je vabila slavna plemiška družina Colonnese, ki je takrat zahajala v rimsko kurijo oziroma bolje rečeno, jo poveličevala s svojo prisotnostjo. Ne vem, kako bi bilo zdaj, a takrat si vsekakor nisem zaslužil tolikšne časti, vabil me je namreč slavni Giacomo Colonna, mož brez para, ki je bil takrat lombezijski škof, in dvomim, da sem kdaj spoznal koga takšnega ali da ga kdaj bom. Vzel me je s seboj v Gaskonijo, kjer sem pod pirenejskimi griči v prijetni družbi gospodarja in ostalih sopotnikov preživel tako nebeško poletje, da ob spominu na tisti čas vedno hrepenenče zavzdihnem. Po vrnitvi sem več let bival v hiši Giacomovega očeta, kardinala Giovanniya Colonne, vendar ni bil kakor moj gospodar, pač pa kot oče, ali pa niti to ne, ampak kakor preljubi brat. Pravzaprav je bilo, kot bi stanoval v lastni hiši. Takrat me je mladostno hrepenenje napeljalo k potovanju v Galijo in Germanijo. Čeprav sem si izmislil vse mogoče razloge, da bi potovanje upravičil pred svojimi starši, sem v resnici čutil žgočo željo, da bi videl čim več sveta. Med tem potovanjem sem prvič obiskal Pariz in z užitkom raziskoval, katere zgodbe o tem mestu so resnične in katere izmišljene. Na poti nazaj sem se ustavil v Rimu, ki sem si ga že od otroštva goreče želel videti. Tam sem se poklonil plemenitemu Stefanu Colonnii, glavi družine Colonna, ki bi se lahko meril s

komer koli izmed Starih. Ta me je sprejel k sebi in z mano ravnal popolnoma enako kot s katerim koli izmed svojih sinov. Ljubezen in naklonjenost tega čudovitega moža sta trajali vse do konca njegovega življenja, v meni pa živita še zdaj in ne bosta jenjali vse do moje smrti.

Ob vrnitvi nisem več mogel prenašati prirojenega sovraštva in gnusa do mestnega življenja, še posebej do najostudnejšega izmed mest, in kot bi skušal najti zavetje, sem gledal, kam bi se obrnil. Tako sem kakšnih petnajst tisoč korakov od Avignona odkril ozko, a samotno in očarljivo dolino, imenovano Vaucluse, kjer izvira vladar vseh tokov, Sorgues. Milina tega kraja me je prevzela in pri štiriintridesetih sem se z vsemi svojimi knjigami vred preselil tja.

Predolgo bi trajalo, če bi nadaljeval s pripovedjo, kaj sem leta in leta počel tam. Izplen je naslednji: skoraj vse, česar sem se lotil, sem tam bodisi dovršil ali začel ali pa vsaj zasnoval, in tega je bilo toliko, da me še zdaj zaposluje in izčrpava. Na razpolago sem imel tako telesne kot umske sposobnosti, vendar me je prej kakor moč prevevala nekakšna vsestranska pripravljenost, zato sem se marsičesa zlahka domislil, a nato opustil, ker mi uresničitev ni šla od rok. Videz tistega kraja me je navdihnil h gozdni poeziji in tako sem se lotil *Bukolične pesmi*. Dve knjigi *O samotnem življenju* sem posvetil Filipu, ki je bil vedno velik mož – takrat sicer skromen škof v Cavaillonu, sedaj pa mogočni škofovski kardinal Sabina. On je edini moj še živeči stari prijatelj in do mene nikoli ni čutil ljubezni kot škof, kakor Ambrozij do Avgušтина, pač pa – in tako je še vedno – kakor do brata.

Ko sem na petek velikega tedna pohajal po tistih gorah, me je prevzela močna želja, da bi napisal epsko pesem s herojsko tematiko o tistem izvrstnem možu, Scipionu Afričanu, čigar čudovito ime mi je bilo že od otroštva blizu. Po glavnem junaku sem knjigo naslovil *Afrika* in marsikdo jo je občudoval, še preden jo je vzel v roke – na srečo dela samega ali pa na mojo srečo, kajti v svoji raztresenosti zaradi različnih drugih skrbi sem kmalu opustil, kar sem prej začel s tolikšno vnemo.

Med svojim lagodnim bivanjem v tistih krajih sem nekega dne na svoje veliko začudenje iz rimskega senata in pariške univerzitetne pisarne prejel pismi, ki sta me kot za stavo pozivali eno v Rim in drugo v Pariz, da bi prevzel pesniški venec. V svoji mladostni napihljenosti in zaradi sodbe tako pomembnih mož sem se imel za vrednega in lastni presoji navkljub sem se ravnal po njihovem mnenju. Vseeno sem nekaj časa premišljal, komu bi ustregel, in tako sem zgoraj omenjenemu Giovanniju Colonna poslal pismo s prošnjo za nasvet. Nahajal se je tako blizu, da sem odgovor prejel že pred tretjo uro naslednjega dne, čeprav sem bil pismo oddal pozno popoldne. Po njegovem nasvetu sem se odločil, da moram podbudam iz Rima dati prednost. Pismi s prošnjo za njegov nasvet in s svojim strinjanjem z njim še vedno hranim. Odpravil sem se torej, in čeprav sem bil, kot je v mladosti navada, sam najprizanesljivejši presojevalec lastnih del, me je oblivala rdečica, pa naj bo zaradi njihovih trditev o meni ali pa zaradi položaja mož, ki so me poklicali

– pa čeprav tega gotovo ne bi bili storili, če bi mislili, da si prejete časti ne zaslužim.

Odločil sem se, da se bom najprej podal v Neapelj. Tako sem šel k tistemu prevzvišenemu kralju in filozofu Robertu, slavnemu tako po vladanju kot po izobrazbi. V mojem času je bil edini vladar, ki je bil hkrati predan znanosti in kreposti, in želel sem, da bi on sam ocenil moje delo. Še vedno me čudi njegovo ravnanje z mano in način, kako me je sprejel, kot bi se tudi ti, bralec, če bi vedel. Ko je ugotovil, zakaj sem prišel, se je neverjetno razveselil. Predstavljal si je moje mladostniško zaupanje vanj, morda pa si je mislil, da bo moja čast prispevala tudi k njegovi slavi, saj sem izmed vseh drugih kot edinega verodostojnega kritika izbral prav njega. Kaj bi še govoril? Po številnih raznovrstnih pogovorih sem mu pokazal svojo znamenito *Afriko*. To ga je tako razveselilo, da je poprosil, naj jo v zameno za velikodušno darilo posvetim njemu. Tega seveda nisem mogel zavrni, pa tudi hotel nisem. Poleg tega je določil dan za pogovor o zadevi, zaradi katere sem prišel, s čimer me je zadržal od poldneva do večera. In ker je bilo to premalo časa, snovi za pogovor pa čedalje več, sva enako preživela tudi prihodnja dva dneva. Potem ko je tri dni preizkušal moje neznanje, me je tretjega dne ocenil za vrednega pesniškega venca.

Ponujal mi je kronanje v Neaplju in me dolgo prosil, naj privolim, vendar je ljubezen do Rima premagala tudi vztrajnost tako častitljivega kralja. Ko je sprevidel mojo neomajno naravnost, mi je dal pismo in spremstvo odposlancev, ki naj bi rimskemu senatu prenesla njegovo nadvse naklonjeno sodbo o meni. To kraljevo mnenje se je takrat ujemalo z vsesplošnim, predvsem pa mojim lastnim prepričanjem, a danes ne odobravam ne njegove ne svoje presoje, niti enakega mišljenja vseh drugih. Ljubezen in naklonjenost mladosti sta zaslepila njegovo resnicoljubje.

Naposled sem prispel, in kakor koli že nezasluženo, sem v trdnem zaupanju v sodbo tolikih mož in na veliko veselje Rimljanov, ki so lahko prisostvovali slovesnosti, jaz, dotlej preprost študent, prejel pesniški venec. O tem sem pisal tudi v drugih svojih pismih, tako proznih kot verzificiranih. Venec sicer ni imel nikakršnega učinka na moje znanje, pač pa je precej vplival na zavist drugih – a ta zgodba je predolga, da bi jo lahko povedal tu.

Po odhodu iz Rima sem odšel v Parmo in nekaj časa preživel s člani družine Corrigia, ki so bili z menoj nadvse prijazni in velikodušni, med seboj pa precej sprti. Mestu so vladali s takšnim režimom, kot ga nihče od prebivalcev ne pomni in ga v zdajšnjem času po mojem mnenju ne bo več.

V misli na čast, ki sem jo vzel nase, in v skrbi, da bi se komu zdela nezaslužena, sem nekega dne, ko sem med gorskim vzponom prek reke Enzo po naključju prišel na ozemlja Reggia, ki se imenujejo Selva Piana, prevzet zaradi lepote tega kraja nenadoma ponovno začel pisati *Afriko*, ki sem jo bil prej opustil. V navdušenju sem z gorečo vnemo, ki se mi je prej že zdela ugasla, že istega dne spisal nekaj verzov in prav tako vsak naslednji dan, dokler se

nisem vrnil v Parmo. Našel sem odmaknjeno in mirno hišo, ki sem jo kasneje kupil in jo imam še sedaj. Tam sem svoje delo nadaljeval s tolikšnim žarom, da se še zdaj čudim, kako hitro sem ga dokončal.

Nato sem se vrnil k potoku Sorgues v čezalpsko samoto. Precej kasneje sem si zaradi svojega ugleda v javnosti pridobil naklonjenost odličnega moža, Giacoma Carrare Mlajšega. Ne vem, če dandanes obstaja kdo, ki bi se lahko kosal z njim; pravzaprav vem, da ga ni. Neprestano me je več let nadlegoval s pismi in odposlanci vse do Onstranske Galije, kadar sem bil tam in kjer koli sem se nahajal v Italiji, da bi sprejel njegovo prijateljstvo. Tako sem sklenil oditi k njemu in ugotoviti, kaj pomeni tolikšna vztrajnost tega mogočnega, a meni neznanega moža, četudi nisem mislil, da bo kaj iz tega. Dolgo časa sem se zadržal v Parmi in v Veroni, kjer so me, hvala Bogu, povsod cenili precej bolj, kot bi si zaslužil. Tako sem v Padovo prispel precej pozno. Tam me je ta preslavni mož sprejel ne kot smrtnika, pač pa kot blaženega v nebesih. Tolikšnega veselja, nepopisnega spoštovanja in ljubezni si ne drznem opisati z besedami, zato moram o tem molčati. Vedel je, da sem bil že od otroštva zvest Cerkvi, in da bi me še tesneje povezal s seboj in s svojim domačim mestom, je dosegel, da sem bil izvoljen za kanonika v Padovi. Ko bi bilo njegovo življenje daljše, bi naposled tu sklenil vse svoje blodnje in popotovanja.

Toda glej, pri smrtnih ni nič večnega in vsakršna sladkost, ki se pojavi, kmalu najde trpek konec. Manj kot dve polni leti je odpuščal meni, domovini in svetu, nato pa ga je Bog vzel k sebi; kajti – in ne slepi me ljubezen do njega – vredni ga nismo bili niti jaz niti njegova domovina niti svet. Čeprav je bil njegov sin, ki ga je nasledil, nadvse pameten in ugleden mož ter me je po očetovem zgledu vedno spoštoval, sem se po smrti njegovega očeta, s katerim sem se predvsem zaradi bližine v letih bolj ujel, vrnil v Galijo. Nisem se mogel ustaliti. Ni mi šlo toliko za to, da bi ponovno videl, kar sem videl že tisočkrat, pač pa sem kot kakšen bolnik upal, da bo menjava bivališča odpomogla mojemu naveličanemu razpoloženju.

Poročila

Živa Kham Omahen

Feriae Graecae Latinaeque AD MMXVII

Poletje 2017 je bilo za klasično filologijo nepričakovano plodno. V približno treh mesecih so se odvili trije veliki dogodki, dva od njih letos prvič, namenjeni v prvi vrsti dijakom in učencem tretje triade, hkrati pa odprti za vse ljubitelje klasične filologije in antične kulture in civilizacije. Vsak od njih je prinesel svoje vsebine, svoje kamenčke in barve – in nastal je čudovit mozaik. Upamo, da bodo dogodki (p)ostali tradicionalni in da se jim v letu 2018 pridruži vsaj še Noč raziskovalcev.

DELFI

Poletna šola klasičnih jezikov v Delfih¹ je letos potekala drugič (prvič poleti 2016). Traja teden dni, namenjena je dijakom in profesorjem slovenskih in zamejskih gimnazij, organizirata jo Oddelek za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (krajše FF UL) in Društvo za antične in humanistične študije.

Evropski kulturni center v Delfih,² kjer poletna šola gostuje, je podrobneje opisal David Movrin v članku »Studenec besed: seminar o starogrški književnosti in kulturi v Delfih«.³ Prostor na udeležence deluje navdihujoče in sproščujoče, omogoča individualen stik z (antično) grško kulturo.

---

1 Več na: <https://ff.classics.si/2016/02/20/poletna-sola-klasicnih-jezikov-v-delfih-2016/> (obiskano 21. nov. 2017) in <https://ff.classics.si/2017/02/08/poletna-sola-2017/> (obiskano 21. nov. 2017). Lanska je potekala med 25. junijem in 2. julijem 2016, letošnja med 24. junijem in 1. julijem 2017. Tukaj je objavljen tudi celoten program obojih Delfov.

2 Spletna stran Evropskega kulturnega centra v Delfih: www.eccd.gr.

3 *Keria* 16, št. 1 (2014): 155–158.

Slika 1: Pela, 25. junij 2017 (foto Živa Kham Omahen)

DELFI 2016

	SOB, 25. jun. 2016		SRE, 29. jun. 2016
	Stobi: izkopanine		D Atene: Akropola, Partenon, Erehtej, Schliemannova hiša, Muzej kikladske umetnosti; rt Sunion
D	Delfi, popek antičnega sveta		
	NED, 26. jun. 2016		ČET, 30. jun. 2016
D	Delfi: arheološko najdišče in muzej (dr. Rosina Kolonia)		P Latinske besedne igre (Marko Kastelic)
	PON, 27. jun. 2016		D Antični motivi v moderni grški književnosti (Dragica Fabjan Andritsakos)
P	Klasična jezika in slovensko dvajseto stoletje (David Movrin)		D Sokratov zagovor pri Platonu in Ksenofontu (Polona Strnad)
D	Antični epski junaki (Katjuša Kolar)		Kopanje
D	Rimska civilizacija v zrcalu literature		P Antični odnos do stvarstva in bivanja (Dragica Fabjan Andritsakos)
	Kopanje		D Dvojezičnost in stiki med jeziki v antičnem svetu (Jerneja Kavčič)
	Razmerje med staro in novo grščino (Jerneja Kavčič)		D Sapfo, deseta muza
D	Mit o Argonavtih		
D	Odiseja		PET, 1. jul. 2016
	TOR, 28. jun. 2016		Solon: agora in forum, Arheološki in Bizantinski muzej
P	Pindarjeva poezija (Brane Senegačnik)		D Skulpture s Partenona
D	Avtentična izgovorjava klasičnih jezikov (Jerneja Kavčič)		
D	Novejši trendi pri učbenikih klasičnih jezikov (David Movrin)		SOB, 2. jul. 2016
	Kopanje		Prihod domov
P	Antična tradicija v srednjem veku: Hildegarda Bingenska (Sonja Weiss)		
D	Osnove novogrškega jezika (Dragica Fabjan Andritsakos)		
D	Grško gledališče		

Slika 2: Program prve Poletne šole klasičnih jezikov v Delfih, 25. junij–2. julij 2016

Program ima pravzaprav nekako dva dela: pot tja in nazaj na eni strani in bivanje v Delfih z ekskurzijami na drugi. Poletna šola je zasnovana izkustveno, namenjena je temu, da dijaki in profesorji antično Grčijo spoznavajo *in situ* in doživijo v živo. Vožnjo z avtobusom krajšajo tematsko obarvana predavanja in filmi, ogledi muzejev in/ali najdišč ob poti in delavnice, v Delfih potekajo predavanja in delavnice, v Atene in v Tebe se gre na ekskurzijo.

Program poletne šole v Delfih je pripravljen tako, da se teorija (predavanja) in praksa (ogledi in delavnice) ves čas tesno prepletata, saj je ves čas možen intenziven stik s tisočletja starim izročilom, zdi se, kot da skoraj lahko čutimo antične Grke, da jih skoraj vidimo. Stanovati tako blizu antičnega preročišča in templjev pomeni, da jih lahko v prostem času tudi sam obišeš in jih doživiš vsakič znova, vsakič drugače.

Letos je šestintrideset dijakov skozi predavanja in delavnice spoznavalo grško tragedijo in antično gledališče, stoiško filozofijo in Pindarjevo poezijo, osnove stare in nove grščine, izgovorjavo klasičnih jezikov in Kopitarjev odnos do grščine. Obiskali smo muzeje in arheološka najdišča v Peli, Delfih, Atenah in Solunu, Schliemannovo hišo v Atenah in tebanski arheološki muzej grške zgodovine.

DELFI 2017

	SOB, 24. jun. 2017		SRE, 28. jun. 2017
D	Delfi, popek antičnega sveta	D	Atene: Akropola, Partenon, Erehtej, Schliemannova hiša, Muzej kikaladske umetnosti; rt Sunion
	NED, 25. jun. 2017	D	Film/novogrški jezik
D	Pela: arheološko najdišče, muzej		ČET, 29. jun. 2017
D	Dokumentarni film o Delfih (Jonatan Rebec)	D	Antični umetnostni spomeniki (Polonca Zupančič)
	PON, 26. jun. 2017	P	Gledališke podobe antičnih dram (Andreja Inkret)
P	Grška tragedija (Brane Senegačnik)	P	Pindarjeva poezija (Brane Senegačnik)
P	Stoiško iskanje dobrega (Miha Debenak)		Kopanje
P	Kopitar, Grki in grščina (Jerneja Kavčič)	D	Literarni večer Pindarjevih pesmi (Brane Senegačnik)
	Kopanje		
D	Delfi: arheološko najdišče, muzej		PET, 30. jun. 2017
D	Film/novogrški jezik	D	Solun: arheološki muzej, muzej bizantinske kulture, izkopanine
	TOR, 27. jun. 2017		SOB, 1. jul. 2017
P	"Avtentična" izgovorjava klasičnih jezikov (Jerneja Kavčič)		Prihod domov
D	Akropola (Polonca Zupančič)		
P	Tragedija Ion in Delfi (Brane Senegačnik)		
	Kopanje		
D	Bojotija, Tebe: arheološki muzej		
D	Film/novogrški jezik		

Slika 3: Program druge Poletne šole klasičnih jezikov v Delfih, 24. junij–1. julij 2017

Dijaki so se razveselili možnosti kopanja, učenja grščine (stare ali nove) in prostega potepa po Atenah. Zaželeli so si nekaj več ukvarjanja z jezikom in možnost priprave dramskega dogodka. Posebno doživetje je bil literarni večer Pindarjevih pesmi, ko smo se v trdi temi zbrali v parku in pod zvezdnatim nebom poslušali antične verze.

Slika 4: Delfi, 26. junij 2017 (foto Živa Kham Omahen)

ANDRONIK

*Andronicus*⁴ je poletna šola prevajanja iz klasičnih jezikov, namenjen je dijakom z osnovnim znanjem latinščine in/ali stare grščine, pa tudi latinistom in grecistom, ki jih zanimata to področje in delo v šolstvu. Predavateljem pomagajo študentje demonstratorji. Traja pet dni,⁵ poteka v Ljubljani, predavanja se odvijajo na Oddelku za klasično filologijo FF UL, prepletena so z različnimi ekskurzijami po Ljubljani.

ANDRONIK 2017

PON, 21. avg.	TOR, 22. avg.	SRE, 23. avg.
Dokler in Wiesthaler: dve slovarski zgodbi za uvod (Matej Hriberšek)	Delo s slovarjem: zahtevnejši pripomočki (Rok Kuntner)	Uvod v epigrafiko (Matej Petrič)
Prevajalski milje: Narodna in univerzitetna knjižnica (Urša Kocjan)	Prevajanje klasikov:	Prevajanje klasikov:
Uvod v delo z rokopisi (Marjan Rupret)	Rimska tekmovalnost (David Movrin)	Krščanska spoštljivost (David Movrin)
Časovni stroj:	Digitalne baze podatkov (Srečko Bončina)	Uvod v arhivsko delo (Lilijana Žnidaršič Golec, Jure Volčjak)
Mary Beard, Rimljani	Časovni stroj:	Časovni stroj:
Prvi koraki v prevajanje filozofskih besedil (Sonja Weiss)	Michael Scott, Grki	Podzemni Rim
Samostojno delo:	Prevajanje poezije (Brane Senegačnik)	Prevajanje tragedije (Marko Marinčič)
Katul/Sapfo	Samostojno delo:	Samostojno delo:
	Ciceron/Platon	Plavt/Aristofan
ČET, 24. avg.	PET, 25. avg.	
Delo s klasičnimi besedili (Polonca Zupančič)	Problemi s književnostjo (Anja Božič)	
Prevajanje klasikov:	Delo s starimi tiski (Mateja Demšar)	
Klasicistična samozavest (David Movrin)	Prevajanje klasikov:	
Latinski napisi (Anja Ragolič)	Romantično potujevanje (David Movrin)	
Časovni stroj:	Časovni stroj:	
Knjižnica v Herkulaneju	Sapfo in nova odkritja	
Prevanjanje koledarja (Nada Grošelj)	Prevajanje komedije (Jera Ivanc)	
Samostojno delo:	Samostojno delo:	
Livij/Ksenofont	Gregor iz Naziana/Ambrozij	

Slika 5: Program prvega Andronika, 21.–25. avgust 2017

4 Več na: <https://ff.classics.si/2017/08/28/andronicus-2017-poletna-sola-prevajanja-iz-klasicnih-jezikov/> (obiskano 21. nov. 2017).

5 Letošnja poletna šola je potekala med 21. in 25. avgustom 2017.

FESTIVAL ZNANOSTI

Festival znanosti je prostor promoviranja in predstavitve znanosti zlasti učencem višjih razredov osnovne šole in srednješolcem, odprt pa je vsem, ki jih od blizu zanima znanost v najširšem pomenu besede. Traja tri dni, vsako leto gostuje pri drugi inštituciji in prinaša preko sto najrazličnejših dogodkov, od predavanj preko delavnic in razstav do kavarne.⁶

Dr. Edvard Kobal⁷ je za radijsko oddajo Zanimivosti nočnega neba⁸ zapisal: »Festival znanosti je vsakoletna priložnost, da poklicni raziskovalci pritegnejo mlade in med njimi prepoznajo tiste, ki imajo potencial in voljo za delovanje v znanosti. Po drugi strani pa slovenski festival znanosti promovira odlične in v svetu že uveljavljene izkušene raziskovalce. Prav je, da jih spoznamo in razvijemo ponos nad tem, da pripadajo našemu narodu, a služijo v dobro vseh ljudi na planetu. Ena izmed trajnih nalog slovenskega festivala znanosti je tudi javna proslavitev velikih mislecev, znanstvenikov in inovatorjev, tako tistih, ki pripadajo ali so bili vpeti v slovenski etnični prostor, kakor tudi drugih, ki so naredili izjemno veliko za razvoj, mir ali sožitje med narodi. Na letošnjem festivalu se bodo tako udeleženci poklonili spominu na življenje in delo naravoslovca, podjetnika in mecena Žiga Zoisa, pravnika in filozofa Franca Samuela Karperja, misionarja, narodopisca in jezikoslovca Friderika Ireneja Barage ter inženirja raketne tehnike, Hermana Potočnika Noordunga. Od vrhunskih ustvarjalcev, ki so izšli iz drugih narodov pa irskemu kemiku Robertu Boyleu, švedskemu botaniku Karlu Linneju, italjanskemu znanstveniku Luigiju Galvaniju ter ameriškemu izumitelju Thomasu Alvi Edisonu. Program festivala sestavlja več sklopov: veselje, Zemlja, poštenost v znanosti, veliki ljudje znanosti, veselje s klasiko, mladi raziskovalci iz srednjih šol, 20 let slovensko-škotskega sodelovanja na področju popularizacije znanosti.«

Ena izmed novosti letošnjega festivala znanosti je bil sklop veselje z jeziki, znotraj katerega smo pripravili antični kotiček. Gospod Kobal, vodja organizacije festivala, je predlagal, naj se dogodki antičnega kotička odvijajo v svojem prostoru, kar se je izkazalo za odlično, saj nam je omogočilo zgoščeno druženje antikoljubcev in primerno ambientacijo. Trajanov steber, ki so ga v okviru antičnih dni 2017 izdelali učenci Osnovne šole Alojzija Šuštarja, gladiator v naravni velikosti, ki so ga v okviru projekta Emona 2000 izdelali učenci Osnovne šole Zalog, in izdelki učencev Osnovne šole Prežihovega Voranca so v suhoparno predavalnico Biotehnične fakultete vnesli ravno prav antičnega duha.

6 Celoten program 23. SFZ je dostopen na: <http://www.u-szf.si/wp-content/uploads/2017/06/Program-23.-sfz.pdf> (obiskano 5. dec. 2017).

7 Dr. Edvard Kobal je direktor Slovenske znanstvene fundacije.

8 Več o oddajah Zanimivosti nočnega neba: http://audio.ognjisce.si/oddaje/Dozivetja_narave (obiskano 15. dec. 2017).

Slika 6: Antični duh na 23. Slovenskem festivalu znanosti: emonski oltarček, antični zemljevid, gladiator in Trajanov steber (foto Živa Kham Omahen)

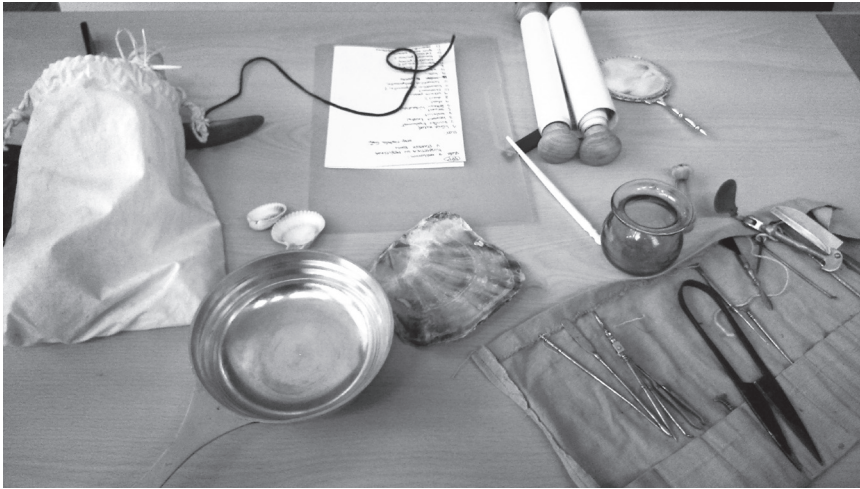
Pri snovanju programa in dogodkov z antično vsebino sem sledila načelom kvalitete pred kvantiteto, raznolikosti in pestrosti (vsebin, oblik, metod, zahtevnosti, trajanja/dolžine, izvajalcev), privlačnosti in zanimivosti za obiskovalce. Skušala sem razbrati želje, zanimanja in potrebe (in nanje odgovoriti) tako osnovnošolcev in srednješolcev na eni strani kot odraslih na drugi. Želela sem pridobiti za vsako starostno skupino nekaj primernih vsebin. Odziv kolegov klasičnih filologov in ljubiteljev antike me je zelo prijetno presenetil – razpoložljive ure so bile hitro napolnjene z vsebino. Sodelovalo je petnajst izvajalcev, ki so pripravili sedemnajst dogodkov (deset predavanj in sedem delavnic).

23. Slovenski festival znanosti: ANTIČNI KOTIČEK

PON, 25. sept. 2017	TOR, 26. sept. 2017	SRE, 27. sept. 2017
9.00-9.30 ANTIČNA MITOLOGIJA ... (Lucija Krošelj Košec, Nataša Homar)	VENI, VIDI ...	UČNA URA V EMONI (Matej Prevc)
9.30-10.00 OTVORITVENA	ALI URA Z JEZIKOM, KI GA JE GOVORIL CEZAR (Bojana Tomc)	SKOK V ANTIČNO GRČIJO (Maja Gril Juvan)
10.00-10.30 SLOVESNOST	MEDICINA & KOZMETIKA (Nataša Gaši)	ODMEVI GLASBE IZ ANTIKE (Matej Prevc)
10.30-11.00 KLASIČNA JEZIKA & NJUNI POTOMCI (Jemela Kavčič)	OŠ Alojzija Šuštarja (Doroletja Novak)	ANT. DEDIŠČINA V SR. VEKU (Sibyl Granitar Vilfan)
11.00-11.30 GOVORIMO	IZUMI (Dejan Česarček)	Projekt DEBLAK (Rene Masaryk, Matej Draksler)
11.30-12.00 GRŠKO (Dragica Fabjan Andrišakos)	PER VIAS ANTIQVAS (Tea Kranjc)	
12.00-12.30 RIMSKA VOJSKA (Miha Franca)	COLLOQUIUM LATINUM (Josh Roocchio)	
12.30-13.00	M. de CERVANTES IN ANTIKA (Bojana Tomc)	
13.00-13.30	COLLOQUIUM LATINUM (Josh Roocchio)	
13.30-14.00		
14.00-14.30		
14.30-15.00		
15.00-15.30		
15.30-16.00		

Slika 7: Program Antičnega koticčka na 23. Slovenskem festivalu znanosti, 25.-27. sept. 2017

Obiskovalci so spoznavali antiko skozi mitologijo, vojsko, medicino, kozmetiko, izume, glasbo, srednji vek, Cervantesa, projekt deblak in razmišljanje o klasičnih jezikih in njihovih potomcih. Preizkušali so se v prvih starogrških, latinskih in novogrških stavkih, alfabetu, tisti z nekaj znanja latinščine pa so se preizkusili tudi v latinskem klepetu.

Slika 8: Kozmetični in medicinski pripomočki (foto Živa Kham Omahen)

Prepojenost vsakdana z antičnimi vsebinami predstavlja svojevrstno intenzivnost, ki udeležencu ponuja nove razsežnosti in poglobljeno dožemanje že znanega. Take skoncentrirane oblike druženja ob antiki so dragocene, ker nas za kratek čas popeljejo v neki drug svet in nam tam odkrivajo nova obzorja, ker puščajo globoke sledi v človeku in gradijo nove vezi, ker tkejo mreže prijateljstev in znanja. Intenzivnost večdnevnega raznolikega ukvarjanja z antiko v najširšem smislu omogoča medpredmetne in medgeneracijske povezave, ponuja globlji vpogled v klasična jezika, v njuno kulturo in civilizacijo, hkrati pa tudi približuje študij klasične filologije in raziskovanje antike mladim, ki se za poklic še odločajo.

FERIAS GRAECAS LATINASQUE AMAMUS – NON SCHOLAE SED VITAE DISCIMUS.

Ocene

David Movrin in Elzbieta Olechowska. *Classics and Class: Greek and Latin Classics and Communism at School*. Ljubljana in Varšava: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Fakulteta *Artes liberales*, Univerza v Varšavi, Wydawnictwo DiG, 2016. [572 str.] ISBN: 978-961-237-826-4.

Zajetna knjiga na 572 straneh z angleškim naslovom *Classics and Class – Greek and Latin Classics and Communism at School*, ki je izšla leta 2016 v Varšavi in Ljubljani – uredila sta jo David Movrin (iz Ljubljane) in Elzbieta Olechowska (iz Varšave) – predstavlja referate znanstvenega srečanja klasičnih filologov iz nekdanjih socialističnih držav, ki je pod naslovom *Pouk latinščine za železno zaveso* potekalo na Filozofski fakulteti v Ljubljani v zadnjih dneh septembra 2013. Srečanja se podpisani – zaradi že poprej dogovorjene udeležbe na skoraj istočasnem kongresu *Academiae Latinitati Fovendae* na Dunaju – žal nisem mogel udeležiti. Referati, ki jim je dodanih tudi še nekaj drugih prispevkov, odpirajo impresiven vpogled v usodo in peripetije humanističnega izobraževanja in klasične filologije v nekdanjih socialističnih državah, ob tem pa žilav in trdovraten, včasih prav herojski odpor, ki so ga takratni učitelji in profesorji latin-

ščine in grščine, osumljeni in obdolženi klerikalizma, elitizma, brezplodne nostalgije po nekdanjih klasičnih gimnazijah ali še česa hujšega, nudili proti idejnim, pogosto pa tudi fizičnim pritiskom totalitarnega enoumja. Objavljeno gradivo je zelo raznoliko in ne samo po vsebini, ampak tudi po konceptualni zasnovi precej heterogeno. V bistvu gre za nadaljnje objavljanje gradiva s podobnega srečanja, ki je potekalo tri leta prej (2010) v Budimpešti. Večina referatov prejšnjega srečanja je zdaj dostopna tudi našim bralcem, saj so bili v slovenskem prevodu leta 2013 objavljeni v reviji *Keria* (letnik 15, št. 2).

V gradivu o klasičnih študijah v nekdanji Sovjetski zvezi me je osebno najbolj pretresel prispevek Olge Budaragine o Aleksandru Zajcevju. Z velikim učenjakom sem se srečal in pogovarjal pred dobrima dvema desetletjema na kongresu *Academiae Latinitati Fovendae* na Finskem, kjer nam je govoril o prebujanju neohumanizma v bivši Sovjetski zvezi, zlasti v Sankt Peterburgu, kjer so se po zlomu boljševizma znova začela odpirati vrata nekdanje osemletne klasične gimnazije. Ob tem pa nič nisem vedel in niti slutil o tem, kar zdaj berem v tej knjigi, da je bil njegov oče spočetka prepričan komunist, pozneje pa kot oporečnik aretiran in leta

1938 obsojen na smrt in ustreljen. Tudi Aleksander Zajcev sam je bil ves čas preganjan, tako da je njegovo življenjsko delo o *Kulturni revoluciji v stari Grčiji* v Rusiji lahko izšlo šele leta 1985 (tako je za tem je izšlo tudi v nemškem prevodu). Zajcev je sedem let preživel kot jetnik v umobolnici v Kazanu, kjer je bil v celici zaprt skupaj s prvim predsednikom sedanje samostojne republike Estonije. Po izpustitvi iz jetništva je skrivaj odpotoval v Litvo, kjer se je spreobrnil v katoliško vero.

Klasično filologijo v bivši Sovjetski zvezi obravnava še pet drugih, nič manj dramatičnih prispevkov; trije se nanašajo na Rusijo, dva na Ukrajino, kjer so bili politični pritiski še veliko hujši. Na srečo pa je imela klasična filologija v Ukrajini, zlasti v njenem zahodnem delu, v Lwovu, ki je bil nekdaj pod Avstrijo, že močno dvestoletno tradicijo.¹ V Lwovu je našel naposled (1953), kot je razvidno iz prispevka Andrija Jasinovskija, svoji izobrazbi ustrezno delovno mesto tudi Solomon Lurje, eden najprodornejših med sovjetskimi klasičnimi filologi, inventiven celo v njeni najmlajši veji, v miknologiji. Lurje je bil izjemen učenjak, ne samo v klasični filologiji, ampak tudi v matematiki, a zaradi židovskega porekla sumljiv. Ker v Leningradu ni veljal za dovolj zanesljivega za ideo-

loško tako občutljivo znanost, za kakršno je veljala klasična filologija, si je tam služil kruh na bližnji tehniški univerzi kot profesor matematike. Šele v Lwovu se je lahko v polnosti posvetil klasični filologiji, čeprav je bil tudi tu ves čas pod policijskimi pritiski. V klasični grščini je med drugim objavil več »Ezopovih basni«, katerih poanta je bila očitno, a dovolj previdno uperjena proti režimu. Vzgojil je vrsto nadarjenih filologov, najbolj pa ga je bolelo, da kljub večletnim vztrajnim prizadevanjem ni mogel dobiti za asistenta enega svojih najbolj nadarjenih učencev, Andrija Sodomora, ki mu niso mogli očitati drugega, kot da je sin pravoslavnega popa.

V satelitskih državah so vladajoči komunistični režimi – v odnosu do pouka in do študija klasičnih jezikov – skušali slediti sovjetskemu modelu, a ne vedno in povsod z enako doslednostjo, gorečnostjo in zvestobo. Največjo izjemo je v tem pogledu – presenetljivo – predstavljala Bolgarija, ki je v drugih pogledih veljala za najzvestejšo rusko kopijo, a je ravno v odnosu do antike utirala povsem samostojna pota. Kot podrobno opisuje v svojem prispevku Nevena Panova, so v Sofiji – v nasprotju s siceršnjo gonjo proti elitizmu – osnovali dve v bistvu izrazito elitni gimnaziji, na kateri so se lahko z državno štipendijo vpisovali samo najbolj nadarjeni dijaki iz vse države. Prva od njih je bila *matematična gimnazija*, druga pa leta 1977 osnovana *Nacionalna gimnazija za stare jezike in kulture*, znamenita NGDEK. Ta je imela v svojem programu tri t.i.

¹ Ne pozabimo, kako je bil npr. nad antičnim bogastvom knjižnic v Lwovu očaran in navdušen naš rojak Matija Čop, ki je pet let poučeval na tamkajšnji gimnaziji, in kako je bil ravno zato po prihodu v domovino razočaran nad revščino ljubljanske licejske knjižnice (v primerjavi z bogastvom lwowskih knjižnic).

klasične jezike: pet let latinščine, štiri leta grščine in tri leta starocerkveno-slovanščine, ki se je v Bolgariji že od nekdaj tradicionalno označevala kot *stara bolgarščina*. Zasluge za ta presenetljivi preobrat, ki je bil podprt še z močnimi argumenti v prid bolgarskemu patriotizmu, ima inteligentna in prodorna Ljudmila Živkova (1942–1981), hči bolgarskega državnega in partijskega voditelja Todora Živkova, ki je nazadnje dosegla, da se je NGDEK uradno preimenovala v *Gimnazijo Konstantina Cirila Filozofa* (njegovo svetništvo je bilo ob tem – iz taktičnih razlogov – seveda zamolčano).² Naj dodam, da gredo zasluge za takšno naklonjeno vzdušje do antične kulture v bolgarski družbi Aleksandru Balabanovu, dolgoletnemu karizmatičnemu profesorju antične literature na sofijski univerzi, čigar imena pa v knjigi ni najti.

Največ prispevkov v publikaciji, in sicer kar sedem, pa opisuje uso do klasične filologije in klasičnega izobraževanja na Poljskem, kar ne preseneča ob dejstvu, da med pobudniki projekta prevladujejo poljski profesorji in da poljska filologija premore nekaj imen, ki sodijo v najvišji vrh naše znanosti – da omenim samo legendarnega Tadeusza Zielinskega in Kazimierza Kumanieckiego. Pretresljiva je zgodba o Adamu Trybusu,

ki jo opisuje Barbara Brzuska. Trybus je v podnaslovu predstavljen kot *miles fortissimus, egregius magister*. Gre za obetavnega klasičnega filologa, ki se je l. 1939 po porazu poljske vojske – preko Madžarske in Jugoslavije – prebil do Velike Britanije in se vključil v t.i. *Domovinsko armado* (*Armija Krajowa*, skrajšano AK). V njej je prevzel poveljstvo nad sabotažnimi enotami in se kot padalec spustil na ozemlje okupirane Poljske, kjer je zaradi sabotaž in diverzij, ki jih je izvajal kot ilegalec s pridevkom *Gaj*, naglo napredoval do čina majorja AK. Po sovjetski zasedbi Poljske je v dogovoru s takratnim prosovjetskim poljskim premierom Osobko-Morawskim dosegel, da so se vojaki AK smeli varno vrniti na svoje domove; zneske denarja, ki jih je prejemal za izvajanje sabotaž, pa je poslej namenjal za obnovo razrušene Varšave. In čeprav se je poslej posvečal samo še profesorski dejavnosti in pri tem skušal ohraniti nepristransko demokratsko držo, je bil septembra 1950 v Wroclawu aretiran in obsojen na 15 let; vendar je bil čez sedem let rehabilitiran in izpuščen iz zavora, vendar ga je režimska tajna policija še naprej, do smrti (1982), strogo nadzirala in obkrožala z ovaduh. Vmes je bil julija 1970 znova aretiran, a kmalu izpuščen, in nekaj mesecev pred smrtjo spet zasliševan od partijskih represivnih organov.

Zanimiv je prispevek Lubira Kysučana, ki opisuje mizeren položaj klasične filologije na Češkem. Nič manj zanimiva je primerjava klasičnih študij v zahodni (BRD) in v vzhodni (DDR) Nemčiji, ki jo je av-

2 Mimogrede: Podoben maneuver so v obdobju SFRJ spretno posneli in uspešno izpeljali bolgarski najbolj neposredni sosedje Makedonci: ko je po državi krožila uradna pobuda, naj bi se vse jugoslovanske univerze imenovala po zaslužnih osebnostih (kot se je npr. ljubljanska univerza po Edvardu Kardelju), so Makedonci kot prvi pohiteli s preimenovanjem univerze v Skopju v *Univerzo Cirila in Metodija*.

tor, znani münchenski latinist Wilfried Stroh, kot razberemo iz avtorjeve obširne uvodne opombe pod črto (in kot sem slišal iz drugih zanesljivih virov), govoril v brezhibni, klasično izklesani, sočni ciceronski latinščini, a je žal v knjigi dostopna le v anemičnem angleškem prevodu.

Žal v knjigi pogrešam kak prispevek o položaju klasičnih študij v baltskih državah, kjer so, kot je znano tudi iz drugih virov, v letih pred sovjetsko okupacijo doživljale lep razcvet.³ Zlasti pa pogrešam kak prispevek o Romuniji, kjer je imel pouk latinščine, pa tudi sam latinski jezikovni substrat, zaradi averzije takratnega avtokratskega režima do slovanstva, ki ga je vseokoli obkrožalo (in domnevno ogrožalo), privilegiran položaj, kar je našlo odraz tudi na vseh ravneh izobraževanja.

Dostojno je v knjigi predstavljena tudi Slovenija, in to z dvema prispevkoma. Avtor enega je David Movrin, ki v zanimivih, širšemu občinstvu verjetno manj znanih podrobnostih predstavlja usode štirih odrinjenih (zatiranih, zapostavljenih, preganjanih) gimnazijskih profesorjev latinščine in grščine: Marko Bajuk, Josip Osana, Joža Lovrenčič, dr. Josip Ilc. Medtem ko nam je isti avtor v prejšnji knjigi, v že omenjenem prispevku v reviji *Keria*, nazorno in drastično predstavil usode in peripetije štirih univerzitetnih profesorjev ali vrhunskih strokovnjakov, kakršni so bili Fran Bradač, Anton Sovre, Milan

Grošelj, Jože Košar (vključno z dešifriranjem njihovega oznovskega ova-duha, ki se pojavlja pod šifriranim imenom Andrej), je zdaj to galerijo dopolnil in organsko zaokrožil še z opisi usod nekaterih gimnazijskih profesorjev v letih socializma. Tej galeriji preganjanih latinistov bi lahko dodali še kako ime, npr. Antona Klasinca, profesorja na mariborski klasični gimnaziji, ki je bil pred mariborskim sodiščem leta 1952 obsojen in odpuščen iz državne službe.⁴ Predstavitev Slovenije dostojno in smiselno zaokroža prispevek umetnostnega zgodovinarja Jureta Mikuža o akademskem slikarju Mariju Preglju in petdeseterici njegovih risb k Sovretovim prevodom Iliade in Odiseje (1949–51); pet jih je tudi reproduciranih v knjigi. Tako je poleg mračnih senc prikazana tudi ena svetlejših strani plodne in spodbudne navzočnosti antike na naših tleh v obdobju socializma.

Od ostalih republik na ozemlju bivše Jugoslavije sta v knjigi predstavljeni še Hrvaška ter Bosna in Hercegovina. Prikaz humanističnega šolstva v Bosni in Hercegovini je prispevala Nada Zečević, ki se v naslovu sicer omejuje na obdobje 1945–1992, dejansko pa – kar je vsekakor hvale vredno – uvodoma sumarno poseže precej daleč nazaj, še v čase privilegirane vloge »franjevcev« v osmanskem sultanatu, zlasti pa v čas avstrijske okupacije in aneksije, ko se je

3 O klasični filologiji v Litvi je bil sicer že v prejšnjem zborniku objavljen prispevek, ki ga je Živa Borak prevedla tudi v slovenščino, prim. *Keria* 15,2, (133–45).

4 Njegova življenjska in poklicna usoda je podrobno opisana v Zborniku *Anton Klasinc*, ki ga je izdal Ptujski mestni arhiv (Ptuj, 1998) in uredila njegova poznejša sodelavka Kristina Šamperl Purg.

pouk latinščine v Bosni in Hercegovini globoko zakoreninil in se kot tak v nedzmanjšanem obsegu obdržal tudi še v kraljevini Jugoslaviji. V članku o hrvaškem latinizmu se avtor Neven Jovanović posveča vzponu in razmahu, ki so ga v času socializma na Hrvaškem doživele raziskave hrvaškega neolatinizma, za kar je nudil ideološko kritje sicer levičarsko usmerjeni, a ne čisto ortodoksno marksistični pisatelj Miroslav Krleža, ki je bil tudi dober poznavalec in velik občudovalec Erazma, iz katerega je črpal navdih za svoje pikre satire. Tudi pozneje, ko se je med hrvaškimi izobraženci in mladino razvnel »maspok«, ki ga je oblast dušila z raznimi sankcijami, te sankcije vrhunskih klasičnih filologov – kljub njihovemu neprikitemu nacionalizmu – niso oplazile. Nasprotno, Veljko Gortan in Vladimir Vratović sta l. 1972 celo prejela najvišjo državno nagrado za bogato antologijo Hrvatskih latinistov.

Kljub grmadi nakopičenih zanimivih dejstev in njihovi prodorni interpretaciji pa v knjigi še marsikaj pogrešamo. Tako npr. nikjer ni omenjen XIII. mednarodni kongres za antične študije, ki je potekal leta 1974 v Dubrovniku. Potekal je pod okriljem *Eirene*, združenja klasičnih filologov iz socialističnih držav (tudi to združenje se v knjigi ne omenja), v katero pa neuvrščena Jugoslavija ni bila vključena, ampak je bila v njej samo opazovalka. Kljub temu je kot opazovalka organizirala impozanten kongres, ki je po bogati in pestri vsebini, po udeležbi in številu vrhunskih učenjakov, še zlasti pa po razkošni gostoljubnosti – po soglasnem mne-

nju udeležencev – zasenčil vse prejšnje kongrese *Eirene*. Največja zasluga za to gre hrvaškemu akademiku Veljku Gortanu, ki je kljub predlogom in pritiskom (še posebej kolegom iz DDR) ubranil znanstveno neoporečno in ideološko neobremenjeno raven kongresa in s tem tudi profil organizacije *Eirene*.⁵ In morda ne bi bil odveč tudi prispevek o naporih naših takratnih klasičnih filologov za osnovanje osrednje jugoslovanske revije za preučevanje antike in antične dediščine, ki z naslovom *Živa antika* že petinšestdeset let nepretrgano izhaja v Makedoniji in ki tudi v mednarodni citatni scientologiji visoko kotira.

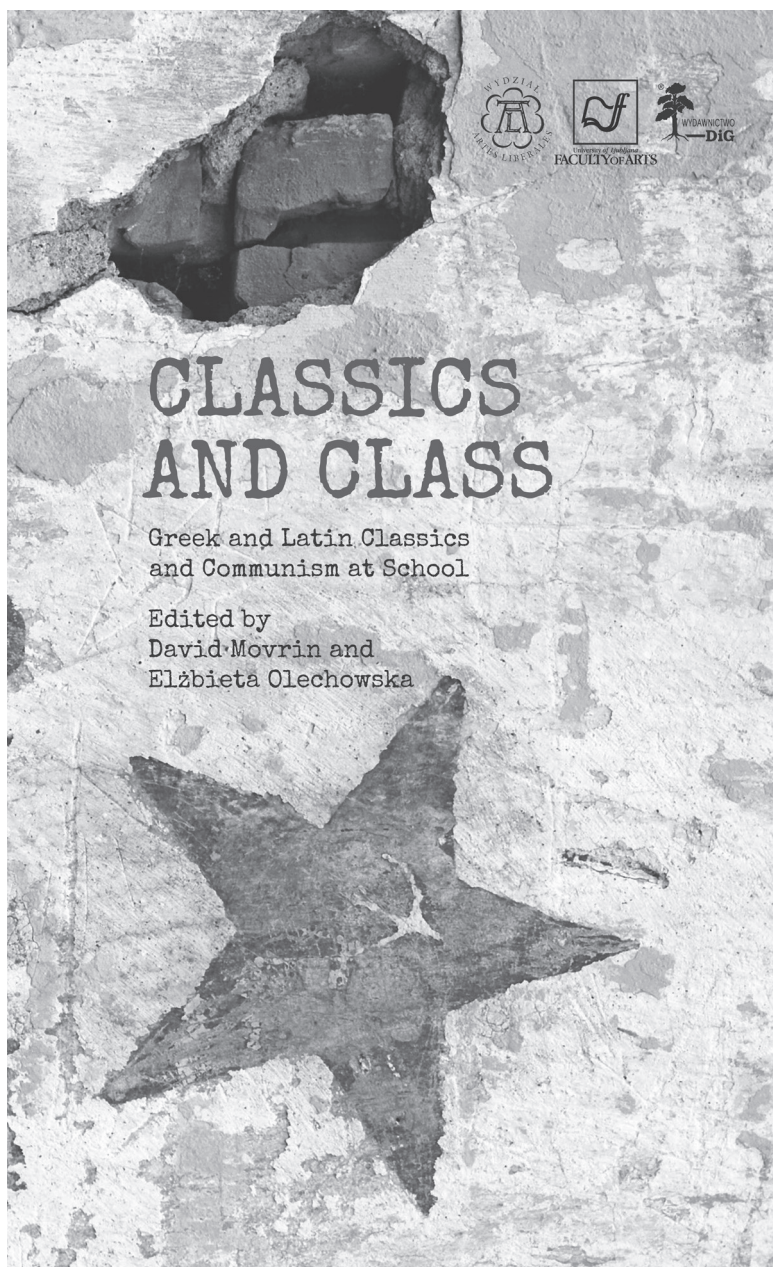
Na podlagi teh fragmentarnih opažanj, ki so se mi utrinjala ob branju zanimivega gradiva v knjigi, naj izrazim željo, da tudi to gradivo ne bi ostalo dostopno samo v angleški verziji, ampak tudi v jezikih predstavljenih narodov in držav, kjer bi najbrž našlo še več zainteresiranih bralcev in kjer bi tudi polneje zazvenelo v besednem bogastvu in v prepričljivi izvornosti argumentov. Za naše občinstvo bi bilo morda najprimerneje, da se omogoči objava tega gradiva (lahko tudi z opuščanjem obsežnej-

⁵ Ker sem bil (na predlog obolelega profesorja Milana Grošlja) tudi sam član organizacijskega odbora dubrovnškega kongresa, se dobro spominjam, kako so kolegi iz DDR v Dubrovniku predlagali, naj se statut *Eirene* dopolni s členom, da organizacija *Eirene* prispeva predvsem k poglobljenemu preučevanju antike z marksističnega vidika. To pa je Gortan odločno zavrnil z vprašanjem, zakaj bi morali takšno statutarno dopolnilo sprejemati ravno v Jugoslaviji, ki sploh ni članica *Eirene*, ampak samo opazovalka in enkratna gostiteljica; naj takšno dopolnilo sprejemo rajši, kadar bo potekal kongres *Eirene* v DDR.

ših citatov z zasedanj raznih partijskih komitejev itd.) v razširjenem snopiču ali – po vzoru prejšnjega budimpeštanskega srečanja – s prevodi

v posebni izdaji uvodoma omenjene revije *Keria*.

Kajetan Gantar

Izvečki / Abstracts

Rok Kuntner

IZBRANI ARHAIZMI GLAGOLSKEGA BESEDOTVORJA IN OBLIKOTVORJA ARKADIJSKEGA NAREČJA

Pričujoča razprava se osredinja na štiri morda najznačilnejše arhaizme s prajezično datacijo v arkadijskem glagolskem sistemu, izpričane na napisih IG 262 iz Mantineje (5. stol. pr. Kr.) in IG 343 iz Orhomena (4. stol. pr. Kr.). Arhaizmi so obravnavani z diahronega vidika s pomočjo primerjalne metode in metode rekonstrukcije. Cilj razprave je rekonstruirati podobo posameznega leksema oziroma segmenta na relevantnih predhistoričnih stopnjah (indoevropski prajezik, pragrščina, praarkadokiprščina oz. praarkadijščina), kadar je to mogoče, in predstaviti odnos posameznega arkadijskega arhaizma do inovativnih oblik, ki jih izpričuje večina preostalih starogrških narečij. Predmet obravnave so naslednji jezikovni pojavi, leksemi in segmenti: (1) ojevski vokalizem v primarnih medijalnih končnicah 3. os. sg. in pl. (ark. -τοι in -ντοι), (2) konjunktiv aktiva s sekundarnimi končnicami (na primeru ark. oblike καρρίνη), (3) osebito 1. os. sg. akt. opt. prez. -οια (na primeru ark. oblike ἐξελάουοια) in (4) AK. pl. f. akt. ptcp. prez. glagola biti (na primeru ark. oblike ἐάσας). V prilogah sta podani še za razpravo relevantni epigrafski besedili IG 262 in IG 343 v izvorniku in slovenskem prevodu.

Selected Archaisms of Verbal Word-Formation and Morphology in the Arcadian Dialect

The paper focuses on the four perhaps most characteristic archaisms of Proto-Indo-European date in the Arcadian verbal system attested in the inscriptions IG 262 from Mantinea (5th cent. B.C.) and IG 343 from Orchomenos (4th cent. B.C.). The archaisms are considered from the diachronic point of view by means of the comparative method and linguistic reconstruction. The aim of this paper is to reconstruct, when feasible, the individual lexemes or segments at the relevant prehistoric stages (Proto-Indo-European, Proto-Greek and Proto-Arcado-Cypriot/Proto-Arcadian), and to point out the correlation between the respective Arcadian archaism(s) and the innovative forms attested in the greater part of other Ancient Greek dialects. The object of this study is the following linguistic phenomena, lexemes, and segments

respectively: (1) the o-vocalism in the primary medial 3 Sg.&Pl. endings (Arc. -τοι and -ντοι), (2) the active subjunctive with secondary endings (on the example of the Arc. form κακρίνη), (3) the 1 Sg. Opt. Act. ending (on the example of the Arc. form ἐξελαύνοια), and (4) the Acc. Pl. F. Ptcp. Pres. Act. of the verb 'be' (on the example of the Arc. form ἔασας). The Appendix provides the relevant inscriptions IG 262 and IG 343 in their original form and their Slovenian translation.

Alenka Cedilnik

IZOBRAZBA KOT POT DO NAJVIŠJIH MORALNIH VREDNOT: PLUTARHOV POGLED NA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Prispevek skozi vsebino treh Plutarhovitih spisov (*O vzgoji otrok*, *Kako mora mladenič poslušati pesnike* in *O poslušanju*) predstavlja Plutarhov pogled na vzgojo in izobraževanje. Po Plutarhovem mnenju je bil grški sistem vzgoje in izobraževanja osnova za ohranitev grškega prvenstva pred drugimi ljudstvi v času, ko je bil grški svet podrejen rimski nadoblasti. Čeprav je bil Plutarh rimskim oblastem naklonjen, lahko na osnovi njegovih spisov, posvečenih vzgoji in izobraževanju, sklepamo, da je njegovo naklonjenost v veliki meri pogojevala možnost, da grška elita tudi v okviru rimske države še naprej živi v skladu s principi, ki jih postavlja grška *paideía*.

Education as a Way of Attaining the Highest Moral Values: Plutarch's Views on the Education Process

The paper presents Plutarch's views on the education process by analysing the contents of three essays: *On the Education of Children*, *How the Young Man Should Study Poetry*, and *On Hearing*. According to Plutarch, the Greek education system was the basis for maintaining Greek supremacy at a time when the Greek world was subject to Roman domination. Despite Plutarch's favourable disposition towards the Roman authorities, his writings on education suggest that his sympathy was largely conditional on the possibility that the Greek elite could continue, even in the framework of the Roman state, to live by the principles set by the Greek *paideía*.

Georgios Politakis

RABA NAREČJA V NOVOGRŠKI PROZI: PRIMER JOANNISA KONDILAKISA

Članek obravnava jezik Joannisa Kondilakisa, enega izmed novogrških avtorjev, ki so v svoj književni opus vključevali značilnosti domačega (t.j. kretskega) narečja, in kontekst nastanka njegovega literarnega opusa. Da bi omenjeno tematiko osvetlili z različnih vidikov, so v prvem delu prikazane temeljne idejne in jezikovne usmeritve časa, v katerem je omenjeni avtor deloval, pa tudi podatki o njegovem življenju in delu. Sledi strnjen pregled novogrških narečij, članek pa se zaključi s prikazom najpomembnejših rezultatov analize rabe kretskega narečja v delih Joannisa Kondilakisa.

The Use of Dialect in Modern Greek Prose: The Case of Joannis Kondylakis

The paper discusses the language of Joannis Kondylakis, a Modern Greek author who incorporated in his literary work the characteristics of his home (Cretan) dialect, and the context in which his oeuvre was crafted. To shed light on this theme from various perspectives, the first part outlines the basic ideas and linguistic trends of Kondylakis' period and provides information on his life and work. This is followed by a concise survey of Modern Greek dialects. The conclusion presents the most important findings yielded by the analysis of the use of the Cretan dialect in Joannis Kondylakis' works.

Žarko B. Veljković

KAJ PRAVZAPRAV POMENI SPLIT? ETIMOLOGIJA STAROGRŠKE BESEDE ASPALATHOS

Članek podaja analizo uveljavljene etimologije imena mesta Split iz starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* »žuka ali brnistra, natančneje: lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave, trnov trolist *Calycotome villosa* s cvetovi svetlo rumene barve in rastlina *Genista acanthoclada* s cvetovi rumene barve«. Nadalje raziskuje etimologijo starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* in predlaga etimologijo *aspálax ali *spálax* (kot poimenovanje rastline) »lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve« + pripona *-thos* > *aspálathos*, in sicer v prvem in najpogostejšem pomenu »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave«.

What Does City Name Split Mean? Etymology of the Ancient Greek Word aspálathos

The article reviews the current scientific etymology of the city name *Split*. The latter comes from an Ancient Greek name for the plant *aspálathos*, that is, 'Croatian žukovina or *brnistra*, more accurately, woody shrub *Alhagi maurorum*, with its flowers of diverse color, from light pink to chestnut, thorny trefoil *Calycotome villosa* with its light yellow flowers, and the plant *Genista acanthoclada* with its yellow flowers.' Exploring the etymology of the Ancient Greek name for the plant *aspálathos* yields the following conclusion: *aspálax or *spálax* (as name of the plant) 'lily *Colchicum parnassicum* with its medium violet flowers + suffix *-thos* > *aspálathos*', and that in the general and most common sense: 'woody shrub *Alhagi maurorum*, with its flowers of diverse color, from light pink to chestnut'.

Boštjan Kiauta

PRVA ZOOGRAFIJA SLOVENSKE FAVNE: KOMENTARJI
PIETRA ANDREA MATTHIOLIJA K DIOSKORIDOVEMU
FARMAKOLOŠKEMU DELU ΠΕΡΙ ΥΛΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Matthiolijevo monumentalno delo *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia [...]* je ostalo pri slovenskih zoologih doslej neopaženo. Neilustrirani italijanski izdaji (1544) je sledilo nekaj desetih bogato ilustriраниh izdaj v latinščini, francoščini, nemščini in češčini. Delo vsebuje opise in ilustracije številnih v farmakologiji uporabljanih vrst vretenčarjev, žuželk, drugih členonožcev in nečlenarjev iz nekdanje Kranjske in Istre, ki jih je zbral avtor v času svojega službovanja v Gorici (1541–1555), in predstavlja tako prvo zoografijo slovenske favne. Podani so: kratek opis strukture dela, njegove omembe v razpravah o zgodovini entomologije, beležka o pomembnejših renesančnih zbirkah žuželk in seznam 12 Matthiolijevih taksonov členonožcev, navedenih v I. A. Scopolijevi *Entomologia carniolica* (Vindobonae: Trattener, 1763). Večina Matthiolijevih nazivov za živali še ni bila prevedena v moderno taksonomsko nomenklaturu, zato podrobna ocena pomena dela za slovensko favnistiko še ni mogoča.

The Earliest Zoography of Slovenian Fauna: Comments by Pietro Andrea Matthioli on Dioscorides' Pharmacological Work ΠΕΡΙ ΥΛΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Matthioli's monumental work, *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia [...]*, has so far remained unnoticed by Slovenian zoologists. Subsequent to the Italian, non-illustrated edition of 1544, several dozens of richly illustrated Latin, French, German and Czech

editions were published. The work includes the descriptions and illustrations of a great number of pharmacologically applicable vertebrate-, insect-, other arthropod- and amerian species from the Slovenian territories of Carniola and Istria, brought together by the author during his service years in Gorica/Gorizia (1541–1555), and represents the first zoography of the Slovenian fauna. A brief description of the structure of the work is provided, along with references to it in various publications on the history of entomology. A note on some important Renaissance insect collections is added and a list is given of Matthioli's 12 arthropod taxa listed by I. A. Scopoli (*Entomologia carniolica*, Vindobonae: Trattener, 1763). The translation of most of Matthioli's other animal appellations into modern taxonomic nomenclature is still lacking, therefore the faunistic importance of the work cannot be fully assessed as yet.

David Movrin

ZAKOPANE METAMORFOZE DR. JOŽA LOVRENČIČA

Klasični filolog dr. Joža Lovrenčič (1890–1952) je po kapitulaciji Italije in padcu fašizma prevzel ravnateljstvo na obnovljeni slovenski gimnaziji v Gorici, kjer se je šolal tudi sam. Po vojni je bil zato obsojen na montiranem procesu in zaprt; izgubil je tudi vsako možnost zaposlitve. Zdi se, da ga je v notranjem izgnanstvu nagovoril Ovidij, pesnik s podobno usodo, in v letih 1950–1952 je prevedel celotne *Metamorfoze*. Ravno v dneh strahovite medijske kampanje proti katoliški Cerkvi po imenovanju zagrebškega kardinala Stepinca jih je ponudil svojemu predvojnemu sodelavcu pri katoliškem *Domu in svetu* dr. Francetu Koblarju; ko je ta objavo zavrnil, se je Lovrenčič potrj vrnil domov in čez nekaj dni ga je zadela kap, *Metamorfoze* pa so ostale v rokopisu.

Dr. Joža Lovrenčič and His Buried Metamorphoses

After Italy's capitulation and the collapse of its Fascist regime in 1943, classicist dr. Joža Lovrenčič (1890-1952) became principal at the newly established Slovenian gymnasium in Gorica, where he himself had once been a student. After the war, he was convicted at the show trial and imprisoned; and once released from prison, he was prohibited from getting a job. During this inner emigration he got interested in Ovid, a poet of somewhat similar destiny, and between 1950 and 1952 he translated the *Metamorphoses*. However, the final months of 1952, when he finished his translation, were marked by a violent media campaign against Catholic Church, following the appointment of the Zagreb Cardinal Stepinac. Lovrenčič showed his translation to his friend and colleague at the pre-war Catholic journal *Dom in svet* dr. France Koblar. When Koblar rejected the manuscript, Lovrenčič returned home, where he died from a stroke, while the *Metamorphoses* remained unpublished.

